

ՀՀ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Թիվ 1 (95)

2023 թ.

Գլխավոր խմբագիր՝
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս,
ի.գ.դ., պրոֆ. Գագիկ Ղազինյան

Հիմնադիր և իրատարակիչ՝
ՀՀ իրավաբանների միություն,
ԵՊՀ իրավագիտության
ֆակուլտետ

Խ մ բ ա գ ր ա կ ա ն խ ո Ր Ի Ո Ւ Ր Պ

Սամվել Դիլբանդյան - ի.գ.դ.

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ

Կարեն Գևորգյան - ի.գ.թ

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ

Հարություն Խաչիկյան - ի.գ.դ.

Գևորգ Ղանիելյան - ի.գ.դ.

Նիկոլայ Ստոյկո – ի.գ.դ. (ՌԴ)

Արթուր Վաղարշյան - ի.գ.դ.

Անդրեյ Տրեբկով - ի.գ.թ. (ՌԴ)

Գուրգեն Պետրոսյան – ի. գ. դ. (ԳԴՀ)

Տարոն Սիմոնյան - ի.գ.թ.

Անահիտ Մանասյան – ի.գ.թ.

Աննա Մաթևոսյան – ի. գ. դ. (Ֆրանսիա)

Խմբագրության հասցեն՝

ՀՀ, 0025 Երևան,

Ալեք Մանուկյան 1, ԵՊՀ

իրավագիտության ֆակուլտետ:

Հեռ. 060-71-02-47

Էլ. կայք՝

[http://ysu.am/faculties/hy/Law/
section/structure/amb](http://ysu.am/faculties/hy/Law/section/structure/amb)

Խմբագրությունը կարող է

հրապարակել նյութեր՝

համաձիտ չլինելով

հեղինակների տեսակետներին:

12 համակարգչային էջից ավելի

չպատվիրված նյութերը չեն

ընդունվում:

e-mail: a_petrosyan@ysu.am

Դասիչ՝ 77771

Տպագրական 13 մամուլ

Գրանցման թիվը՝ 798

Տպաքանակը՝ 500

Գինը՝ պայմանագրային

Հանձնված է շարվածքի

10.02.2023

Հանձնված է տպագրության

20.05.2023

С О Ю З Ю Р И С Т О В Р А
Ю Р И Д И Ч Е С К И Й Ф А К У Л Ъ Т Е Т Е Г У

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО

Номер 1 (95)
2023 г.

Главный редактор:
академик НАН РА,
д.ю.н., проф. Гагик Казинян

Учредитель и издатель:
Союз Юристов РА,
Юридический факультет ЕГУ

Редакционный совет

Самвел Дилбандян - д.ю.н.

зам. главного редактора

Карен Геворгян - к.ю.н.

зам. главного редактора

Арутюн Хачикян - д.ю.н.

Геворг Даниелян - д.ю.н.

Николай Стойко – д.ю.н. (РФ)

Артур Вагаршян - д.ю.н.

Андрей Требков – к.ю.н. (РФ)

Гурген Петросян - д.ю.н. (ФРГ)

Тарон Симонян - к.ю.н.

Анаит Манасян – к.ю.н.

Анна Матевосян - д.ю.н. (Франция)

Адрес редакции:
РА, 0025 Ереван,
ул. Алека Манукяна 1,
юридический факультет ЕГУ.
Тел.: 060-71-02-47
e-mail: a_petrosyan@ysu.am
web: [http://ysu.am/faculties/hy/
Law/ section/structure/amb](http://ysu.am/faculties/hy/Law/section/structure/amb)

13 усл. печ. л.
Тираж: 500
Сдано в набор 10.02.2023
Подписано к печати 20.05.2023

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հասմիկ Լեյոյան

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀՆԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 5

Նորայր Ավագյան

ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԵՍԱԿԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ..... 12

Elina Geghamyan

THE ESSENCE OF THE INSTITUTE OF SUSPENSION OF EXECUTION OF AN ADMINISTRATIVE ACT 19

Հասմիկ Հակոբյան

ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ԲՆՈՐՈՇՄԱՆ ՏԵՍԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 26

Հասմիկ Նազարեթյան

ՈՉ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇՆԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ 33

Արսեն Թավադյան

ԱՆՇԱՐԺ ԳՈՒՅՔԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԱԶԱՏԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ 41

Եվա Սադոյան

ԶԲՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ՕՊԵՐԱՏՈՐԻ ԵՎ ԳՈՐԾԱԿԱԼԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԿՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱՆՁԱՏՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ 49

Karen Meliksetyan

CERTAIN ISSUES OF RIGHTS CERTIFIED BY COMMON AND PREFERRED SHARES 59

Գարիկ Գևորգյան

ԳՈՒՅՔՆ ՈՒՐԻՇԻ ԱՊՕՐԻՆԻ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒՄԻՑ ՎԵՐԱԴԱՐՁՆԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎՃՌԻ ՀԱՐԿԱԴԻՐ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑ ԶՀԱՆԴԻՍԱՑԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ 68

Մերի Խաչատրյան

ԱՊՕՐԻՆԻ ԾԱԳՈՒՄ ՈՒՆԵՑՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ԲՈՆԱԳԱՆՁՄԱՆ ՀԱՅՑԻ ՏԱՐԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 76

Մարտին Խաչիկյան

ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԿՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ 86

Наталия Ильютченко

ВРЕМЯ ДОКАЗЫВАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: КЛАССИЧЕСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОДЫ 95

Պետիկ Մկրտչյան

ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՄԲ ԻՐԱՎԱՆԱՑՎՈՂ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 104

Արման Բաբախանյան

Քրեական ենթամշակույթի ԿրոՂ ԽՄԲԱՎՈՐՄԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴԱԾ
ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆԸ ՆԵՐԳՐԱԿՎԱԾ ԼԻՆԵՒՈՒ ՈՐՈՇ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ118

Ղափիթ Հակոբյան

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱԿԵՐԱՑՄԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ130

Գևորգ Բարսեղյան

ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԶՄԱԿԻՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՐԱԿԻՑ
ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԵՐԻ ԴԵՊՔՈՒՄ140

Արտակ Ասատրյան

ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՐՈՇ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՇՈՒՐՋ148

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ¹

Հասնիկ Լեյլոյան

*ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի ասպիրանտ,
«USU Հայաստան» ՓԲԸ Տեղանքի տեղակայման
պայմանագրերի կառավարման մասնագետ*

Օբյեկտիվ իրականության տարբեր առումների բազմազանությունը և առանձնահատկությունները բացահայտվում են ոչ միայն գոյություն ունեցող իրողությունների զարգացման գործընթացներում, այլև այն երևույթների մեջ, որոնք կարող են կամ պետք է անհրաժեշտաբար վրա հասնեն: Այս առումով իրականության մաս կազմող իրավունքը կամ իրավական իրականությունը բացառություն չէ, քանի որ այն կարծրացած և միատեսակ չէ: Իրավական իրականությունը կրում է բոլոր այն նախադրյալները և հնարավորությունները, որոնք համապատասխան պայմանների առկայության պարագայում դրսևորվում են և կոչվում են կյանքի:

Հնարավորություններն իրավունքում, ինչպես դիպուկ նկատում է Ա.Վ. Վիսսարովը, կազմում են իրավունքի բովանդակությունը և իրավական երևույթներ են²: Միաժամանակ, իրավական հնարավորությունները բազմազան և բարդ երևույթներ են, որոնք այս կամ այն կերպ փոխկապակցված են, փոխլրացնում են միմյանց և ինչ-որ չափով ազդում են միմյանց վրա: Իրավական հնարավորությունների բազմազանությունը պայմանավորված է իրավական երևույթներ ստեղծելու գործընթացի տրոհմամբ՝ իրավաստեղծագործության, իրավունքի զարգացման և իրավունքի կենսագործման փուլերի (ներառյալ վերջիններիս տրոհումը փուլերի): Այստեղ հանդիպում են իրավական հնարավորություններ, որոնք գերակշռում են և, հիմնվելով համանման նախադրյալների վրա, ունենում են ընդհանուր հատկանիշներ և բնութագրեր:

Տարբեր իրավական հնարավորությունների դեպքում ընդհանուր հատկանիշների և բնութագրերի առկայությունը թույլ է տալիս դասակարգել իրավական հնարավորություններն ըստ առանձին տեսակների: Մեր համոզմամբ, իրավական հնարավորությունների դասակարգման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև իրավական հնարավորությունների առանձին տեսակների վերլուծությունը կարևոր են մի շարք պատճառներով: Մասնավորապես, վերլուծության ընթացքում դիտարկվում և վեր են հանվում այն իրավական նախադրյալները, որոնք ընկած են իրավական երևույթների և իրողությունների զարգացման օրինաչափությունների հիմքում, և որոնց շնորհիվ հնարավոր է դառնում պարզել իրավունքի և օրենքի արդյունավետ կենսագործման կառուցակարգերը: Միաժամանակ, իրավական հնարավորությունների առանձին տեսակների տարանջատումն ունի գործնական կարևոր նշանակություն մարդու իրավունքների և ազատությունների ապահովման առումով: Իրավակիրառ պրակտիկայում իրավական հնարավորությունների տարբերակման

¹ Սույն հոդվածը զեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

² Տե՛ս **Виссаров А. В.**, Возможность в праве: Классификация // Вопросы теории и истории государства и права. – 2013. – УДК 340.12(470), էջ 78:

խնդիր է դրվում այն ժամանակ, երբ անհրաժեշտ է լինում առաջադրել կյանքի հրատապ խնդիրների լուծման իրավական ուղիներ և/կամ միջոցներ:

Իրավական հնարավորությունների հիմնական տեսակները տարբերակելու և համալիր վերլուծություն անցկացնելու համար հարկ ենք համարում հիմք ընդունել Դ.Ա. Կերիմովի այն մոտեցումը, համաձայն որի՝ իրավական հնարավորությունների վերլուծության ընթացքում անհրաժեշտ է տարանջատել խնդրի հետևյալ առումները. «Այս կամ այն իրավագիտակցության առաջացման հնարավորություն. այս կամ այն իրավական ակտի ստեղծման հնարավորություն. առկա իրավագիտակցության ու իրավական ակտի պրակտիկ կենսագործման համար այս կամ այն ճանապարհի, տարբերակի և/կամ միջոցի հնարավորություն»¹: Այստեղ, Դ.Ա. Կերիմովը, ըստ էության, մատնանշում է իրավական հնարավորության իրականության կամ իրավունքի զարգացման պրակտիկայի վերածվելու գործընթացը: Քանի որ իրավական հնարավորությունը նա համարում է բացառապես սոցիալական իրականության ներուժ, հետևաբար գիտնականը կարծում է, որ իրավական հնարավորությունն անքակտելիորեն և օրգանապես կապված է սոցիալական իրականության հետ, բնութագրում է տվյալ իրականության վիճակը՝ հաշվի առնելով վերջինիս շարժն ու փոփոխությունները, հանդես է գալիս «միջանկյալ կապ» առկա և ապագա իրականությունների միջև²:

Այս ամենը հիմք է տալիս պնդելու, որ իրավական հնարավորությունը նույնպես անփոփոխ չէ, այն զարգանում է սոցիալական իրականությանը համահունչ: Միաժամանակ, սոցիալական իրականությունը պարունակում է ոչ միայն իրարից տարբերվող, այլև հակադիր, անհամատեղելի, հակասական իրավական հնարավորություններ, այդ թվում՝ անհրաժեշտ և պատահական, օրինաչափ և ոչ օրինաչափ տարրեր, որոնք, դիպելտիկայի օրենքների համաձայն, ապահովում են նրա զարգացումը: Ա.Դ. Կերիմովի համոզմամբ՝ իրավունքի գործառույթներից է՝ արտահայտելով անհրաժեշտը և/կամ օրինաչափը՝ սահմանափակել պատահականի ազդեցությունը սոցիալական իրականության օրինաչափ զարգացման վրա:

Կիսելով Դ.Ա. Կերիմովի վերոգրյալ դատողությունը՝ կարող ենք մատնանշել իրավական հնարավորությունների առաջին տարբերակումը՝ անհրաժեշտ և պատահական տեսակները: Այնուհետև, իրավական հնարավորությունների բովանդակության տեսանկյունից, մասնավորապես, իրավական երևույթների ստեղծման և կենսագործման համար համապատասխան նախադրյալների առկայությունից ելնելով՝ անհրաժեշտ է տարբերակել իրական և ձևական իրավական հնարավորություններ: Եվ վերջապես, ըստ իրավական երևույթների ձևավորման և իրականացման աստիճանի կամ, ըստ որոշ տեսաբանների (մասնավորապես Ա.Վ. Վիսսարովի), իրավունքում իրական իրավական հնարավորության զարգացման փուլերի³ պետք է առանձնացնել ընդհանուր (վերացական), մասնավոր, ինչպես նաև փաստացի իրավական հնարավորությունները:

Իրավունքում իրական հնարավորությունը, ի տարբերություն ձևական հնարավորության, ստեղծվում է համապատասխան պայմանների առկայության պարագայում և պայմանավորված է իրավական նախադրյալների անհրաժեշտությամբ: Նախադրյալների և իրականության միջև անհամապատասխանությունից առաջանում են ձևական իրավական հնարավորությունները: Ձևական հնարավորությունը կտրված է իրականությունից և գոյություն ունի բացառապես մտքում կամ ձևակերպման մեջ, այն դեպքում, երբ իրական հնարավորության գոյությունն օբյեկտիվ է և բխում է իրականության պահանջներից: Այնքանով, որքանով ձևական հնարա-

¹ Керимов Д. А., *Методология права (предмет, функции, проблемы философии права)*. 2-е изд. — М., Изд. Аванта+, 2001, էջ 280:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 278:

³ Տե՛ս Виссаров А. В., նշված աշխատությունը, էջ 83:

վորությունը կրում է միայն ձևական հիմքեր և անտեսում է իրավական կյանքի իրական կապերը և իրավահարաբերությունները, դրա՝ իրականության վերածվելու հավանականությունը աննշան է¹: Ի հակադրություն վերջինի՝ իրական իրավական հնարավորությունները արդեն իսկ կենսագործված կամ ապագային միտված հնարավորություններ են: Դրանք արտահայտում են իրավունքի զարգացման հաջորդականությունը, իրավական երևույթի ստեղծման և կենսագործման ձևավորման աստիճանը:

Ինչպես տեղին նշում է Դ.Ա. Կերիմովը, իրավական հնարավորությունն իրական է միայն այն դեպքում, երբ այն համապատասխանում է սոցիալական իրականությանը և դրա զարգացման միտումներին²: Վերջինիս մոտեցումներին հակառակ՝ գոյություն ունի տեսակետ, համաձայն որի ձևական հնարավորությունը գործնականում համարժեք է անհնարինությանը և անհամապատասխանությանը իրականության մեջ առկա պայմաններին³: Տվյալ դիրքորոշումը բացատրվում է նրանով, որ ձևական հնարավորությունը թեև ինչ-որ ձևով կապված է իրականության հետ, բայց և այնպես այդ կապը միակողմանի է և աննշան: Այն ընդհանուր առմամբ փոխկապակցված է ոչ թե իրականության հիմնական միտումների հետ, այլ դրա արտաքին, աննշան և երկրորդական կողմերի/միտումների հետ:

Ընդհանրապես, մեր կարծիքով, ձևական հնարավորություններն իրավունքում առաջանում են կա՛մ անցումային (տրանսֆորմացիոն) հասարակություններում իրենց ոչ բնորոշ իրավական համակարգերի ներդրմանը պարտադրող հանգամանքների պարագայում, կա՛մ իրավական նորմերի ընդունման և/կամ կիրառման ընթացքում պատահական սխալների և սխալ հաշվարկների պատճառով, կա՛մ էլ որոշակի ուժերի կողմից միտումնավոր՝ պատմական զարգացման ընթացքը չարտացոլող գործողությունների կատարման արդյունքում: Օրինակ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների լայն շրջանակը (<< Սահ., Գլուխ 2) կամ մարդու՝ որպես բարձրագույն արժեքի հռչակումը (<< Սահ., 3-րդ հոդված, 1-ին կետ), չնայած սահմանադրական ամրագրմանը, կմնան ձևական իրավական հնարավորություններ և չեն կենսագործվի, քանի դեռ ամբողջ ծավալով չեն ստեղծվել այն երաշխիքները, նախադրյալները և համապատասխան պայմանները, որոնք անհրաժեշտ են դրանց կենսագործման համար:

Հարկ է նշել նաև, որ իրավաբանական գրականության մեջ հանդիպում են դեպքեր, երբ «ձևական հնարավորություն» հասկացությունը կիրառվում է մի խումբ սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների մատնանշման համար, որոնք կրում են ոչ թե իրական, այլ ձևական բնույթ, կամ ձևական են անվանվում բոլոր իրավական հնարավորությունները: Նմանօրինակ մոտեցումները, մեր կարծիքով, հիմնավորված չեն: Օրինակ, Ա.Վ. Վիսարովը այդպիսի մոտեցումները բացատրում է նրանով, որ իրավունքը հասարակական հարաբերությունների նկատմամբ հանդես է գալիս որպես ձև, հետևաբար այն հնարավորությունները, որոնք պարունակում է իրավունքը, ձևական են⁴: Միաժամանակ, Ա.Վ. Վիսարովը գտնում է, որ ի հակադրություն նման մոտեցմանը՝ հնարավորություն կատեգորիան իրավունքում ավելի տարողունակ և ճիշտ է արտահայտում իրավունքի ու հասարակական հարաբերությունների փոխհարաբերությունները: Մասնավորապես, իրավունքի կենսագործումը հանգեցնում է հասարակական հարաբերությունների հա-

¹ Ավելի մանրամասն տե՛ս Гегель Г. В. Ф. Сочинения, Т. I., էջ 241:

² Տե՛ս Керимов Д. А., նշված աշխատությունը, էջ 281:

³ Տե՛ս Возможность и действительность / М. А. Парнюк, А. С. Кирилук и др. – Киев, 1989, էջ 98:

⁴ Տե՛ս Виссаров А. В., նշված աշխատությունը, էջ 79:

տուկ խմբի առաջացմանը, այն է՝ իրավահարաբերությունների, որոնք ունեն իրենց բովանդակությունը և միևնույն ժամանակ այլ հարաբերությունների ձև են¹:

Որոշ տեսաբանների կարծիքով (օրինակ՝ Ն.Ի. Շիշլյանիկով, Ի.Ի. Գոլովին, Լ.Պ. Դովժենկո, Ս.Ա. Էլիզեևա), ձևական հնարավորությունը «հնարավորություն է, որը փոխկապակցված է պատահականության հետ՝ պայմանավորված իրականության պատահական հարաբերություններով և կողմերով»², կամ մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ այն «արտաքին հնարավորություն»³ է, որը չի հակասում բնության և հասարակության օրենքներին:

Անցում կատարելով ընդհանուր (վերացական), մասնավոր և փաստացի իրավական հնարավորությունների վերլուծությանը՝ նախ նշենք, որ որոշ տեսաբանների մոտեցման համաձայն՝ դրանք իմաստային առումով նույնանուն են⁴: Վերջինիս հակառակ տեսակետն են պաշտպանում Դ.Ա. Կերիմովը և Ա.Վ. Վիսսարովը:⁵ Սակայն, մենք կարծում ենք, որ յուրաքանչյուր ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություն օժտված է իրականության որոշակի չափաբաժինով, քանի դեռ յուրաքանչյուր իրական իրավական հնարավորություն չի վերածվել իրականության: Այս տեսանկյունից իրական իրավական հնարավորությունը ինչ-որ իմաստով նույնպես ընդհանուր (վերացական) է: Սա բացատրվում է իրական իրավական հնարավորության զարգացման աստիճանով: Ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության պարզայում անհրաժեշտ իրավական նախադրյալների ծավալը չի բավարարում, որ այն վերածվի իրականության, մինչդեռ իրական իրավական հնարավորության դեպքում դրա համար առկա են բոլոր անհրաժեշտ իրավական նախադրյալները:

Ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը անհրաժեշտ իրավական նախադրյալների և իրականության վերածվելու համապատասխան պայմանների ստեղծման հետ փոխակերպվում է մասնավոր իրավական հնարավորության: Այսպիսով, ստացվում է, որ իրավական իրականության «հասունացման» շնորհիվ ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը նախ փոխակերպվում է մասնավոր իրավական հնարավորության, որը, վերածվելով իրականության, փաստացի կենսագործվում է և իր հերթին փոխում է իրավական իրականությունը:

Իրավաբան տեսաբանների մոտ հանդիպում է նաև, այսպես կոչված, «փաստացի հնարավորություն» հասկացությունը⁶, որը պետք է հասկանալ որպես իրավական երևույթների իրականացման վերջին աստիճան:

Վերը նկարագրված կառուցակարգը, որում ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը փոխակերպվում է մասնավոր իրավական հնարավորության, այնուհետև վերածվում է իրականության, հնարավոր է պատկերավոր տարածել սույն հոդվածի շրջանակներում վերը վկայակոչված ՀՀ Սահմանադրության հոդվածների վրա: Մասնավորապես, կարող ենք համաձայնել, որ սլոյալ, ինչպես նաև ՀՀ Սահմանադրության մի շարք այլ հոդվածներում տեղ գտած նորմերը կրում են ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության բնույթ: Այն պահից, երբ

¹ Տե՛ս նույն տեղում:

² Տե՛ս **Шишляников Н. И.**, Категории и законы диалектики. – Волгоград, 1969, էջ 91, **Головин И. И., Довженко Л. П., Елисеева С. А.** Категории материалистической диалектики. – М., 1968, էջ 15–16:

³ Տե՛ս **Фурман А. Е.**, Материалистическая диалектика. Основные категории и законы. – М.: Издво Моск. ун-та, 1969, էջ 15–16:

⁴ Տե՛ս **Матузов Н. И.**, Возможность и действительность в правовой сфере // Правоведение. – 2000. – № 3., էջ 16–30:

⁵ Տե՛ս **Керимов Д. А.**, նշված աշխատությունը, էջ 281–283: **Виссаров А. В.**, նշված աշխատությունը, էջ 83–85:

⁶ Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս **Зорькин В. Д.** Современный мир, право и Конституция. – М.: Норма, 2010.

սահմանադրաիրավական նորմերը և/կամ սկզբունքները կհստակեցվեն մասնավոր իրավական հնարավորությունների տեսքով, այն է՝ կսահմանվեն օրենքներ այնպիսի ձևակերպումներով, որոնք կարող են կյանքի կոչվել, ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության բնույթ ունեցող նորմերը և/կամ սկզբունքները իրավական իրականության մեջ կկենսագործվեն: Այս կապակցությամբ պետք է արձանագրենք, որ իրավագիտական գրականության մեջ բազմիցս է ընդգծվել սահմանադրական դրույթների անիրագործելիությունը՝ առանց պատշաճ օրենքների սահմանման¹: Վերոգրյալի շրջանակներում չենք կարող չհամաձայնել տեսաբան Օ.Է. Լեյստի հետ, որը կարծում է, որ իրավական համակարգում իրավունքի ընդհանուր (վերացական) և մասնավոր հնարավորությունների հարաբերակցության մեջ միշտ առկա է խնդիր²:

Ինչ վերաբերվում է անհրաժեշտ և պատահական իրավական հնարավորություններին, ապա պետք ասել, որ ոչ բոլոր իրական ու մասնավոր իրավական հնարավորություններն են անհրաժեշտ³: Հարկավոր է այն իրավական հնարավորությունը, որը արտացոլում է սոցիալական իրականության զարգացման օրինաչափ միտումները: Փաստորեն, իրավունքի գործողության արդյունավետությունը պայմանավորված է իրավունքում անհրաժեշտ հնարավորության իրացման աստիճանով: Սրան հակառակ՝ պատահական իրավական հնարավորությունը հակասում է իրավական պրակտիկայի օրինաչափ բնականոն զարգացմանը և ընթացիկ պահանջմունքներին. այն պատահական հանգամանքների առաջացման արդյունք է:

Այսպիսով, կատարված վերլուծության հիման վրա կարող ենք եզրակացնել հետևյալը.

1. Իրավական հնարավորությունները բազմազան և բարդ երևույթներ են, որոնք փոփոխվում և զարգանում են սոցիալական իրականությանը համահունչ:

2. Տարբեր իրավական հնարավորությունների դեպքում ընդհանուր հատկանիշների և բնութագրերի առկայությունը թույլ է տալիս դասակարգել իրավական հնարավորությունները հետևյալ հիմնական տեսակների՝ անհրաժեշտ և պատահական, իրական և ձևական, ընդհանուր (վերացական) և մասնավոր, ինչպես նաև՝ փաստացի:

3. Իրավական հնարավորությունն իրական է միայն այն դեպքում, երբ այն համապատասխանում է սոցիալական իրականությանը, դրա զարգացման միտումներին, ստեղծվում է համապատասխան պայմանների առկայության պարագայում և պայմանավորված է իրավական նախադրյալների անհրաժեշտությամբ: Նախադրյալների և իրականության միջև անհամապատասխանությունից ծագում են ձևական իրավական հնարավորությունները, որոնք կտրված են իրականությունից և գոյություն ունեն բացառապես մտքում կամ ձևակերպման մեջ:

4. Իրավական ակտերում սահմանված իրավունքները կմնան ձևական իրավական հնարավորություններ և չեն կենսագործվի, քանի դեռ ամբողջ ծավալով չեն ստեղծվել այն երաշխիքները, նախադրյալները և համապատասխան պայմանները, որոնք անհրաժեշտ են դրանց կենսագործման համար:

5. Ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը, ըստ էության, իրական իրավական հնարավորության զարգացման աստիճան է, որի դեպքում անհրաժեշտ իրավական նախադրյալների ծավալը բավարար չէ իրականության վերածվելու համար: Բացակայող իրավական նախադրյալների և համապատասխան պայմանների ստեղծմանը զուգահեռ՝ ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունները կարող են դառնալ իրական:

¹ Տե՛ս **Виссаров А. В.**, նշված աշխատությունը, էջ 79:

² Տե՛ս **Лейст О. Э.** *Сущность права. Проблема теории и философии права: учеб. пособие.* – М.: Зерцало-М, 2011, էջ 87:

³ Տե՛ս **Керимов Д. А.**, նշված աշխատությունը, էջ 283:

րավորությունը փոխակերպվում է մասնավոր իրավական հնարավորության, որը, վերածվելով իրականության, կենսագործվում է:

6. Անհրաժեշտ է այն իրավական հնարավորությունը, որը արտացոլում է սոցիալական իրականության և իրավական պրակտիկայի զարգացման օրինաչափ միտումները: Պատահական է այն իրավական հնարավորությունը, որը հակասում է այդ միտումներին:

7. Իրավական հնարավորությունների դասակարգումը և դրանց տեսակների վերլուծությունն ունեն մեթոդաբանական կարևոր նշանակություն իրավունքի փիլիսոփայության և իրավական պրակտիկայի փոխհարաբերության էությունը խորապես ըմբռնելու համար: Վերլուծության ընթացքում հստակ մատնանշվում է տեսականի՝ որպես հնարավորության և փորձնականի՝ որպես իրականության վերածման գործընթացը, ինչպես նաև քննարկվում է կառավարել այդ գործընթացը համապատասխան հասարակական հարաբերություններում՝ առավել արդյունավետ իրավակարգավորման կառուցակարգեր ներդնելու եղանակով:

ВИДЫ ПРАВОВЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ И ИХ ОСОБЕННОСТИ

Асмик Лейлоян

*Аспирант кафедры теории и истории государства
и права юридического факультета ЕГУ*

Необходимость анализа основных видов правовых возможностей имеет важное методологическое значение по ряду причин. В частности, в ходе анализа рассматриваются и выделяются правовые предпосылки, лежащие в основе закономерностей развития правовых явлений и реалий, благодаря которым становится возможным понимание структуры реализации права. Кроме того, выделение отдельных видов правовых возможностей имеет важное практическое значение для обеспечения основных прав и свобод человека. В статье автор, опираясь на общие черты и признаки разных возможностей в праве, классифицируют правовые возможности на следующие основные виды: реальные и формальные, общие (абстрактные), конкретные и фактические, необходимые и случайные правовые возможности.

Перечисленные правовые возможности автор рассматривает в аспектах тесного соотношения философия права и юридической практики (реализации права), а также придает особое значение проблеме соотношения общей (абстрактной) и конкретной возможности в праве, на примере конституционных норм законодательство РА.

Согласно представленному в статье заключению, глубокий анализ основных видов правовых возможностей, позволяет управлять процессом превращения теоретического как возможного в практическое как действительное, путем оптимального и наиболее эффективного правового регулирования соответствующие общественные отношения.

TYPES OF LEGAL POSSIBILITIES AND THEIR FEATURES

Hasmik Leyloyan

*Post-Graduate Student at the YSU Chair of
Theory and History of State and Law*

The need to analyze the main types of legal possibilities is of great methodological importance for a number of reasons. In particular, in the process of the analysis, the legal prerequisites that underlie the patterns of development of legal phenomena and realities are considered and highlighted, thanks to which it becomes possible to understand the structure of the realization of law. In addition, the allocation of certain types of legal possibilities is of great practical importance for ensuring fundamental human rights and freedoms. In the article, the author, based on common features and signs of different possibilities in law, classifies legal possibilities into the following main types: real and formal, general (abstract), specific and actual, necessary and random legal possibilities.

The author considers the listed legal possibilities in terms of the close relationship between the philosophy of law and legal practice (realization of law), and also pays special attention to the problem of the correlation of the general (abstract) and specific possibilities in law, using the example of the constitutional norms of the legislation of the Republic of Armenia.

According to the conclusion presented in the article, a deep analysis of the main types of legal possibilities makes it possible to manage the process of turning the theoretical as possibility into practical as reality, with a way of the optimal and most effective legal regulation of the relevant social relations.

Բանալի բառեր – *իրավունք, իրավական հնարավորություն, իրական և ձևական, ընդհանուր (վերացական), մասնավոր և փաստացի, անհրաժեշտ և պատահական իրավական հնարավորություն, իրավական իրականություն, սոցիալական իրականություն, իրավական երևույթ, իրավունքի կենսագործում, իրավունքի փիլիսոփայություն*

Ключевые слова: *право, правовая возможность, реальная и формальная, общая (абстрактная), конкретная и фактическая, необходимая и случайная правовая возможность, правовая действительность, социальная действительность, правовое явление, реализация права, философия права*

Key words: *Law, legal possibility, real and formal, general (abstract), specific and actual, necessary and random possibilities in law, legal reality, social reality, legal phenomenon, realization of law, philosophy of law*

ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԵՍԱԿԻ ԿԱՐՉԱԿԱՆ ԿԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ¹

Նորայր Ավագյան

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի

սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դասախոս

Ներկայիս վարչական վարույթը կարգավորող օրենսդրությունը հիմնված է մարդու իրավունքների մարդակենտրոնության գաղափարի վրա, ինչը բացահայտելու և ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է, առաջին հերթին, անդրադառնալ վարչական վարույթի սահմանադրաիրավական և միջազգային իրավական հիմքերին: Մեր հետազոտության խնդիրներն ու նպատակներն առավել ևս կանխորոշում են դրանց անդրադառնալու պարտադիրությունը, քանի որ դրանք ուրվագծում են առանձին տեսակի վարչական վարույթների ու դրանց առանձնահատկությունները, և կարելի է ասել, որ հանդես են գալիս որպես չափորոշիչներ: Կարչական վարույթի սահմանադրական և միջազգային իրավական կարգավորումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանք ծագումնաբանորեն փոխկապակցված են և սերում են գաղափարական միևնույն արժեքներից: Մեր այս դատողության համար հիմք է հանդիսացել նախորդ դարի երկրորդ կեսին ձևավորված «Լավ կառավարման» (Good governance) հայեցակարգը՝ որպես այնպիսի երևույթ և պայմանների ամբողջություն, որն ազդեցություն է ունենում խնդրո առարկա իրավակարգավորումների (խոսքը վարչական վարույթը կարգավորող իրավանորմերի մասին է) բովանդակության ձևավորման և դրանց իրացման (իրավակիրառման) վրա: «Լավ կառավարման» հայեցակարգն ամփոփվում է այնպիսի հիմնարար սկզբունքներում, որոնք ամրագրված են միջազգային իրավական մի շարք փաստաթղթերում (բանաձևեր, հանձնարարականներ, պայմանագրեր): Դրանք միավորում են վարչական վարույթների համար պարտադիր մի շարք իրավունքներ, կանոններ ու հիմնադրույթներ՝ նպատակ ունենալով ապահովել իրավունքի գերակայությունը, ընթացակարգային արդարությունը և վարչական ընթացակարգի արդյունավետությունը²:

Պետք է արձանագրել, որ «Լավ կառավարման» հայեցակարգի հիմքում ընկած սկզբունքներին հետևելը կարող է նպաստել հանրային իշխանության բոլոր մարմինների նկատմամբ քաղաքացիների վստահության բարձրացմանը, ընդ որում այդ սկզբունքներին հետևելը, դրանք պահպանելը երկակի բնույթ ունեն և նպաստում են մի կողմից հասարակության շրջանում «Լավ կառավարման» վերաբերյալ ընդհանուր ընկալումների ձևավորմանը, իսկ մյուս կողմից հանրային իշխանության մարմինների հաշվետու, թափանցիկ և արդյունավետ գործելուն, ուստի դրանց հավատարիմ մնալու պարտականությունը մեծ հաշվով դրված է պետական իշխանության բոլոր մարմինների վրա:

«Լավ կառավարման» հայեցակարգից է բխում նաև այն, որ մարդու և քաղաքացու պահանջմունքների, իրավունքների և օրինական շահերի իրացման, պահ-

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

² Տե՛ս **Mirinda Batalli, Artan Fejzullahu** «Principles of Good Administration under the European Code of Good Administrative Behavior» // *Pecs Journal of International and European Law* – 2018 – էջ 26-27:

պանության և պաշտպանության ապահովման միջոցը ժամանակակից հասարակությունում հիմնվում է մարդու և քաղաքացու քաղաքական կարևորագույն իրավունքներից մեկի՝ պատշաճ վարչարարության իրավունքի (right to good administration) ճանաչման և երաշխավորված իրացման վրա¹: Պատշաճ վարչարարության իրավունքի՝ որպես «Լավ կառավարման» հայեցակարգից բխող հիմնարար իրավունքի ձևավորմանն ու կայացմանը նպաստել են միջազգային մի շարք իրավական փաստաթղթեր, ինչպիսիք են՝ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 28 սեպտեմբերի 1977 թվականի թիվ 77 (31) բանաձևը², Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 11 մարտի 1980 թվականի «Վարչական մարմինների հայեցողական լիազորությունների կիրառման վերաբերյալ» թիվ 80 (2) հանձնարարականը³, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 18 սեպտեմբերի 1984 թվականի «Հանրային պատասխանատվության վերաբերյալ» թիվ 84 (15) հանձնարարականը⁴, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 17 սեպտեմբերի 1987 թվականի «Մեծ թվով անձանց վրա ազդեցություն ունեցող վարչական վարույթների վերաբերյալ» թիվ 87 (15) հանձնարարականը⁵, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 09 սեպտեմբերի 2003 թվականի «Վարչական իրավունքի բնագավառում վարչական և դատական որոշումների կատարման վերաբերյալ» թիվ Rec(2003)16 հանձնարարականը⁶, ինչպես նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 20 հունիսի 2007 թվականի «Պատշաճ վարչարարության վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2007)7 հանձնարարականը⁷:

Միջազգային նշված իրավական փաստաթղթերի համալիր վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ սրանք փաստորեն կարող են հանդես գալ որպես ղեկավար և ելակետային նշանակության սկզբունքներ, ինչու ոչ՝ հենց որպես չափորոշիչներ իրավական պետությունում ընդհանրապես հանրային իրավունքին և հատկապես կառավարչական հարաբերություններին առնչվող պատշաճ որակի թե՛ օրենսդրության ձևավորման, թե՛ իրավակիրառման (իրավաիրացման) համար:

Մասստրիխտի համալսարանի դասախոսները նշում են, որ վարչական մարմնի լիազորությունների հնարավոր չարաշահումների կանխարգելման անհրաժեշտությունն է հենց պայմանավորել վարչական իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների էվոյուցիան: Այս սկզբունքների առաքելությունն է վերահսկել վարչական մարմնին, վարչական գործողությունների համար նախատեսել սահմաններ և ապահովել վարչական լիազորությունների չարաշահման դեմ համընդհանուր կիրառելի երաշխիքներ⁸:

Ընդհանուր առմամբ իրավունքի սկզբունքները՝ որպես հիմնարար, առանցքային իրավական դրույթներ, ցանկացած իրավական համակարգի անբաժանելի մասն են և ունեն առանձնահատուկ առաքելություն: Ըստ գերմանացի վարչագետ Կարլ-Պետեր Ջոմերմանի՝ վարչական իրավունքի (վարչարարության) հիմնարար

¹ Տե՛ս **Петров А. Ю.** «Право на хорошее управление» (right to good administration): традиции и современность, Вестник ЮУрГУ, серия «Право», Том 13, N 3 (2013), էջ 88, էլեկտրոնային հղումը՝ <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-horoshee-upravlenie-right-to-good-administration-traditsii-i-sovremennost/viewer> :

² Տե՛ս https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804dec56:

³ Տե՛ս էլեկտրոնային հղումը՝ <https://rm.coe.int/cmrec-80-2-concerning-the-exercise-of-discretionary-powers-by-administ/1680a43b39>:

⁴ Տե՛ս էլեկտրոնային հղումը՝ <https://rm.coe.int/16804e3398>:

⁵ Տե՛ս էլեկտրոնային հղումը՝ <https://rm.coe.int/cmrec-87-16-on-administrative-procedures-affecting-a-large-number-of-p/1680a43b59>:

⁶ Տե՛ս https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805df14f:

⁷ Տե՛ս <https://rm.coe.int/cmrec-2007-7-of-the-cm-to-ms-on-good-administration/16809f007c>:

⁸ Տե՛ս **Hage, J., Waltermann, A., & Akkermans, B.** (Eds.). (2017). Introduction to Law. doi:10.1007/978-3-319-57252-9, էջեր 210-211:

սկզբունքները կատարում են չորս հիմնական գործառույթ. վարչարարության հիմնարար սկզբունքներն ամենից առաջ լրացնում են իրավունքի բացերը՝ ինչպես քաղաքացիական իրավունքում, սակայն միևնույն ժամանակ որոշակիորեն գործում է նաև քրեական իրավունքին հայտնի «nulla poena sine lege» սկզբունքը: Սա բացատրվում է նրանով, որ իրավունքի բացի պայմաններում վարչարարության հիմնարար սկզբունքները երբեք չպետք է մեկնաբանվեն որպես անձանց իրավունքները սահմանափակող և/կամ նրանց համար պարտականություններ ստեղծող վարչարարություն իրականացնելու իրավական հիմք, այլ բացառապես պետք է ծառայեն որպես վարչական մարմինների գործունեությունը սահմանափակող իրավական դրույթներ:

Ըստ Ջոնեմանի՝ վարչարարության հիմնարար սկզբունքների երկրորդ գործառույթը վարչարարության ունիֆիկացումն ու միատեսակության ապահովումն է, քանի որ հիմնարար սկզբունքները, գործելով վարչարարության բոլոր ոլորտներում, հասարակության համար պետական կառավարումը դարձնում են ավելի կանխատեսելի, ինչը հիմք է ստեղծում իրավական անվտանգության և իրավական որոշակիության ապահովման համար:

Երրորդ գործառույթը, որը նշում է գերմանացի վարչագետը, այն է, որ սկզբունքները հանդես են գալիս որպես վարչական մարմինների գործողությունների ուղեկից: Նշված գործառույթն, առաջին հերթին, արտացոլվում է վարչական հայեցողության առկայության դեպքում, երբ սկզբունքները ծառայում են հայեցողական լիազորությունների մեկնաբանման և իրականացման չափանիշներ: Բացի այդ, վարչական մարմինների գործողությունները պետք է համահունչ լինեն հասարակության նպատակներին, իսկ կոնկրետ լիազորություններ իրականացնելիս փոխհամատեղելի լինեն միմյանց հետ, այսինքն՝ համակարգված:

Ի վերջո քանի դեռ կառավարման մարմինների գործունեության հիմքում ընկած են վարչարարության հիմնարար սկզբունքները, այն կհամարվի օրինական, իսկ եթե լինեն վարչարարության հիմնարար սկզբունքներից շեղումներ, ապա օրինականության հետ խնդիր կունենանք: Այս կերպ էլ գերմանացի վարչագետը ընդգծում է վարչարարության հիմնարար սկզբունքների չորրորդ գործառույթը¹:

Ուստի պրոֆեսոր Ղավիդովը ընդգծում է վարչարարության սկզբունքների հետևյալ գործառույթները.

1) «Նախապարտաստող գործառույթ», այսինքն՝ մինչև վարչական ընթացակարգերի վերաբերյալ օրենսդրական ակտի ընդունումը վարչարարության սկզբունքները կանխորոշում են օրենսդրին և ձևավորում են կարգավորման համապատասխան հիմքեր:

2) Ապահովում են վարչական ընթացակարգերին վերաբերող օրենսդրության ունիվերսալությունը՝ դուրս գալով կոնկրետ օրենքի շրջանակներից և ընդգրկելով վարչական ընթացակարգերի ամբողջ համակարգը:

3) Նպաստում են վարչական ընթացակարգերի իրավական և ոչ իրավական սկզբունքների հավասարակաշռմանը:

4) Հավասարակշռում են հանրային և մասնավոր շահերը, այդ թվում՝ մի կողմից ապահովում են մասնավոր անձանց իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը հանրային իշխանության չարաշահումներից և մյուս կողմից վարչակազմին՝ մասնավոր անձանց անազնվությունից:

¹ St´u **Karl-Peter Sommermann**, Prinzipien des Verwaltungsrechts, v: von Bogdandy/ Cassese/ Huber (Hrsg.), Handbuch Ius Publicum Europaeum, Bd. V: Verwaltungsrecht in Europa: Grundzüge, C.F. Mueller Verlag: Heidelberg 2014, 61-64 էջեր:

5) Հայեցողական լիազորությունների իրականացման իրավաչափության գնահատման, ինչպես նաև անալոգիայի կիրառման միջոցներ են¹:

Մի խումբ վարչագետների կարծիքով՝ վարչարարության հիմնարար սկզբունքները հանդես են գալիս ցանկացած տեսակի վարչարարության նորմատիվ ուղենիշներ՝ կիրառվելով այն դեպքերում, երբ բացակայում են կոնկրետ իրավակարգավորումներ: Բացի այդ, դրանք նաև հանդես են գալիս որպես անձանց սուբյեկտիվ իրավունքներ²:

Մեր հիշատակած միջազգային իրավական փաստաթղթերը բովանդակում են այնպիսի կարևոր, հիմնարար, ելակետային ու ղեկավար հանձնարարականներ, որոնք ծառայում են որպես նորմատիվ ուղենիշներ վարչական վարույթը կարգավորող օրենսդրության ձևավորման և իրավակիրառման (իրավաիրացման) համար: Դրանք վերաբերում են պետություններին վարչարարության ոլորտում իրենց ազգային իրավական համակարգերը այնպիսի հիմնարար սկզբունքներով ուղղորդելուն, որոնք հարկավոր է՝ իրացվեն լավ և արդյունավետ կառավարման պահանջների պահպանմամբ, առնչվում են վարչական մարմինների հայեցողական լիազորությունների կիրառման սահմաններին, վարչական որոշումների պարտադիր կատարմանը և այլն:

Սակայն ողջ վերոգրյալը վկայում է այն մասին, որ այդ ուղենիշները ըստ էության միտված են վարչարարության արդյունավետության և անձանց իրավական պաշտպանության երկու կարևորագույն սկզբունքների իրացմանը, և ինչպես իրավացիորեն նշում է Դենիս Գալիգանը, ժամանակակից իրավական համակարգերում վարչարարությունը կառուցված է արդյունավետության և անձանց իրավական պաշտպանության երկու սկզբունքների հիման վրա³:

«Աջակցություն ղեկավարման և կառավարման բարելավմանը» (ՍԻԳՄԱ) նախաձեռնության շրջանակներում «Վարչական ընթացակարգերը և վարչական վերահսկողությունը Հունգարիայում, Լեհաստանում, Բուլղարիայում, Էստոնիայում և Ալբանիայում» խորագրով զեկույցում պրոֆեսոր Դենիս Գալիգանը կրկին պնդում է, որ վարչական ընթացակարգերի տարբեր նպատակներից առանձնանում են հատկապես երկուսը. Առաջինը վարչական մարմիններին աջակցելն է կառավարության առաջադրած խնդիրների իրականացման գործում, որը կարելի է անվանել արդյունավետ կառավարում, իսկ երկրորդը՝ վարչական մարմինների գործողություններից և որոշումներից անձանց պատշաճ ու արդարացի իրավական պաշտպանություն տրամադրելն է, այսինքն՝ անձանց իրավական պաշտպանությունը⁴:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ վերը նշված երկու սկզբունքները՝ վարչարարության արդյունավետությունը և անձանց իրավական պաշտպանությունը, գործնականում մեկը մյուսին հակադրվելու բավականին մեծ հնարավորություն և միտվածություն ունեն, որպիսի իրավիճակներից խուսափելու համար անհրաժեշտ է պետության իրավական համակարգում հաստատել վերոգրյալ սկզբունքների այնպիսի ող-

¹ Տե՛ս **Давыдов К. В.** Принципы административных процедур: сравнительно-правовое исследование // Актуальные вопросы публичного права. 2015. № 4 (34). - էջ 18:

² Տե՛ս **Թովմասյան Հ., Լուխերիանդթ Օ., Մուրադյան Գ., Պողոսյան Վ., Ռայմերս Վ., Ռուբել Ռ.**, «Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունք», Եր., Բավիդ, 2011- էջ 180-182:

³ Տե՛ս **Galligan D. J.**, Due Process and Fair Procedures: A Study of Administrative Procedures, Oxford, Clarendon Press, 1996, - էջ 128:

⁴ Տե՛ս «Աջակցություն ղեկավարման և կառավարման բարելավմանը» (ՍԻԳՄԱ) նախաձեռնության շրջանակներում «Վարչական ընթացակարգերը և վարչական վերահսկողությունը Հունգարիայում, Լեհաստանում, Բուլղարիայում, Էստոնիայում և Ալբանիայում» խորագրով զեկույցը, էլեկտրոնային հղումը՝ <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5kml6198lvkfen.pdf?expires=1657227776&id=id&accname=guest&checksum=C52CB282AD1D0E9550B30F7B793A2D91>:

ջամիտ հավասարակշռություն, որը թույլ կտա մի կողմից երաշխավորել մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, իսկ մյուս կողմից՝ ապահովել հանրային վարչակազմի պատշաճ կենսագործունեությունը: Վարչարարության արդյունավետության սկզբունքը մշտապես հակազդեցության մեջ է անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության սկզբունքի հետ, ուստի ոլորտը կարգավորող իրավական դաշտի բարելավման համար անհրաժեշտ է ամենից առաջ հստակ սահմանել վարչարարության արդյունավետության և անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության սկզբունքների հավասարակշռման անհրաժեշտությունը, այլ կերպ՝ հարկավոր է նկատի ունենալ, որ արդյունավետության և անձանց իրավական պաշտպանության սկզբունքները ոչ թե հակադրվեն միմյանց, այլ վարչարարական գործընթացները կարգավորող օրենսդրությունում դրանք պետք է համադրվեն, ինչից էլ հետևում և բխում է, որ 1) իրավական պետության պարտականությունն է յուրաքանչյուր առանձին տեսակի վարչական վարույթի իրավասահման (իրավաստեղծ) գործընթացում առաջնորդվել այն հայեցակարգով, որ նախատեսվող իրավակարգավորումների հիմքում պետք է դրված լինեն արդյունավետության և անձի իրավական պաշտպանության սկզբունքները՝ դրանց իրացումը երաշխավորելով համապատասխան կառուցակարգերով ու ընթացակարգերով և 2) առանձին տեսակի վարչական վարույթն իրականացնող իրավասու մարմնի պարտականությունն է իրավակիրառ գործընթացում ողջամտորեն հավասարակշռել վարչարարության արդյունավետության և անձի իրավական պաշտպանության սկզբունքների համատեղ իրացումը: Ամփոփ կարելի է նկատել՝ առանձին տեսակի վարչական վարույթ և դրա առանձնահատկություններ նախատեսելու իրավաչափ նպատակը այդ ոլորտում արդյունավետ իրավական միջոցի և անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության կառուցակարգերի բարելավումն է, ընդ որում վարչական վարույթի առանձնահատկություններ սահմանելիս անհրաժեշտ է պահպանել վարչարարության արդյունավետությանը և անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությանը ծառայող կարգավորումների միջև ողջամիտ հավասարակշռությունը: Վերջինս կերաշխավորի առանձին տեսակի վարչական վարույթներում մարդու իրավունքների մարդակենտրոն տեսության վրա հիմնված իրավական կյարգավորումներ ունենալը:

Այսպիսով, սույն հետազոտության արդյունքում կարող ենք արձանագրել, որ

1) առանձին տեսակի վարչական վարույթների առկայությունն ունի երկակի նպատակ. (1) վարչարարության առանձին ոլորտներում հանրային իշխանության գործառույթների իրականացման արդյունավետության ապահովումը, և (2) վարչարարության առանձին ոլորտների մասնակից ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորված իրացման ու պաշտպանության ապահովումը: Վարչական վարույթի կառուցվածքային կամ ընթացակարգային հատուկ կանոնները իրավական համակարգում պետք է միաժամանակ կատարեն վերոգրյալ երկու գործառույթները:

2) Առանձին տեսակի վարչական վարույթ և դրա առանձնահատկություններ նախատեսելու իրավաչափ նպատակը հանրային իշխանության գործառույթների իրականացման առանձին ոլորտում վարչարարության արդյունավետությունը և անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության կառուցակարգերի բարելավումն է, այդ թվում՝ վարչարարության առանձին ոլորտներում իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ միջոցի գոյության ապահովումը:

3) Իրավական պետության պոզիտիվ պարտականությունն է յուրաքանչյուր առանձին տեսակի վարչական վարույթի իրավասահման (իրավաստեղծ) գործընթացում առաջնորդվել այն հայեցակարգով, որ նախատեսվող իրավակարգավորումների հիմքում պետք է դրված լինեն արդյունավետության և անձի իրավական

պաշտպանության սկզբունքները՝ վերջիններիս իրացումը երաշխավորելով համապատասխան կառուցակարգերով ու ընթացակարգերով:

4) Առանձին տեսակի վարչական վարույթն իրականացնող իրավասու մարմնի պոզիտիվ պարտականությունն է իրավակիրառ գործընթացում ողջամտորեն հավասարակշռել վարչարարության արդյունավետության և անձի իրավական պաշտպանության սկզբունքների համատեղ իրացումը:

SOME MAIN ISSUES ASSOCIATED WITH CERTAIN TYPES OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Norayr Avagyan

Lecturer at the YSU Chair of Constitutional Law

The article includes valuable opinions on important theoretical and practical issues regarding administrative proceedings. The author has emphasized that in order to improve the legal framework, it is first necessary to clearly define the need to balance the principles of the efficiency of administration and the protection of the rights and freedoms of individuals. As a result, the author concluded that

1) the existence of separate types of administrative proceedings has a dual purpose. (1) ensuring the effectiveness of the implementation of public authority functions in individual spheres of administration, and (2) ensuring the guaranteed realization and protection of the rights and freedoms of individuals and legal entities participating in individual spheres of administration. The special structural or procedural rules of administrative proceedings in the legal system must fulfill the above two functions at the same time.

2) The legitimate purpose of providing for a specific type of administrative procedure and its features is the efficiency of administration in a specific area of public authority implementation and the improvement of structures for the protection of rights and freedoms of individuals, including ensuring the existence of an effective means of protection of rights in individual areas of administration.

3) It is the positive duty of the legal state to be guided by the concept that the principles of efficiency and legal protection of the person should be laid at the basis of the legal regulations, guaranteeing the realization of the latter with appropriate structures and procedures.

4) It is the positive duty of the competent body implementing a particular type of administrative procedure to reasonably balance the joint realization of the principles of administrative efficiency and legal protection of the person in the legal process.

НЕКОТОРЫЕ ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С ОТДЕЛЬНЫМИ ВИДАМИ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Норайр Авагян

Преподаватель кафедры конституционного права ЕГУ

Статья содержит ценные мнения по важным теоретическим и практическим вопросам административного производства. Автор подчеркивает, что для совершенствования нормативно-правовой базы, в первую очередь, необходимо четко определить необходимость баланса принципов эффективности управления и защиты прав и свобод личности.

В результате автор пришел к выводу, что:

1) существование отдельных видов административного производства имеет двойное назначение: (1) обеспечение эффективности реализации функций публичной власти в отдельных сферах управления и (2) обеспечение гарантированной реализации и защиты прав и свобод физических и юридических лиц, участвующих в отдельных сферах управления. Специальные структурные или процессуальные правила административного производства в правовой системе должны выполнять две вышеуказанные функции одновременно,

2) легитимной целью установления конкретного вида административного производства и его особенностей является повышение эффективности управления в конкретной сфере осуществления государственной власти и совершенствование структур защиты прав и свобод личности, в том числе обеспечение наличие эффективных средств защиты прав в отдельных сферах администрирования.

3) правовое государство обязано руководствоваться тем, что в основу правовых норм должны быть положены принципы эффективности и правовой защиты личности, гарантирующие реализацию последних соответствующими структурами и процедурами.

4) обязанность компетентного органа, осуществляющего тот или иной вид административного производства, разумно сбалансировать совместную реализацию принципов административной эффективности и правовой защиты лица в судебном процессе.

Բանալի բառեր – *առանձին տեսակի վարչական վարույթ, առանձնահատկություն, չափորոշիչ, համընդհանուր սկզբունք, վարչարարության արդյունավետություն, սկզբունքների հավասարակշռություն, մարդավեճտրոն տեսություն*

Keywords: *certain types of administrative proceedings, peculiarity, criteria, universal principle, administration efficiency, balance of principles, human-centered theory*

Ключевые слова: *отдельные виды административного производства, особенность, критерии, универсальный принцип, эффективность администрирования, сбалансированность принципов, человекоцентричная теория.*

THE ESSENCE OF THE INSTITUTE OF SUSPENSION OF EXECUTION OF AN ADMINISTRATIVE ACT¹

Elina Geghamyan

*PhD Student at YSU Chair of Constitutional Law,
Adviser to the Ministry of Justice of the RA*

Administrative acts in the context of the constitutional principle of proper administration are evaluated not only in terms of content but also in making and implementing them within a reasonable period of time. On the other hand, not stopping the application of apparently illegal administrative acts is fraught with the risk of significant violations of fundamental rights and freedoms, which dictates that highly predictable and legitimate grounds for the application of the institution of suspension should be proposed as needed. Choosing between these conflicting factors makes it even more difficult with delays in the litigation process. Unfortunately, a situation is often encountered when a wholly justified and lawful judicial act is held, but on that particular basis, the execution of the administrative act already lacks objective necessity as the challenged administrative act has already been fully executed before the final situation. Thus, the right to judicial protection and one of the essential features of an administrative act, enforceability, inevitably collide at a particular moment in the judicial procedure of challenging the administrative acts. Accordingly, preliminary and intermediate measures of judicial protection in administrative litigation within modern jurisprudence have acquired emphasized relevance.

Unlike civil litigation, where the preliminary and interim measures for the plaintiff's legal defense, namely, the institution of securing the claim, for many years have been an institution with a history and have already been relatively established, the legal foundations of these measures in administrative proceedings were formed relatively later and still are not systematized to the necessary extent. The lack of such measures has led to the fact that in traditional litigation, administrative bodies have been in a more advantageous position for a long time, thus taking advantage of the benefits of enforceability of the administrative act. However, the continued development of social rights and fundamental human rights, especially the right to a fair trial, and, on the other hand, the emphasis on the sociological problems arising due to the length of a trial, led to the introduction of interim measures for the protection of the rights in lawsuits filed against administrative authorities in most national and international legal systems².

Currently, the institution of suspension of execution of the challenged administrative act is widespread in administrative proceedings. As one of the fundamental institutions of preliminary or intermediate protection of the plaintiff's rights in administrative proceedings, the suspension of execution of an administrative act is aimed at ensuring a balance between the effectiveness of the law and the

¹ This article was reported in 2022 December 8 at the scientific session of graduate students and applicants at the YSU Faculty of Law.

² See **Susana de la Sierra**, Provisional Court Protection in Administrative Disputes in Europe: The Constitutional Status of Interim Measures Deriving from the Right to Effective Court Protection. A Comparative Approach, *European Law Journal*, Vol. 10, No. 1, January 2004, pp. 42–60. Blackwell Publishing Ltd. 2004, 9600 Garsington Road, Oxford OX4 2DQ, UK and 350 Main Street, Malden, MA 02148, page 1.

fundamental principle of the effectiveness of the protection of rights. In other words, the suspension of execution of an administrative act is initially aimed at ensuring a balance of public and private interests¹.

The study of the institution of suspension of execution of the challenged administrative act presupposes the primary disclosure of this institution's essence and legal nature. Within the framework of this research work, it is necessary to address the following questions: What is the essence and meaning of the suspension of execution of the challenged administrative act? Does the suspension of execution include the suspension of only compulsory enforcement of an administrative act, or does it presume the suspension broader scope of actions? Disclosure of the content of the concept of "*suspension of execution of an administrative act*" implies full disclosure of the legal essence of its components - the terms "*execution of an administrative act*" and "*suspension*".

In the theory of administrative law, the execution of an administrative act is interpreted in both a broad and a narrow sense. In a narrow sense, *execution of an administrative act* is considered to be the enforcement of an administrative act with administrative coercion aiming at ensuring compliance with the administrative act's requirements to enforce and protect the public interest². However, in a broad sense, the term *execution of an administrative act* includes any action carried out based on an administrative act. More specifically, in addition to actions aimed at ensuring the execution of an administrative act with the use of administrative coercion, the broad sense of this term also includes any action carried out by the addressee of the administrative act and other interested persons based on the administrative act. In other words, the execution of an administrative act in a broad interpretation is an action aimed at exercising the right that is derived from the content of an administrative act, regardless of the subject performing this action. On the other hand, fulfilling an obligation established by an administrative act that imposes a particular obligation on its addressee shall also be considered as an execution of an administrative act. As a result, the execution of an administrative act shall include an exercise by the addressee of the right raising from the administrative act and the fulfilment of the obligation based on that act³.

In the theory of law, the understanding of the term suspension is generally the same and boils down to the temporary cessation of specific actions. In a Civil procedural science, suspension, for example, according to the definition of P. P. Gureev, is a break in the judicial process for an indefinite period due to the occurrence of circumstances established by law, which prevents further examination of the case. B. Zeider defines *suspension* as the termination of procedural actions during the trial before the occurrence of circumstances established by law. P. Y. Trubnikov characterizes suspension as the interruption of the trial in cases provided for by law⁴. In generalizing these positions, *suspension* can be defined as a temporary termination of procedural or other legal actions.

¹ Ibid., page 2:

² See **Polonca Kovač**, Execution in Administrative Matters: Challenges of the Slovenian Practice and Case Law, UDK 35.077.6(497.4), p. 2, available by the following link; <https://hrcak.srce.hr/file/192899>.

³ Ibid., page 8.

⁴ See **Аношина Анна Александровна**. Приостановление производства по гражданским делам в судах общей юрисдикции : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 : Саратов, 2006 201 с. РГБ ОД, 61:06-12/927, p. 11:

According to Hrachya Acharyan's explanatory dictionary of modern Armenian¹, the word *suspension* means to hinder, prohibit or stop. Consequently, based on the concept of suspension in procedural science and linguistic analysis of the definition and concept given to the word *suspend*, the concept of *suspension of execution of an administrative act* in the most general form, can be characterized as a temporary cessation of actions to be carried out based on an administrative act, until reaching to the grounds established by law.

Nevertheless, the above definition of the concept in question still needs to be completed since this definition does not provide an opportunity to answer questions about which subjects and which specific actions the suspension of the execution of an administrative act includes.

So, suppose the basis for the disclosure of the essence of the concept of suspension of execution of an administrative act is a narrow interpretation of the concept of execution of an administrative act. In that case, suspension of execution of an interfering administrative act² will only apply to the suspension of actions by a competent administrative body aimed at ensuring the compulsory enforcement of an administrative act. In other words, the suspension of the execution of an administrative act in such a perception cannot be interpreted as the suspension of the execution by the addressee of an administrative act of the obligation established by this act. On the other hand, in the case of favorable administrative acts³ or favorable provisions of combined administrative acts⁴, the suspension of the execution of an administrative act will not apply to actions carried out by the addressees of these acts based on this act⁵.

The rule on suspending the execution of an appealed administrative act until the entry into force of a substantive judicial act resolving the case is defined by article 83 of the Code of Administrative Procedure of the Republic of Armenia⁶. However, the Code of Administrative Procedure does not determine what entails the suspension of execution of an administrative act. On the other hand, the law "On the Basics of

¹ See ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Երևան, 1969-1980, available by the following link; <http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=29>.

² According to para. b of the 2nd part of Article 53th of the Law on Basics of Administration and Administrative Proceedings; interfering administrative act is the administrative act through which administrative bodies refuse, interfere, or right up to restrict the enjoyment of the rights of persons, impose any obligation on them or in any other way aggravate their legal or factual situation;

³ According to para. a of the 2nd part of Article 53th of the Law on Basics of Administration and Administrative Proceedings; favorable administrative act is the administrative act through which administrative bodies confer rights upon persons or create for them any other condition that improves the legal or factual situation of those persons.

⁴ According to para. c of the 2nd part of Article 53th of the Law on Basics of Administration and Administrative Proceedings; combined administrative act is the administrative act which contains provisions laid down both in favorable and interfering administrative acts for a person.

⁵ Several problems arising in connection with the interpretation of the concept of "suspension of execution of an administrative act" were also raised in the framework of the application submitted by the Administrative Court to the Constitutional Court on determining the compliance of Article 83 of the Code of Administrative Procedure of the RA with the Constitution. For more details, see the procedural decision of the Constitutional Court ՍԴԱՌ-24 of December 29, 2020, on the termination of proceedings on the case on the specified application.

⁶ Adopted on 05.12.2013, entered into force on 07.01.2014. See about ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Art.1186.1.

Administration and Administrative Proceedings¹" also does not disclose the essence of the concept of suspension of execution of an administrative act. Nevertheless, in the same law, the term "execution of an administrative act" is used only in chapters 12 and 13 concerning the compulsory enforcement of administrative acts and public-law monetary claims, from which one can legitimately conclude that in the context of the law, the term "execution of an administrative act" includes only the compulsory enforcement of an administrative act by a competent authority.

The primary purpose of the institution of suspension of execution an administrative act challenged in administrative proceedings is to ensure the protection of the rights of the plaintiff, that is, to prevent excessive damage to the rights and freedoms of the plaintiff before resolving the dispute and to ensure the normal execution of the judicial act rendered in favor of the plaintiff, since the complete execution of an administrative act before the final resolution of the dispute will make the restoration of the violated rights of the plaintiff and the restoration of the situation that existed before the violation of the right much more difficult, in some cases even impossible.

According to Recommendation No. R (89) 8 of the Committee of Ministers to Member States on Provisional Court Protection in Administrative Matters - the immediate execution in full of administrative acts which have been challenged or are about to be challenged may, in certain circumstances, prejudice the interests of persons irreparably in a way which, for the sake of fairness, should be avoided as far as possible. On the other hand, it is underlined in the discussed Recommendation that it is desirable to guarantee individuals, where necessary, provisional protection by the courts without disregarding the need for effective administrative action². Thus, in the context of this Recommendation of the Committee of Ministers, the protection of the person's rights – challenging the administrative act and preventing irreparable harm to interested persons shall be the aims of the institute of suspension of execution of an administrative act.

The right to a fair trial is defined by the first part of article 61st of the Constitution of the Republic of Armenia³ as a right to everyone for effective means of judicial protection of their rights and freedoms. It is obvious from this constitutional regulation that these regulations are not limited to the mere declaration of the right to appeal to the court (including the Administrative Court). The Constitution also obliges to meet the imperative demand for the effectiveness of the means of judicial protection. On the other hand, the 75th article of the Constitution prescribes that when regulating basic rights and freedoms, laws shall define organizational mechanisms and procedures necessary to exercise these rights and freedoms effectively. Thus, considering these two constitutional regulations, all the essential organizational mechanisms and procedures necessary for the effective exercise of the right to a fair trial shall be regulated by the procedural legislation to meet the Constitutional trampoline.

¹ Adopted on 18.02.2004թ., entered into force on 31.12.2004. See about ՀՀՊՏ 2004.04.14/21(320) Art.413.

² See Recommendation No. R (89) 8 of the Committee of Ministers to Member States on Provisional Court Protection in Administrative Matters¹, Adopted by the Committee of Ministers on 13 September 1989 at the 428th meeting of the Ministers' Deputies, available by the following link; https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804f288f.

³ Constitution of the Republic of Armenia, ՀՀՊՏ 2015.12.21/Special Edition, Art. 1118, adopted on 06.12.2015.

The effectiveness of the right to judicial protection is also a Constitutional demand addressed to the legislative branch of power – to be guided by the inherent criterion of the effectiveness of the right to judicial protection when introducing a new mechanism of exercising the right to a fair trial. However, on the other hand, this principle is equally applicable in the stages of interpretation and revealing the essence of existing legal mechanisms, as the criterion of effectiveness obliges the judicial branch of power and other interested subjects – to choose a kind and method of interpretation that ensures the interpretation that will considerably invest in meeting the requirement of the effectiveness of judicial protection. Thus, the essence of the procedural institute of suspension of execution of an administrative act and its legal regulation shall also be compatible with the idea of the effectiveness of the right to judicial protection.

It can be withdrawn from the aims of the institute of suspension that this institute aims to ensure the effectiveness of the right to judicial protection. To be more specific, the goal of suspension of execution is to exclude a situation when a claimant has already received a judicial act on the recognition of an administrative act as invalid, and that judicial act has entered into legal force, but the claimant, however, cannot achieve the actual restoration of his violated rights because the administrative act has been thoroughly executed before the final judgement and the situation existed before the violation of the claimant's rights cannot be restored.

Secondly, administrative acts are individual legal acts - initially adopted to regulate a particular legal case and have specific addressee(s)¹. For this reason, prior to the powers of the competent authority aimed at ensuring the enforcement of an administrative act, a right or an obligation of the addressee of an administrative act to perform a particular action arises based on those acts. As a result, as a component of the effectiveness of the right to judicial protection - the suspension of execution of an administrative act can serve its aim only when it will make it possible to maintain the legal and factual situation – existing in the moment of appealing to the court.

On the other hand, it will not be possible for the institute of suspension of execution of an administrative act to effectively serve the goals – mentioned above if the actions by the competent authorities aimed at compulsory enforcement of the act are the only actions included in the scope of this concept. The reason for this is that the factual or legal situation of an addressee of an administrative act is actually changed not only by using means of coercion by the competent authority but also by exercising the raising from that administrative act right or obligation by the addressee. As a result, the institute of suspension of execution of an administrative act can serve its aims only in case when it is able to entitle the person challenging the administrative act the real and practically effective opportunity – to maintain the legal and factual situation existing in the moment of initiating the proceedings of appeal until the final resolution of the case.

As a result of summarization of the analysis above, we can conclude that the appropriate legal interpretation of the concept of "suspension of execution of an administrative act" includes all actions conducted based on the administrative act, which includes the actions conducted by both the addressee of an administrative act, the competent authority an administrative act has been adopted by and other

¹ In this scientific article, we do not address the point of view according to which the normative act having a direct impact on physical and legal entities can also be considered an administrative act. Instead, the definition provided by domestic legislation is taken as a basis in the framework of this article.

competent authorities or interested persons as well¹. It is noteworthy that the suspension of the execution of an administrative act by such an interpretation can also be identified with the suspension of action of an administrative act.

Thus, based on all the issues discussed above, we can conclude that the appropriate legal interpretation of the "suspension of execution of an administrative act" institute shall include the temporary termination of all the actions conducted based on an administrative act. Accordingly, the mentioned actions include the suspension of both the exercising of authorities or means of coercion by the competent body aimed at ensuring the enforcement of an administrative act and the realization by the addressee of the administrative act of the rights and responsibilities raised from that particular act.

ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԱԿՏԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԿԱՍԵՑՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Էլինա Գեղամյան

*ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ արդարադատության նախարարության խորհրդակալ*

Ղատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքն ու վարչական ակտի կարևորագույն հատկանիշներից մեկը՝ կատարելիությունը, վարչական ակտերի՝ ղատական կարգով վիճարկման գործընթացում որոշակի իրավիճակում ու պահի անխուսափելիորեն բախվում են: Այս գործընթացում օրենքի արդյունավետության հիմնարար սկզբունքի և վարչական ակտը վիճարկող անձի իրավունքների պաշտպանության միջև արդյունավետ հավասարակշռության ապահովմանն է միտված վարչական ակտի կատարման կասեցման ինստիտուտը: Չնայած այս հանգամանքին՝ վարչական ակտի կատարման կասեցման ինստիտուտի էությունը թե՛ տեսական մակարդակում, թե՛ իրավակիրառ պրակտիկայում դեռևս համարժեք չի ընկալվում:

Սույն գիտական հոդվածում ղատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքի, Եվրոպայի խորհրդի հանձնարարականների և Սահմանադրական կարգավորումների համատեքստում բացահայտվում են «վարչական ակտի կատարման կասեցում» հասկացության բաղադրատարրերի էությունը և այդ հասկացության իրավական բովանդակությունը: Արդյունքում հեղինակը եզրահանգում է, որ վարչական ակտի կատարման կասեցումն իր հիմնական նպատակին՝ հայցվորին անհամաչափ վնաս պատճառելը կանխելուն և ղատարան դիմելու պահին առկա դրության պահպանմանը կարող է ծառայել միայն այն դեպքում, եթե դրա իրավական մեկնաբանությունն ապահովի վարչական ակտի կատարման կասեցման դեպքում ղատարան դիմելու պահին առկա փաստացի և իրավական դրության պահպանումը: Նշվածը հիմք ընդունելով՝ բացահայտվում է քննարկվող ինստիտուտի էությունը, և տրվում դրա բնորոշումը:

¹ It is noteworthy that the broad interpretation of the concept of "execution of an administrative act" is also reflected in domestic law enforcement practice. See, for example, the decision of the Appeals Commission of the Taxation and Customs authorities of the State Revenue Committee No. 18/3 of 31.03.2017, available by the following link;
https://www.petekamutner.am/Shared/Documents/_ts/_v/Appeal_Against_Tax_Body_Or_Servant_Actions/2017/vr_gh_2017_03_Anul_Mari.pdf.

СУЩНОСТЬ ИНСТИТУТА ПРИОСТАНОВЛЕНИЯ ИСПОЛНЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО АКТА

Элина Гегамян

Аспирант кафедры конституционного права ЕГУ,
Советник Министерства юстиции Республики Армения

Основополагающее право на судебную защиту и одна из важнейших характеристик административного акта - исполнимость, неизбежно сталкиваются в определенный момент в процессе оспаривания административных актов в судебном порядке. В этом процессе институт приостановления исполнения административного акта направлен на обеспечение эффективного баланса между основополагающим принципом эффективности закона и защитой прав лица, оспаривающего административный акт. Несмотря на это обстоятельство, сущность института приостановления исполнения административного акта как на теоретическом уровне, так и в правоприменительной практике пока не воспринимается однозначно.

В данной научной статье в контексте основополагающего права на судебную защиту, рекомендаций Совета Европы и конституционных регулирований в Республики Армения раскрывается сущность компонентов понятия «приостановление исполнения административного акта» и правовое содержание этого понятия. В результате автор заключает, что приостановление исполнения административного акта может служить своей основной цели - пресечению несоразмерного ущерба истцу и сохранению положения, существующего на момент обращения в суд, только в том случае, если его правовое толкование обеспечивает сохранение фактического и правового положения, существующего на момент обращения в суд. На основании изложенного в научной статье раскрывается сущность рассматриваемого института и дается его определение.

Keywords: *suspension of execution of an administrative act, right to judicial protection, enforceability of an administrative act, effectiveness of the law, effectiveness of the protection of rights, execution of an administrative act, preliminary measures of judicial protection.*

Բանալի բառեր – վարչական ակտի կատարման կասեցում, դատական պաշտպանության իրավունք, վարչական ակտի կատարելիություն, օրենքի արդյունավետություն, իրավունքների պաշտպանության արդյունավետություն, վարչական ակտի կատարում, դատական պաշտպանության նախնական միջոցներ:

Ключевые слова: *приостановление исполнения административного акта, право на судебную защиту, исполнимость административного акта, эффективность закона, эффективность защиты прав, исполнение административного акта, предварительные меры судебной защиты.*

ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ԲՆՈՐՈՇՄԱՆ ՏԵՍԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ¹

Հասմիկ Հակոբյան

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

Արդի ժամանակաշրջանում յուրաքանչյուր իրավական պետության առջև դրված ամենակարևոր խնդիրներից մեկը կոռուպցիայի դեմ պայքարն է: Սահմանադրական այնպիսի արժեքների պահպանումը, ինչպիսիք իրավունքի գերակայությունն ու կայուն զարգացումն են, հնարավոր չէ երաշխավորել առանց կոռուպցիայի դեմ պայքարի մշտական և կազմակերպված միջոցառումների իրականացման: Կարելի է ասել՝ կոռուպցիան այն խնդիրների համախումբն է, որը մշտապես թուլացնում է հասարակության իրավական ինստիտուտների կայունությունն ու ինունիտետը:

Յուրաքանչյուր հիվանդության արդյունավետ բուժման ամենակարևոր գրավականը ճիշտ և հստակ ախտորոշումն է: Նույն մոտեցումը կարելի է դրսևորել նաև իրավական հիմնախնդիրների լուծման հարցում. մասնավորապես՝ իրավական յուրաքանչյուր խնդիր, անօրինական յուրաքանչյուր վարքագիծ նախ պետք է ստանան իրավական հստակ ախտորոշում, որպեսզի դրա հաղթահարման համար ընտրված միջոցները գործեն արդյունավետ և ծառայեն հետապնդած նպատակի իրագործմանը:

Սույն ուսումնասիրության հիմքում ընկած է հենց վերոնշյալ մեթոդաբանությունը, քանի որ ուսումնասիրության շրջանակներում մեր առջև դրված խնդիրը հանգում է առանցքային այնպիսի հարցադրման բացահայտմանը, ինչպիսին է կոռուպցիայի բնորոշումը:

Կոռուպցիայի բնորոշման հիմնախնդրի դիտարկման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է կոռուպցիայի դեմ պայքարի համար մշակվող ռազմավարական փաստաթղթերի, ինչպես նաև իրավական կարգավորումների շրջանակներում կոռուպցիայի բնորոշման բացակայությամբ, ինչն էլ մի շարք դեպքերում կարող է հանգեցնել տարրնկալումների՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարը դարձնելով առավել բարդ և անիրագործելի: Ուստի մեր կողմից տրվող բնորոշումն ու կոռուպցիայի հատկանիշների վերհանումը կարող են էական նշանակություն ունենալ կոռուպցիայի դեմ պայքարի հարցում մշակված կարգավորումները մեկնաբանելիս և կիրառելիս:

Հատկանշական է, որ կոռուպցիայի՝ որպես արատավոր երևույթի դեմ պայքարում են ոչ միայն պետություններն իրենց կառավարման համապատասխան մարմինների միջոցով, այլև հասարակությունը՝ կոռուպցիոն բնույթ ունեցող երևույթները մշտապես հասարակական պարսավանքի ենթարկելով: Սակայն այդ նույն հասարակության անդամը, շատ դեպքերում՝ նաև պետական կառավարման համապատասխան մարմինը կոռուպցիա ասելով հասկանում են գլխավորապես կամ բացառապես կաշառակերություն, մինչդեռ կոռուպցիայի սահմանները շատ ավելի լայն են ու համընդգրկուն, որի բովանդակության ամբողջական բացահայտումը մեծ կարևորություն է ներկայացնում դրա դեմ պայքարի գործընթացն առավել արդյունավետ և իրատեսական դարձնելու համար:

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

Ընդունելով ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ պայքարի կոնվենցիայով ամրագրված գաղափարն առ այն, որ կոռուպցիան համապարփակ երևույթ է և ազդում է հասարակությունների և տնտեսությունների վրա, արձանագրում ենք, որ ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական օրենսդրական մակարդակներում կոռուպցիան իրապես դիտարկվում է որպես ժողովրդավարական գաղափարները խարխուղ, իրավական պետության հիմքերը թուլացնող երևույթ, որի ուսումնասիրումն ու դրա դեմ պայքարի միջոցների մշակումը մեծ կարևորություն են ներկայացնում:

Միևնույն ժամանակ, յուրաքանչյուր խնդրի դեմ պայքարի համար նախ անհրաժեշտ է ճանաչել խնդիրը, հստակեցնել այն, հասկանալ, թե ինչ բաղադրիչներից է բաղկացած, ինչ հատկանիշներ և բովանդակություն ունի:

Կոռուպցիայի բնորոշման և բովանդակության բացահայտման նկատառումներից ելնելով՝ անհրաժեշտ ենք համարում նախ ներկայացնել այդ հարցի շուրջ ձևավորված տեսական մոտեցումները:

Այսպես. գիտական գրականության մեջ մասնագետներից շատերը, յուրովի մեկնաբանելով կոռուպցիան, տալիս են տարաբնույթ և երբեմն ոչ միանշանակ բնորոշումներ՝ պայմանավորված դրա բազմազործոն փոխազդեցություններով: Կոռուպցիայի բնորոշման մեջ, ի լրումն որոշակի ուղղության առնչվող առանցքային գործոնների՝ քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, հաշվի են առնվում նաև այնպիսիք, ինչպիսիք են՝ գաղափարախոսական և ազգային-մշակութային առանձնահատկությունները, սոցիալական կապերը և հարաբերությունները, կոռուպցիայի քողարկված և ստվերային բնույթով պայմանավորված այլ գործոններ: Այս առումով կոռուպցիայի ուսումնասիրությունը բավականին բարդ է: Այն էլ ավելի է բարդանում՝ պայմանավորված կոռուպցիոն երևույթների անընդհատ աճող տեսակներով ու զարգացումների բազմաշերտությամբ: Սա նշանակում է կոռուպցիայի վերաբերյալ գոյություն ունեցող մեկնաբանությունների և կարծիքների անընդհատ վերանայման և ճշգրտման անհրաժեշտություն¹:

Կոռուպցիայի վերաբերյալ մտահոգությունն այնքան հին է, որքան պետականությունը և կառավարման գիտակարգը: Դեռևս մ.թ.ա. 350 թ.-ին Արիստոտելն իր «Քաղաքականություն» աշխատության մեջ առաջարկել է. «Գանձարանը կողոպուտից զերծ պահելու նպատակով թող դրանը հատվի բացեփբաց՝ ամբողջ քաղաքի աչքի առաջ»²: Ստացվում է, որ դեռևս այդ ժամանակաշրջանում եղել է շահի կամ օգուտի շարժառիթով քողարկված գործունեության երևույթներ, որոնք էլ արտացոլվել են հույն փիլիսոփայի մտահոգություններում:

Կոռուպցիա երևույթը հայտնի է վաղուց, սակայն որպես սոցիալական իրողություն սկսել է շրջանառվել վերջին տասնամյակների ընթացքում: «Կոռուպցիա» եզրույթի կիրառումը քաղաքականության մեջ վերագրվում է Արիստոտելին, որը բռնապետությունը սահմանում էր որպես սխալ, փչացած, այսինքն՝ միապետության կոռումպացված ձև: Հռոմեական իրավունքի մեջ այդ տերմինով բնորոշվում էր մի քանի անձանց գործունեությունը, որը հանգեցնում էր դատական գործընթացի կամ հասարակական կառավարման բնականոն ընթացքի խաթարմանը:

«Կոռուպցիա» հասկացության ժամանակակից սահմանումներից առավել համառոտներից է Ջ.Սենտուրիայի բնորոշումը. «սեփական շահի համար հասարակական իշխանության չարաշահում»³: Կարելի է ասել՝ այս մոտեցումը տալիս է կո-

¹ Տե՛ս **Սարիբեկյան Ա.**, Կոռուպցիայի տեսագործնական հիմնախնդիրների շուրջ// Հայկական տնտեսագիտական հանդես, Երևան// 2020, էջ 58:

² Տե՛ս **Shah A.** 2007. Performing Accountability and Combating Corruption. The World Bank, Washington D. C.

³ Տե՛ս **Senturia Joseph J.** Corruption, Political. Encyclopedia of the Social Sciences. New York, The Macmillan Company, 1931, vol. IV, էջ 448-452.

ռուպցիայի ընդհանրական և առանցքային բնութագրումը, որը կարող ենք հիմք ընդունել կոռուպցիան սահմանելիս:

Հետազոտողների հիմնական մասը կոռուպցիա է համարում կաշառակերությունն ու պաշտոնական դիրքի չարաշահումը: Նման մոտեցում են ցուցաբերում նաև միջազգային կազմակերպությունները: Մասնավորապես, 1979 թ. դեկտեմբերի 17-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր վեհաժողովի կողմից ընդունած 34/169 որոշման մեջ՝ իրավակարգը պահպանող պաշտոնատար անձի վարքի կանոնակարգում կոռուպցիան սահմանված է որպես «անհատական կամ խմբային շահի համար պաշտոնական դիրքի չարաշահում, ինչպես նաև պետական ծառայողների կողմից պաշտոնական դիրքով պայմանավորված անօրինական ճանապարհով շահի ստացում»¹:

Ս. Ռոուզ-Ալերմանը կոռուպցիայի յուրաքանչյուր դրսևորման կապակցությամբ նշում է գործողության թաքնված, գաղտնի բնույթը: Ըստ նրա՝ ինչը չի թաքցվում հասարակությունից, և ինչը հասարակության ընկալմամբ թույլատրելի է համարվում, կոռուպցիայի հետ որևէ առնչություն չունի²: Այս առումով անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ նման մոտեցման հարցում կարևոր է նաև հասարակության իրավագիտակցության համապատասխան մակարդակը, քանի որ մի շարք դեպքերում հասարակությունը չի կարող պատշաճ գնահատել վարքագծի՝ կոռուպցիոն բնույթ ունենալու հանգամանքի առկայությունը կամ բացակայությունը, ուստի կոռուպցիայի գոյությունը միայն հասարակության ընկալման հետ կապելը, մեր դիտարկմամբ, այնքան էլ արդյունավետ մոտեցում չէ:

Ա. Հայդենհայմերը կոռուպցիան բաժանում է երեք գույների՝ սպիտակ, մոխրագույն և սև: Առաջինը խորհրդանշում է կոռուպցիոն գործունեության այն տեսակը, որի հանդեպ հասարակությունում գոյություն ունի փոխհամաձայնություն. տվյալ գործունեությունը չի համարվում դատապարտելի: Դա, ըստ էության, երկրի իրավական մշակույթի մաս է կազմում: Սև կոռուպցիան նույնպես փոխհամաձայնության դրսևորում ունի, սակայն գտնվում է լրիվ հակադիր բևեռում: Տվյալ գործունեությունը քննադատվում է հասարակական բոլոր շերտերի կողմից: Մոխրագույն կոռուպցիայի առնչությամբ որևէ համաձայնություն գոյություն չունի, և հենց այս տիպի կոռուպցիայի դեպքում է հասարակության մեջ մեծ աղմուկ բարձրանում³:

Կոռուպցիան ուսումնասիրողները և օբյեկտիվ մեկնաբանողները սովորաբար կենտրոնանում են կոռուպցիոն գործընթացների երեք հնարավոր առնչություններից մեկի շուրջ՝ պետական, շուկայական կամ հասարակական⁴:

Կոռուպցիայի հաճախ հանդիպող սահմանումներից մեկը, որն ընգրկում է կոռուպցիոն գործունեության լայն շրջանակ, այն ձևակերպում է որպես «պետական կամ մասնավոր պաշտոնի չարաշահում անձնական շահի համար»: Այս սահմանումը կարող է օգտակար լինել հակակոռուպցիոն ռազմավարությունների, գործողությունների ծրագրերի և կոռուպցիայի կանխարգելման միջոցառումների քաղաքականության մշակման և իրագրելման համար⁵:

Հարկ ենք համարում ներկայացնել նաև ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական մակարդակներում կոռուպցիայի բնորոշմանը վերաբերող մոտեցումները՝ բացահայտելու դրա բովանդակության սահմանները:

¹ St´u UN General Assembly, (34th sess., 1979-1980), Code of Conduct For Law Enforcement Officials 34/169, A_RES_34_169-EN.pdf

² St´u **Rose-Ackerman S.**, Lagunes P., eds. Greed, Corruption and Modern State. Cheltenham (UK), Edward Elgar Publishing, 2015, էջ 384:

³ St´u **Heidenheimered Arnold J.**, ed. Political Corruption: Readings in Comparative Analysis. New York, Routledge, 1970, էջ 582:

⁴ St´u **Селезнов Ю.А.** (2010) Научно-практическое значение зарубежных исследований коррупции для современной России// Вестник ТГУ, вып. 3 (83), 2010, էջ 229:

⁵ St´u Organisation for Economic Co-operation and Development, Corruption a glossary of international criminal standards, 2.2, <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/39532693.pdf>

Գոյություն ունեն կոռուպցիայի վերաբերյալ երեք կոնվենցիաներ՝ ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիա, Կոռուպցիայի մասին քրեական իրավունքի կոնվենցիա, Կոռուպցիայի մասին քաղաքացիական իրավունքի կոնվենցիա:

Այսպես. ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայի շրջանակներում խոսվում է կոռուպցիայի հետևանքների, դրա դեմ պայքարի կարևորության, կանխարգելիչ միջոցառումների մասին, սակայն Կոնվենցիան չի պարունակում կոռուպցիայի ամբողջական բնորոշման կամ սահմանման վերաբերյալ որևէ ամրագրում: Ավելին՝ սույն կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը վերաբերում է կոնվենցիայում կիրառվող մի շարք եզրույթների բովանդակության բացահայտմանը, սակայն դրանցում խոսք չկա հենց «կոռուպցիա» եզրույթի վերաբերյալ:

Գրեթե նույն մոտեցումը դրսևորված է նաև Կոռուպցիայի մասին քրեական իրավունքի կոնվենցիայում, որն էլ, իր ոլորտային առանձնահատկությամբ պայմանավորված, կոռուպցիայի բովանդակությունն անուղղակիորեն սահմանափակում է գլխավորապես կաշառակերությամբ՝ նախատեսելով դրա դրսևորման ակտիվ և պասիվ ձևերը:

Այս առումով հետաքրքրական է, որ Կոռուպցիայի մասին քաղաքացիական իրավունքի կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով տրվում է կոռուպցիայի սահմանումը՝ նշելով, որ սույն Կոնվենցիայի նպատակների համար «կոռուպցիա» նշանակում է՝ ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն կաշառք կամ որևէ անհիմն օգուտ կամ այդպիսի օգուտի խոստում պահանջելը, առաջարկելը, տալը կամ ընդունելը, որը խախտում է կաշառք, անհիմն օգուտ կամ այդպիսի օգուտի խոստում պահանջողի կողմից ցանկացած պարտականության պատշաճ կատարումը կամ պահանջվող վարքագիծը¹:

Ինչպես նկատեցինք, կոռուպցիայի վերոնշյալ սահմանումը վերաբերում է բացառապես Կոռուպցիայի մասին քաղաքացիական իրավունքի կոնվենցիային, ուստի չենք կարող այն դիտարկել որպես կոռուպցիայի համընդհանուր սահմանում:

Այս առումով գտնում ենք, որ վերոնշյալ միջազգային իրավական փաստաթղթերից թերևս հենց ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիան պետք է նախատեսեր կոռուպցիայի սահմանումը, քանի որ իրատեսական չէ պայքարել ինչ-որ բանի դեմ, առանց հստակեցնելու դրա սահմաններն ու բովանդակությունը:

Թեև վերոնշյալ կոնվենցիաները չեն նախատեսում կոռուպցիայի հստակ, ամբողջական և ընդհանուր սահմանում, միևնույն ժամանակ դրանք իրենց կարգավորումների բովանդակության և մեկնաբանության շնորհիվ հնարավորություն են ընձեռում կատարելու համապատասխան եզրահանգումներ կոռուպցիայի բնորոշման վերաբերյալ:

Մասնավորապես՝ ՄԱԿ-ի կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայի համակարգային ուսումնասիրումը հնարավորություն է ընձեռում արձանագրելու, որ կոռուպցիայի բովանդակությունը ներառում է պաշտոնատար անձանց կաշառակեր, անազնիվ և անպատասխանատու վարքագիծը, հանրային գնումների և պետական ֆինանսների կառավարման խնդիրները, պետական վարչակազմում թափանցիկության բացակայությունը, ինչպես նաև մասնավոր հատվածում հաշվապահական հաշվառման ստանդարտների և աուդիտի ուժեղացման միջոցառումների անկատարությունը, որոնք բոլոր դեպքերում խարխուլում են արդարությունը:

Քրեական և քաղաքացիական իրավունքների կոռուպցիայի մասին կոնվենցիաները, ոլորտային առանձնահատկություններով պայմանավորված, նախատեսում են ակտիվ և պասիվ կաշառակերության, դրանց նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության միջոցների, ինչպես նաև կոռուպցիոն հանցագործությունների դեպքում վնասի հատուցմանը վերաբերող կարգավորումներ:

¹Տե՛ս Կոռուպցիայի մասին քաղաքացիական իրավունքի կոնվենցիա, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24512>

Հետաքրքրական է նաև ՀՀ ներպետական օրենսդրական մակարդակներում կոռուպցիայի բնորոշման և սահմանման հարցի ուսումնասիրումը: Այստեղ անհրաժեշտ ենք համարում առանձնացնել հետևյալ նկատառումները.

Դեռևս 2000-ական թվականների սկզբին ՀՀ կառավարությունն ամբողջականացրել է կոռուպցիայի դեմ պայքարի քաղաքականությունը, օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ հիմնական շրջանակները: Մասնավորապես, 2003 թ. նոյեմբերի 6-ին ՀՀ կառավարության N 1522-Ն որոշմամբ հաստատվել են ՀՀ հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրա իրականացման միջոցառումների 2003-2007 թթ. ծրագիրը, որոնք սահմանում էին կոռուպցիայի դեմ պայքարի քաղաքականությունը: Նշված ռազմավարությունը միտված էր կոռուպցիայի հաղթահարմանը, այն ծնող և դրա տարածումը խթանող պատճառների ու պայմանների վերացմանը, երկրում բարոյախոգեբանական առողջ մթնոլորտի ձևավորմանը:

Վերոնշյալ որոշման 1-ին մասով տրվում է կոռուպցիայի սահմանումը, որի համաձայն՝ կոռուպցիան անձնական կամ շահադիտական այլ նպատակով, տարբեր ձևերով արտահայտված (գործողությամբ կամ անգործությամբ) ի պաշտոնե տրված իշխանական լիազորությունների չարաշահումն է: Կոռուպցիան որպես վստահված իշխանության չարաշահում ունի մի շարք դրսևորումներ և բազում «նրբերանգներ», որոնցից են կաշառակերությունը՝ կաշառք ստանալը, տալը, կաշառքի միջնորդությունը, կաշառքի շորթումը, հովանավորչությունը, պաշտոնական դիրքի կամ կապերի չարաշահումը, պաշտոնական լիազորությունները չարաշահելը կամ անցնելը, պաշտոնական կեղծիքը, պաշտոնական դիրքի օգտագործմամբ պետական սեփականության յուրացումն ու վատնումը, ինչպես նաև պաշտոնեական այլ չարաշահումներ¹:

Սակայն հակակոռուպցիոն ռազմավարության մշակման հաջորդ որոշումներում գործադիրը որևէ կերպ չի անդրադարձել կոռուպցիայի սահմանմանը. դա նշանակում է, որ բոլոր դեպքերում հիմք է ընդունվել 2003 թվականի որոշմամբ տրված սահմանումը, որը, մեր դիտարկմամբ, չի կարող լինել արդյունավետ մոտեցում, քանի որ կոռուպցիան իր բնույթով դինամիկ երևույթ է, ուստի հարափոփոխ հասարակական հարաբերությունների համատեքստում այն մշտապես կարող է կրել բովանդակային մի շարք փոփոխություններ, որոնք յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում դրա դեմ պայքարի ռազմավարական յուրաքանչյուր փաստաթղթի շրջանակներում պետք է ունենան հստակ արտացոլում: Այս առումով գտնում ենք, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարի ռազմավարական յուրաքանչյուր փաստաթուղթ գոնե տվյալ ռազմավարության նպատակների և խնդիրների համատեքստում պետք է ամրագրի կոռուպցիայի սահմանումը, հակառակ պարագայում դժվար կլինի գնահատել տվյալ ռազմավարության նպատակների իրագործվածության աստիճանն ու արդյունքների արդյունավետությունը:

Վերոգրյալի համատեքստում անդրադառնալով կոռուպցիայի բնորոշմանը՝ փաստում ենք, որ այն, բացի ներառված տարբեր հանցակազմերից, բնորոշվում է յուրաքանչյուր հասարակության ինքնագիտակցության, մտածողության, պատկերացումների և աշխարհընկալման համատեքստում: Ինչու², որովհետև կոռուպցիան ծագում է մարդկային արարքների արդյունքում, ուստի դրանց պատճառներն ու դրա բովանդակության բացահայտումը պետք է իրականացնել հիմք ընդունելով, ի թիվս այլնի, յուրաքանչյուր հասարակարգի մտածելակերպին բնորոշ առանձնահատկությունները: Հենց սա է պատճառը, որ, մեր դիտարկմամբ, կոռուպցիայի դրսևորման մակարդակն ու դրա դեմ պայքարի միջոցների արդյունավետությունը տարբեր երկրներում ունեն դրսևորման տարբեր սահմաններ և ձևաչափեր: Մեր գնահատմամբ՝ կոռուպցիան առաջին հերթին յուրաքանչյուր անձի, ընդհանուր

¹Տե՛ս ՀՀ կառավարության 2003 թ. նոյեմբերի 6-ի N 1522-Ն որոշում, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=31881>

վերցրած հասարակարգի մտածողության մեջ է, ուստի դրա դեմ պայքարի միջոցների հարցում ևս պետք է որպես գլխավոր նշանակետ ընդունել անձանց մտածողությունն ու դրա վրա ազդելու ուղիները:

Ամփոփելով ողջ վերոնշյալ մտածողումները կոռուպցիայի բնորոշման, դրա բովանդակության վերաբերյալ՝ նախ կարող ենք հանգել այն հետևության, որ կոռուպցիան իրապես բարդ և բազմաշերտ երևույթ է, որի ամբողջական և ընդհանուր սահմանման բացակայությունը պայմանավորված է նաև օբյեկտիվ իրողություններով, քանի որ կոռուպցիան դինամիկ երևույթ է և մշտապես կարող է ընդլայնել իր բովանդակային սահմանները՝ պայմանավորված կոռուպցիոն գործողությունների նոր դրսևորումներով:

Այնուամենայնիվ անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել կոռուպցիայի բնորոշման և սահմանման անհրաժեշտությունը՝ որպես դրա դեմ պայքարի միջոցների հարյուրնավետ իրականացման կարևորագույն հիմք:

Գտնում ենք, որ կոռուպցիայի վերաբերյալ ներկայացված միջազգային և ներպետական օրենսդրական բոլոր կարգավորումների, ինչպես նաև տեսական աղբյուրների լույսի ներքո կարող ենք արձանագրել, որ կոռուպցիայի բնորոշումը ենթադրում է դրա բաղադրատարր հանդիսացող այնպիսի պարտադիր գործոնների առկայություն, ինչպիսիք են՝

- Շահի կամ օգուտի հետապնդումը,
- Արդարության խաթարումը,
- Համաձայնությունը շահ կամ օգուտ ստանալու/տալու ուղղությամբ,
- Դիրքի չարաշահումը,
- Համակարգային բնույթը:

Ողջ վերոգրյալի լույսի ներքո կարող ենք առաջարկել կոռուպցիայի հետևյալ սահմանումը. կոռուպցիան համակարգային մտածողության և վարքագծի ձև է այնպիսի համաձայնության շուրջ, որի համար ընդունելի է արդարության յուրաքանչյուր խաթարում, որը դրսևորվում է կամ կարող է դրսևորվել օգուտի կամ շահի շարժառիթով ոչ իրավաչափ գործողություններով կամ անգործությամբ՝ զուգակցվելով սեփական դիրքի չարաշահմամբ:

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КОРРУПЦИИ

Асмик Акобян

Соискатель кафедры конституционного права ЕГУ

Статья посвящена выявлению теоретических и практических проблем определения коррупции, наблюдение за которыми в рамках научного измерения может иметь существенное значение для того, чтобы сделать процесс борьбы с коррупцией более предметным и эффективным. Выявление содержания коррупции как комплекса проблем, ослабляющих стабильность и иммунитет правовых институтов общества, является важной гарантией преодоления этих проблем.

Изучение различных стратегических документов по развитию борьбы с коррупцией свидетельствует об отсутствии единого и общего определения коррупции, что в ряде случаев усложняет процесс оценки результатов реализуемой борьбы, поэтому обращение к теоретическим и практическим проблемам определения коррупции вытекает именно из существования

вышеуказанных проблем. В результате комплексного изучения теоретических источников и положений правовых актов в статье были подняты компоненты, играющие ключевую роль в определении коррупции. К числу таких компонентов относятся погоня за прибылью или выгодой, искажение справедливости, согласие на получение/предоставление выгоды или прибыли, злоупотребление служебным положением, системный характер. В свете учета вышеуказанных составляющих и раскрытия их содержания было и представлено определение коррупции.

THEORETICAL PROBLEMS OF THE CHARACTERIZATION OF CORRUPTION

Hasmik Hakobyan

PhD applicant at the YSU Chair of Constitutional law

The article is dedicated to the identification of theoretical and practical problems of defining corruption, the observation of which in the framework of the scientific dimension can be important in making the process of fighting corruption more objective and effective. Revealing the content of corruption as a set of problems weakening the stability and immunity of legal institutions of society is an important guarantee of overcoming these problems.

The study of various strategic documents for the development of the fight against corruption indicates the lack of a unified and general definition of corruption, which in several cases complicates the process of evaluating the results of the implemented fight, so the reference to the theoretical and practical problems of the definition of corruption stems from the existence of the above problems. As a result of a complex study of the theoretical literature and regulations of legal acts, the article highlights the components that play a key role in the definition of corruption. Among those components are pursuit of profit or benefit, distortion of justice, agreement to receive/give benefit, abuse of position, systemic nature. The definition of corruption was also presented in the light of the accounting of the above components and the disclosure of their content.

Բանալի բառեր – կոռուպցիա, կաշառակերություն, կոռուպցիայի դեմ պայքար, իշխանության չարաշահում, պաշտոնական դիրքի չարաշահում, շահի կամ օգուտի ստացում, հակակոռուպցիոն ռազմավարություն

Ключевые слова: коррупция, взяточничество, борьба с коррупцией, злоупотребление властью, злоупотребление служебным положением, получение прибыли или выгоды, антикоррупционная стратегия

Key words: corruption, bribery, fight against corruption, abuse of power, abuse of official position, receiving profit or benefit, anti-corruption strategy

ՈՉ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ¹

Հասմիկ Նազարեթյան

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

Ներկայումս լայն կիրառում ունի հանրային իշխանության իրականացման գործընթացում ոչ պետական (մասնավոր) սուբյեկտների ներգրավումը, ինչը, թերևս, կառավարման ժողովրդավարացման առաջնահերթ ցուցիչներից է: Ընդ որում, ժամանակակից իրավական պետության քաղաքացիական հասարակության կարևոր հատկանիշ է դիտարկվում այս ինստիտուտների կողմից պետական իշխանության որոշ լիազորություններ իրականացնելու հնարավորությունը²: Թեպետ այսպիսի միտումն առաջին հայացքից անվերապահորեն գրավիչ է թվում և, կարծես, նաև պետական ապարատի ծանրաբեռնվածության բեռնաթափման և պետություն-մասնավոր հատվածի փոխհամագործակցության բարելավման նպատակ է հետապնդում, այդուհանդերձ, այն հանգեցնում է բազում հարցերի և խոչընդոտների, ինչն էլ կանխորոշում է հիշյալ հարցադրումների ուսումնասիրման խիստ անհրաժեշտությունը: Հանրային իշխանական գործառույթի իրականացումը ոչ պետական մարմնի կողմից, ըստ էության, հանգեցնում է իշխանության իրականացման ապակենտրոնացմանը՝ բոլոր դրական և բացասական հետևանքներով հանդերձ:

Վերոհիշյալ դիրքորոշումը, կարծես, բախվում է գոյություն ունեցող հիմնաքարային սահմանադրաիրավական պատկերացումներին: Լինելով իշխանության միակ աղբյուրը՝ ժողովուրդն այն իրականացնում է Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով (Սահմանադրության 2-րդ հոդված): Ժողովուրդն այս դեպքում իր կամքն արտահայտում է ոչ թե ուղղակիորեն, այլ իր կողմից ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով, որոնց վերապահում է իր լիազորությունների իրականացումը որոշակի ժամկետով: Ներկայացուցչական մարմիններն արտահայտում են ժողովրդի կամքը և շահերը³: Ուստի հիշյալ սահմանադրական մարմինները, հանրային իշխանական գործառույթների իրականացումը վերապահելով այլ սուբյեկտների (ոչ պետական մարմինների, ոչ կառավարական կազմավորումների, մասնավոր սուբյեկտների), փաստորեն շեղվում են Սահմանադրությամբ ամրագրված այս միանշանակ ու հստակ ամրագրված պատվիրանից: Սահմանադրությունը չի նախատեսում պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց տրված իշխանական լիազորությունների փոխանցման, պատվիրակման հնարավորություն: Այդուհանդերձ դրանով խնդիրը չի դադարում գոյություն ունենալուց և պրակտիկ դրսևորումներից, ուստի սույն աշխատանքում փորձ է արվել վերլուծել և վեր հանել հասարակական կազմակերպությանը իշխանական գործառույթներ պատվիրակելու առնչվող որոշ խնդիրներ՝ տեղայնացնելով այն կոնկրետ, օրինակ՝ աուդիտորական գործունեության ոլորտում: Միևնույն ժամանակ

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

² Տե՛ս **Ս. Ա. Владимировна**, Диссер: «Институт делегирования в конституционной системе власти Российской Федерации», 2017, с 184:

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ՝ **Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի**, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 61:

կարևորում ենք նշել, որ այս ոլորտը սոսկ մասնավոր օրինակ է, և բազմաթիվ են համանման խնդրահարույց կարգավորումները նաև այլ բնագավառներում: Ուղղակի նշված ոլորտում մեր ուսումնասիրության արդյունքները գրեթե նույնությամբ կիրառելի են մյուս ոլորտների պարագայում, քանզի խնդրահարույց է ոչ այնքան ոլորտը կամ տվյալ ոչ պետական կառույցի կարգավիճակը, որքան իշխանական գործառույթը որևէ ոչ պետական կառույցի վերապահելու բուն ինստիտուտը:

Մասնավոր իրավունքի սուբյեկտների կողմից աուդիտորական գործունեության ոլորտում հանրային իշխանական գործառույթների իրականացում

1. **Գործառույթի պատվիրակման օրենսդրական կարգավորումները**

Աուդիտորական գործունեության իրականացման վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորումները ոչ վաղ անցյալում կտրուկ փոփոխությունների են ենթարկվել, ինչի արդյունքում պետական մարմնի կողմից նախկինում իրականացվող մի շարք գործառույթներ փոխանցվել են ոչ պետական մարմնի: Մասնավորապես՝ մինչև 01.01.2020 թվականը գործող «Աուդիտորական գործունեության մասին» օրենքով¹ (այսուհետ նաև՝ Օրենք) աուդիտորական ծառայությունների իրականացման համար սահմանված էր լիցենզավորման պահանջ (6-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Կառավարությունը 2017 թվականի դեկտեմբերի 28-ի թիվ 54 արձանագրային որոշմամբ հավանություն է տվել հաշվապահական հաշվառման և աուդիտորական գործունեության ոլորտների բարեփոխումների հայեցակարգին²: Նշված որոշմամբ հավանության արժանացած հայեցակարգում առաջարկվել է ոլորտների կարգավորման ու դրանց նկատմամբ վերահսկողության նոր՝ մասնագիտացված կառույց-հանրային վերահսկողության խորհուրդ մոդելը՝ հաշվի առնելով ընդունված միջազգային լավագույն փորձը (կետ 3): Այսպես նշվել է, որ հաշվապահական հաշվառման և աուդիտորական գործունեության ոլորտների կարգավորման արդյունավետ համակարգ ձևավորելու նպատակով անհրաժեշտ է պետական մարմնի հաշվապահական հաշվառման ու աուդիտի մասնագիտության կարգավորման **որոշակի գործառույթներ պատվիրակել մասնագիտական կազմակերպությունների**: Ըստ այդմ Ֆինանսների նախարարությունը կարող էր վերանայել իր դերը՝ ստանձնելով մասնագիտության նկատմամբ հսկողությունն իրականացնողի գործառույթը, միաժամանակ՝ օրենքով ստեղծելով նաև մասնագիտացված ինքնակարգավորվող կառույց (կետ 25): Արդյունքում հայեցակարգով առաջարկվել էր տարանջատել ոլորտների կարգավորման և վերահսկողության գործառույթները՝ դրանք պատվիրակելով երկու մարմինների: Կարգավորման գործառույթն իրականացնելու համար օրենքով պետք է ստեղծվեր մասնագիտացված ինքնակարգավորվող կառույց՝ Հայաստանի որակավորված հաշվապահների և աուդիտորների պալատ, իսկ վերահսկողությունն իրականացվելու էր Հանրային վերահսկողության խորհրդի կողմից, որը լինելու է Ֆինանսների նախարարությանը կից հասարակական հիմունքներով գործող մարմին (...) (կետ 52): Ըստ հայեցակարգի՝ Պալատը բնորոշվել է որպես հաշվապահների և աուդիտորների, հաշվապահական հաշվառման և աուդիտորական գործունեության ոլորտներում մասնագիտական գործունեություն իրականացնող անձանց անդամության հիման վրա օրենքով սահմանված կարգով ստեղծված ինքնակարգավորվող ոչ պետական, ոչ առևտրային կազմակերպություն: Այն հանդիսանալու է մասնագիտական միավորում, որը չի մտնում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգի մեջ (կետ 53):

Չնայած հայեցակարգով նախատեսվել էր մեկ միասնական մարմնի ստեղծման միջոցով իրականացնել կարգավորող բնույթի գործառույթներ, այդուհանդերձ, օրենսդրական փոփոխություններն ընթացան հայեցակարգին ոչ համահունչ: Մասնավորապես՝ «Աուդիտորական գործունեության մասին» օրենքն այլևս չի նախա-

¹ Ընդունվել է 04.12.2019 թվականին, սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2019.12.23/96(1549).1 Հոդ.1211.2:

² Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.e-gov.am/protocols/item/855/>, վերջին մուտք՝ 25.11.2022թ.:

տեսում լիցենզավորման պահանջ¹: Փոխարենն Օրենքն աուդիտորական ծառայություններ մատուցելու իրավունքի ծագումը պայմանավորում է մասնագիտացված կառույցի ռեեստրում գրանցվելով, ինչը դրսևորվում է **անդամակցությամբ** (Օրենքի 6-րդ և 7-րդ հոդվածներ): Այսինքն Օրենքը պարտադրում է աուդիտորին կամ աուդիտորական կազմակերպությանը աուդիտորական ծառայություններ մատուցելու համար **լինել մասնագիտացված կառույցի անդամ**:

Մասնագիտացված կառույց հասկացությունը սահմանված է «Հաշվապահական հաշվառման և աուդիտորական գործունեության կարգավորման և հանրային վերահսկողության մասին» օրենքով², համաձայն որի՝ մասնագիտացված կառույցը քաղաքականություն իրականացնող մարմնի հավատարմագրած աուդիտորների, փորձագետ հաշվապահների, ինչպես նաև աուդիտորական կազմակերպությունների (այսուհետ՝ մասնագիտացված կառույցի անդամ) անդամության հիման վրա գործող հասարակական կազմակերպություն է (հոդված 15, մաս 1): ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով. «Հասարակական միավորումներ են համարվում քաղաքացիների և (կամ) իրավաբանական անձանց **կամավոր միավորումները** (ընդգծումն ըստ հեղինակի), որոնք օրենքով սահմանված կարգով միավորվել են իրենց շահերի ընդհանրության հիման վրա՝ հոգևոր կամ ոչ նյութական այլ պահանջունքները բավարարելու համար» (հոդված 122, մաս 1): Համանման կարգավորում է նախատեսում նաև «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» օրենքը (հոդված 2, մաս 1):

2. Մասնագիտացված կառույցը որպես իրավունքի սուբյեկտ

Վերոնշյալ կարգավորումների լույսի ներքո անդրադառնալով մասնագիտացված կառույցների (հասարակական կազմակերպությունների)՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի դերին՝ պետք է նշել, որ հասարակական կազմակերպությունները հիմնականում հանդես են գալիս որպես **ոչ կառավարական բնույթի** մասնավոր միավորումներ: Հատկանշական է նաև, որ առաջին հայացքից հասարակական միավորումները մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձինք են՝ նախատեսված ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով: Այդուհանդերձ, վերոնշյալ օրենսդրական կարգավորումները հաշվի առնելով, դժվար է պնդել, որ մասնագիտացված կառույցներն ունեն քաղաքացիական իրավունքի (մասնավոր իրավունքի) լիակատար սուբյեկտի կարգավիճակ, քանզի նշյալ սուբյեկտներն իրականացնում են նաև հանրային խնդիր: Մասնավորապես՝ **մասնագիտացված կառույցն իրականացնում է անձանց որակյալ աուդիտորական ծառայություններ մատուցելու հանրային գործառույթը** («Հաշվապահական հաշվառման և աուդիտորական գործունեության կարգավորման և հանրային վերահսկողության մասին» օրենքի 17-րդ հոդված)³, ինչը, ըստ էության, հետապնդում է հանրային շահի ապահովման նպատակ: Ուշագրավ է նաև, որ ոլորտային բարեփոխումների վերաբերյալ հայեցակարգում և իրավական

¹ Բացառությամբ Օրենքով նախատեսված որոշակի բնույթի ծառայությունների, օրինակ՝ հաշվապահական հաշվառման ներդրում, վերականգնում և վարում, ինչպես նաև ֆինանսական հաշվետվությունների պատրաստում, հաշվապահական հաշվառման, հարկերի, տնտեսագիտության, ֆինանսների և աուդիտի գծով ուսուցանում, հարկերի, տուրքերի և պարտադիր այլ վճարների պլանավորում ու հաշվարկում և այլն: Նշված ծառայությունների իրականացման համար թույլտվություն ստանալու պարտադիրությունը պետք է օրենքով սահմանված լինի (Օրենքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր):

² Ընդունվել է 04.12.2019 թվականին, սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2019.12.23/96(1549).1 Հոդ.1211.3:

³ Մասնագիտացված կառույցին են վերապահված աուդիտորների և փորձագետ հաշվապահների որակավորման գործընթացի հետ կապված մի շարք գործառույթներ, այդ թվում՝ իր կողմից որակավորված աուդիտորի կամ փորձագետ հաշվապահի որակավորում տալը և որակավորման չեղարկման վերաբերյալ որոշումներ ընդունելը, իր անդամ աուդիտորական կազմակերպությունների և աուդիտորների կողմից մատուցվող աուդիտորական ծառայությունների որակի հսկողության պահանջների պահպանման արտաքին գնահատում իրականացնելը և այլն:

ակտի ընդունման հիմնավորումներում¹ օգտագործվում է «գործառույթներ պատվիրակել» եզրույթը, ինչից կարելի է ենթադրել պետության կամահայտնությունը՝ որոշակի հանրային գործառույթների իրականացման նպատակահարմարությունը մասնավոր կամ պետական ապարատում չգտնվող սուբյեկտի միջոցով: Այսինքն կարծես գործ ունենք պայմանական սաված «անուղղակի պետական կառավարման» հետ, որով պետաիշխանական լիազորությունն անմիջապես ու ուղղակիորեն չի իրականացվում մեզ հայտնի պետական մարմինների միջոցով: Սյուս կողմից, սակայն, հարկ է նկատել, որ անուղղակի պետական կառավարման դեպքում պետությունն իր վարչական-կառավարչական խնդիրները փոխանցում է իրավաբանորեն անկախ, սակայն պետական կառուցվածքի մեջ ներգրավված (ինտեգրված) կառավարման մարմիններին (վարչակազմին)²: Այս մարմինները հանդես են գալիս հանրային իրավունքի սուբյեկտներ՝ կազմակերպարավական տարբեր ձևերով, այդ թվում անգամ որպես համայնք (Սահմանադրության 180-րդ հոդված, մաս 2):

Հայրենական իրավունքում և արևելասլավոնային այս բնույթի կազմավորումների վերաբերյալ քննարկումներն ու դատական վեճերն առաջ են եկել ոչ վաղ անցյալում, ինչի արդյունքում ակտիվորեն շրջանառության մեջ դրվեց հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ եզրույթը³:

Վերադառնալով մասնագիտացված կառույցի՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի դերին՝ կարծում ենք՝ **հնարավոր է միանշանակորեն պնդել, որ այն հանդես է գալիս իբրև հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ**: Բանն այն է, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի գոյության պարտադիր և կարևորագույն հատկանիշներից է նաև **պետական կամ իշխանական ակտի հիման վրա ստեղծվելը**: Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք ստեղծվում են հատուկ եղանակով՝ ոչ թե համաձայնությամբ, հիմնադրման պայմանագրով և նմանատիպ այլ եղանակներով, այլ գոյություն ունեցող երևույթի ճանաչմամբ (օրինակ՝ պետություն, համայնք) կամ վարչական կարգավորման կիրառմամբ (օրինակ՝ Պետական բանկ)⁴: Հանրային իրավունքի միավորումները պետաիշխանական հարթությամբ յուրովի «ստեղծագործություններ» են: Չկա միավորում հանգամանքների բերումով կամ մասնավոր կամքի ակտի հիմքով: Սա նշանակություն ունի առնվազն ձևական (ֆորմալ) առումով: Որպես միավորում հատուկ իրավական կարգավիճակը պահանջում է պետաիշխանական համապատասխան ակտ, միավորման կարգավիճակի շնորհում⁵:

Տվյալ դեպքում **մասնագիտացված կառույցները չեն ստեղծվում պետական կամ իշխանական որևէ ակտի հիման վրա, այլ ձևավորվում են մասնավոր իրավունքի սուբյեկտների կողմից հասարակական կազմակերպությունների հիմնադրման սովորական եղանակով**՝ առանց ստեղծման քանակական սահմանափակման⁶: Թեպետ մասնագիտացված կառույցի գործունեության կարգավորման մի շարք դրույթներ նախատեսված են օրենքով, և վերջինիս վերապահված է նաև հանրային իշխանա-

¹ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.e-draft.am/projects/1071/justification>, վերջին մուտք՝ 25.11.2022թ.:

² Տե՛ս **H. Maurer, Chr. Waldhoff**, Allgemeines Verwaltungsrecht, C.H. Beck, München, 2017, S 628.

³ Ղատական գործերը վերաբերում էին իշխանական գործառույթ իրականացնելու առնչությամբ (օր. փաստաբանների արտոնագրում) հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի (<< փաստաբանների պալատի) և մասավոր անձանց (փաստաբանների) միջև առաջացած վեճերին:

⁴ Տե՛ս **Чиркин В. Е.** Юридическое лицо публичного права. М., 2007., с. 23, հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-litso-publichnogo-prava/viewer>, վերջին մուտք՝ 27.11.2022թ.:

⁵ Տե՛ս **H. Maurer, Chr. Waldhoff**, Allgemeines Verwaltungsrecht, C.H. Beck, München, 2017, S 655.

⁶ Մասնագիտացված կառույցը պետք է ունենա առնվազն 100 ֆիզիկական և 10 իրավաբանական անձ հանդիսացող անդամ:

կան գործառույթ իրականացնելու հնարավորություն, այդուհանդերձ, այս սուբյեկտները մնում են անորոշ կարգավիճակում: Սրանք նաև ինտեգրված չեն պետական ապարատին, մինչդեռ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք ամեն դեպքում, որպես կանոն, պատկանում են կազմակերպված պետական իշխանության ուղղորդին¹: Կարծես հայրենական գիտական համայնքը ևս ընդունում է, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձը որպես այդպիսին հավասարեցվում է պետական մարմնի հետ²:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում մասնավոր իրավունքի սուբյեկտների կողմից կարող է հիմնադրվել հասարակական կազմակերպություն, որն օրենքով սահմանված ընթացակարգերի արդյունքում **ծեռք է բերում հանրային իշխանական գործառույթ իրականացնելու հնարավորություն**: Այն հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ չէ, միևնույն ժամանակ՝ լիարժեք հանդես չի գալիս իբրև մասնավոր իրավունքի սուբյեկտ: Հարկ ենք համարում շեշտադրել, որ խոսքը բնավ այս բնույթի մարմինների միջև կամ վերջիններիս հետ առաջացած վեճի բնույթի մասին չէ, այլ մասնագիտացված կառույցների՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի կարգավիճակի մասին է:

Կարգավորման նման քառտիկ բնույթը հանգեցնում է իրավական մի շարք անորոշությունների: Նախ, խնդրահարույց է պետական-իշխանական գործառույթի (որակյալ աուդիտորական ծառայությունների մատուցման) փոխանցումն այնպիսի սուբյեկտի, որն ստեղծվում է օրենքի հիման վրա, օրենքով սահմանված կարգով³, սակայն մասնավոր անձանց կողմից: Ընդամին, օրենքով սահմանված կարգով ստեղծված **մասնավոր միավորումը չի կարող «վերաճել» իբրև պետության անունից հանդես եկող սուբյեկտի՝ բացառապես այն հիմնավորմամբ, որ ստանձնել է իշխանական գործառույթ իրականացնելու հնարավորություն**:

Սեկ այլ խնդրահարույց հարց է մասնագիտացված կառույցների կողմից ինքնին աուդիտորական ծառայություններ մատուցելու արգելքի բացակայության հարցը: Մասնավորապես հաշվի առնելով, որ մասնագիտացված կառույցը հասարակական կազմակերպություն է, որն այնուամենայնիվ օժտված է մասնավոր իրավունքի սուբյեկտին բնորոշ ազատությամբ և տնօրինչականությամբ՝ զրկված չէ օրենքով սահմանված դեպքում ու կարգով ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու հնարավորությունից⁴, ինչը հանգեցնում է մրցակցության սկզբունքի անհամաչափ խախտման:

Մյուս կողմից՝ նաև առանձին բարդություն է այս կազմակերպություններին հարկադիր անդամակցելու համաչափության որոշման հարցը: Այսպես, ՀՀ-ում սահմանադրական մակարդակով ճանաչվում է միավորումների ազատությունը, մասնավորապես՝ համաձայն Սահմանադրության 45-րդ հոդվածի՝ յուրաքանչյուր ոք ունի այլոց հետ ազատորեն միավորվելու, ներառյալ աշխատանքային շահերի պաշտպանության նպատակով արհեստակցական միություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի հարկադրել անդամագրվելու որևէ մասնավոր միավորման: Այն նախատեսված է նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով (այսուհետ՝ նաև՝ Կոնվենցիա) որպես հավաքների և միավորման ազատություն (հոդված 11⁵): Սահմանադրության ու Կոնվենցիայի նշված նորմերի պաշտպանության ներքո

¹ Տե՛ս **M. Sachs**, Verfassungsrecht II – Grundrechte, 3. Auflage, Springer, Köln, 2017, S 156.

² Տե՛ս **Ա. Ղանբարյան**, «Համառոտ եզրակացություն (Amicus curiae) ՀՀ փաստաբանների պալատի և փաստաբանների միջև հանրային իրավահարաբերությունների մասին (թիվ ԵՂ/21085/02/19 քաղաքացիական գործով)», 2021թ., էջ 5:

³ Խոսքն օրենքի հենքի վրա ստեղծվելու մասին է, մասնավոր իրավունքի մյուս սուբյեկտները (օր.՝ ՓԲԸ, ՍՊԸ ևն) ևս ստեղծվում են օրենքի հիման վրա:

⁴ Տե՛ս «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» օրենքի 8-րդ հոդված:

են միայն մասնավոր միավորումները, հետևաբար հանրային միավորումներին անդամակցությունը, այդ թվում նաև՝ հարկադրաբար, չի պաշտպանվում այս նորմերով: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ) և արձանագրել է, որ եթե պետությունները ունենալին բացարձակ հայեցողություն՝ որոշելու, թե որ միավորումն է հանրային, իսկ որը՝ մասնավոր, ապա միավորումներին կհանձնեն պաշտպանվող նորմի առարկայից, ինչը կարող է հանգեցնել իրավունքների էության խաթարման: Ուստի «միավորում» եզրույթն ունի ինքնավար բնույթ, իսկ ազգային օրենսդրության դասակարգումը՝ հարաբերական արժեք և ոչ ավելի, քան ելակետային բնույթ¹: Փաստորեն մասնավոր միավորումներին հարկադրաբար անդամակցելու ուղղակի արգելքն ունի սահմանադրաիրավական ամրագրում²: Միևնույն ժամանակ ՄԻԵԴ-ն օրենսդիր մարմնի կողմից հիմնադրված հանրային իրավունքի հաստատություններին չի դիտարկում որպես Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի իմաստով միավորում³ և առաջ է քաշում հանրային ու մասնավոր միավորումների տարբերակման հետևյալ չափանիշները. արդյոք այն հիմնադրվել է անհատների, թե՞ օրենսդրի կողմից, արդյո՞ք ինտեգրված է պետական կառուցվածքի համակարգին, արդյո՞ք ունի վարչական, իրավաստեղծ կամ կարգապահական լիազորություններ և արդյո՞ք հետապնդում է ընդհանուր հանրային շահից բխող նպատակներ⁴: Այս հատկանիշները համադրելու դեպքում դժվար է միանշանակ պնդել, որ մասնագիտացված կառույցը հանրային միավորում է, ուստի առաջանում է դրան անդամագրվելու հարկադրանքի համաչափության հարց⁵: Ասվածի համատեքստում գնահատման է ենթակա նաև այն հարցադրումը, թե հանրային գործառույթ իրականացնելու ու հանրային շահ սպասարկելու նպատակով ինչո՞ւ չի ստեղծվում հանրային միավորում:

Ամբողջացնելով և ընդհանրացնելով շարադրյալը՝ կարծում ենք՝ որակյալ աուդիտորական ծառայություններ մատուցելու հանրային խնդիր իրականացնելու գործառույթը պետությունը վերապահել է մասնավոր անձանց կողմից ստեղծված և ստեղծվող մասնավոր միավորումներին, որոնք չեն համապատասխանում հանրային իրավունքի սուբյեկտներին ներկայացվող չափանիշներին: Միաժամանակ հիմնավորված չեն մասնավոր միավորումներին այդ բնույթի հանրային իշխանական լիազորություն պատվիրակելու թույլատրելիությունն ու սահմանները: Այս միավորումներին անդամակցությունը կրում է պարտադիր բնույթ⁶, ավելին՝ միավորման կողմից ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու պարագայում ստեղծվում է մրցակցության սկզբունքի խախտման առերևույթ դրսևորում: Ըստ մեզ՝ արդի

¹ St´u **Chassagnou and Others v. France**, Applications nos. 25088/94, 28331/95 and 28443/95, 29.04.1999, § 100.

² Թեպետ Կոնվենցիան մասնավոր միավորումներին հարկադրաբար անդամագրվելու արգելք չի նախատեսում, այդուհանդերձ, Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային դիրքորոշումներով գտել է, որ 11-րդ հոդվածը ներառում է նաև միավորումներին անդամակցելու բացասական իրավունքը (**Vörður Ólafsson v. Iceland**, Application no. 20161/06, 27.04.2010, § 45).

³ St´u **Slavic University in Bulgaria and Others v. Bulgaria**, Application no. 60781/00, 18.12.2004, **Köll v. Austria**, Application no. 43311/98, 04.07.2002.

⁴ **Mytilinaios and Kostakis v. Greece**, Application no. 29389/11, 03.12.2015, § 35, **Slavic University in Bulgaria and Others v. Bulgaria**, Application no. 60781/00, 18.11.2004.

⁵ Կարծում ենք՝ մասնավոր միավորումներին անդամագրվելու բացասական իրավունքին միջամտության դեպքում պետք է ներկայացվի համաչափության հիմնավորվածության առավել բարձր չեմ:

⁶ Խոսքը սահմանադրաիրավական իմաստով հարկադրանքի մասին չէ, և այս հարկադրանքի բնույթի պարզումը ենթադրում է արդյոք անձն ունի ընտրության հնարավորություն, և արդյոք ունեցած ընտրության հնարավորության բնույթն այնպիսին չէ, որ հավասարվի ընտրության անհնարինությանը:

իրավաքաղաքական բարդ գործընթացներում արդյունավետ չեն նման խրթին ու խնդրահարույց կարգավորումները, որոնց պատճառով ստեղծվում է սոսկ իրավունքի **անորոշ կարգավիճակի սուբյեկտ**: Բացի այդ, հանրային իշխանական գործառույթի պատվիրակումը մասնավոր բնույթի սուբյեկտներին ինքնին հանգեցնում է իշխանության ապակենտրոնացման, ուստի այս և համանման բնույթի կարգավորումներ նախատեսելիս օրենսդիր մարմնի պարտականությունը պետք է լինի նախ հաշվի առնել պատվիրակվող գործառույթի բնույթը, ապա գնահատել պետության առջև դրված բոլոր խնդիրներն այլ սուբյեկտներին պատվիրակելու իրավաչափությունը, մասնավորապես հարկ է պարզել, թե արդյոք այն չի հանգեցնում իշխանության ապակենտրոնացման այնպիսի աստիճանի, որ կվտանգի պետության քաղաքականության ողջ իրավաքաղաքական արժեհամակարգը: Թերևս հարկ է հաշվի առնել, որ այս գործընթացն ուղղակիորեն առանցքային նշանակություն ունի նաև ֆիզիկական անձանց հիմնարար իրավունքների և ազատությունների համար, և ինչպես նշում է պրոֆեսոր Գ. Ղանիելյանը. «Մարդու իրավունքների անխափան իրացումը նաև պետական իշխանության համակարգի արդյունավետության երաշխիք է, քանզի ապահովում է անհրաժեշտ կանխատեսելիություն և կայունություն»¹:

Այսպիսով, իշխանական լիազորությունների փոխանցման ինստիտուտը, առանձնապես ընդգծված կարևորությամբ, դեռևս չի դարձել խորքային և համալիր իրավակարգավորման առարկա, իսկ իրավիճակային գործնական լուծումները առերևույթ խոցելի են սահմանադրականության տեսանկյունից: Այս տեսանկյունից վերը նշված մեր եզրահանգումները, կարծում ենք, կարող են ուղենիշ լինել կուտակված հիմնախնդիրների համակարգային լուծումների համար:

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ НЕГОСУДАРСТВЕННЫМИ ОРГАНАМИ

Асмик Назаретян

Соискатель кафедры конституционного права ЕГУ

Реализация функций публичной власти негосударственными органами давно получила широкое распространение, однако многие правовые вопросы, связанные с ней, по-прежнему требуют адекватного глубокого исследования. В работе предпринята попытка затронуть некоторые вопросы, связанные с осуществлением публичных государственных функций негосударственными органами, представив их на примере аудиторской деятельности.

В статье представлены новые нормативные акты, касающиеся специализированной структуры, наделенной государственными функциями в области аудиторской деятельности. Обсуждая правовой статус данного субъекта, автор характеризует его как "неопределенный", то есть он не выступает в полной мере как субъект публичного или частного права. По мнению автора, существующие нормы создали риски нарушения конкуренции и запрета принудительного членства в частных объединениях.

По мнению автора, институт передачи государственных полномочий, отличающийся своей значимостью, еще не стал предметом глубокого и

¹ Տե՛ս Գ. Ղանիելյան, Սահմանադրական իրավունքների իրացման իրավական մշակույթը// «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2017թ., № 2 (23), էջ 18:

комплексного правового регулирования, а ситуационные практические решения, по-видимому, уязвимы, поэтому исследуемый институт все еще в процессе утверждения в отечественной правовой системе, что предрасполагает рассматривать подобные исследования в качестве первоочередной задачи проведения, устранения существующих пробелов и недостатков, а затем предоставления новых законодательных регулирований.

MODERN PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC AUTHORITY BY NON-STATE BODIES

Hasmik Nazaretyan

Applicant at the YSU Chair of Constitutional law

Realization of public authority functions by non-state bodies has been widespread for a long time, but many legal issues associated with it still require adequate in-depth research. The paper attempts to address some of the issues related to the implementation of public state functions by non-state bodies, presenting them on the example of auditing activities.

The article presents new normative acts concerning the specialized structure, which has public functions in the field of auditing activity. Discussing the legal status of this entity, the author characterizes it as "indefinite", that is, it does not act fully as a subject of public or private law. In the author's opinion, the existing rules have created risks of violation of prohibition on competition and compulsory membership in private associations.

According to the author, the institution transferring the governmental powers, distinguished by its importance, has not yet become the subject of deep and complex legal regulation, and practical situational solutions appear to be apparently vulnerable. Therefore, the institute as a research subject is still in the establishment stage in the local, legal system, which makes it a priority to consider conducting similar studies, removing the existing gaps and deficiencies, and afterwards planning new legislative regulations.

Բանալի բառեր – հանրային իշխանություն, գործառույթի պատվիրակում, արդի-տորական գործունեություն, մասնագիտացված կառույց, հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ, անուղղակի պետական կառավարում, իշխանական լիազորությունների փոխանցում:

Ключевые слова: орган публичной власти, делегирование функций, аудиторская деятельность, специализированная структура, юридическое лицо публичного права, косвенное государственное управление, передача государственных полномочий.

Keywords: public authority, delegation of functions, audit activity, specialized structure, legal person of public law, indirect state administration, transfer of Governmental Powers.

ԱՆՇԱՐԺ ԳՈՒՅՔԻ ՎԱՐՉԱՎԱԼՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԱԶԱՏԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ¹

Արսեն Թավադյան

*ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը պարունակում է մի շարք կարգավորումներ, որոնք մշտապես վեճի առարկա են դառնում: Սակայն կան խնդիրներ, որոնք դրանց շարքին չեն դասվում: Թվում է, թե անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագրի ձևին և պետական գրանցմանը վերաբերող ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի նորմերը ամբողջությամբ պարզ են և ոչ վիճահարույց:

Այնուամենայնիվ, վարձակալության, հատկապես բնակելի տարածության վարձակալության հարաբերությունը սոցիալական լուրջ բաղադրիչ ունի, որը սրացել է վերջին մեկուկես տարվա ընթացքում:

Վարձակալության շուկայում պահանջարկի աճը առաջացրեց վարձավճարների գնի բարձրացում, ինչը վարձատուներին դրդեց պահանջել վերանայել վարձավճարները: Հայաստանում կնքվող «վարձակալության պայմանագրերի» մեծ մասը չի ձևակերպվում պատշաճ ընթացակարգով՝ նոտարական վավերացված չէ, դրանից ծագող իրավունքները գրանցված չեն կադաստրում: Սա վարձատուներին հնարավորություն տվեց առանց որևէ ծանուցման ընթացակարգ անցնելու դուրս վրձնել փաստացի վարձակալներին բնակարաններից:

Կարելի էր այնպես, որ դրա մեղավորը վարձակալներն են, որոնք չեն պահանջել վարձակալության պայմանագրի պատշաճ ձևակերպում:

Սակայն հարցը մի փոքր այլ երանգ է ստանում, եթե դա համեմատում ենք ԱՊՀ մոդելային քաղաքացիական օրենսգրքի, այլ երկրների քաղաքացիական օրենսգրքերի հետ, ինչպես նաև գնահատում ենք վարձակալության պայմանագրի ձևին վերաբերող կարգավորումը՝ օգտագործելով իրավունքի տնտեսական վերլուծության մեթոդները: Ամեն դեպքում սոցիալական հարցերի լուծման ժամանակ անթույլատրելի է առաջնորդվել «թույլն է մեղավոր» սկզբունքով:

Սույն հոդվածի շրջանակներում մենք կփորձենք հիմնավորել, որ մինչև մեկ տարի կարճաժամկետ անշարժ գույքի վարձակալության դեպքում անհրաժեշտ չէ պահանջել, որ գործարքը վավերացվի նոտարական կարգով, իսկ դրանից ծագող իրավունքները՝ գրանցել: Մեր առաջարկած մոտեցումն ուղղված է նվազեցնելու քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների ընդհանուր ծախսերը, պաշտպանելու սոցիալապես խոցելի խավերին: Հոդվածում կառաջարկվեն նաև այն հնարավոր խնդիրների լուծումներ, որոնք կառաջանան այդպիսի ազատականացման արդյունքում:

Այսպես, ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի² (այսուհետ նաև՝ «Օրենսգրք») 610-րդ հոդվածի 2-րդ կետի՝ «Անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագիրը ենթակա է նոտարական վավերացման», իսկ ըստ 611-րդ հոդվածի՝ «Անշարժ գույքի

¹ Սույն հոդվածը զեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:
² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրք, թիվ ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998թ.-ին, ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

վարձակալության պայմանագրից ծագող իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման»:

Սակայն ԱՊՀ մոդելային քաղաքացիական օրենսգիրքը¹ (այսուհետ նաև՝ «Մոդելային օրենսգիրք») նախատեսում է փոքր-ինչ տարբերվող կարգավորում: 577-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ գույքային վարձակալության պայմանագիրը, որը կնքվում է ոչ ավելի, քան մեկ տարով, իսկ եթե կողմերից թեկուզ մեկը իրավաբանական անձ է՝ անկախ ժամկետից, պետք է կնքվի գրավոր ձևով: Անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագիրը ենթակա է պետական գրանցման:

Ակնառու է երկու հիմնական տարբերություն. 1. Մոդելային օրենսգիրքը նախատեսում է վարձակալության համար միայն հասարակ գրավոր ձև², 2. Մոդելային օրենսգրքով գրանցվելու է միայն անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագիրը, և ոչ թե դրանից ծագող իրավունքները:

Այս հոդվածը զարգացվել է ԱՊՀ երկրների քաղաքացիական օրենսգրքերում: Երբեմն այն նույնությամբ կրկնվել է առանձին պետությունների օրենսգրքում, երբեմն նույնիսկ սահմանվել են ավելի ազատականացված կարգավորումներ: Համեմատական անցկացնելու դեպքում պարզ է դառնում, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը սահմանել է անշարժ գույքի վարձակալության հետ կապված ամենախիստ կարգավորումները:

Այսպես, Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի³ 609-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ վարձակալության պայմանագիրը պետք է կազմվի գրավոր, իսկ շենքերի և շինությունների վարձակալության դեպքում առկա է մեկ լրացուցիչ պահանջ. այդպիսի պայմանագիրը պետք է ձևակերպվի մեկ փաստաթուղթ կազմելու միջոցով (651-րդ հոդված): Ճիշտ է, ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 164-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ անշարժ գույքի վերաբերյալ կնքվող ցանկացած գործարք ենթակա է պետական գրանցման, սակայն 651-րդ հոդվածն այդպիսի պահանջ նախատեսում է միայն շենքերի և շինությունների այնպիսի վարձակալության պայմանագրերի համար, որոնց ժամկետը գերազանցում է մեկ տարին: Ընդ որում, ռուսական դատական պրակտիկան այս կարգավորումը տարածել է ցանկացած անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագրերի նկատմամբ⁴:

Փաստորեն, ՌԴ-ում անշարժ գույքի կարճաժամկետ վարձակալության պայմանագրերը նոտարական վավերացման և պետական գրանցման ընդհանրապես ենթակա չեն, իսկ երկարաժամկետ վարձակալության պայմանագրերի դեպքում գործում է միայն պետական գրանցման վերաբերյալ կանոն: Գրանցումը փոխարինում է գործարքների նոտարական վավերացմանը: Պետք է նշել, որ այս կարգավորումը

¹ Ст'я Постановление Межпарламентской Ассамблеи Государств - участников Содружества Независимых Государств «О модельном гражданском кодексе для государств - участников Содружества Независимых Государств (Раздел IV «Отдельные виды обязательств»)» от 13 мая 1995 года <https://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=420> (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

² Մոդելային օրենսգրքի 633-րդ հոդվածը բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի վերաբերյալ հետագա կարգավորումները թողնում է Բնակարանային օրենսգրքին:

³ Ռուսաստանի դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի 2-րդ մասը հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9027/ (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

⁴ Ст'я Информационного письма Президиума ВАС РФ от 1 июня 2000 г. № 53 «О государственной регистрации договоров аренды нежилых помещений»:

երբեմն քննադատության է արժանանում ռուս հեղինակների կողմից¹: Սակայն ավելի տարածված են ազատականացված մոտեցման կողմնակիցները: Այսպես, Վ. Վիտրյանսկին նշում է, որ անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագրերի համար պարտադիր նոտարական ձև սահմանելը գույքային շրջանառության մասնակիցների համար լրացուցիչ բեռ է, քանի որ գործնական նպատակների և իրավական նշանակության տեսակետից գործարքների պետական գրանցումը և դրանց նոտարական վավերացումն ուղղված են նույն նպատակների իրականացմանը²:

Գրեթե նույնական կարգավորում է գործում նաև Ղազախստանի Հանրապետությունում: Այսպես, եթե կողմերից որևէ մեկն իրավաբանական անձ է, պայմանագիրը պարտադիր պետք է կնքվի գրավոր: Եթե պայմանագրի կողմերը ֆիզիկական անձինք են, և այդ պայմանագրի ժամկետը մեկ տարուց պակաս է, այն կարող է կնքվել նաև բանավոր: Պետական գրանցման է ենթակա միայն այն պայմանագիրը, որի ժամկետը գերազանցում է մեկ տարին³:

Վրաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքն էլ ավելի ազատականացված մոտեցում է ցուցաբերել գործարքի ձևի հետ կապված: Այսպես, Վրաստանի քաղաքացիական օրենսգրքի 569-րդ հոդվածի համաձայն՝ գրավոր պետք է կնքվի միայն հողի վարձակալության այն պայմանագիրը, որի ժամկետը տասը տարուց ավելի է⁴: Սակայն, ըստ «Հանրային ռեգիստրի մասին» Վրաստանի օրենքի 11-րդ հոդվածի, անշարժ գույքի վարձակալությունը ենթակա է պետական գրանցման՝ բացառությամբ մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց մասնակցությամբ մինչև մեկ տարի ժամկետով վարձակալության պայմանագրերի համար⁵:

Ուկրաինայի քաղաքացիական օրենսգրքի 793-րդ և 794-րդ հոդվածները շենքերի և շինությունների համար նախատեսում են միայն գրավոր ձև, եթե պայմանագրի ժամկետը չի գերազանցում երեք տարին: Այդպիսի ժամկետը գերազանցող պայմանագրերը պետք է ենթարկվեն նաև պետական գրանցման⁶: Սակայն հողի վարձակալության դեպքում գործում են այլ կարգավորումներ: Այսպես, «Հողի վարձակալության մասին» Ուկրաինայի օրենքի 14-րդ հոդվածը սահմանում է պետական գրանցման պարտադիր պայման, սակայն նոտարական ձևը պարտադիր չի համարում⁷:

¹ Տե՛ս **Н.А. Сыроедов**, Регистрация прав на землю и другое недвижимое имущество. // Государство и право, 1998, № 8, էջեր 92-93:

² Տե՛ս **М.И. Брагинский, В.В. Витрянский**, Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. 2-е изд., стер. – М.: Статут, 2011, էջ 519:

³ Տե՛ս Гражданское право. Том 2. Учебник для вузов (академический курс). Отв. ред.: М. К. Сулейменов, Ю. Г. Басин. Алматы, 2002, էջ 136:

⁴ Տե՛ս Վրաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի անգլերեն թարգմանությունը, հասանելի է՝

<https://matsne.gov.ge/document/download/31702/75/en/pdf> (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

⁵ Տե՛ս Վրաստանի Հանրապետության «Հանրային ռեգիստրի մասին» օրենքի անգլերեն թարգմանությունը, հասանելի է՝

<https://matsne.gov.ge/en/document/download/20560/17/en/pdf> (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

⁶ Տե՛ս Ուկրաինայի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի ռուսերեն թարգմանությունը, հասանելի է՝

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418568&pos=4833;-51#pos=4833;-51 (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

⁷ Տե՛ս Ուկրաինայի Հանրապետության «Հողի վարձակալության մասին» օրենքի ռուսերեն թարգմանությունը, հասանելի է՝

<https://www.profiwins.com.ua/ru/letters-and-orders/gna89-161-xiv.html> (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

Բելառուսի քաղաքացիական օրենսգրքի 622-րդ հոդվածը նույնպես շենքերի և շինությունների վարձակալության դեպքում չի սահմանում պարտադիր նոտարական ձև, սակայն սահմանում է պետական գրանցման անհրաժեշտ պայման¹:

Ստացվում է, որ հետխորհրդային երկրներում վարձակալության պայմանագրերի, հատկապես կարճաժամկետների դեպքում սահմանված չէ նոտարական վավերացման պահանջ: Որոշ երկրներում նույնիսկ բացակայում է պետական գրանցման պահանջ:

Ստացվում է, որ Հայաստանի օրենսդրությունն ամենախիստ և ամենից ձևական մոտեցումն է որդեգրել անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագրերի ձևի հարցում: Հայաստանում անշարժ գույքի ցանկացած վարձակալության պայմանագիր ենթակա է նոտարական վավերացման, իսկ դրանից ծագող իրավունքները՝ պետական գրանցման:

Կարելի է վկայակոչել նաև գերմանական դասական օրենսդրությունը: Այստեղ նույնպես նկատելի է Հայաստանի համեմատ բավականին լիբերալ մոտեցում: Այսպես, վարձակալության պայմանագրերը կարող են կնքվել նույնիսկ բանավոր, եթե խոսքը անշարժ գույքի այնպիսի վարձակալության մասին չէ, որի ժամկետը մեկ տարուց ավելի է: Միայն այդ դեպքում է գերմանիայի քաղաքացիական կանոնադրությունը նախատեսում գրավոր ձև²: Իհարկե, գերմանիայում այսքան մեծ ազատական մոտեցումը պայմանավորված է նաև այդ երկրում պարտավորական և իրային հարաբերությունների հստակ բաժանմամբ:

Հատկանշական է, որ Հայաստանի քաղաքացիական օրենսդրությունը մի պահ որոշել էր գնալ ազատականացման ճանապարհով: Այսպես, 23.06.2011թ.-ին ընդունվել է «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» ՀՕ-248-Ն օրենք³, որով նախատեսվեց, որ անշարժ գույքի վերաբերյալ պայմանագրերը կարող են անմիջապես վավերացվել կադաստրում՝ պայմանով, եթե կնքվեն Հայաստանի Հանրապետության կառավարության հաստատած օրինակելի ձևերով: Նախագծի նպատակն էր անշարժ գույքի գործարքների կնքման ընթացակարգերի պարզեցումը, ժամկետների ու ծախսատարության նվազեցումը⁴:

Սակայն հետագայում այս քաղաքականությունը չշարունակվեց: Արդյունքում մենք մինչև հիմա ունենք անշարժ գույքի վարձակալության ձևի հետ կապված ամենախիստ կանոններն առնվազն հետխորհրդային տարածքում:

Ցանկացած սահմանափակում, ձևականություն պետք է ուղղված լինեն հանրային բարիքի պաշտպանության: Սակայն այդպիսի ձևականություններն ընդհանուր առմամբ ավելի ծախսատար են դարձնում քաղաքացիական շրջանառությունը՝ ավելացնելով գործարքային (տրանզակցիոն) ծախսերը: Ուստի, ամեն դեպքում

¹ Տե՛ս Բելառուսի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի ռուսերեն թարգմանությունը, հասանելի է՝

<https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9800218> (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

² Տե՛ս **G. Dannemann, R. Schulze**, German Civil Code, Volume I, Books 1-3, Article-by-Article Commentary, 2000, C.H. Beck, München, էջ 939:

³ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-248-Ն, ընդունվել է 23.06.2011թ.-ին, ՀՀՊՏ 2011.07.27/45(848) Հոդ.1103:

⁴ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի ընդունման անհրաժեշտության հիմնավորում

<http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=4937&Reading=0> (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

անհրաժեշտ է գնահատել հանրության համար որոշակի սահմանափակման դրական և բացասական ընդհանուր արժեքը¹:

Եվ այսպես, ի՞նչ նպատակ կարող է հետապնդել անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագրերի նկատմամբ կիրառվող այսքան խիստ մոտեցումը:

Առաջին, այն նպատակն է, որ առկա է նուտարական վավերացման ցանկացած պահանջի հիմնավորման դեպքում՝ ստուգել կողմերի իրավունակությունը, գործունակությունը, կամքը, գործարքի օրինականությունը: Սակայն կարճաժամկետ վարձակալության դեպքում սխալի հետևանքը շատ չնչին է: Եվ իսկապես, ի՞նչ բացասական հետևանք կարող է լինել, եթե գործարքում, օրինակ, վարձավճարը սխալ նշված լինի, կամ կողմերի վավերապայմանները ներկայացված լինեն ոչ ճշգրիտ: Նույնը վերաբերում է նաև կամքի պայմանի չափահովմանը. դժվար է պատկերացնել իրավիճակ, երբ կարճաժամկետ վարձակալության դեպքում հատուկ ազդեցություն դրսևորվի վարձատուի կամ վարձակալի կամքի վրա: Վերջիվերջո հակաիրավական վարքագծի «մրցանակը» չնչին է:

Երկրորդ, վարձակալության պայմանագրից ծագող իրավունքների պարտադիր գրանցման պահանջի հիմնավորումը կարող է լինել հարկեր հավաքելը: Սակայն սա նույնպես արդարացված չէ: Վերջիվերջո պետությունը հնարավորություն չունի վերահսկելու ֆիզիկական անձանց միջև դրամական հոսքերը: Միակ միջոցը, որով պետությունը դա կարող է անել, կանխիկ շրջանառության սահմանափակումը և եկամուտների ամբողջական հաշվառումն է: Եթե այս պայմանները չկան, ֆիզիկական անձինք չեն գրանցի վարձակալության պայմանագիրը հենց հարկերից խուսափելու նպատակով²:

Պրակտիկայում անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագրերի գերակշիռ մասն այժմ էլ չի վավերացվում և չի գրանցվում: Իհարկե, այդպիսի չգրանցված պայմանագրերի վերաբերյալ վիճակագրություն չկա, սակայն եթե համեմատենք պաշտոնական թվերը, իրավիճակը պարզ կդառնա: Այսպես, ըստ ՀՀ կադաստրի կոմիտեի տվյալների³՝ 2020թ.-ին կնքվել է 10707 վարձակալության գործարք, 2019թ.-ին՝ 12178, 2018թ.-ին՝ 9864:

Մեր կողմից կատարվել է հարցում ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտե, որի նպատակն էր պարզել վարձակալության պայմանագրերից վճարվող հարկերի քանակը: Այսպես, 2020թ.-ին ոչ հարկային գործակալները ներկայացրել են վարձավճարի 3324 հայտարարագիր, 2019թ.-ին՝ 3632, իսկ 2018թ.-ին՝ 4228: Հարկային գործակալների կողմից համապատասխան տարիների 12-րդ ամիս վճարումները հետևյալ քանակի են՝ 2020թ.-ին՝ 7404, 2019թ.-ին՝ 7967, 2018թ.-ին՝ 7031: Իհարկե հայկական վիճակագրության բացերը թույլ չեն տալիս հստակ եզրակացություն անել, բայց առնվազն ակնհայտ է, որ կադաստրում գրանցված գործարքների և վարձավճարների դիմաց վճարվող հարկերի քանակը չեն համընկնում: Դա հստակ փաստում է, որ վարձակալության գրանցը հարկային վարչարարության տեսակետից պատշաճ գործիք է:

¹ Գործարքային (տրանզակցիոն) ծախսերի վերաբերյալ կա բավականին շատ գրականություն: Կարելի է որպես հիմնական աշխատանք դիտարկել այս տեսության հիմնադիր Ռոնալդ Քոսզի հետևյալ հոդվածը՝ R. H. Coase, The Problem of Social Cost // The Journal of Law and Economics // University of Chicago Press, 1960, Volume 3, էջեր 1-44:

² Հատկանշական է, որ 18.01.2022թ.-ին ընդունված «Անկանխիկ գործառնությունների մասին» ՀՀ օրենքի հիմնավորմամբ նշվում է, որ դրա նպատակն է «Ուժեղացնել հարկային վարչարարությունը և պայքարել ստվերային տնտեսության դեմ: Անկանխիկ գործառնություններ իրականացնելիս դժվարանում է (գրեթե անհնար է) հարկային և մաքսային օրենսդրության պահանջներից խուսափելը»: Հասանելի է՝

http://parliament.am/draft_docs8/K-061_himnavorum.pdf (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

³ Տե՛ս <https://www.cadastre.am/analyze> (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

Երրորդ, պետական գրանցման նպատակը անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների հստակ համակարգ ունենալն է: Ձեռքբերողը պետք է իմանա՝ ինչ ծանրաբեռնվածություն ունի կոնկրետ գույքը: Հայաստանի օրենսդրության տրամաբանությամբ՝ վարձակալության պայմանագրից ծագող իրավունքները դիտարկվում են որպես իրային (պատկանելության)¹ իրավունքներ, հետևաբար այդպիսի իրավունքների նկատմամբ գործում է հետևելու իրավունք, ինչի մասին փաստում է Օրենսգրքի 619-րդ հոդվածը:

Գույքը նոր ձեռքբերողի իրավունքների պաշտպանության համար պետք է նախատեսել, որ եթե վարձակալության պայմանագրից ծագող իրավունքը չի գրանցվում, այդ պայմանագրից ծագում է միայն պարտավորական հարաբերություն: Այսինքն, հարաբերություն, որը ծանրաբեռնում է միայն վարձատուին և վարձակալին: Այդպիսի պայմանագրից ծագող իրավունքը չպետք է դիտարկվի որպես իրային (պատկանելության) իրավունք, չունենա հետևելու հատկանիշ: Եթե հետևելու իրավունք չլիներ, վարձակալության պայմանագրում կողմերի փոփոխության դեպքում վարձակալության պայմանագիրը լուծվելու է:

Այսինքն, կողմերը կունենան ընտրության հնարավորություն՝ գնալ պարզ ճանապարհով՝ չկրել լրացուցիչ ծախսեր, բայց միևնույն ժամանակ ձեռք չբերել հետևելու իրավունքով ծանրաբեռնված օգտագործում, կամ կատարել համապատասխան վճարումներ և ձեռք բերել այն:

Արդյունքում ստացվում է, որ կարճաժամկետ վարձակալության դեպքում վարձակալության պայմանագրերի պարտադիր նոտարական վավերացման պահանջը և դրանից ծագող իրավունքների պետական գրանցման անհրաժեշտությունն ավելորդ ծանրաբեռնում են կողմերին՝ առանց որևէ դրական հետևանքի:

Հատկանշական է, որ վարձակալության ոլորտում առկա նկարագրված խնդրին ուշադրություն է դարձրել նաև Կառավարությունը, որը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի փոփոխությունների և լրացումների նախագիծ է մշակել, որով նախատեսվում է սահմանել բնակարանի վարձակալության պայմանագրի շրջանակներում վարձակալ հանդիսացող անձանց իրավունքների պաշտպանության լրացուցիչ մեխանիզմներ: Մասնավորապես՝ նախատեսվում է անորոշ ժամկետով կնքված բնակարանի վարձակալության պայմանագրից միակողմանի հրաժարվելու համար սահմանել նախնական ծանուցման վեցամսյա ժամկետ²:

Սակայն այս առաջարկը չի փոխելու առկա իրավիճակը և որևէ սոցիալական հարցին լուծում չի տալու, քանի որ այն պաշտպանելու է միայն վարձակալության պայմանագրից ծագող իրավունքը գրանցած անձանց: Ինչպես նշվեց, հիմնական խնդիրը ծագում է հենց այն պատճառով, որ վարձակալության պայմանագրերը չեն գրանցվում, և փաստացի վարձակալները չեն ստանում այն երաշխիքները, որոնք ունեն պատշաճ կնքված վարձակալության պայմանագրերով վարձակալները:

¹ «Վարձակալության իրավունքի»՝ որպես առանձին իրային (պատկանելության) իրավունքի առկայությունը բավականին վիճելի է: Դասական ցիվիլիստիկայի տեսակետից՝ վարձակալության պայմանագիրն առաջացնում է զուտ պարտավորական հարաբերություններ, լավագույն դեպքում՝ «քվազիիրային» հարաբերություններ: Իհարկե սա առանձին քննարկման թեմա է: Ամեն դեպքում նշենք, որ Հայաստանի օրենսդրության նոտեցումը թեև հակասում է դասական ցիվիլիստիկային, բայց որոշակի շտկման դեպքում կարող է բավականին արդյունավետ լինել:

Ավելի մանրամասն տե՛ս հետևյալ աշխատությունները՝

Е.А. Суханов, Вещное право: Научно-познавательный очерк (2-е издание, стереотипное), Статут, Москва, 2021, **С.Л. Сеницын**, Признаки вещных прав в правах арендатора: проблемы вещной или абсолютной квалификации права аренды // Законодательство, 2014, № 3:

² Տե՛ս <https://www.e-draft.am/projects/5549> (վերջին մուտքը՝ 07.04.2023թ.):

Ուստի մենք առաջարկում ենք կարճաժամկետ վարձակալությունների դեպքում չսահմանել վարձակալության նոտարական վավերացման և դրանից ծագող իրավունքների պետական գրանցման պարտադիր պայման: Վարձակալված գույքի հնարավոր ապագա ձեռքբերողի շահերը պաշտպանելու համար առաջարկվում է գույքի սեփականության իրավունքի փոխանցման դեպքում օրենքի ուժով լուծված համարել վարձակալության պայմանագիրը:

НЕОБХОДИМОСТЬ ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ ДОГОВОРА АРЕНДЫ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА

Арсен Тавадян

*Доцент кафедры гражданского права ЕГУ,
кандидат юридических наук*

В статье исследуются законодательные требования к форме договоров аренды в Республике Армения. Отмечается, что Гражданский кодекс РА предусматривает достаточно строгий подход, требующий нотариального удостоверения любого договора аренды недвижимого имущества, и регистрации прав, вытекающих из него, в кадастре.

Изучаются аналогичные нормативные акты стран СНГ и Европы, где законодатель проявляет более либеральный подход в случае краткосрочных договоров аренды. Договоры краткосрочной аренды обычно заключаются в простой письменной форме.

Подход, используемый в Республике Армения, излишне ограничивает гражданский оборот. В результате договоры нотариально не заверяются, что лишает арендатора возможности защитить свои права. Арендодатели могут потребовать освободить квартиру в любое время без каких-либо ограничений. В результате нынешний подход подвергает риску социально незащищенные слои населения.

При этом ограничение не несет никакой цели и не приносит ощутимого положительного эффекта.

С помощью методов экономического анализа права, сравнительного права обосновывается, что в случае краткосрочной аренды недвижимого имущества до одного года не требуется нотариального удостоверения сделки, а права, вытекающие из этой сделки, не нужно регистрировать. Предлагаемый подход более логичен и направлен на снижение совокупных расходов участников гражданского оборота.

В то же время в случае незарегистрированных договоров аренды предлагается считать их расторгнутыми в случае смены собственника имущества.

THE NECESSITY OF LIBERALIZATION OF THE REAL ESTATE LEASE AGREEMENT

*Docent at the YSU Chair of Civil Law,
Candidate of Legal Sciences*

The article examines the legislative requirements for the form of lease agreements in the Republic of Armenia. It is noted that the Civil Code of the Republic of Armenia provides for a rather strict approach requiring notarization of any lease agreement concluded with real estate and registration of the rights arising from it in the cadastre.

Similar regulations of the CIS and European countries are being studied, where the legislator takes a more liberal approach in the case of short-term lease agreements. Short-term lease agreements are usually concluded in simple written form.

The approach taken in the Republic of Armenia unnecessarily restricts civil circulation. As a result, we do not notarize contracts, which deprives the tenant of the opportunity to protect their rights. Landlords can request to vacate the apartment at any time without any restrictions. As a result, the current approach puts vulnerable groups at risk.

At the same time, the restriction does not serve any purpose and does not bring a tangible positive effect.

Using the methods of economic analysis of law and comparative law, it is substantiated that in the case of a short-term lease of real estate up to one year, notarization of the transaction is not required, and the rights arising from this transaction do not need to be registered. The proposed approach is more logical and aimed at reducing the total costs of participants in civil transactions.

At the same time, in the case of unregistered lease agreements, it is proposed to consider them terminated in the event of a change in ownership of the property.

Բանալի բառեր – վարձակալություն, պետական գրանցում, նոտարական վավերացում, գործարքի ձև, անշարժ գույք, իրային իրավունք, պարտավորական իրավունք

Ключевые слова: аренда, государственная регистрация, нотариальное заверение, форма сделки, недвижимое имущество, вещное право, обязательственное право

Key words: lease, state registration, notary verification, form of contract, real estate, property law, obligations law

ԶՔՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ՕՊԵՐԱՏՈՐԻ ԵՎ ԳՈՐԾԱԿԱԼԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱՆՋԱՏՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ¹

Եվա Սադոյան

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,

ՀՀ արդարադատության նախարարության

իրավական ակտերի փորձաքննության գործակալության

գերատեսչական իրավական ակտերի փորձաքննության բաժնի պետ

«Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը² զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման հարաբերություններում որպես սպառողի կոնտրագենտ նախատեսում է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտին: Ըստ Օրենքի՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներն են զբոսաշրջային օպերատորը և զբոսաշրջային գործակալը, որոնցից առաջինն իրավաբանական անձ կամ անհատ ձեռնարկատեր է, որն իրականացնում է **զբոսաշրջային արդյունքի ձևավորման, խթանման և իրացման գործունեություն**, ինչի արդյունքում տրամադրում է զբոսաշրջային փաթեթ, երկրորդը՝ իրավաբանական անձ կամ անհատ ձեռնարկատեր, որն իրականացնում է **զբոսաշրջային արդյունքի խթանման և իրացման գործունեություն**, ինչի արդյունքում տրամադրում է զբոսաշրջային փաթեթ (Օրենք, հոդված 2):

Այսպիսով, սպառողներին զբոսաշրջային փաթեթներ կարող են իրացնել թե՛ զբոսաշրջային օպերատորը, թե՛ զբոսաշրջային գործակալը: Այն դեպքում, երբ զբոսաշրջային օպերատորն անձամբ է իրացնում իր ձևավորած զբոսաշրջային փաթեթը, պարտավորության խախտման դեպքում պատասխանատվության սուբյեկտի որոշման հարցում դժվարություն չի առաջանում: Այլ է իրավիճակը, երբ զբոսաշրջային փաթեթները խթանում և իրացնում է զբոսաշրջային գործակալը:

Զբոսաշրջային օպերատորը և գործակալը քաղաքացիական շրջանառության ինքնուրույն սուբյեկտներ են, ուստի նրանցից մեկի կողմից մյուսի ձևավորած զբոսաշրջային փաթեթները խթանելու և իրացնելու կապակցությամբ այդ սուբյեկտների միջև անհրաժեշտաբար առաջանում է իրավական կապ:

Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների միջև ծագող իրավահարաբերությունները Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ հատուկ կարգավորման չեն ենթարկվել, ինչի պատճառով գործնականում այդ հարաբերությունների կանոնակարգումն իրականացվում է պայմանագրային դաշտում:

Հայրենական զբոսաշրջային պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ զբոսաշրջային օպերատորները և գործակալներն իրենց պայմանագրային հարաբերությունները, որպես կանոն, կառուցում են հանձնարարության, կոմիսիայի կամ գործակալության պայմանագրերի հիման վրա: Ընդ որում, ինչպես հայրենական, այնպես էլ արտասահմանյան դատական պրակտիկան³ վկայում է, որ զբոսաշրջա-

¹ Սույն հոդվածը զեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:
² Ընդունվել է 2003 թ. դեկտեմբերի 17-ին, ՀՀՊՏ 2004.01.29/6(305), այսուհետ՝ Օրենք:
³ ԱՄՆ մի շարք նահանգների դատարաններ արձանագրել են, որ զբոսաշրջային գործակալները ոչ թե զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների, այլ սպառողի գործակալներն են, ինչը վերջիններիս ազատում է զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման հետևանքով սպառողին պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից: <https://travel.uslegal.com/safety/the-travel-industry/liability-of-travel-agencies>

յին գործակալները, անկախ զբոսաշրջային օպերատորների հետ կնքված պայմանագրի տեսակից, պարտավորության խախտման դեպքում, հղում անելով իրենց գործունեության միջնորդային բնույթին, հիմնականում փորձում են խուսափել պատասխանատվությունից:

«Հ դատական պրակտիկայից անգամ հայտնի են դեպքեր, երբ զբոսաշրջային գործակալները սպառողների հետ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պայմանագիր կնքելու փոխարեն կնքում են հանձնարարության պայմանագիր կամ «հանձնարարության պայմանագրի մոդելով» գործակալության պայմանագիր և պարտավորության խախտման դեպքում վկայակոչում իրենց՝ ոչ թե զբոսաշրջային օպերատորի, այլ զբոսաշրջիկի հանձնակատարը լինելու, հետևաբար՝ պատասխանատվության սուբյեկտ չլինելու հանգամանքը¹:

Կարծում ենք՝ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պարտավորության խախտման դեպքում սպառողի համար պատասխանատվության սուբյեկտի կանխատեսելիության տեսանկյունից նման իրավիճակը խնդրահարույց է:

Խնդիրն ավելի է բարդացնում զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պարտավորության առանձնահատուկ սուբյեկտային կազմը, մասնավորապես՝ կատարողի կողմում հանդես եկող սուբյեկտների բարդ շղթան, որտեղ զբոսաշրջային փաթեթները ձևավորում է զբոսաշրջային օպերատորը, դրանք խթանում և իրացնում՝ զբոսաշրջային գործակալը, իսկ դրանցում ընդգրկվող ծառայությունները մատուցում՝ համապատասխան տնտեսվարող սուբյեկտները (փոխադրող, հյուրանոց և այլն):

Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ գոյություն ունեցող հակասական պրակտիկան վերացնելու նպատակով, կարծում ենք՝ ակնհայտ է սպառողին իրացվող զբոսաշրջային փաթեթի համար պատասխանատվության սուբյեկտի հստակ օրենսդրական ամրագրման անհրաժեշտությունը:

Սույն հոդվածի շրջանակներում չանդրադառնալով զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկվող ծառայությունների համար այդ ծառայությունները մատուցողների և զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության հարաբերակցության հիմնախնդիրներին՝ հարկ ենք համարում քննարկել զբոսաշրջային օպերատորի և զբոսաշրջային գործակալի պատասխանատվության որոշ հարցեր:

Այս սուբյեկտների օրենսդրական բնորոշումներից բխում է, որ նրանց հիմնական տարբերությունն իրականացվող զբոսաշրջային գործունեության բովանդակությունն է. զբոսաշրջային օպերատորը **ձևավորում, խթանում և իրացնում է** զբոսաշրջային փաթեթները, իսկ զբոսաշրջային գործակալը՝ **խթանում և իրացնում** զբոսաշրջային օպերատորի կողմից ձևավորված (ձևավորվող) զբոսաշրջային փաթեթները:

Այսպիսով, զբոսաշրջային փաթեթը՝ որպես սպառողին իրացվող «արտադրանք», ձևավորվում է բացառապես զբոսաշրջային օպերատորի կողմից, իսկ զբոսաշրջային գործակալն այդ գործընթացին որևէ մասնակցություն չունի, ինչն էլ հենց զբոսաշրջային գործունեության հիշյալ սուբյեկտներին տարբերակող հիմնական հատկանիշն է:

Զբոսաշրջիկների պահանջներին համապատասխան վերջիններիս ճանապարհորդությունների կազմակերպման գործընթացում զբոսաշրջային փաթեթների ձևավորման փուլը, որն ընդգրկում է փաթեթում ներառվող զբոսաշրջային ծառայությունների և դրանք մատուցողների ընտրությունը, այդ ծառայությունների որակի և անվտանգության ուսումնասիրումը, արդյունքում՝ համապատասխան ծառայություններ մատուցողների հետ պայմանագրային հարաբերությունների հաստատումը և օպերատիվ կապի պահպանումը, ունի առանցքային նշանակություն: Ուստի զբոսաշրջային օպերատորի կողմից զբոսաշրջային փաթեթի ձևավորումը կարծում

¹Տե՛ս թիվ **ԵԿԴ/3810/02/16** քաղաքացիական գործով պատասխանողի դիրքորոշումը:

ենք՝ միանշանակ ստեղծում է գբոսաշրջային ծառայությունների պատշաճ մատուցման համար գբոսաշրջային օպերատորի պատասխանատվության հիմքեր, ինչը համապատասխանում է նաև միջազգային փորձին¹:

Այս առնչությամբ ավելորդ չէ հիշատակել ՌԴ Բարձրագույն դատարանի դիրքորոշումն առ այն, որ սպառողների իրավունքների պաշտպանությանն առնչվող գործերով անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ արտադրողը (կատարողը, վաճառողը, լիազորված կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը, ներկրողը) պատասխանատվության սուբյեկտ է՝ անկախ երրորդ անձանց (գործակալների) և սպառողների միջև ծագող պայմանագրային հարաբերություններին վերջինիս մասնակցությունից²:

Զժխտելով գբոսաշրջային փաթեթի համար բոլոր դեպքերում գբոսաշրջային օպերատորի որպես այն ձևավորողի պատասխանատվության անհրաժեշտությունը՝ սպառողի առջև պատասխանատվության սուբյեկտի որոշման հարցում կարծում ենք՝ չպետք է անտեսել նաև գբոսաշրջային փաթեթը խթանող և այն սպառողին իրացնող սուբյեկտի՝ գբոսաշրջային գործակալի դերակատարումը:

Թեև Օրենքը գբոսաշրջային գործակալի գործունեությունը բնորոշում է որպես գբոսաշրջային արդյունքի միջնորդավորված իրացման գործունեություն, որն ընդգրկում է գբոսաշրջային օպերատորի գործունեության արդյունքում ձևավորած արդյունքի, այդ թվում՝ գբոսաշրջային փաթեթների իրացումը (հոդված 13, մաս 3), սակայն գործնականում գբոսաշրջային գործակալի գործունեության բովանդակության և նպատակների վերլուծությունը թույլ է տալիս պնդել, որ այն չի սահմանափակվում սոսկ միջնորդային գործունեությամբ, և սպառողի հետ հարաբերություններում գբոսաշրջային գործակալը հանդես է գալիս որպես գբոսաշրջային գործունեության ինքնուրույն սուբյեկտ:

Այսպես, գբոսաշրջային գործակալները գբոսաշրջային փաթեթները խթանում և իրացնում են վճարի դիմաց՝ **շահույթ ստանալու նպատակով**: Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների համագործակցությունը, որպես կանոն, տևական է, քանի որ գբոսաշրջային գործակալները սովորաբար զբաղվում են գբոսաշրջային փաթեթների խթանման և իրացման պարբերական գործունեությամբ, այլ ոչ թե սպառողի հետ մեկանգամյա գործարքի կնքմամբ: Զբոսաշրջային փաթեթների խթանման և իրացման գործունեություն իրականացնելիս գբոսաշրջային գործակալը կարող է հանդես գալ ինչպես գբոսաշրջային օպերատորի, այնպես էլ իր անունից:

Այն դեպքում, երբ գբոսաշրջային գործակալն իր անունից, ինքնուրույն և իր ռիսկով, գբոսաշրջային օպերատորի կողմից տրվող վճարի դիմաց պարբերաբար զբաղվում է գբոսաշրջային փաթեթների խթանման և իրացման գործունեությամբ, ակնհայտ է այդ գործունեության գործարարական բնույթը: Եվ պատահական չէ, որ իրավաբանական գրականության մեջ միանշանակ ընդունվում է գբոսաշրջային գործակալի՝ գործարարական գործունեության ինքնուրույն սուբյեկտ լինելու հանգամանքը³: Ավելին, հայրենական Օրենքը նույնպես ուղղակիորեն ամրագրում է՝ գբոսաշրջային գործակալը գբոսաշրջային արդյունքի խթանման և իրացման գործունեություն իրականացնող **իրավաբանական անձ կամ անհատ ձեռնարկատեր է**

¹ «Փաթեթային ճանապարհորդությունների և առնչվող ճանապարհորդական համաձայնությունների մասին» ԵՄ 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դիրեկտիվի իմպլեմենտացման արդյունքում ԵՄ անդամ պետությունների օրենսդրություններն ամրագրում են, որ պատասխանատվության սուբյեկտը ճանապարհորդության կազմակերպիչը, նույն ինքը՝ գբոսաշրջային օպերատորն է:

²Տե՛ս ՌԴ Բարձրագույն դատարանի 2020 թ. դեկտեմբերի 8-ի № 78-ԿԴ20-43-Կ3 որոշումը:

³Տե՛ս օրինակ՝ **Батищев Е.**, Положение субъектов туристской деятельности// Пробелы в российском законодательстве, 2014, N 4, էջ 58:

(հոդված 2), ինչը, բնականաբար, կանխորոշում է նաև վերջինիս քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության առանձնահատկությունները:

«Քաղաքացիական օրենսգիրքն ամրագրում է ձեռնարկատիրական գործունեության հետ կապված պարտավորությունների շրջանակներում մի քանի պարտապանների պարտականությունների համապարտության կանխավարկածը (հոդված 361, մաս 2):

Այս սկզբունքը վկայում է քաղաքացիական շրջանառության պրոֆեպիոնալ մասնակիցների նկատմամբ օրենսդրական առավել խիստ մոտեցման մասին¹, ինչը պայմանավորված է առաջին հերթին իրավական կարգավորման նպատակներով, այն է՝ քաղաքացիական շրջանառության կայունության բարձրացումը, որը պետք է ապահովվի քաղաքացիական շրջանառության սուբյեկտների միջև ռիսկերի և բեռի բաշխման այնպիսի մեխանիզմով, ըստ որի՝ այն սուբյեկտները, որոնք առավելագույն շահ են ստանում քաղաքացիական իրավահարաբերություններին մասնակցությունից, պետք է կրեն լրացուցիչ բեռ և ռիսկեր: Այս կանոնն առավել ցայտուն դրսևորվում է քաղաքացիական պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար գործարարների պատասխանատվությունն ամրագրող նորմերում:

Գործարարների համար առավել խիստ պատասխանատվություն սահմանելը պայմանավորված է գործարարական պայմանագրերի կողմերի տնտեսական սերտ փոխգործակցությամբ և պարտավորության չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման պատճառով այդ փոխգործակցության խախտման հետևանքով նաև փոխհարաբերությունների ողջ բարդ շղթայի խախտման վտանգով²:

Նման մոտեցումն ուղղված է ապահովելու գործարարների կոնտրագենտների, հատկապես **սպառողների շահերի պաշտպանությունը** և ընդհանրապես քաղաքացիական շրջանառության կայունությունը: Եվ պատահական չէ, որ արտասահմանյան որոշ երկրների օրենսդրություններ ընդլայնում են պարտապանների համապարտության կանխավարկածը՝ դուրս գալով գործարարական գործունեության շրջանակներից և որպես չափանիշ հիմք ընդունելով իրականացվող գործունեության տեսակը: Օրինակ՝ Քվեբեքի քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված է, որ պարտապանների համապարտությունը ենթադրվում է, եթե պարտավորության առարկան, ի թիվս այլնի, **սպասարկումն է**³:

Այսպիսով, ձեռնարկատիրական գործունեության սուբյեկտների համապարտ պատասխանատվության հիմքում ընկած տրամաբանության վերլուծությամբ դժվար չէ նկատել, որ այն միանգամայն կիրառելի է նաև զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների նկատմամբ, քանի որ վերջիններս, ըստ Օրենքի, քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցում են իրավաբանական անձի կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ կարգավիճակով:

Միևնույն ժամանակ, սակայն, գործնականում զբոսաշրջային գործակալները զբոսաշրջային փաթեթներ իրացնելիս կարող են հանդես գալ ոչ թե իրենց, այլ զբոսաշրջային օպերատորի անունից: Այսինքն՝ նման դեպքերում առերևույթ բացակայում է գործարարական գործունեության հատկանիշներից մեկը, այն է՝ անձի՝ իր ռիսկով և իր անունից գործունեություն իրականացնելը: Այս դեպքերում ողջամտո-

¹ St`u Гражданское право, Том 1, Учебник, Отв. ред. Е. Суханов, "Вольтерс Клувер", 2-ое изд., էջ 238

² St`u Кирилова Н.,А., Гражданско-правовая ответственность предпринимателей как институт повышения стабильности гражданского оборота <https://cyberleninka.ru/article/n/grazhdansko-pravovaya-otvetstvennost-predprinimateley-kak-institut-povysheniya-stabilnosti-grazhdanskogo-oborota/viewer>, էջ 93:

³ Հղումն ըստ՝ **Сарбаш С.В.**, Обязательства с множественностью и особенности их исполнения, էջ 24:

րեն կարող է հարց ծագել՝ կիրառելի է արդյոք զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների համապարտ պատասխանատվության կանոնը:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պարտավորությունում զբոսաշրջային օպերատորը և զբոսաշրջային գործակալը՝ որպես պարտապաններ, հավասար չեն, քանի որ վերջիններիս գործունեության ծավալը, իսկ զբոսաշրջային գործակալի՝ զբոսաշրջային օպերատորի անունից հանդես գալու դեպքում նաև՝ վերջիններիս կարգավիճակը չեն նույնանում, իսկ «դասական» համապարտ պատասխանատվության կանոնները նախատեսված են այն դեպքերի համար, երբ բոլոր համապարտ պարտապաններն ունեն մեկ միասնական պարտավորություն¹:

Սակայն համապարտ պարտապանների պատասխանատվության առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դրա առաջացման համար բավական է միայն ընդհանուր նպատակի, այն շահի ընդհանրությունը, որին ուղղված է պարտավորությունն ընդհանուր առմամբ: Միավորող նպատակը, որպես կանոն, պարտատերերի շահերի ապահովումն է: Թեև համապարտ պարտավորության օբյեկտը մեկն է, բայց դա չի խանգարում, որ առաձին պասիվ սուբյեկտների պարտականությունները կամ ակտիվ սուբյեկտների իրավունքները տարանջատվեն²: Ուստի համապարտ պարտապաններից յուրաքանչյուրի պարտավորությունը կարող է ունենալ իր առանձնահատկությունները, որոնք բնորոշ չեն մյուս պարտապանների պարտավորություններին: Ընդ որում, մի շարք եվրոպական երկրների օրենսդրությունները, ինչպես նաև միջազգային ունիֆիկացիոն փաստաթղթերն ուղղակիորեն ընդգծում են, որ որոշակի տարբերությունները չեն բացառում համապարտությունը³:

Ջբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է նաև նկատի ունենալ, որ զբոսաշրջային պրակտիկայում քիչ չեն այն դեպքերը, երբ զբոսաշրջային օպերատորի կողմից ձևավորված փաթեթների շրջանակներում կազմակերպված ճանապարհորդությունների ընթացքում զբոսաշրջիկները վնասներ են կրում հենց զբոսաշրջային գործակալների գործողությունների (անգործության) հետևանքով, մասնավորապես՝ զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկվող զբոսաշրջային ծառայությունների տեսակների, դրանց որակական ցուցանիշների և մատուցման պայմանների վերաբերյալ զբոսաշրջիկի պատվերին չհամապատասխանող հարցում զբոսաշրջային օպերատորին ուղարկելու, զբոսաշրջիկի կողմից վճարված զբոսաշրջային փաթեթի արժեքը զբոսաշրջային օպերատորի հետ կնքված պայմանագրի պայմաններին համապատասխան վերջինիս չփոխանցելու, ճանապարհորդության համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ոչ պատշաճ ձևակերպման հետևանքով և այլն: Նշված գործողությունները կամ անգործությունը հենց զբոսաշրջային գործակալի հակաիրավական վարքագծի դրսևորումներ են⁴:

Բացի այդ, թեև Օրենքը չի թվարկում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներից յուրաքանչյուրի պարտականությունները, սակայն սպառողի հետ պայմանագիր կնքող զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտին պարտավորեցնում է մինչև

¹ St`u **Безик К.С.**, Некоторые особенности солидарной ответственности поручителя// Вопросы частного права, 2015, էջ 51:

² St`u **Шершеневич Г.**, Учебник русского гражданского права, М. Статут, 2005, էջ 261:

³ St`u **Крысова Д. П.**, Правовое положение солидарных должников в обязательствах, осложненных множественностью лиц// Вестник магситратуры, 2018 г., N 5-1/80/, էջ 82:

⁴ St`u **Ломакина Е.**, Содержание туристических правоотношений//Европейские перспективы, N 4, 2013, էջ 139:

պայմանագիր կնքելը, ինչպես նաև դրա կնքումից հետո՝ մինչև ծառայությունների մատուցումը զբոսաշրջիկին տրամադրել զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայությունների և դրանք մատուցողների վերաբերյալ անհրաժեշտ տեղեկատվություն (հոդված 16, մասեր 2-րդ և 3-րդ):

Հետևաբար, այն դեպքում, երբ սպառողի հետ պայմանագիր է կնքում զբոսաշրջային գործակալը, հենց նա է կրում սպառողին նշված տեղեկատվությունը տրամադրելու պարտականությունը, իսկ զբոսաշրջային օպերատորը, իր հերթին, կրում է համապատասխան տեղեկատվությունը զբոսաշրջային գործակալին տրամադրելու պարտականություն: Ուստի զբոսաշրջային փաթեթի վերաբերյալ անհրաժեշտ տեղեկատվություն ստանալու՝ սպառողների իրավունքն ապահովելու հարցում հավասար դերակատարում ունեն թե՛ զբոսաշրջային օպերատորը, թե՛ գործակալը:

Այսպիսով, չնայած զբոսաշրջային օպերատորը և գործակալը թե՛ որպես զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներ, թե՛ որպես կոնկրետ զբոսաշրջիկի ճանապարհորդության կազմակերպման կապակցությամբ առաջացող պարտավորության պարտապաններ ունեն պարտականությունների իրենց շրջանակը, այնուամենայնիվ, դրանք ուղղված են մեկ միասնական նպատակի՝ սպառողի պահանջներին համապատասխան վերջինիս ճանապարհորդության կազմակերպմանը:

Ավելին, հաճախ զբոսաշրջիկի ճանապարհորդության կազմակերպման կապակցությամբ վերջիններիս պարտականություններն այնքան են փոխկապակցված և փոխպայմանավորված, որ նրանցից մեկի կողմից իր պարտականության խախտումն անխուսափելիորեն հանգեցնում է մյուսի պարտականության խախտման: Օրինակ՝ երբ զբոսաշրջային գործակալը թերանում է զբոսաշրջիկի պահանջներին համապատասխանող զբոսաշրջային փաթեթ ամրագրելու հարցում, դրան տրամաբանորեն հետևում է զբոսաշրջային օպերատորի կողմից սպառողի պահանջներին չհամապատասխանող զբոսաշրջային փաթեթի տրամադրումը:

Այս ամենը թույլ է տալիս խոսել զբոսաշրջիկի ճանապարհորդության կազմակերպման՝ որպես զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պարտավորության առարկայի անբաժանելիության մասին, իսկ Քաղաքացիական օրենսգիրքը որպես համապարտ պատասխանատվության կիրառման հիմք նախատեսում է նաև պարտավորության առարկայի անբաժանելիությունը (հոդված 361, մաս 1):

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարծում ենք՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների գործունեության բնույթի և բովանդակության վերլուծությունը վկայում է վերջիններիս համապարտ պատասխանատվության կիրառման մի շարք իրավական նախադրյալների առկայության մասին:

Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության տարանջատման հարցը քննարկելիս հատուկ ուշադրության է արժանի տեղական զբոսաշրջային գործակալների կողմից արտասահմանյան օպերատորների ձևավորած զբոսաշրջային փաթեթների խթանման և իրացման համար սպառողի առջև պատասխանատվության հարցը: Հարկ է նշել, որ միջազգային պրակտիկայում արտասահմանյան զբոսաշրջային օպերատորի կողմից ձևավորված զբոսաշրջային փաթեթներ իրացնող զբոսաշրջային գործակալն իր կարգավիճակով հավասարեցվում է զբոսաշրջային օպերատորին. նրա համար սահմանվում են զբոսաշրջային օպերատորի համար սահմանված պահանջները, առաջին հերթին՝ սպառողների առջև պատասխանատվության ֆինանսական երաշխիքներ ունենալու պարտականություն, ինչպես նաև զբոսաշրջային ծառայությունների պատշաճ մատուցման համար զբոսաշրջային օպերատորի համար սահմանված կանոններով պատասխանատվություն:

Կարծում ենք՝ արտասահմանյան զբոսաշրջային փաթեթների համար տեղական գործակալի միանձնյա պատասխանատվության սկզբունքը, որն արտացոլվել է արտասահմանյան բազմաթիվ երկրների զբոսաշրջային օրենսդրություններում, տրամաբանական հետևանքն է սպառողին իրացվող զբոսաշրջային փաթեթի համար միայն մեկ սուբյեկտի՝ զբոսաշրջային օպերատորի պատասխանատվության կանոնի, որն ամրագրված է այդ երկրների օրենսդրություններով, և որը արտասահմանյան զբոսաշրջային փաթեթների դեպքում «փոխակերպվել է» իր կարգավիճակով զբոսաշրջային օպերատորին հավասարեցված տեղական զբոսաշրջային գործակալի պատասխանատվության սկզբունքի:

Մինչդեռ, մեր կարծիքով, անկախ զբոսաշրջային օպերատորի՝ օտարերկրյա անձ լինելու հանգամանքից, զբոսաշրջային փաթեթի շրջանակներում զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման պարտավորության խախտման համար պատասխանատվության սուբյեկտի հարցը որոշելիս անհրաժեշտ է ելնել սպառողի շահերի առավելագույն պաշտպանության ապահովման անհրաժեշտությունից, ինչը, ըստ մեզ, լավագույնս կարող է ապահովվել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների համապարտ պատասխանատվության միջոցով՝ սպառողին հնարավորություն տալով վնասի հատուցման պահանջ ներկայացնել այն պարտապանին, ով տվյալ պահին ի վիճակի է փոխհատուցելու նրա կրած վնասները. չէ՞ որ հենց համապարտ պատասխանատվությունն է պարտատիրոջ համար ապահովում կրած վնասները փոխհատուցելու ավելի լայն հնարավորություններ ոչ միայն այն պատճառով, որ նրա առջև պատասխանատու են բոլոր պարտապանները, այլև նրանով, որ հնարավորություն է ընձեռում պահանջ ներկայացնել այն պարտապանին, ով ի վիճակի է փոխհատուցելու նրա կրած վնասները¹, իսկ գործնականում հնարավոր չէ բացառել այն իրավիճակները, երբ տեղական գործակալները օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով չունենան բավարար միջոցներ սպառողների վնասները փոխհատուցելու համար, ինչը բազմիցս հաստատվել է նաև հայրենական զբոսաշրջային գործակալությունների պրակտիկայում:

Այս դեպքում, սակայն, իրավաչափորեն կարող է առաջանալ օտարերկրյա օպերատորի մասնակցությամբ իրավարաբերությունների նկատմամբ կիրառելի իրավունքի որոշման խնդիրը՝ նկատի ունենալով, որ տարբեր երկրների զբոսաշրջային օրենսդրություններով կարող են նախատեսված լինել սպառողի առջև պատասխանատվության վերաբերյալ տարբեր կանոններ:

Միջազգային մասնավոր պայմանագրի բովանդակության առնչությամբ ՀՀ քաղ. օր. 1284-րդ հոդվածը սահմանում է. «Պայմանագիրը կարգավորվում է կողմերի համաձայնությամբ ընտրված պետության իրավունքով»: Այսպիսով, պայմանագրի բովանդակության հարցում ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված է «կամքի ինքնավարություն»:

ՀՀ քաղ. օր. 1285-րդ հոդվածի համաձայն՝ կիրառվելիք իրավունքի վերաբերյալ պայմանագրի կողմերի համաձայնության բացակայության դեպքում այդ պայմանագրի նկատմամբ կիրառվում է այն պետության իրավունքը, որտեղ հիմնադրվել է, բնակության կամ գործունեության հիմնական վայր ունի այն կողմը, որը կատարում է նման պայմանագրի բովանդակության համար վճարական նշանակություն ունեցող պայմանը (*lex venditoris*):

Ավելին, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, ի թիվս այլ պայմանագրերի, նախատեսել է նաև գործակալության պայմանագրի դեպքում *lex venditoris* սկզբունքի դրսևորումը. դա այն երկրի օրենքն է, որտեղ հիմնադրվել է, գործունեության կամ

¹ Տե՛ս **Բարսեղյան, Տ.Կ.**, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, մաս առաջին, Երևան, 2006, էջ 516:

բնակության հիմնական վայր ունի այն կողմը, որը գործակալ է գործակալության պայմանագրում (ՀՀ քաղ. օր, հոդված 1285, մաս 1, կետ 10):

Իսկ կիրառվելիք իրավունքի վերաբերյալ կողմերի համաձայնության բացակայության դեպքում Օրենսգրքում չթվարկված պայմանագրերի նկատմամբ կիրառվում է այն պետության իրավունքը, որտեղ հիմնադրվել է, բնակության վայր կամ գործունեության հիմնական վայր ունի այն կողմը, որը կատարում է նման պայմանագրի բովանդակության համար վճռական նշանակություն ունեցող պայմանը: Պայմանագրի բովանդակության համար վճռական նշանակություն ունեցող պայմանը որոշելու անհնարինության դեպքում կիրառվում է այն պետության իրավունքը, որի հետ առավել սերտ է կապված տվյալ պայմանագիրը (ՀՀ քաղ. օր., հոդված 1285, մաս 3):

Հետևաբար, օտարերկրյա զբոսաշրջային օպերատորի և հայրենական զբոսաշրջային գործակալի միջև թե՛ գործակալության, թե՛ ցանկացած այլ պայմանագրի շրջանակներում համագործակցության դեպքում միջազգային մասնավոր իրավունքի կանոններով այդ պայմանագիրը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու հետևանքների նկատմամբ (ՀՀ քաղ. օր., հոդված 1287) կիրառելի կլինի զբոսաշրջային գործակալի հիմնադրման, գործունեության կամ բնակության վայրի, այսինքն՝ ՀՀ օրենքը, եթե իհարկե, կողմերը, օգտվելով կամքի ինքնավարության սկզբունքից, չեն որոշել իրենց պայմանագրային հարաբերությունների նկատմամբ կիրառել որևէ այլ պետության իրավունք:

Ավելորդ չէ նաև նշել, որ այս սկզբունքն ընկած է նաև պայմանագրային հարաբերությունների միջազգային կոլիզիոն-իրավական կարգավորման հիմքում¹:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք նշել, որ թեև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, ի տարբերություն այլ երկրների², ինչպես նաև միջազգային ունիֆիկացիոն փաստաթղթերի, միջազգային մասնավոր պայմանագրային հարաբերությունների նկատմամբ ամրագրված է անսահմանափակ կամքի ինքնավարության սկզբունքը, այնուամենայնիվ օտարերկրյա զբոսաշրջային օպերատորի և հայրենական զբոսաշրջային գործակալի կողմից իրենց հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվող իրավունքը որոշելիս կամքի ինքնավարության սկզբունքից չօգտվելու դեպքում կան բոլոր իրավական հիմքերը հայրենական զբոսաշրջային գործակալների հետ համագործակցող օտարերկրյա օպերատորին ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կանոններով, այսինքն՝ համապարտ պատասխանատվության ենթարկելու համար:

Այսպիսով, առաջարկում ենք Օրենքը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ հոդվածով.

«Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվությունը

1. Զբոսաշրջային օպերատորը և զբոսաշրջային գործակալը համապարտ պատասխանատվություն են կրում զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայութ-

¹ Տե՛ս Հայկյանց Ա.Մ., Միջազգային մասնավոր իրավունք, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2013, էջեր 231-232:

² ՌԴ քաղաքացիական օրենսդրությամբ հատուկ կարգավորում է նախատեսված սպառողների մասնակցությամբ պայմանագրերի վերաբերյալ. դրանց նկատմամբ կիրառվում են երկու կոլիզիոն կապեր՝ կամքի ինքնավարություն և սպառողի բնակության վայրի իրավունք (lex domicilii), ընդ որում, վերջինս ունի հիմնական նշանակություն: Սպառողի բնակության վայրի իրավունքի կիրառումը սահմանափակում է կողմերի կամքի ինքնավարությունը, քանի որ կողմերի կողմից կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրությունը չի կարող սահմանափակել սպառողների այն իրավունքները, որոնք նախատեսված են վերջինիս բնակության վայրի երկրի իմպերատիվ նորմերով:

յունների, դրանց որակական ցուցանիշների, մատուցման ժամկետի և այլ պայմանների, ծառայությունները մատուցողների վերաբերյալ սպառողին ժամանակին և ամբողջական տեղեկատվություն տրամադրելու, ինչպես նաև այդ ծառայությունների մատուցման համար:

2. Օտարերկրյա զբոսաշրջային օպերատորի կողմից ձևավորված զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայությունների, դրանց որակական ցուցանիշների, մատուցման ժամկետի և այլ պայմանների, ծառայությունները մատուցողների վերաբերյալ սպառողին ժամանակին և ամբողջական տեղեկատվություն տրամադրելու, ինչպես նաև այդ ծառայությունների մատուցման համար օտարերկրյա զբոսաշրջային օպերատորը և «Ձ զբոսաշրջային գործակալը կրում են համապարտ պատասխանատվություն, եթե այլ բան նախատեսված չէ նրանց միջև կնքված պայմանագրով.»:

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ТУРОПЕРАТОРА И ТУРАГЕНТА

Ева Сагоян

*Аспирант кафедры Гражданского права ЕГУ,
Начальник отдела по экспертизе ведомственных
правовых актов Министерства юстиции РА*

В статье автор рассматривает пробелы отечественного законодательного регулирования правоотношений туроператора и турагента и вопросы разграничения их гражданско-правовой ответственности. Исследуя содержание и цели деятельности каждого из этих субъектов, автор приходит к выводу, что несмотря на функциональные и некоторые другие различия субъектов туристической деятельности, в случае нарушения обязательства есть множество правовых предпосылок для их солидарной ответственности, в частности, предпринимательский характер туристической деятельности, неделимость услуги организации путешествия как предмета обязательства, также некоторые обязательства турагента, вытекающие из статуса отдельного субъекта туристической деятельности, несмотря на то, что он действует от своего имени, или от имени туроператора.

Автор также рассматривает вопросы коллизионного регулирования гражданско-правовой ответственности за туристические пакеты, сформированные иностранным туроператором, и продвигаемые и реализуемые отечественным турагентом. Автор приходит к выводу, что если иностранный туроператор и отечественный турагент в соответствии с принципом автономии воли сторон не согласовали иное, то к их отношениям, согласно коллизионно-правовым регулированиям Гражданского кодекса РА, применимо право Республики Армения.

SOME ISSUES OF DISTINCTION OF TOUR OPERATOR'S AND TRAVEL AGENT'S CIVIL LIABILITY

Eva Saghoyan

*PhD student at the YSU Chair of Civil Law,
Head of division at the Agency for Expert examination
of Legal acts of the RA Ministry of Justice*

In the article the author discusses gaps of the domestic legislation regulating relationships between tour operator and travel agent and distinction of civil liability thereof. Studying the content and aim of their activities, the author comes to the conclusion that despite the functional and other differences of the mentioned subjects of tourism activity, there are many legal premises for their solidary liability in case of infringement of their obligations, in particular entrepreneurial nature of tourism activity, indivisibility of travel organization service, as well as some obligations of tour agent, notwithstanding the fact, he acts on his own behalf, or on behalf of the tour operator.

The author also discusses some issues of collision regulations of civil liability for package tours formed by the foreign tour operators and promoted and realized by domestic tour agents. The author concludes, that if foreign tour operator and domestic tour agent don't agree otherwise, the law of the Republic of Armenia is applicable to their relationships.

Բանալի բառեր - գրուաշրջային օպերատոր, գրուաշրջային գործակալ, գրուաշրջային փաթեթ, համապարտ պատասխանատվություն, կոլիզիոն-իրավական կարգավորում, գործարարական գործունեություն, սպառող

Ключевые слова: туроператор, турагент, туристический пакет, солидарная ответственность, коллизионно-правовое регулирование, предпринимательская деятельность, потребитель

Key words: tour operator, travel agent, package tour, solidary liability, collision regulation, entrepreneurial activity, consumer

CERTAIN ISSUES OF RIGHTS CERTIFIED BY COMMON AND PREFERRED SHARES¹

Karen Meliksetyan

PhD Student at the YSU Chair of Civil Law

The development of business (entrepreneurial) relations, and the establishment and operation of various corporate type legal entities make the formation and improvement of normal and effective management structures of the latter imperative.

Management of corporations (joint-stock companies) implies making appropriate investments (deposits) in it, acquisition of corporate securities (shares) corresponding to such investments and the possibility of realization of the rights certified by them.

A corporate security can be characterized as a document certifying the corporate rights of the security owner towards the corporation, or a document reserving the right to acquire such security, and the corporate rights of the participant of the corporation as a combination of powers that belong to the participant of the corporate legal relationship as a corporate subjective right holder² by law, other legal acts, the charter of the corporation and internal regulatory documents.

The purpose of corporate governance is to help creation of an environment of trust, transparency and accountability, promoting long-term investment, financial stability, and business integrity, thus supporting strong growth and more inclusive societies³.

Participation in the management of joint-stock companies is conditioned by ownership of the shares issued and distributed by the company to the company's potential shareholders⁴. In other words, the fact of participation in the corporation is the basis for the origin of corporate rights⁵.

In this regard, first of all, it is necessary to find out the nature and content of securities in general, and shares in particular:

Thus, according to part 1 of article 146 of the Civil Code of the Republic of Armenia⁶ (hereafter referred to as the Civil Code) a security, subject to the prescribed form and mandatory validity conditions, is a document certifying property rights, the realization or transfer of which is possible only upon its presentation.

From the analysis of articles 153 and 157 of the Civil Code, it follows that a share, as an investment security, is considered a security *that certifies the right of its owner*

¹ This article was reported in 2022 December 8 at the scientific session of graduate students and applicants at the YSU Faculty of Law.

² See **Avetisyan V.**, Contemporary issues of corporate legal relations in the Republic of Armenia (using the example of economic companies), Yerevan, YSU Publishing House, 2013, p. 181.

³ See OECD (2015), G20/OECD Principles of Corporate Governance, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264236882-en>, page 7.

⁴ It should be noted that although the shareholders of a joint-stock company are entitled to exercise and protect the rights reserved by their shares, there may be situations in which these rights are exercised or made dependent on the will of others, for example, the rights of the pledgee in the case of a pledge of shares, the rights of a shareholder in a certain share agreement conditioning with the presence/absence of circumstances, etc

⁵ See **Petrikova O. V.**, Rights of participants in corporate relations under the law of Great Britain. Diss. ... cand. of legal sciences, M., 2007, p. 5

⁶ Civil Code of the Republic of Armenia, adopted on May 5, 1998, RAPT 1998.08.10/17(50)

(shareholder) to receive a share of the profit of the joint-stock company in the form of a dividend, to participate in the management of the joint-stock company's affairs and to receive part of the remaining property after its liquidation.

At the same time, it follows from paragraph a) of part 1 and paragraph a) of part 6 of article 3 of the Law of the Republic of Armenia "On the Securities Market"¹, that the securities (regardless of their form - paper or non-paper) defined by the Civil Code, as well as other laws are considered securities, including shares, and the latter are considered equity securities. As for the types of such shares, *they may be representative or nominal, free circulated or limited, ordinary or preferred.*

Thus, from the logic of the Civil Code and the Law of the Republic of Armenia "On the Securities Market" it follows that a share is an *investment and share security, which entitles the shareholder to receive a share of the profits of the joint-stock company in the form of dividends, to participate in the management of the affairs of the joint-stock company and the right to receive part of the remaining property after its liquidation.*

The rights certified by the shares of joint-stock companies and their types are contained in more detail, first of all, in the Law of the Republic of Armenia "On Joint-Stock Companies"² (hereinafter referred to as the JSC Law).

In other words, the JSC law provides for 2 general types of shares common (ordinary) and preferred shares, which in turn can be of different classes (one or more) with their inherent special features. The rights and obligations of the owners-shareholders of common (ordinary) and preferred shares are defined by article 37 and 38 of the JSC Law.

The rights of shareholders are an inalienable condition of the company's existence and are called natural because they derive from the nature of the joint-stock company.³

In the professional literature, different classifications of the rights (rights of shareholders) certified by common (ordinary) shares have been put forward.

I. Tarasov claims that joining a joint-stock company a shareholder has the following rights and obligations: 1. as an individual shareholder, 2. as a member of the majority and 3. as a member of the minority.⁴

Some authors classify the rights of shareholders depending on the type of participation of the shareholder in the activities of the joint-stock company. According to this classification, property and personal non-property rights⁵ of the shareholder are distinguished.

S. Mogilevsky divides the rights of shareholders into the following groups:

1. mandatory rights,
2. rights determined by the types of shares,
3. rights due to the type of joint stock company,

¹ Law of the Republic of Armenia "On the Securities Market", adopted on October 11, 2007, RAPT 2007.10.31/53(577) Article 1098

² Law of the Republic of Armenia "On Joint Stock Companies", adopted on September 25, 2001., RAPT 2001.11.06/34(166) Article 831

³ See **Rudnev P. A.**, Analysis of the rights and obligations of shareholders. M., 1927, page 132.

⁴ See **Tarasov I.T.**, The doctrine of joint-stock companies. M.: Statute, 2000, page 411-459.

⁵ See **Tikhomirov M. D.**, Legal status of the governing bodies of a joint-stock company, St. Petersburg, 2005, page 125, **Metelleva Yu.A.**, Legal status of a shareholder in a joint-stock company. M. Publishing house "Statut", 1999, page 43,114.

4. rights, the implementation of which is determined by the origin of certain circumstances¹.

Professor V. Avetisyan offers a more comprehensive classification of corporate rights and divides the rights of corporation participants into:

1. the absolute rights of corporation participant,
2. the rights of corporation participant, determined by the organizational and legal form of the corporation,
3. the rights of corporation participant, the origin and implementation of which are determined by the emergence of certain circumstances².

In our opinion, the rights guaranteed by ordinary (common) shares provided for in article 37 of the JSC Law, in fact, derive from the fundamental right to participate in the management of the company, which, although aimed at satisfying various interests (managerial, financial, economic, informational or other), but in general lead to participation by the shareholder in the management of the company corresponding to the shares owned by him.

The Organization for Economic Co-operation and Development/OSCE (hereafter "OECD") has also stipulated that the main rights of shareholders should include:

1. secure methods of property registration,
2. transfer shares,
3. receive proper and essential, timely and regular information about the corporation,
4. participate and vote in general meetings of shareholders,
5. elect and dismiss board members,
6. a share in the profits of the corporation³.

The legislator's will to define different classes of common (ordinary) shares is noteworthy⁴, which provides for the possibility of issuing one **or more** classes of common (ordinary) shares in non-documentary form. In addition, the same class of shares includes shares with the same distinguishing characteristics: nominal value, certification rights, privileges and restrictions (parts 1 and 2 of article 32 of the JSC Law).

On the other hand, it was established that the number of votes granted to the owner of each common (ordinary) share of a certain class of the company cannot exceed 10 votes, and these restrictions apply to all owners of the same type or class of shares equally and cannot be applied to an individual shareholder or group of shareholders (part 7 of article 32 of the JSC Law).

It follows from the analysis of the cited legal norms, that a joint-stock company may issue and allocate a certain class of common (ordinary) shares, whereby a deviation (exception) is allowed from the principle of "one voting share of the company is one vote", and the owners of the corresponding class of shares receive more than one (up to 10) voting rights.

¹ See **Mogilevsky S.D.**, Joint stock companies. Series: Commercial organizations: comments, practice, regulations. M.: Case, 1998, page 78-96.

² See **Avetisyan V.**, in the mentioned place page 219-220.

³ OECD (2015), G20/OECD Principles of Corporate Governance, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264236882-en>, page 20.

⁴ RA law HO-236-N adopted on May 26, 2021 on making additions and amendments to the Law "On Joint Stock Companies", Unified website 2021.05.31-2021.06.13 Official publication date 10.06.2021.

In the justification of the legislative changes¹, the preferred participation of venture capital and “angel investors”, the effective opportunities to determine, manage and control the direction of the company, etc. were put forward, citing the experience of Italy, Luxembourg, Great Britain, Ireland, Denmark, Sweden on reserving more than one vote with shares.

Positively assessing the mechanisms provided by the legislation of some international and foreign countries, it is also important to outline the fair and reasonable balance between the rights and legal interests of both the company and the shareholders under the conditions of applicability of such regulations.

Defining the principles of corporate governance, among others, OECD also provided for the following principle: *“Shareholders’ rights and fair treatment and the main functions of ownership”*.

According to the mentioned principle, the structure of corporate governance should preserve and facilitate the realization of shareholders’ rights and ensure fair treatment of all shareholders, including small and foreign shareholders².

In addition to the above, the OECD stipulates that all shareholders of the same type (class) should be treated equally. All shares within the same type (class) give the same rights³.

It follows from the principles of corporate governance established by the OECD that owners (shareholders) of the same type (class) of shares in a joint-stock company must be treated fairly and equally, having the same rights as other shareholders. In other words, the cases when the owners of shares of the same type or class are treated differently should be considered inadmissible.

In the context of the above, examining the different classes of common (ordinary) shares and the differentiated rights certified by them, it is necessary to find out to what extent they comply with the OECD principles, to what extent possible violations of the rights and legal interests of other shareholders are neutralized (restrained).

Thus, the video⁴ presented by the Ministry of Justice of the Republic of Armenia and the “Centre for Legislation Development and Legal Research” Foundation, clarified the votes issued by the rights certified by common (ordinary) shares of different classes and the procedure for voting with them.

In particular, common (ordinary) shares of different classes can give the shareholder 1-10 voting rights, moreover, if the voting share gives the shareholder more than one voting right, then each vote given by the corresponding shares is counted as a separate voting share.

Without disputing the possibility of introducing the regulation of issuing/allotting certain type(s) of shares and reserving more than one vote, it should nevertheless be noted that the presented foreign practice refers to:

- a. to preferred and not common (ordinary) shares,
- b. rights, privileges and benefits of venture capital and “angel investors”.

That is, the legislative change to provide classes of common (ordinary) shares is justified by foreign practice, which refers to the types (classes) of preferred shares and

¹ Justification for the adoption of the RA Law HO-236-N adopted on May 26, 2021 on making additions and amendments to the Law "On Joint Stock Companies" K-9303-12.04.2021-TH-011, point 1.2.

² See the same place, page 24.

³ OECD (2015), G20/OECD Principles of Corporate Governance, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264236882-en>, page 18.

⁴ See link <https://www.youtube.com/watch?v=h81u6ookRhg>.

venture companies, so it cannot and does not justify the issuance of common (ordinary) shares of different classes.

The number of votes granted to the owner of each common (ordinary) share of a certain class under the JSC law, cannot exceed 10 votes, such restrictions apply equally to all owners of the same type or class of shares and cannot be applied to an individual shareholder or group of shareholders.

However, in practice, there may be cases when the issued common (ordinary) shares of a certain class, which gives the right to more than one vote, will be allocated to the shareholder at the same nominal or market value with which the common (ordinary) shares, giving the right to one vote, were allocated.

Besides, it is not excluded that the issued common (ordinary) share of a certain class, which gives the right to more than one vote, will not only be allocated at a price equal to or lower than the nominal or market value of the preference share, but also reserve additional rights and privileges.

In the first case presented, there is a risk of violation of fair, equal and similar treatment towards owners of common (ordinary) shares of different classes, certain shareholders acquire a privileged status by investing less or equal financial resources (deposit), thus directly or indirectly violating the rights and legal interests of other shareholders.

In our opinion, it is necessary to abandon the regulation of issuing/allotting common (ordinary) shares of different classes and to reserve the corresponding rights, privileges and/or advantages within the framework of preferred shares of certain class (classes), in order to solve the discussed issue.

At the same time, we believe that if a common (ordinary) share of a certain class, which gives its owner (shareholder) more than one voting right and/or other additional privileges is issued, then the nominal (market) value of such a share cannot be less than or equal to a common (ordinary) share, which gives one voting right.

In the second situation in question, a certain common (ordinary) share, giving more than one vote and/or reserving additional rights and privileges, may, in fact, provide many advantages to its owner, which are even more than those guaranteed by a preference share, while allocating both at a price equal to or lower than the nominal or market value of the preference share. The mentioned creates unjustified favourable conditions for the shareholder of common (ordinary) shares of that class.

In our opinion, the proposal presented in relation to the first issue is also applicable to the second situation, and we believe that such a share cannot provide additional rights and privileges exceeding the rights guaranteed by a preference share, because then the common (ordinary) share will essentially become more preferred rather than the preferred share itself.

In our opinion, the issue of common (ordinary) shares of a certain class (classes) is disputable because the problems posed by it can be solved by issuing preferred shares of different classes. In addition, in the current conditions, confusion is created, in particular, the possibility of substantive differentiation of common (ordinary) and preferred shares of certain classes is complicated.

This is also important in the terms that in the event of a corporate conflict, major shareholders can take control of the company's management shares by issuing and allocating common (ordinary) shares of different classes (for example, which grant 10 votes) and thus violate the rights of minor shareholders by reducing the amount of their participation in the management of the company (including the volume of rights).

Thus, according to the above mentioned, it is necessary to review and abolish the possibility of issuing certain classes of common (ordinary) shares in order to ensure the proper implementation of the rights of the company, its shareholders and other beneficiaries and exclusion of the violations.

At the same time, we consider it reasonable to analyse the rights and privileges guaranteed by different shares in the American legal system and the possibility of localizing them by domestic legislation, thus making the rights of shareholders more guaranteed.

In particular, such legal structures *as liquidation preference and protective provisions* are of interest.

Liquidation preference regulates the issue on how the profit (property) will be distributed in cases of liquidation (merger, acquisition, change of control, etc.). Liquidation preference consists of 2 components: 1. **real preference** and 2. **participatory preference**.

In the case of real preference, the initial share investment is returned to the investor (shareholder) in its amount (or a multiple thereof) before payment in common shares.

There are 3 types of participation: 1. full participation, 2. capped participation, and 3. no participation (ordinary).

The fully participating stock receives the real preference and then continues on a conversion basis (the stock is as-converted to common stock in accordance with the conversion ratio).

In the case of a capped participation, the stock receives the real preference, and then continues on a conversion basis until a certain amount is reached. If the property is more than the specified amount, the participatory structure does not apply.

In the case of no participation (ordinary), the share, having received the real preference, does not participate in the receipt of other property. The shareholder can either get its investment back, or convert the preferred share into common share and receive property equal to its share in the company¹.

Protective provisions are effective terms that allow investors (shareholders) to veto certain actions of the company. Accordingly, unless a particular shareholder has given his consent, the company cannot:

1. change the term of the share,
2. issue additional shares,
3. issue more preferred or par shares,
4. buy back any common share,
5. sell the company,
6. amend the company's charter and internal legal acts,
7. change the composition of the board,
8. pay or declare a dividend,
9. get money,
10. declare bankruptcy without investor's (shareholder) approval,
11. license the intellectual property of the company, sell the company without the consent of the investor (shareholder)².

Thus, the above-mentioned preferences show that investors (shareholders) may be provided with other, additional preferences and rights, which are different from the rights guaranteed by ordinary shares. Moreover, although they refer to venture companies in American law, in our opinion, they can also be applied to other preferred shares, giving their owners additional rights.

Referring to the interstate legal regulations on preferred shares, we consider it necessary to emphasize that the company has the right to allocate fixed or variable

¹ See *Venture Deals: Be Smarter than Your Lawyer, and Venture Capitalist*, Third Edition, By Brad Feld and Jason Mendelson, Copyright © 2016 by **Brad Feld and Jason Mendelson**, page 45-47.

² Same place, paged 70-71.

dividend, accumulation, convertible and other preferred shares, if it is provided for by the charter (part 1 of article 38 of the JSC Law). In other words, the legislator allows the issuance of various types of preferred shares provided for by the law as well as by the charter.

Preferred shares of a certain class of the company provide the same rights to their owning shareholders, which is also a guarantee to exclude the manifestations of discrimination between owners (shareholders) of the same class of preference shares.

Owners of preferred shares do not have the right to vote at the meeting, unless otherwise provided for by the JSC Law and the charter for certain classes of preferred shares, and in cases of having the right to vote, during voting, the preferred share gives its owning shareholder the right to one vote, unless otherwise provided for by the charter.

According to part 3 of article 38 of the JSC Law, owners of preferred shares have the right to vote in the meeting, if the issues of reorganization or liquidation of the company are discussed.

Holders of preferred shares of a certain class acquire the right to vote at the meeting, if resolutions related to the amendment or supplement of the charter are discussed, which limit the rights of the holders of preferred shares of those classes, including the determination of dividends and/or liquidation value to be paid for the preferred shares of other classes and/or the increase, as well as the granting of privileges in the order of payment of dividends and/or liquidation value to the holders of other classes of preferred shares.

With regard to convertible preferred shares, it is set that voting rights for the owners of preferred shares of certain classes, may be provided by the charter, if the charter also provides for the possibility of converting the preferred shares of the given class into common (ordinary) shares (part 5 of article 38 of the JSC Law).

Summarizing the regulations of the JSC Law on preferred shares, it can be recorded that the shareholders of a certain (same) class of preferred shares have equal rights, as a rule, they do not have the right to vote¹ (except in cases where their corporate rights are affected by the decisions adopted or the actions of other shareholders of the company and legal interests), and in case of having the rights, such right gives one vote (if more votes are not provided by the company's charter).

In this context, the comparative analysis of common (ordinary) certain classes of shares and preferred shares and the rights, privileges, advantages and limitations certified by them and the separation of distinguishing features, are also important.

If common (ordinary) shares give the right to participate in the management of the company (and other corporate rights derived from it), then preferred shares are primarily aimed not at participating in the management of the company itself and exercising the rights arising from it, but at receiving a dividend from a certain profit obtained as a result of the company's activities.

Providing for the possibility of issuing different classes of common (ordinary) shares as a result of the aforementioned legislative changes, companies have been given the opportunity to provide its owner with a certain class of common (ordinary) shares both the right to participate in the management of the company and simultaneously receive dividends and/or other benefits (advantages).

¹ Participation in the meeting with the right to vote for the holders of common (ordinary) shares is the general rule, and the cases of limitation of this right are the exception, while the absence of the right to vote for the holders of preference shares is the general rule, and the presence of this right is an exception to the mentioned rule (see Savikov A. V. , Legal status of the general meeting of shareholders under the laws of the Russian Federation, Moscow 2003, page 30-31).

Although the described conditions open up wide opportunities to increase and strengthen the financial capabilities of companies by attracting additional funds, the issue of balancing the interests of different shareholders (both holders of common (ordinary) shares with different classes of shares, and the holders of the latter and preferred shares) remains open.

Again, the fact that the owner of a certain class of common (ordinary) shares with a lower nominal and/or market value can receive many rights, privileges and advantages with a smaller investment, which may even be more than those rights certified with common (ordinary) and preferred shares taken together, is not excluded.

Finally, it creates a risk of unfair treatment towards shareholders, discrimination, moreover, by issuing such shares it is possible to limit and/or reduce the rights of owners of other types of shares.

Therefore, in order to avoid the situations in question and to ensure a reasonable, fair and equal protection of the rights and legal interests of different shareholders, we believe that it is necessary to review and abolish the legislative possibility of issuing/allotting common (ordinary) shares of different class(classes).

The presented proposals will provide an opportunity to clearly and comprehensively regulate the rights, privileges and advantages guaranteed by common (ordinary) and preferred shares, taking into account the rights and interests protected by law of the company, its shareholders and other beneficiaries.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВ, УДОСТОВЕРЯЕМЫХ ОБЫКНОВЕННЫМИ И ПРИВИЛЕГИРОВАННЫМИ АКЦИЯМИ

Карен Меликсетян

Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ

Настоящая исследовательская работа посвящена анализу прав, удостоверяемых обыкновенными и привилегированными акциями, выпущенными корпорациями (акционерными обществами), их содержанию, внутренним и зарубежным механизмам реализации, изучению вопросов внедрения разных классов (типов) обыкновенных акций. В работе изучены обыкновенные и привилегированные акции и их разновидности в контексте изменений и дополнений в акционерном законодательстве Республики Армения. Также, сделан акцент на новые законодательные регулирования в связи с предусмотрением нескольких типов обыкновенных акций и особенностями таковых. В свете стандартов и критерий ОЭСР предложено отказаться от внедрения института обыкновенных акций, которые предоставляют владельцам этих акций право на большее одного голоса, так как этим ставятся под угрозу права и законные интересы остальных владельцев обыкновенных акций и нарушается принцип справедливости. В основе законодательных изменений стоят законодательные регулировки иностранных государств о венчурном капитале и ангел инвесторов, которые, по сути, не применимы к обыкновенным акциям и удостоверяемые ими правам. Одновременно, при наличии вышеназванных регулировок некоторые акционеры (владельцы обыкновенных акций) получают возможность по тем и/или низким ценам приобретать обыкновенные акции с правом на большее одного голоса, включая другие привеле-

лигии и дополнительные преимущества. В этом случае нарушается баланс правомерных и справедливых интересов акционеров. В результате, предложено воздерживаться от вышеприведенного института и его механизмов.

ՀԱՍԱՐԱԿ ԵՎ ԱՐՏՈՆՅԱԼ ԲԱԺՆԵՏՈՄՍԵՐՈՎ ՀԱՎԱՍՏՎՈՂ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Կարեն Մելիքսեթյան

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

Սույն հետազոտական աշխատանքը նվիրված է կորպորացիաների (բաժնետիրական ընկերությունների) կողմից թողարկված սովորական և արտոնյալ բաժնետոմսերով հավաստվող իրավունքների, դրանց բովանդակության, իրականացման ներպետական և օտարերկրյա կառուցակարգերի վերլուծությանը, հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի տարբեր դասերի (տեսակների) ներդրման հարցերի ուսումնասիրությանը: Աշխատությունում ուսումնասիրվել են սովորական և արտոնյալ բաժնետոմսերը և դրանց տեսակները ՀՀ բաժնետիրական օրենսդրության մեջ փոփոխությունների և լրացումների համատեքստում: Նաև շեշտադրվել են նոր օրենսդրական կարգավորումները՝ կապված մի քանի տարբեր դասերի (տեսակների) սովորական բաժնետոմսերի նախատեսման և դրանց առանձնահատկությունների հետ: ՏՀԶԿ ստանդարտների և չափանիշների լույսի ներքո առաջարկվել է հրաժարվել սովորական բաժնետոմսերի ինստիտուտի ներդրումից, որոնք այդ բաժնետոմսերի սեփականատերերին տալիս են մեկից ավելի ձայնի իրավունք, քանի որ դա վտանգում է սովորական բաժնետոմսերի մնացած սեփականատերերի իրավունքներն ու օրինական շահերը, և խախտվում է արդարության սկզբունքը: Օրենսդրական փոփոխությունների հիմքում ընկած են վենչուրային կապիտալի և հրեշտակ ներդրողների վերաբերյալ օտարերկրյա պետությունների օրենսդրական կարգավորումները, որոնք, ըստ էության, կիրառելի չեն սովորական բաժնետոմսերի և դրանցով հավաստվող իրավունքների նկատմամբ: Միաժամանակ, վերոնշյալ կարգավորումների առկայության դեպքում որոշ բաժնետերեր (սովորական բաժնետոմսերի սեփականատերեր) հնարավորություն են ստանում նույն և/կամ ցածր գներով ձեռք բերել սովորական բաժնետոմսեր՝ մեկից ավելի ձայնի իրավունքով, ներառյալ՝ այլ արտոնություններով և լրացուցիչ առավելություններով: Այս դեպքում խախտվում է բաժնետերերի իրավաչափ և արդարացի շահերի հավասարակշռությունը: Արդյունքում, առաջարկվում է ձեռնպահ մնալ վերոնշյալ ինստիտուտից և դրա կառուցակարգերից:

Բանալի բառեր – *հասարակ (սովորական) բաժնետոմս, արտոնյալ բաժնետոմս, կորպորացիա, բաժնետոմսերով հավաստվող իրավունքներ, անվանական և շուկայական արժեք*

Ключевые слова: *обыкновенная акция, привилегированная акция, корпорация, права, удостоверяемые акциями, номинальная и рыночная стоимость*

Key words: *ordinary share, preferred share, corporation, rights certified by shares, nominal and market value*

ԳՈՒՅՔՆ ՈՒՐԻՇԻ ԱՊՕՐԻՆԻ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒՄԻՑ ՎԵՐԱԴԱՐՁՆԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎՃՈՒ ՀԱՐԿԱԴԻՐ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑ ԶՀԱՆԴԻՍԱՑԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ

Գարիկ Գևորգյան

*Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի
քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական
դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

Վինդիկացիոն հայցը սեփականության իրավունքի պաշտպանության միջոցներից է, որի միջոցով սեփականատերը կարող է պաշտպանել իր գույքը տիրապետելու և օգտագործելու իրավագործությունները: Գիտության մեջ վինդիկացիոն հայցը բնորոշում են հետևյալ կերպ. վինդիկացիոն հայցը բացարձակ հայցերի տեսակ է, որոնք ներկայացվում են իրային իրավունքը խախտած ցանկացած երրորդ անձի դեմ¹: Այլ կերպ՝ վինդիկացիոն հայցը բնորոշվում է որպես գույքը չտիրապետող անձի հայց գույքը ուրիշի ապօրինի տիրապետումից վերադարձնելու պահանջի մասին²: Վինդիկացիոն հայցը դիտարկվում է որպես գույքը չտիրապետող սեփականատիրոջ արտապայմանագրային պահանջ գույքը փաստացի տիրապետողի դեմ՝ այն բնեղենով վերադարձնելու մասին³: Կարծում ենք, որ վինդիկացիոն հայցի առավել հստակ բնորոշումը տրված է երրորդ տարբերակում, սակայն վերապահմամբ, որ վինդիկացիոն հայց կարող են ներկայացնել ոչ միայն սեփականատերերը, այլ նաև գույքը տիրապետելու և օգտագործելու իրավունք ունեցող այլ անձը, ինչպես նաև պահանջը ներկայացվում է այնպիսի փաստացի տիրապետողի դեմ, որը գույքը տիրապետում է առանց օրենքով նախատեսված հիմքերի, այսինքն՝ ապօրինի տիրապետողի դեմ:

Սակայն պետք է արձանագրել, որ իրավունքի պաշտպանությունը չի ավարտվում հայց ներկայացնելով և հարուցված գործով եզրափակիչ դատական ակտ կայացնելով, քանի որ խախտված իրավունքը կարող է վերականգնվել միայն այդ դատական ակտի կատարման արդյունքում, ինչը վկայում է այն մասին, որ եզրափակիչ դատական ակտի կատարումը իրավունքի պաշտպանության գործընթացի անբաժանելի մաս է: Հետևաբար, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել գույքն ուրիշի ապօրինի տիրապետումից վերադարձնելու գործերով կայացված վճիռների հարկադիր կատարման առանձնահատկությունները, ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում ձևավորված մոտեցումները, որոնք կարող են ազդել սեփականության իրավունքի պաշտպանության արդյունավետության վրա:

Գույքը ապօրինի տիրապետումից հետ պահանջելու մասին վճիռների հարկադիր կատարման առանձնահատկությունները ամրագրված են «Դատական ակտե-

¹ Տե՛ս **Маттеи У., Суханов Е.А.** Основные положения права собственности. –М.: Юристы, 1999, էջ 365:

² Տե՛ս **Толстой Ю.К.** Содержание и гражданско-правовая защита права собственности в СССР. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1955, էջ 101:

³ Տե՛ս **Гражданское право: учеб.: в 3 т. Т.1.** / отв. Ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004, էջ 553:

րի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) «Վտարման վերաբերյալ կատարողական թերթի, կատարողական մակագրության թերթի կատարումը» վերտառությամբ 64-րդ հոդվածում: Նախ և առաջ պետք է արձանագրել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում «վտարում» եզրույթը չի օգտագործվում, և նման պաշտպանության միջոց նախատեսված չէ, սակայն իրավակիրառ պրակտիկայում շատ են դեպքերը, երբ վինդիկացիոն հայցը անվանվում է «վտարման հայց»: Այս առումով գտնում ենք, որ հիմնավոր են թիվ L72/0138/02/19 քաղաքացիական գործով ՀՀ Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 02.11.2020թ. որոշման վերաբերյալ հատուկ կարծիք հայտնած դատավոր Կ. Չիլինգարյանի եզրահանգումները այն մասին, որ «վտարել բնակարանից» արտահայտությունը չի կարող դիտարկվել որպես առանձին և ինքնուրույն պահանջ, քանի որ բնակելի տնից վտարումը տոսկ այն եղանակն է, որի գործադրմամբ պետք է իրականացվի բնակելի տունը պատասխանողի ապօրինի տիրապետումից ազատելու կամ, այլ կերպ ասած, բնակելի տունը պատասխանողի ապօրինի տիրապետումից հայցվորին վերադարձնելու գործընթացը:

Օրենքը կարգավորում է նաև աճուրդի ներկայացված շինությունից տիրապետող սեփականատիրոջը (օրինական տիրապետողին) վտարելու հարաբերությունները, սակայն այդ հարցերը սույն հոդվածում ուսումնասիրման առարկա չեն դառնա:

Օրենքի 64-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Վտարումը կատարողական թերթում կամ կատարողական մակագրության թերթում նշված անշարժ գույքը վտարվողից (վտարվողներից), ինչպես նաև այն անձանցից, որոնց օգտագործման իրավունքը գրանցված չէ օրենքով սահմանված կարգով, և նրան (նրանց) գույքից ազատելն ու ազատված շենքից օգտվելն արգելելն է»:

Վերոգրյալից ելնելով՝ անհրաժեշտ է անդրադարձ կատարել հետևյալ հարցադրմանը.

- Արդյո՞ք Օրենքի 67-րդ հոդվածի այն դրույթը, որը թույլ է տալիս հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայությանը (այսուհետ նաև՝ Ծառայություն) վտարել դատավարության մասնակից չհանդիսացած անձանց, որոնք չունեն գույքը տիրապետելու որևէ գրանցված իրավունք, համահունչ է դատական ակտը միայն դրա հասցեատերերի համար պարտադիր լինելու սկզբունքի և Օրենքի նպատակների հետ:

Օրենքի 67-րդ հոդվածից հետևում է, որ Ծառայությունը գույքն ազատում է ինչպես վտարվողներից, այսինքն՝ դատավարության կողմ հանդիսացող անձանցից, որոնք, դատարանի վճռի համաձայն, գույքը պետք է վերադարձնեն սեփականատիրոջը, այնպես էլ այլ անձանցից, որոնց օգտագործման իրավունքը գրանցված չէ օրենքով սահմանված կարգով: Հատկանշականը այն է, որ օրենսդիրը Ծառայությանը լիազորություն է տրամադրել՝ բացի վճռի հասցեատիրոջից, նաև այլ անձանց վտարել գույքից՝ անկախ դրա մասին վճռում, կատարողական թերթում նշումի առկայության: Այսինքն՝ Ծառայությանը տրամադրվել է հայեցողական լիազորություն, որի շնորհիվ վերջինս դուրս է գալիս դատարանի կողմից վճռի եզրակարգման մասում սահմանված կարգադրությունից և ինքնուրույն որոշում է այլ անձանց կողմից գույքը տիրապետելու իրավաչափության հարցը:

Գտնում ենք, որ նշված կարգավորումը խնդրահարույց է, մասնավորապես չի բխում դատական ակտի պարտադիրության սկզբունքից, քանի որ «ՀՀ դատական օրենսգրքի» սահմանադրական օրենքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի¹ համաձայն՝ օ-

¹ Նույնաբովանդակ իրավանորմ ամրագրված է նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 5-րդ մասում:

րինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը պարտադիր են դրանց հասցեատերերի համար:

Դատական ակտի պարտադիրության սկզբունքը ավելի լայն է մեկնաբանել ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵԱԴԴ/0913/02/13 քաղաքացիական գործով, որը արտահայտել է իրավական այն դիրքորոշումը, որ պարտադիրության հատկանիշը ենթադրում է, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, իրավաբանական անձինք և քաղաքացիներն իրենց գործունեության ընթացքում պարտավոր են հաշվի առնել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը և իրավունք չունեն տվյալ դատական ակտով կայացված հարցի վերաբերյալ կայացնելու նոր որոշում:

Ասկայն նշվածը վերաբերվում է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը երրորդ անձանց կողմից հաշվի առնելուն, հարգելուն, դրա կատարմանը չխոչընդոտելուն և ոչ մի կերպ չի կարող մեկնաբանվել որպես դատավարության մասնակից չհանդիսացած անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն: Ավելին, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 6-րդ մասը մանրամասնում է դատական ակտի պարտադիրության սկզբունքը՝ սահմանելով, որ դատարանը եզրափակիչ դատական ակտով իրավունքներ և պարտականություններ կարող է սահմանել միայն գործին մասնակցող անձանց համար:

Գիտական գրականության մեջ նույնպես նշվում է, որ վճիռը ենթակա է հարկադիր կատարման միայն դատավարությանը մասնակցած անձանց համար¹:

Մինչդեռ, տվյալ դեպքում Օրենքով թույլատրվում է այնպիսի իրավիճակ, երբ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը փաստացի պարտականություն է սահմանում նաև գործին մասնակից չհանդիսացող այլ անձանց համար:

Կարելի է արձանագրել նաև, որ Օրենքի և ՀՀ դատական օրենսգրքի, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմերի միջև առկա է կոլիզիա, քանի որ նշված նորմերը պարունակում են հակասող կարգավորումներ: Մասնավորապես, ՀՀ դատական օրենսգրքի, քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համաձայն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը պարտադիր է միայն դրա հասցեատերերի համար և չի կարող պարտականություններ սահմանել դատավարության մասնակից չհանդիսացած երրորդ անձանց համար: Մինչդեռ, Օրենքի 64-րդ հոդվածի կարգավորմամբ առաջանում է այնպիսի իրավիճակ, որ վտարման մասին վճիռը տարածվում է, և դրա հարկադիր կատարումը իրականացվում է ոչ միայն դրա հասցեատերերի, այլ նաև դատավարության մասնակից չհանդիսացող այլ անձանց համար: Իսկ նշված երկու իրավանորմերի կոլիզիայի պարագայում պետք է գերակայեն ՀՀ դատական օրենսգրքի կարգավորումները, քանի որ օրենսգիրքը սահմանադրական օրենք է և ունի ավելի բարձր իրավաբանական ուժ, քան Օրենքը՝ հիմք ընդունելով ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

Բացի դրանից, կարելի է խոսել իրավունքի սկզբունքի և իրավական նորմերի միջև կոլիզիայի մասին: Նման կոլիզիայի լուծման վերաբերյալ Ա. Ղամբարյանը նշել է հետևյալը. «Իրավունքի սկզբունքների (դրանցից բխող նորմերի) և իրավական այլ նորմերի հակասության դեպքում իրավունքի սկզբունքներին (դրանցից բխող նորմերին) նախապատվություն տալու հանգամանքը պայմանավորված է իրավունքի սկզբունքների բովանդակությամբ: Իրավունքի սկզբունքների ուժը բխում է ոչ այնքան սկզբունքների օրենսդրական ամրագրումից (պոզիտիվացումից), այլև նրանից, որ սկզբունքներն ընդունված են ողջ մարդկության կողմից, արտացոլում

¹ St`u Гурвич М.А. Обязательность и законная сила судебного решения // Избранные труды. Т.1. Краснодар, 2006. էջ 609:

են համամարդկային արժեքներ, պարունակում են արտեմատիկ ճշմարտություններ, հիմնված են կոնկրետ ժամանակի և տարածության մեջ ընդունված բարոյական նորմերի վրա: (...) Քննարկվող իրավիճակներում իրավունքի սկզբունքներն այն չափորոշիչներն են, որոնց հիման վրա իրականացվում է «contra legem» (օրենքին հակառակ) իրավակիրառում»¹:

Տվյալ դեպքում Օրենքի կարգավորումները հակասում են ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտում՝ սահմանադրական օրենքում, ամրագրված դատական ակտի պարտադիրության սկզբունքին: Նման պայմաններում գտնում ենք, որ Ծառայությունը պետք է գործի օրենքին հակառակ և գործողություններ չիրականացնի դատական ակտի հասցեատեր չհանդիսացող անձանց վտարելուն ուղղված՝ հիմքում դնելով նշված իրավունքի սկզբունքը, և կարծում ենք, որ Ծառայության օրենքին հակառակ գործելը կլինի արդարացված և կպաշտպանվի իրավունքի սկզբունքների բարձր և հեղինակավոր ուժով:

Բացի դրանից, նման կարգավորումը դուրս է գալիս Օրենքի կարգավորման շրջանակներից, քանի որ Օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Օրենքով սահմանվում են *inter alia* ՀՀ դատարանների դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովելու պայմանները և կարգը:

Օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ «*Հարկադիր կատարման միջոցների կիրառման հիմքը սույն օրենքով սահմանված կարգով տրված կատարողական թերթն է և կատարողական մակագրության թերթը (...)*»:

Օրենքի 5-րդ հոդվածում ամրագրված են հարկադիր կատարման միջոցները. ի թիվս այլնի՝ դրանք են՝ *կատարողական թերթում նշված որոշակի առարկաները պարտապանից առգրավելը և պահանջատիրոջը հանձնելը, կատարողական թերթի կատարումն ապահովող այլ միջոցներ*:

Նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդրի նպատակն է Ծառայությանը օժտել այնպիսի լիազորություններով, որոնք ուղղված են լինելու կատարողական թերթի հարկադիր կատարումն ապահովելուն: Մինչդեռ Օրենքի 64-րդ հոդվածով Ծառայությանը լիազորվել է կիրառել հարկադիր կատարման այնպիսի միջոցներ, որոնք չեն բխում կատարողական թերթից:

Երկրորդ, Ծառայության գործողությունները կարող են հանգեցնել այնպիսի սեփականատիրոջ կամ այլ գույքային իրավունք ունեցող անձի իրավունքների խախտման, որոնց իրավունքները ճանաչվում և պաշտպանվում են օրենքի ուժով անկախ իրավունքի պետական գրանցման փաստից: Մասնավորապես, նման դեպքերի ցանկը սահմանված է «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածում: Խնդիրներ կարող են ծագել նաև ժառանգությունը ընդունած անձանց իրավունքների պաշտպանության հետ կապված, քանի որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵՇՂ/0230/02/11 քաղաքացիական գործով արձանագրել է, որ ընդունված ժառանգության՝ այդ թվում անշարժ գույքի նկատմամբ ժառանգի սեփականության իրավունքը ծագում է ժառանգության բացման պահից՝ անկախ այդ գույքի նկատմամբ ժառանգի իրավունքի պետական գրանցումից: Մեկ այլ՝ թիվ 3-444(ՎԴ) որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդօժեղ է, որ ժառանգությունն ընդունած ժառանգը օրենքի ուժով այդ գույքի սեփականատերն է:

Օրինակ, կարող է ձևավորվել հետևյալ իրավիճակը. գույքը ընդհանուր բաժնային սեփականության առարկա է: Անշարժ գույք է ներխուժել որևէ ապօրինի տիրապետող, որի հետ միաժամանակ գույքը տիրապետում է նաև բաժնային սեփականատերերից մեկի ամուսինը, որը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի համաձայն՝ իր ամուսնու անվամբ գրանցված բաժնի համասեփականատերն

¹ Ա. Ղանբարյան, Իրավունքի սկզբունքների արտահամակարգային կոլիզիաները և ներհամակարգային կոնֆլիկտները // Ղատական իշխանություն, N3-4/237-238, 2019, էջ 16:

է: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/0274/02/14 նախադեպային որոշմամբ սահմանվել է, որ բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքն այլ անձանց կողմից ապօրինի տիրապետվելու պայմաններում բաժնային սեփականության մասնակիցներից որևէ մեկը զրկված չէ իր գույքն ապօրինի տիրապետողից հետ պահանջելու հնարավորությունից: Տվյալ դեպքում գույքի չտիրապետող համասեփականատերերից մեկը կարող է վինդիկացիոն հայց ներկայացնել գույք ներխուժած անձի դեմ: Հայցը բավարարվելու դեպքում Ծառայությունը, հայտնաբերելով, որ բացի վտարվողից գույքը տիրապետում է նաև բաժնային սեփականատերերից մեկի ամուսինը, ում իրավունքը գրանցված չէ, պարտավոր է վտարել նաև վերջինիս: Մինչդեռ ակնհայտ է, որ այդ ամուսնու սեփականության իրավունքը ձանաչվում և պետք է պաշտպանվի անկախ դրա պետական գրանցման փաստից: Արդյունքում Ծառայությունը կվտարի և կարգելի ազատված գույքից օգտվելը օրինական տիրապետողին, ինչի հետևանքով վերջինս կզրկվի իր սեփականությունից:

Այսպիսով, ակնհայտ է, որ քննարկվող իրավանորմը հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասին, որի համաձայն՝ *ոչ ոք չի կարող զրկվել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով սահմանված դեպքերի*: Տվյալ դեպքում խախտվում է սահմանադրությամբ ամրագրված սեփականությունից դատական կարգով զրկելու երաշխիքը, քանի որ սահմանադրաիրավական իմաստով սեփականությունից զրկելը ենթադրում է ոչ միայն սեփականության իրավունքի դադարում, այլ նաև այնպիսի սահմանափակում, որի հետևանքով սեփականատերը զրկվում է իրեն պատկանող օբյեկտն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, ըստ նշանակության օգտագործելու և այն տնօրինելու հնարավորությունից¹:

Բացի դրանից, դատական կարգով սեփականությունից զրկելու երաշխիքը ենթադրում է նախնական և հաջորդող դատական վերահսկողություն, իսկ մասնավոր իրավահարաբերություններում պետք է գերակշռի նախնական դատական վերահսկողությունը, այսինքն՝ որևէ անձ կարող է զրկվել իր գույքից հօգուտ այլ մասնավոր անձի միայն դատարանի ակտի հիման վրա: Նշվածի մասին է վկայում նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը իրականացնում է դատարանը, իսկ սեփականության իրավունքի տիրապետման և օգտագործման իրավագործությունների պաշտպանության համար օրենսգրքի 274-րդ հոդվածում նախատեսված է վինդիկացիոն հայցը: Մինչդեռ, տվյալ դեպքում Ծառայությունը դատավարության մասնակից չհանդիսացած մասնակիցներին զրկում է սեփականությունից հօգուտ հայցվորի՝ առանց նախնական դատական վերահսկողության:

Միաժամանակ պետք է արձանագրել, որ Օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել սահմանել սեփականության իրավունքի պաշտպանության առավել արդյունավետ գործիքակազմ և կանխել իրավունքի չարաշահման հնարավոր դեպքերը, քանի որ վինդիկացիոն հայցի քննության ավարտից հետո ապօրինի տիրապետողը կարող է գույքը փոխանցել երրորդ անձանց, որի պատճառով սեփականատերը հետագայում այդ փաստը պարզելու դեպքում ստիպված է լինելու հարուցել հայց գույքը ապօրինի նոր տիրապետողների դեմ: Ավելին, վինդիկացիոն հայցով պատասխանողը կարող է դիտավորյալ նման գործողություններ իրականացնել խոչընդոտելով հայցվորին իր սեփականության իրավունքը իրացնելու հնարավորությունից: Սակայն, Օրենսդրի ընտրած գործիքը կարող է հանգեցնել օրենքի ուժով անկախ իրավունքի գրանցումից այլ իրավատերերի իրավունքների անհամաչափ միջամտության, ինչպես նաև գործող կարգավորումները հակասության մեջ են մտնում իրա-

¹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ / ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի. – Եր.: «Իրավունք», 2010, էջ 366:

վունքի մի շարք սկզբունքների հետ, իսկ Ծառայությանը տրամադրված լիազորությունները դուրս են գալիս վերջինիս գործունեության նպատակներից:

Բացի դրանից, դատավարական իրավունքը հայցվորին բավարար միջոցներ է տրամադրում վերը նկարագրված բացասական հետևանքները կանխելու համար: Մասնավորապես, վինդիկացիոն հայցով դիմած անձը կարող է դատարանից խնդրել՝ կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 129-րդ հոդվածի 1-ին մասին 6-րդ կետով նախատեսված հայցի ապահովման միջոցը՝ պատասխանողի մոտ գտնվող՝ հայցվորին պատկանող գույքի վրա արգելանք դնելը: Գույքի վրա արգելանք դնելը *inter alia* ներառում է գույքը տնօրինելն արգելելը (Օրենքի 44 հոդված): Իսկ տնօրինման իրավազորությունը ներառում է գույքի ոչ միայն իրավական, այլ նաև փաստացի ճակատագիրը որոշելու իրավունքը¹: Գույքի փաստացի ճակատագիրը որոշելը կարող է դրսևորվել գույքը այլ անձանց տիրապետությանը փոխանցելով, գույքը ոչնչացնելով, բաժանելով կամ այլ գործողություններով:

Ուստի կարելի է եզրակացնել, որ հարկադիր կատարողի կողմից բացի կատարողական թերթում նշված անձանցից գույքն ազատելուն ուղղված հարկադիր կատարման միջոցները իրավաչափ չեն, դրանք չեն բխում Ծառայության գործունեության նպատակներից, քանի որ այն վեճ լուծող մարմին չէ, որը կարող է սեփական հայեցողությամբ պարզել այս կամ այն անձի, ում վերաբերյալ կատարողական թերթ չկա, գույքի տիրապետման իրավաչափությունը:

Երկրորդ հարցն այն է, թե արդյո՞ք հնարավոր է դատարան ներկայացնել պահանջ՝ հայցվորին հայտնի ապօրինի տիրապետողներից գատ ցանկացած երրորդ անձանց ապօրինի տիրապետումից գույքը վերադարձնելու պահանջ: Նման պահանջ ներկայացնելը անթույլատրելի է, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հայցադիմումը պետք է պարունակի պատասխանողների տվյալները, որոնց դեմ ներկայացվում է հայցվորի նյութաիրավական պահանջը:

Սակայն, եթե նման պահանջը համարվի թույլատրելի և հայցադիմումը ընդունվի վարույթ, ապա այդ մասով հայցը չի կարող բավարարվել, քանի որ եթե վճռի եզրափակիչ մասում սահմանվի, որ գույքից պետք է վտարել պատասխանողին, ինչպես նաև այլ անձանց, որոնց օգտագործման իրավունքը գրանցված չէ օրենքով սահմանված կարգով, ապա դատարանը կկայացնի պայմանով վճիռ, ինչը անթույլատրելի է:

Դատական ակտի հատկանիշներից մեկը անպայմանականությունն է, այսինքն՝ դրանում չեն կարող նշվել պայմաններ, որոնցից կախման մեջ է դրվում կայացված դատական ակտի կատարումը: Պայմաններ սահմանելը գործնականում դատական ակտը (վճիռը) դարձնում է անկատարելի, որովհետև դրա կատարման փուլում կողմերի միջև կարող են նոր վեճեր ծագել այն հարցի շուրջ, թե այդ պայմանները վրա հասել են, թե՛ ոչ: Այդ վեճերի լուծման համար անհրաժեշտություն կառաջանա կրկին դիմելու դատարան, կրկին քննելու գործ և կրկին կայացնելու վճիռ, ինչը քաղաքացիական դատավարությունում անթույլատրելի է²:

Սակայն դատական պրակտիկայում կարելի է հանդիպել նման վճիռների, օրինակ՝ թիվ ԱՎԴ/0966/02/21 քաղաքացիական գործով կայացված վճռով դատարանը, բացի պատասխանողից, պարտավորեցրել է նաև վերջինիս հետ փաստացի բնակվող և օրենքով սահմանված կարգով օգտագործման իրավունքը չգրանցած

¹ Տե՛ս նույն տեղը էջ 361:

² Տե՛ս **Ս. Գ. Մեղրյան**, Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի իրավաբանական բնույթը և որակական կայունության ապահովման հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2020, էջ 104:

անձանց իրենց գույքով հանդերձ ազատել հայցվորին սեփականության իրավունքով պատկանող անշարժ գույքը և այն հանձնել սեփականատիրոջը:

Կարելի է համաձայնել, որ գործող կարգավորումը ապահովում է հայցվոր սեփականատիրոջ իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը՝ վերջինիս գերծ պահելով իր գույքը վերադարձնելու նոր վեճերից, սակայն խաթարվում է դատական ակտի՝ միայն դրա հասցեատերերի համար պարտադիրության սկզբունքը, իսկ որոշ դեպքերում կարող է ստեղծվել իրավիճակ, երբ Շառայությունը հարկադիր միջոցներ կկիրառի օրինական տիրապետողի նկատմամբ՝ անհամաչափ սահմանափակելով վերջինիս սեփականության իրավունքը, ինչը չի ապահովում անձին դատական կարգով սեփականությունից զրկելու սահմանադրաիրավական երաշխիքը:

Ամփոփելով ցանկանում ենք նշել, որ Օրենքի գործող կարգավորումները խնդրահարույց են, հակասում են իրավունքի մի շարք սկզբունքների և որոշ դեպքերում կարող են հանգեցնել սեփականության իրավունքի անհամաչափ սահմանափակման: Սակայն, գույքը ապօրինի տիրապետողի կողմից իրավունքի չարաչափմամբ այլ անձանց փոխանցելու հետևանքով էական խոչընդոտներ կարող են ստեղծվել սեփանատիրոջ իրավունքների պաշտպանության համար, ինչը կարող է վերածվել նոր ապօրինի տիրապետողների հետ վեճերի անվերջ շղթայի: Ուստի կարծում ենք, որ օրենսդիրը պետք է նախատեսի իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ գործիքակազմեր, սակայն պետք է ապահովվի նախնական դատական վերահսկողությունը Շառայության գործողությունների նկատմամբ: Օրինակ, հնարավոր է բարելավել գործող կարգավորումը և թույլատրել Շառայությանը կատարելու երրորդ անձանց վտարման գործողությունները՝ նախապես ստանալով դատարանի թույլտվությունը:

ПРИНУДИТЕЛЬНОЕ ИСПОЛНЕНИЕ РЕШЕНИЯ СУДА ОБ ИСТРЕБОВАНИИ ИМУЩЕСТВА ИЗ ЧУЖОГО НЕЗАКОННОГО ВЛАДЕНИЯ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЛИЦАМ, НЕ УЧАСТВОВАВШИМ В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Գարիկ Գեւորջյան

Ասպիրանտ кафедры Российско-Армянского университета

Предметом исследования настоящей статьи являются особенности принудительного исполнения судебных решений об истребовании недвижимого имущества из чужого незаконного владения в Республике Армения. Этап принудительного исполнения является решающим в процессе защиты прав, особенно, указанное актуально для исков о присуждении, каковым является и виндикационный иск, которые предполагают принуждение ответчика к совершению действий фактического характера: передача вещи собственнику. В частности, рассматриваются законодательные нормы, которые уполномочивают службу принудительного исполнения выселить не только адресата судебного решения, но также и третьих лиц, которые не имеют зарегистрированного права пользования недвижимым имуществом. Распространение действия решения суда о выселении на третьих лиц дает основание полагать о том, что между собственником и неопределенным кругом лиц, которые на момент

принудительного исполнения решения суда незаконного владеют вещью, складываются абсолютные охранительные правоотношения, в то время как господствующей в науке позиции охранительные правоотношения всегда имеют относительный характер. Данные нормы рассматриваются в свете принципа обязательности судебного акта только для участников судопроизводства и конституционной гарантии лишения собственности в судебном порядке.

EXPANDING COMPULSORY ENFORCEMENT OF EVICTION JUDGEMENT TO THIRD PARTIES NOT PARTICIPATED IN LITIGATION

Garik Gevorgyan

PhD Student at the Russian Armenian University

In this article the author examines peculiarities of enforcing court decisions on the recovery of immovable property from illegal possession in the Republic of Armenia. The stage of enforcement is crucial in the process of protecting rights, particularly relevant to claims for awarding, such as vindicatory claims, which involve compelling the defendant to perform factual actions, such as transferring the property to the owner. Specifically, the article examines legislative provisions authorizing the enforcement service to evict not only the addressee of the court decision but also third parties who do not have registered property rights. The extension of the court's eviction decision to third parties gives reason to believe that absolute protective legal relationships arise between the owner and an indefinite circle of individuals who illegally possess the property at the time of enforcement, while the prevailing position in legal science is that protective legal relationships always have a relative nature. These provisions are considered in light of the principle of the binding nature of judicial acts only for the participants in the judicial process and due process of law constitutional guarantee.

Բանալի բառեր - վիճակագրո՞ւմ հայց, վտարման հայց, հարկադիր կատարում, սեփականության իրավունք, փաստացի տիրապետում, ապօրինի տիրապետում, անշարժ գույք, իրավունքի գրանցում

Ключевые слова: *виндикационный иск, иск о выселении, принудительное исполнение, право собственности, фактическое владение, незаконное владение, недвижимая вещь, регистрация прав*

Keywords: *vindication claim, eviction claim, compulsory enforcement, right to property, factual possession, adverse possession, immovable property, registration of rights*

ԱՊՕՐԻՆԻ ԾԱԳՈՒՄ ՈՒՆԵՑՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ԲՈՒՆԱԳԱՆՁՄԱՆ ՀԱՅՑԻ ՏԱՐՐԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ¹

Մերի Խաչատրյան

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

Առաջին հայացքից քրեաիրավական որոշ տարրեր պարունակող և հանցավոր գործունեության հետ առնչություն ունեցող գույքի՝ առանց մեղադրական դատավճռի բռնագանձման ինստիտուտը առաջին հերթին հետապնդում է հանրային շահի պաշտպանության նպատակ և ուղղված է հանցագործության կատարման արդյունքում կամ կատարման նպատակով ձեռք բերված գույքի իրավական կարգավիճակի հստակեցմանն ու օրինական շրջանառություն բերելուն: Հաշվի առնելով որոշ երկրներում քաղաքացիական դատավարության կարգով քննվող գույքի դեմ (in rem) բռնագանձման վարույթների արդյունավետությունը² ազգային օրենսդրությամբ նախատեսվել է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջի՝ քաղաքացիական դատավարության կարգով քննությունը:

Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջը, պարունակելով գույքի դեմ (in rem) հայցին բնորոշ տարրեր, ուղղված է դատարանին՝ որոշելու գույքի իրավական կարգավիճակը, այն է՝ ճանաչելու ապօրինի ծագում ունեցող գույքի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքը:

Թեև գույքի բռնագանձման պահանջը, որպես կանոն, ենթադրում է պատասխանողին որոշակի գործողություն կատարելուն հարկադրելուն ուղղված պահանջ, ինչը բնորոշ է կատարողական (վճռող) հայցերին, սակայն կարծում ենք, որ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջը իր բնույթով ճանաչողական հայց է: Այսինքն՝ պաշտպանվող սուբյեկտիվ իրավունքը հանգում է ոչ թե պատասխանողին որոշակի գործողություն կատարելուն պարտավորեցնելուն, իսկ չկատարման դեպքում պահանջը հարկադիր կատարելուն, այլ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի վիճելիությունը վերացնելուն, գույքի իրավական կարգավիճակը որոշելուն և որպես արդյունք՝ վիճելի գույքի նկատմամբ հայցվորի իրավունքը ճանաչելուն:

Իհարկե ՀՀ իրավական համակարգում ներդրված ինստիտուտը մասամբ շեղվել է գույքի դեմ (in rem) հայցի տրամաբանությունից. այսպես, «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքի³ (այսուհետ՝ Օրենք) 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասը նախատեսում է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման անհնարինության դեպքում հայցի ներկայացման պահի դրությամբ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի շուկայական արժեքի չափով գումարի բռնագանձման հնարավորությունը, ինչը նշանակում է, որ անձին կարող է առաջադրվել գումարի բռնագանձման տեսքով դրամային պարտավորություն: Նման պարագայում ոչ թե ապօ-

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

² St`u Commission Staff Working Document Impact Assessment, Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the mutual recognition of freezing and confiscation orders, Brussels, 21.12.2016, էջ 26:

³ Տե՛ս «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 16. 04. 2020թ., ՀՀՊՏ 2020.05.13/50(1605):

րինի գույքի նկատմամբ ճանաչվում է պետության սեփականության իրավունքը, այլ ապօրինի գույք ունենալու (ունեցած լինելու) փաստը Օրենքը դիտարկում է որպես պետության նկատմամբ դրամային պարտավորության ծագման հիմք, ինչը բնորոշ է անձի դեմ ներկայացվող (in personam) հայցերին: Այնուամենայնիվ, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի փոխարեն համարժեք գումար բռնագանձելու պահանջը ածանցվում է հիմնական պահանջից և կարող է բավարարվել միայն այն դեպքում, երբ առաջին՝ գույքի ապօրինի ծագումը դատական կարգով հաստատվել է, և երկրորդ՝ գույքի դեմ (in rem) հայցի ներկայացումը հնարավոր չէ (բարեխիղճ ձեռք բերողին գույքի փոխանցում, գույքի նույնականացման, առանձնացման անհնարինություն):

Ճանաչողական հայցերի առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի տարրերը իրենց միասնության մեջ տարբերակված դրսևորում ունեն, ինչի պարզումը առանցքային նշանակություն ունի տվյալ վարույթներով ներկայացված պահանջների քննության սահմանները, ծավալը որոշելու, ինչպես նաև հայցը անհատականացնելու համար:

Իրավաբանական գրականության մեջ հայցի տարրերը բնորոշվում են որպես հայցի բաղկացուցիչ մասեր, որոնք կանխորոշում են հայցի բովանդակությունը և անհատականացնում են ներկայացված պահանջը¹: Հայցի հիմքը այն փաստական հանգամանքներն են, որոնց հետ հայցվորը կապում է պատասխանողի նկատմամբ իր պահանջի իրավունքը², և որոնցով հիմնավորվում է հայցվորի նյութաիրավական պահանջը³: Տնօրինչականության սկզբունքից ելնելով՝ հայցվորը ինքն է որոշում իր կողմից ներկայացվող նյութաիրավական պահանջը հիմնավորող փաստերի շրջանակը, որոնք հարուցված գործի քննության պայմաններում դատարանի կողմից քննության առարկա են դարձվում, և որի հիման վրա դատարանը, հաշվի առնելով նաև վիճելի նյութական իրավահարաբերությունների բնույթը, որոշում է գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը:

Հայցի առարկան այն նյութաիրավական պահանջն է, որը բովանդակում է իրավունքի խախտումը կամ վիճարկումը վերացնելու և այդ իրավունքը վերականգնելու մասին պատասխանողին ուղղված հայցվորի պահանջը⁴:

«Հ Վճռաբեկ դատարանը իր նախադեպային որոշումներում անդրադարձել է հայցի տարրերի բնորոշմանը՝ հայցի հիմքը և հայցի առարկան դիտարկելով որպես հայցը անհատականացնող միջոցներ⁵: Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ հայցի անհատականացման գործնական նշանակությունը պայմանավորված է իրավական որոշակիության սկզբունքի ապահովման անհրաժեշտությամբ՝ բացառելու համար նույն կողմերի միջև նույն պահանջի առարկայով և փաստական հիմքերով հայցադիմումները կրկին վարույթ ընդունելու հնարավորությունը:

Հայցի իրավական հիմքը, այսինքն՝ վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմերը, «Հ Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշմամբ դիտարկվել է որպես հայցի ինքնուրույն տարր⁶: Սակայն գտնում ենք, որ ճանաչողական հայցերի իրավական հիմքը հայցի ինքնուրույն տարր դիտարկվելու դեպքում չի կարող ծա-

¹ Տե՛ս **Добровольский А.А.**, Основные проблемы исковой формы защиты права. - М., 1995., էջ 39:

² Տե՛ս **Гурвич М.А.**, Право на иск, М., 2001, էջ 10:

³ Տե՛ս թիվ ԵՇԴ/0473/02/10 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 27.05.2011 թվականի որոշումը:

⁴ Տե՛ս **Гражданский процесс**, Учебник. Под. Ред. М. К. Треушникова, М., 2006, էջ 227-229:

⁵ Տե՛ս թիվ ԵԱԲԴ/1107/02/16 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 08.01.2019 թվականի որոշումը:

⁶ Տե՛ս թիվ ԵՇԴ/0473/02/10 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 27.05.2011 թվականի որոշումը:

ռայել որպես հայցի անհատականացման միջոց, ինչը դրսևորվում է նաև ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի դեպքում:

Այսպես, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի փաստական հիմքը, այն է՝ գույքի ապօրինի ծագում ունենալը հավաստող փաստական տվյալները, դատարանում հիմնավորվելու դեպքում գույքը դիտարկվում է Օրենքի իմաստով ապօրինի ծագում ունեցող և բռնագանձվում է հոգուտ պետության: Որպես օրինակ՝ դատարանը որոշում է կայացնում ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վերաբերյալ, երբ դատարանը հանգում է հետևության, որ այդպիսի գույքի շուկայական արժեքը հայցի ներկայացման պահին գերազանցում է 50 միլիոն ՀՀ դրամը: Այսինքն՝ հայցի իրավական հիմքը կանխորոշում է Օրենքի իմաստով գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալը հավաստվելու դեպքում այդ գույքը հոգուտ պետության բռնագանձման ենթակա լինելը, իսկ հայցի փաստական հիմքը այն հանգամանքներն են, որոնց արևայության դեպքում հավաստվում է գույքի ապօրինի ծագումը, այն է՝ վիճելի իրավահարաբերության նկատմամբ կիրառելի իրավական նորմերի ընտրությունը: Ուստի հետևում է, որ գույքի ապօրինի ծագումը հիմնավորող փաստական հանգամանքների արևայության իրավական հետևանքը այդպիսի գույքը հոգուտ պետության բռնագանձելն է, հետևաբար՝ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի իրավական և փաստական հիմքերը հանդես են գալիս միասնաբար:

Նշվածը փաստվում է նաև հայցի հիմքերի՝ իրավաբանական գրականությանը սահմանված տեսակների տարանջատմամբ: Հայցի հիմքերը կազմում են մի կողմից այն փաստական հանգամանքները, որոնք հաստատում են կողմերի միջև իրավահարաբերության արևայությունը, իսկ մյուս կողմից՝ այն հանգամանքները, որոնք հիմնավորում են պատասխանողին ուղղված պահանջը¹: Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջի դեպքում հայցի հիմքերի նման տարանջատումը չի գործում, քանի որ ինքնին իրավահարաբերության արևայության փաստումը, այն է՝ գույքի իրավական կարգավիճակի որոշումը, պահանջի հիմնավորվածության հաստատման հիմք է: Նույն կերպ՝ գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամուտներով չհիմնավորվելը հավաստող փաստերի արևայությունը ինքնին գույքը Օրենքի իմաստով որակում է որպես ապօրինի ծագում ունեցող և այդպիսի գույքի բռնագանձման հիմք: Այսինքն՝ հայցի փաստական հիմքերը չեն կարող վերացարկվել այն իրավական նորմերից, որոնք Օրենքի ուժով կիրառելի են նման փաստական հանգամանքների արևայության պայմաններում: Ուստի հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի պարագայում հայցի փաստական և իրավական հիմքերը առանձին հանդես գալ չեն կարող, գտնում ենք, որ տվյալ դեպքում հայցի իրավական հիմքը, ինքնուրույն վերցված, չի կարող ծառայել որպես հայցի անհատականացման միջոց:

Ինչ վերաբերում է նախադեպային որոշումներով հայցի առարկային տրված իրավական բնորոշմանը², ապա կարծում ենք, որ հայցվորի՝ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման նյութաիրավական պահանջը դիտարկելով միայն որակական չափանիշի հիման վրա, այն է՝ պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքի և այդ իրավունքի պաշտպանության համար ընտրված եղանակի համատեքստում, բավարար չէ այդ հայցի անհատականացման համար:

Այսպես, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջը, լինելով ճանաչողական հայցի տարատեսակ, չի կարող անհատականացվել վերը նշված տարրերի հիման վրա, քանի որ պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավուն-

¹ Տե՛ս **Мохов А.А., Воронцова И.В., Семёнова С.Ю.** Гражданский процесс, Гражданское процессуальное Право России, учебник, М., 2017, էջ 95:

² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2007 թվականի դեկտեմբերի 12-ին թիվ 3-1696(ՎԴ) քաղաքացիական գործով կայացրած որոշումը:

քը բոլոր դեպքերում ապօրինի ծագում ունեցող գույքը օրինական շրջանառություն բերելուն միտված պետության ոչ գույքային շահն է, որի պաշտպանության եղանակը և նյութաիրավական պահանջը ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջը ներկայացնելն է: Հետևաբար, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջների առարկան վերը նշված հատկանիշներով անհատականացնելը գործնականում հնարավոր չէ և չի կարող ծառայել ՀՀ գլխավոր դատախազության ներկայացրած հայցապահանջները անհատականացնելու միջոց:

Մյուս կողմից, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հայցի առարկայից տարբերակում է հայցի օբյեկտը՝ այն դիտարկելով առարկա, որին ուղղված է հայցի առարկայի բովանդակությունը կազմող պահանջը¹: Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի առանձնահատկությունով պայմանավորված՝ կարծում ենք, որ հայցի նյութական օբյեկտը, այն է՝ ենթադրյալ ապօրինի ծագում ունեցող գույքը, անհրաժեշտ է դիտարկել հայցի առարկայի քանակական չափանիշ, ինչը էական նշանակություն ունի հայցի անհատականացման առումով: Հակառակ պարագայում անհարկի կսահմանափակվի իրավասու մարմնի կողմից ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջների ներկայացումը դատարան, քանի որ առանց դրանք անհատականացնելու դատարանը չի կարող որոշել իրավասու մարմնի կողմից նախկինում նույն հայցապահանջով ներկայացված հայցերի նույնության հարցը: Ուստի հայցի նյութական օբյեկտը տվյալ դեպքում ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի առարկան անհատականացնող տարր է և պետք է դիտարկվի հայցի առարկայի կազմում:

Հատկանշական է նաև այն հանգամանքը, որ հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումով որոշված հայցի առարկան և հայցի հիմքերի ուսումնասիրության վերջնական ամփոփման արդյունքում դատարան ներկայացվելիք հայցի առարկան կարող են չհամընկնել: Օրենքի 14-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ հայցի առարկայի և հայցի նախնական ապահովման դիմումի առարկայի մասնակի կամ ամբողջական համընկնումը հիմք չէ հայցի նախնական ապահովման միջոցների կիրառման դիմումը մերժելու համար: Նշվածը վկայում է այն մասին, որ հաշվի են առնված այն դեպքերը, երբ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթի տարբեր փուլերում հետագայում հարուցվելիք հայցի առարկան որոշակի փոփոխությունների կարող է ենթարկվել, ինչը չպետք է խոչընդոտի նաև գույքի նախնական արգելադրման հարցում:

Հաշվի առնելով հայցի հիմքերի ուսումնասիրության ընթացքը և դրա արդյունքներով անձի օրինական եկամուտներով գույքի ձեռքբերումը հիմնավորվելու կամ չհիմնավորվելու դեպքում նախապես պարզված գույքակազմի փոփոխությունները՝ օրենսդիրը չի բացառել այն դեպքերը, երբ դատարան ներկայացված հայցի առարկան չներառի այն գույքի բռնագանձման պահանջը, որի նկատմամբ նախկինում կիրառվել է հայցի նախնական ապահովում, որպիսի պայմաններում դատարանը շահագրգիռ անձի դիմումի հիման վրա կվերացնի հայցի նախնական ապահովումը: Փաստորեն, տվյալ դեպքում հայցի առարկայի չհամընկնումը պայմանավորված է ուսումնասիրության արդյունքների հիման վրա կատարված հայցի առարկայի նյութական օբյեկտի քանակական չափանիշի հնարավոր փոփոխությամբ, իսկ հայցի առարկայի որակական կողմը վարույթի տարբեր փուլերում փոփոխման չի ենթարկվում:

Հարկ ենք համարում նշել, որ հայցի անհատականացման համար որոշիչ նշանակություն կարող է ունենալ նաև հայցի սուբյեկտային շրջանակը, քանի որ իրավասու մարմինը այդպիսի պահանջ ներկայացնում է տարբեր անձանց նկատմամբ, սակայն հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ նույն սուբյեկտի նկատմամբ կարող

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից 04. 10. 2013թ. -ին թիվ ԵԿԴ/2924/02/11 քաղաքացիական գործով կայացրած որոշումը:

է ներկայացվել ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման տարբեր պահանջներ, ուստիև սուբյեկտային չափանիշով հայցերի տարբերակումը ևս չի կարող ունիվերսալ անհատականացման միջոց ծառայել:

Ճիշտ է, ՀՀ վճարելի դատարանի նախադեպային որոշումներով սահմանված պահանջի անհատականացման չափանիշները այլ հայցատեսակներին կարող են վերագրելի լինել, սակայն ճանաչողական հայցերի առանձնահատկության հաշվառմամբ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի տարրերը, մեր կարծիքով, կարող են հայցի անհատականացման միջոց դիտարկվել բացառապես սուբյեկտային շրջանակի և նյութական օբյեկտի՝ հայցի առարկայի քանակական չափանիշի համադրման հիման վրա:

Հետևաբար, մեր գնահատմամբ, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի անհատականացման հարցում որոշիչ նշանակություն ունի հայցի առարկայի քանակական չափանիշ հանդիսացող նյութական օբյեկտի, այն է՝ ենթադրյալ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի հաշվառումը:

Հարկ ենք համարում նաև անդրադառնալ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի տարրերի դրսևորման առանձնահատկություններին և դրանց համատեքստում գործնականում առաջացող հիմնախնդիրներին:

Որպես կանոն՝ քաղաքացիական դատավարության կարգով քաղաքացիական գործերի քննությունը մեկնարկում է դատարան ներկայացված հայցի հիման վրա, սակայն ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթը չի ծագում իրավասու մարմնի կողմից ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայց ներկայացնելու պահից: Խնդրո առարկա հարաբերությունների բնույթով և առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցը ներկայացնելու պարտադիր նախապայման է համարվում Օրենքով սահմանված հայց հարուցելու հիմքերի վերհանումը: Նշված հիմքերի առկայությունը ենթակա է պարզման իրավասու մարմնի՝ ՀՀ զլխավոր դատախազության կողմից հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրությամբ, որը դիտվում է որպես ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթի մինչդատական պարտադիր փուլ:

Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը սահմանում է հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրության հասկացությունը, ըստ որի՝ այն ընթացակարգ է՝ ուղղված ապօրինի ծագում ունեցող գույքի առկայության, դրա ծավալների և շահագրգիռ անձանց շրջանակի վերաբերյալ տվյալներ ձեռք բերելուն: Ըստ Օրենքի՝ ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերի առկայության դեպքում Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազության պատասխանատու ստորաբաժանումը որոշում է կայացնում ուսումնասիրություն սկսելու մասին, իսկ ուսումնասիրության արդյունքները ամփոփվում են եզրակացություն կազմելով, որը ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջը դատարան ներկայացնելու համար հիմք կարող է դառնալ: Նշված հիմքերը, քրեադատավարական գործընթացներից գատ, հնարավոր է պարզել և ուսումնասիրել բացառապես Օրենքով սահմանված պարտադիր ընթացակարգերի պահպանմամբ՝ իրավասու մարմնին վերապահված լիազորությունների գործադրման շրջանակներում (որպես օրինակ՝ ուսումնասիրության արդյունքների նախնական ամփոփումից հետո շահագրգիռ անձանց ծանուցման և լսված լինելու իրավունքի ապահովումը, ուսումնասիրությունը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու հնարավորության քննարկումը):

Կարծում ենք, որ իրավասու մարմնի ուսումնասիրության արդյունքներով մինչդատական փուլում վեր հանված հայց հարուցելու հիմքերը ներառում են նաև հայցի առիթ հանդիսացող տարբերակված փաստական հանգամանքներ:

Այսպես, դատավարագիտության մեջ սուբյեկտիվ իրավունքի կամ պահպանվող օրինական շահերի դատական պաշտպանության եղանակին դիմելու, այն է՝ հայցի իրավունքի ծագումը հաստատող փաստերը դիտվում են հայցի առիթ հան-

դիսացող հանգամանքներ¹: Կա նաև մոտեցում, որ հայցի առիթ հանդիսացող փաստական հանգամանքները չեն ներառվում հայցի հիմքի մեջ. դրանք այն փաստերն են, որոնցից բխում է հայցի իրավունքը, և որոնք առիթ են ստեղծում տվյալ դեպքում «կիրառելու» հայցի տվյալ հիմքերը²: Այնուամենայնիվ, գտնում ենք, որ հայցի առիթ հանդիսացող հանգամանքները ևս կազմում են հայցի փաստական հիմքը, քանի որ այն հանգամանքները, որոնց ուժով ենթադրյալ սուբյեկտիվ իրավունքի կրողին իրավունք է վերապահվում դիմելու դատարան, ևս ենթակա են գնահատման հայցի հիմքի հիմնավորվածության պարզման համատեքստում:

Ինչ վերաբերում է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայց հարուցելու հիմքերին, ապա դրանք ոչ միայն ներառում են գույքի ապօրինի ծագումը հավաստող բավարար փաստական տվյալները և պատասխանողի կողմից որոշակի վարքագիծ դրսևորելու փաստը, որոնք ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջ ներկայացնելու հիմք են հանդիսանում, այլ նաև ներառում են ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայց ներկայացնելու՝ իրավասու մարմնի լիազորության ծագման նախապայմանը: Նշված նախապայմանի առկայությունը պայմանավորված է մինչդատական փուլում գույքի ծագման հարցը պարզելուն և վարույթը ավարտելուն ուղղված գործողությունների կատարմամբ և առանց դատարան հայց ներկայացնելու այդ հարցի լուծման հնարավորության սպառմամբ:

Այսպես, ուսումնասիրության անցկացման պարտադիր փուլերից են՝ շահագրգիռ անձանց ծանուցումը, վերջիններիս՝ իրենց առարկությունները ներկայացնելու հնարավորություն ընձեռելը, ինչպես նաև ուսումնասիրության արդյունքներով հաշտության համաձայնագրի կնքմամբ ուսումնասիրությունը ավարտելու հնարավորության քննարկումը: Նշված ընթացակարգի ապահովման դեպքում մի կողմից վարույթը կարող է ավարտվել նախքան դատարան դիմելը՝ շահագրգիռ անձանց կողմից ներկայացված հիմնավոր փաստարկների և գույքի ձեռքբերման օրինականությունը հիմնավորելու դեպքում կամ հաշտության համաձայնագրի հիման վրա վիճելի գույքը կամ դրա մի մասը <<-ին փոխանցելով: Այսինքն՝ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու բավարար հիմքերի առկայության ուսումնասիրությունը նախատեսում է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի սեփականության իրավունքը պետությանը փոխանցելու հարցը արտադատական կարգով լուծելու կարգը, ուստի նշված հանգամանքները ևս դիտվում են հայցի առիթ հանդիսացող հանգամանքներ, որոնց բացակայության պայմաններում իրավասու մարմնի մոտ չի ծագում ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայց դատարան ներկայացնելու իրավունքը:

Հետևաբար, գտնում ենք, որ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի հարուցման հիմքերը տարբերակված դրսևորում ունեն, քանի որ ներառում են նաև հայցի առիթ հանդիսացող՝ Օրենքով սահմանված առանձնահատուկ նախապայմաններ, այն է՝ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հարցը մինչդատական փուլում լուծելու հնարավորության սպառումը հավաստող հանգամանքները: Ուստի, նշված նախապայմանները չպահասպանելու դեպքում իրավասու մարմնի՝ դատարան հայց ներկայացնելու լիազորությունը չի ծագում՝ դրանից բխող բոլոր բացասական հետևանքներով:

Անդրադառնալով ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի փաստական հիմքին՝ կարող ենք արձանագրել, որ փաստական հիմքը կազմում են այն փաստական հանգամանքները, որոնք իրենց համակցության մեջ կարող են դիտվել անհրաժեշտ և բավարար՝ Օրենքի իմաստով հաստատված համարելու գույքի ապօրինի ծագումը: Սակայն կարծում ենք, որ ապօրինի ծագում ունեցող

¹ Տե՛ս **В. М. Гордон**, Основание иска в составе изменения исковых требований, Ярославль, 1902, էջ 237:

² Տե՛ս **Исаенкова Н. В.**, Иск в гражданском судопроизводстве, Москва, 2020, էջ 62:

գույքի բռնագանձման հայցի հիմքում ընկած փաստական հանգամանքների հաստատումը դեռևս բավարար չէ հայցվորի նյութաիրավական պահանջը հիմնավորված համարելու համար:

Այսպես, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայց հարուցելու հիմքերը պարզվում և ստուգվում են իրավասու մարմնի նախաձեռնած ուսումնասիրությամբ, որը հանդիսանում է Օրենքով սահմանված մինչդատական փուլ: Իրավասու մարմինը ուսումնասիրության արդյունքներով ստացված տվյալների հիման վրա փորձում է հիմնավորել անձին պատկանող գույքի և հայտարարագրված օրինական եկամուտների էական անհամապատասխանությունը, որը, սակայն, գործի քննության ընթացքում կարող է չհաստատվել: Այսինքն ուսումնասիրության արդյունքներով հայտնաբերված գույքի և օրինական եկամուտների անհամապատասխանությունը դեռևս չի հաստատում գույքի բռնագանձման պահանջը, քանի որ գործի քննության ընթացքում կարող է ապացուցվել գույքի ձեռքբերման օրինականությունը: Օրենքով ներդրվել է այն սկզբունքը, ըստ որի՝ հայցվորը պետք է ապացուցի ոչ թե գույքի ձեռքբերման անօրինականությունը, այլ գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամուտներով չհիմնավորվելը: Ուստի հայցվորի ներկայացրած փաստերը գույքի՝ օրինական եկամուտներով հիմնավորված չլինելու վերաբերյալ հաստատվելու դեպքում օրենքի ուժով գործում է գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, իսկ պատասխանող գործի քննության ընթացքում կարող է ապացուցել իրեն պատկանող ակտիվների օրինականությունը: Նշվածը փաստում է նաև Օրենքի 22-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, համաձայն որի՝ պատասխանողը կարող է հերքել գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը՝ ներկայացնելով օրինական եկամուտներով գույքի ձեռքբերումը հիմնավորող ապացույցներ:

Հետևաբար, կարող ենք եզրահանգել, որ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ հայցի հիմքը կազմում են ուսումնասիրության ընթացքում պարզված և պատասխանողի կողմից գույքի՝ օրինական եկամուտներով ձեռքբերումը ժխտող փաստական հանգամանքները, որոնք դեռևս բավարար չեն նյութաիրավական պահանջը հիմնավորված համարելու և գույքի բռնագանձման համար, քանի որ հայցի հիմքում դրված ժխտողական փաստերը պատասխանողի կողմից հերքվելու դեպքում պահանջը ենթակա կլինի մերժման:

Հայցի հիմքը կազմող փաստական հանգամանքները որոշելու համար էական է համարվում նաև ՀՀ իրավական համակարգում ներդրված չբացատրվող հարստացման մոդելի¹ ընտրությունը, որի համաձայն՝ ձեռք բերված գույքի արժեքի և օրինական եկամուտների էական անհամապատասխանությունը ինքնին բավարար է գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործադրելու համար: Ստացվում է, որ Օրենքը հայցի հիմքում ընկած փաստական հանգամանքների շարքում առանցքային է համարել գույքի՝ օրինական եկամուտներով հիմնավորված չլինելը, ինչը կարծում ենք, դեռևս չի վկայում հանցագործության հետ տվյալ գույքի ձեռքբերման թեկուզև անուղղակի կապի մասին, ինչի փաստումը կարևորվում է հանրային շահի պարզման և ինստիտուտի ներդրումը հանցավորության դեմ պայքարով պայմանավորելու համար: Այնինչ, հակառակ դեպքում կստացվի, որ անկախ հանցավոր գործունեության անուղղակի հետևանք լինելուց գույքը կհամարվի ապօրինի ծագում ունեցող, եթե գույքի սեփականատերը չկարողանա այլ հանգամանքներով պայմանավորված բավարար չափով հիմնավորել իր օրինական եկամուտների առկայությունը (ապացույցներ պահպանված չլինելը, վկաների ցուցմունքները դատարանի կողմից բավարար չհամարելը և այլն):

¹ Մանրամասն տե՛ս, Օրենքի նախագծի հիմնավորումը, կետ 60
http://www.parliament.am/draft_docs7/K-438-438-14_Himnavorum.pdf

Եվրոպական դատարանը թողորովը և ուրիշները ընդդեմ Բուլղարիայի գործով¹ արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում պետք է գնահատվի կապը գույքի բռնագանձմանը հանգեցնող ենթադրյալ հակաօրինական վարքագծի և դրա արդյունքում ստացված գույքի միջև: Կարևորվել է նաև այն հանգամանքի պարզումը, թե որքանով է հավանական, որ գույքի ձեռքբերումը կարող էր պայմանավորված լինել հանցագործության կատարմամբ, հակառակ պարագայում անձի գույքային իրավունքներին միջամտությունը կդիտարկվի անհամաչափ:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական վերլուծությունները՝ գտնում ենք, որ հայցի հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները չեն կարող սահմանափակվել միայն գույքի արժեքի և օրինական եկամուտների էական անհամապատասխանությունը վկայող փաստերով, այլ նաև պետք է ներառեն հանցավոր գործունեության հետ թեկուզև անուղղակի առնչության ենթադրությունները հիմնավորող փաստական տվյալներ, ինչը հիմք կտա դատարանին ենթադրելու, որ գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամուտներով չհիմնավորվելը առավել քան հավանական է դարձնում գույքի՝ հանցավոր գործունեության արդյունքում ձեռք բերված լինելը:

Անփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշման համատեքստում հայցի իրավական հիմքը ինքնուրույն դիտարկվելու դեպքում չի կարող հանդես գալ որպես ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի անհատականացման միջոց, քանի որ տվյալ հայցի փաստական և իրավական հիմքերը, ճանաչողական հայցի առանձնահատկությամբ պայմանավորված, հանդես են գալիս միասնաբար:

2. Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի անհատականացման հարցում որոշիչ նշանակություն ունի հայցի առարկայի քանակական չափանիշ հանդիսացող նյութական օբյեկտի, այն է՝ ենթադրյալ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի նույնականացումը, որը անհրաժեշտ է դիտարկել հայցի առարկան անհատականացնող տարր:

3. Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի հարուցման հիմքերը ներառում են հայցի առիթ հանդիսացող Օրենքով տարբերակված պայմաններ, այն է՝ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հարցը մինչդատական փուլում լուծելու հնարավորության սպառումը հավաստող հանգամանքները:

4. Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի հիմքը կազմում են հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրության ընթացքում պարզված և պատասխանողի կողմից գույքի՝ օրինական եկամուտներով ձեռքբերումը ժխտող փաստական հանգամանքները, որոնք դեռևս բավարար չեն հայցվորի նյութաիրավական պահանջը հիմնավորված համարելու և գույքի բռնագանձման համար, քանի որ հայցի հիմքում դրված ժխտողական փաստերը պատասխանողի կողմից հերքվելու դեպքում պահանջը ենթակա կլինի մերժման:

5. Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները՝ որպես հայցվորի նյութաիրավական պահանջը հիմնավորող փաստեր, չեն կարող սահմանափակվել միայն գույքի արժեքի և օրինական եկամուտների էական անհամապատասխանությունը վկայող փաստերով, այլ նաև պետք է ներառեն հանցավոր գործունեության հետ թեկուզև անուղղակի առնչության ենթադրությունները հիմնավորող փաստական տվյալներ, ինչը հիմք կտա դատարանին ենթադրելու, որ գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամուտներով չհիմնավորվելը ներկայացված ապացույցների գնահատմամբ առավել հավանական է դարձնում գույքի՝ հանցավոր գործունեության արդյունքում ձեռք բերված լինելը:

¹ St' u Todorov and others v. Bulgaria, ECHR, 13 July 2021:

ПРОБЛЕМЫ ЭЛЕМЕНТОВ ИСКА О КОНФИСКАЦИИ ИМУЩЕСТВА НЕЗАКОННОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РА

Мери Хачатрян

Аспирант кафедры гражданского процессуального права ЕГУ

Элементы иска, обусловленные особенностями производства по взысканию имущества незаконного происхождения, имеют дифференцированное проявление. На основании анализа прецедентных решений Кассационного суда РА в данной статье представлены критерии индивидуализации иска о конфискации имущества незаконного происхождения в контексте практического значения индивидуализации иска. Освещены особенности иска о конфискации имущества незаконного происхождения и способы дифференциации. Правильное определение фактических обстоятельств иска имеет особо важное значение в контексте определения фактов, подлежащих доказыванию и оценки обоснованности иска. В статье также рассмотрены основания для предъявления иска и лежащие в его основе фактические обстоятельства, на основании которых были изучены и выявлены их различия. Подчеркнуто, что в основу иска необходимо и важно включать не только факты не оправдывающие приобретение имущества при наличии достаточного законного дохода, но и факты, которые устанавливают связь между приобретением такого имущества и преступной деятельностью, принимая во внимание цель Закона и охраняемый интерес. Учитывая тот факт, что предъявление подобных исков является новинкой в судебной практике, сделанные в статье выводы и заключения могут быть ориентиром для формирования правоприменительной практики.

THE ISSUES OF THE ELEMENTS OF THE CLAIM FOR CONFISCATION OF PROPERTY OF ILLICIT ORIGIN IN THE CIVIL PROCEEDINGS OF RA

Meri Khachatryan

PhD Student at the YSU Chair of Civil Procedure

Due to the specifics of the proceedings for confiscation of property of illicit origin, the elements of the claim presented in such proceedings have a differentiated manifestation. In the context of the practical significance, the criteria for the individualization of the claim of confiscation of property of illegal origin were presented in the context of the precedent decisions of the Court of Cassation RA. The article highlighted the peculiarities of the claim for confiscation of property of illegal origin and the means of its distinctions. The precise determination of the scope of the factual circumstances of the claim is of a great importance in the context of determining the burden of proof and evaluating the justification of the claim. In the article, the grounds for initiating a lawsuit and the factual circumstances underlying the claim were studied, based on which their differences were highlighted. It was emphasized that within the

basis of a claim it is not only important to include the facts not justifying the acquisition of property with sufficient legal income, but also the facts establishing the link between the acquisition of such property and criminal activity, considering the aim pursued by the Law. Considering the fact that such claims are a novelty in judicial practice, the conclusions made in the article can be a guideline for law enforcement practice.

Բանալի բառեր - ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայց, հայցի հիմք, հայցի առարկա, հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրություն, իրավասու մարմին, *in rem* հայց, հայցի անհատականացման միջոցներ

Ключевые слова: *иск о конфискации имущества незаконного происхождения, основание иска, предмет иска, расследование оснований для возбуждения иска, уполномоченный орган, вещный иск, способы индивидуализации иска*

Keywords: *claim for confiscation of property of illicit origin, basis of a claim, object of a claim, investigation of the grounds for initiating a claim, the authorized body, an in rem claim, means of individualization of a claim*

ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Մարտին Խաչիկյան

«ԲԻ ԷԼ ՍԻ» ՍՊԸ իրավաբան, փաստաբան

Իրավաբանական անձի կարգավիճակ ձեռք բերելու կարևորությունն ընդգծվել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից *Sidiropoulos v. Greece* գործով կայացված վճռում՝ դեռևս 1998 թվականին, հետագայում վերահաստատվելով բազմաթիվ այլ գործերով: Ընդ որում, այդ գաղափարից բխում է, որ իրավաբանական անձի կարգավիճակն անհիմաստ կլիներ, եթե այն չտարբերվեր իր հիմնադիրներից և անդամներից՝ չկրելով պատասխանատվություն իր գործողությունների համար որպես ինքնուրույն անձ¹:

Կորպորատիվ մարմինների պատասխանատվության կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ դրա կարգավորման աղբյուրը ոչ միայն օրենքն է, այլ նաև կազմակերպության կանոնադրություն է²: Որոշ իրավաբան գիտնականներ այն կարծիքին են, որ կորպորատիվ պատասխանատվությունը, լինելով իրավական պատասխանատվության տեսակ, հիմնված է հետևյալ սկզբունքների վրա՝ արդարություն, օրինականություն, նպատակահարմարություն և անխուսափելիություն³:

Վնաս պատճառելուց ծագող պարտավորությունը քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության ձև է, որն ունի իր գործառույթները: Այն առաջին հերթին տուժողի գույքային շահերը պաշտպանելու նպատակ է հետապնդում, ուստի և կատարում է վերականգնման գործառույթ⁴:

Հայրենական իրավաբան գիտնականներից Գ. Բեքմեզյանը վնաս պատճառելու հետևանքով ծագող պարտավորությունները բնութագրել է հետևյալ կերպ. «Վնաս պատճառելու հետևանքով ծագած պարտավորությունը քաղաքացիաիրավական պարտավորություն է, որի ուժով տուժողն իրավունք ունի վնաս պատճառելու համար պատասխանատու անձից պահանջել հատուցելու իրեն պատճառված վնասը: Այս պարտավորության մեջ տուժողը հանդես է գալիս որպես պարտատեր, իսկ վնաս պատճառողը՝ պարտապան»⁵:

Օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանել է նաև վնաս պատ-

¹ Տե՛ս *Sidiropoulos v. Greece*, 26695/95, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 10.07.1998 թ. վճիռը, էլեկտրոնային ռեսուրս <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58205> էլեկտրոնային հասանելիությունը 21.03.23 թվականի դրությամբ, *Gorzelik and Others v. Poland*, 44158/98, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 10.07.1998 թ. վճիռը, էլեկտրոնային ռեսուրս <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-61637> էլեկտրոնային հասանելիությունը 21.03.23 թվականի դրությամբ:

² Տե՛ս **Дзюцева Д.М., Кабалоева А.Т.** Особенности корпоративной ответственности// «Гуманитарные и юридические исследования», 2017, էջ 156–161:

³ Տե՛ս *Корпоративное право: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / Г. Ф. Ручкина [и др.]; под редакцией Г. Ф. Ручкиной. — М.: Издательство Юрайт, 2019, էջ 133:*

⁴ Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական իրավունք: Երկրորդ մաս. Եր.: Երևանի համալս. իրատ., 2001, 597 էջ:

⁵ Տե՛ս **Գ. Բեքմեզյան**, Վնաս պատճառելուց բխող պարտավորություններ (արտապայմանագրային պարտավորություններ) | Ուս. ձեռնարկ: Հեղինակային իրատ., Հայաստան, Երևան, 2017թ., 12 էջ:

ճառելու հետևանքով ծագող արտապայմանագրային իրավահարաբերությունների առաջացման վերաբերյալ իրավակարգավորումները, մասնավորապես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի¹ 1058-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Քաղաքացու անձին կամ գույքին, ինչպես նաև իրավաբանական անձի գույքին պատճառված վնասը լրիվ ծավալով ենթակա է հատուցման այն պատճառած անձի կողմից:

Վնասի հատուցման պարտականությունն օրենքով կարող է դրվել վնաս չպատճառած անձի վրա»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը բազմիցս անդրադարձել է վնաս պատճառելու հետևանքով հարաբերությունների ծագման համար անհրաժեշտ պայմանների առկայության հարցին: Մասնավորապես՝ թիվ ՀՔԴ3/0016/02/08 քաղաքացիական գործով՝ 13.02.2009 թվականին կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ Օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 10-րդ կետի, 17-րդ հոդվածի 1-ին կետի և 1058-րդ հոդվածի 1-ին կետի վերլուծությունից հետևում է, որ վնասի հատուցման համար պարտադիր պայման է պարտապանի ոչ օրինաչափ վարքագծի, վնասների և ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառահետևանքային կապի ու պարտապանի մեղքի միաժամանակյա առկայությունը²:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մինչ 2022 թվականը ձևավորել էր այն պրակտիկան, որ վնասի հատուցման պարտականություն կարող է ծագել նաև պայմանագրային հարաբերություններից: Ընդ որում՝ պայմանագրային հարաբերություններից ծագած վնասի հատուցման նկատմամբ ևս կիրառելի են ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած վերոհիշյալ իրավական դիրքորոշումները, մասնավորապես՝ պատճառված վնասի համար պատասխանատվության պայմանների, այդ պայմանների առկայության կամ բացակայության ապացուցման բեռի բաշխման հարցերի վերաբերյալ³, սակայն վերջինս 2022 թվականի մայիսի 20-ին թիվ ԵԱՆԴ/2914/02/17 քաղաքացիական գործով կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ բեռնափոխադրման պայմանագրի շրջանակներում պատճառված վնասի փոխհատուցման նկատմամբ կիրառելի է միայն համապատասխան բաժնի իրավակարգավորումները, իսկ դեփիկտային իրավահարաբերությունները կարգավորող իրավանորմերը կիրառելի չեն, եթե պատճաված վնասը արդյունք է պայմանագրի շրջանակներում կատարված գործողությունների⁴:

Իրավաբանական անձի կառավարման մարմինների պատասխանատվության հարցին անդրադառնում է Օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, որի համաձայն՝ անձը, որն օրենքի կամ իրավաբանական անձի կանոնադրության ուժով հանդես է գալիս նրա անունից, պետք է գործի բարեխղճորեն և ողջամիտ՝ ի շահ իր կողմից ներկայացվող իրավաբանական անձի: Նա պարտավոր է իրավաբանական անձի հիմնադիրների (մասնակիցների) պահանջով հատուցել իր կողմից իրավաբանական անձին պատճառած վնասները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Օրենսդրի կողմից՝ ընկերությանը կամ Ընկերության այն բաժնետերին (բաժնետերերին), որը (որոնք համատեղ) տնօրինում է (են) Ընկերության տեղաբաշխված հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի մեկ և ավելի տոկոսին, իրավունք վերապահել խորհրդի անդամների, տնօրենի (գլխավոր տնօրենի), վարչության ու տնօ-

¹ ՀՀՊՏ 1998.08.10/18(51): Այսուհետ նաև՝ Օրենսգրքը:

² Առավել մանրամասն տե՛ս Նատալյա Հակոբյանն ընդդեմ Վարդան Հայրապետյանի թիվ ՀՔԴ3/0016/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը:

³ Առավել մանրամասն տե՛ս թիվ ԵԿԴ/1765/02/17 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.06.2020 թվականի որոշումը:

⁴ Առավել մանրամասն տե՛ս թիվ ԵԱՆԴ/2914/02/17 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 20.05.2022 թվականի որոշումը:

րենության անդամների, ինչպես նաև կառավարիչ-կազմակերպության և կառավարչի դեմ հայցով դիմել դատարան՝ Ընկերությանը պատճառված վնասների փոխհատուցման պահանջով («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի¹ 90-րդ հոդվածի 5-րդ մաս):

Օրենսդիրը Օրենքով նախատեսել է առանձին կարգավորումներ՝ կառավարման մարմինների պատասխանատվության վերաբերյալ, մասնավորապես՝ սահմանվել է նրանց կատարած գործողությունների (անգործության) հետևանքով առաջացած վնասների փոխհատուցման ինստիտուտը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարծում ենք, որ առկա է անհրաժեշտություն՝ վեր հանելու կորպորատիվ կառավարման մարմինների կողմից Ընկերությանը պատճառված վնասի դեպքում պատասխանատվության հարցի առանձնահատկությունները, մասնավորապես՝ պարզել՝ արդյո՞ք կորպորատիվ կառավարման մարմինների պատասխանատվությունը տարբերվում է պայմանագրային կամ դելիկտային պատասխանատվություններից: Կառավարման մարմինների պատճառած վնասի պատասխանատվության բնույթը բացահատելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե պատասխանատվության ենթարկելու համար ինչ հանգամանքներ են պարզման ենթակա:

Տեսական գրականության մեջ կան տարբեր կարծիքներ կառավարման մարմինների անդամների պատասխանատվության բնույթի վերաբերյալ:

Պատասխանատվության պայմանագրային բնույթի կողմնակիցները² նշում են, որ կառավարման մարմնի համապատասխան անդամի լիազորություններն իրականացնող անձի և Ընկերության միջև կնքված պայմանագրի չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման հիմքով միայն կարող է առաջ քաշվել կառավարման մարմնի պատասխանատվության հարցը: Որոշ իրավաբան գիտնականների կարծիքով՝ կորպորատիվ կառավարման մարմինների պատճառած վնասը կրում է դելիկտային բնույթ³: Նույն տեսակետը կիսում էին նաև Ռուսաստանի Ղաշնության քաղաքացիական օրենսդրության զարգացման հայեցակարգի հեղինակները⁴:

Կորպորատիվ կառավարման մարմինների պատասխանատվության հարցը կարող է ունենալ որոշակի նմանություն պայմանագրային կամ դելիկտային պարտավորությունների հետ, սակայն այդ պատասխանատվության տեսակներից ոչ մեկը ամբողջությամբ չի նույնանում Օրենքով սահմանված կառավարման մարմինների պատասխանատվության բնույթի հետ: Սրա մասին է վկայում նաև այն հանգամանքը, որ Օրենսդիրը առանձին պատասխանատվության ենթարկելու չափանիշներ և դրանցից ազատման հանգամանքներ է նախատեսել Օրենքով՝ տալով առանձնահատկություն քննարկման առարկա դարձած պատասխանատվության բնույթին:

¹ ՀՀՊՏ 2001.11.06/34(166): Այսուհետ նաև՝ Օրենք:

² Տե՛ս **Маковская А. А.** Основания и размер ответственности руководителей акционерного общества за причиненные обществу убытки // Убытки и практика их возмещения: Сборник статей / отв. ред. **М. А. Рожкова**. М.: Статут, 2006. էջ 329-372; **Тычинская Е. В.** Указ. соч. էջ 138-139; **Хныкин В. И.** Гражданско-правовая ответственность органов управления акционерных обществ по законодательству Российской Федерации. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2005.

³ Տե՛ս **Алейникова В. В.** Страхование гражданской ответственности единоличных, членов коллегиальных исполнительных органов хозяйственных обществ. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2016, էջ 61-66; **Богатырев Ф. О.** Ответственность директора за убытки, причиненные хозяйственному обществу // Убытки и практика их возмещения: Сборник статей / отв. ред. **М. А. Рожкова**. М.: Статут, 2006, էջ 383-384:

⁴ Տե՛ս Концепция развития гражданского законодательства Российской Федерации (одобрена решением Совета при Президенте РФ по кодификации и совершенствованию гражданского законодательства от 07.10.2009) // Вестник ВАС РФ. 2009. № 11.

Ընկերության առջև պատասխանատվության առանձնահատկություններից, ի թիվս այլ հանգամանքների, այն է, որ կառավարման մարմինների պատճառած վնասը կարող է լինել տարբեր դրույթների խախտմամբ, և պարտադիր չէ, որ խախտված լինի որևէ իրավանորմով սահմանված դրույթ կամ պայմանագրի շրջանակներում թույլ տրված խախտում, այլ հնարավոր է մի իրավիճակ, երբ անկախ պայմանագրում դրա նշված լինելու հանգամանքից՝ վրա հասնի վնասի փոխհատուցման անհրաժեշտությունը: Խոսքը ֆիդուցիար պարտականության խախտման մասին է, ինչն էլ, կարծում ենք, այն գլխավոր տարբերակիչ հատկանիշներից մեկն է, որը կառավարման մարմինների պատասխանատվության բնույթին տարբերակում է դեֆիկտային և պայմանագրային պատասխանատվության տեսակներից:

ՀՀ-ում Օրենսդիրը սահմանել է ֆիդուցիար պարտականությունը որպես օրենքի ուժով կառավարման համապատասխան մարմինների վրա տարածվող պարտականություն, որի խախտման դեպքում միայն կարող է առաջանալ վնասի փոխհատուցման անհրաժեշտություն:

Ֆիդուցիար պարտականության հասկացությունը սկիզբ է առել ԱՄՆ-ում և Անգլիայում, երբ 1986 թվականին առաջին անգամ հոգատարության և բարեխղճության հասկացությունները սկսվեցին օգտագործվել Անգլիայի՝ սնանկության մասին օրենքում¹, իսկ առաջին անգամ դատական պրակտիկայում այն կիրառվեց 1994 թվականին *Re D'Jan of London Ltd* գործով: Ֆիդուցիար պարտականության նպատակն է կանխել իրավունքի չարաշահման հնարավորությունը հատկապես կորպորատիվ կառավարման մարմինների կողմից²:

Ֆիդուցիար պարտականությունների իրավական մոդելը կիրառվում է մայրցամաքային իրավական ընտանիքի երկրներում: Դրանց հիմքում ընկած է բենեֆիցիարի լեգիտիմ ակնկալիքը: Ներկայումս կորպորատիվ իրավունքում ֆիդուցիար պարտականությունները հիմնականում տարածվում են գործադիր մարմնի ղեկավարի (կոլեգիալ) պարտականությունների վրա³: Որոշ իրավաբանների կարծիքով՝ ֆիդուցիար պարտականություն է այն, որ բաժնետերերը որոշումներ կայացնելիս պետք է հավատարիմ լինեն Ընկերությանը և առաջնորդվեն վերջինիս շահերից ելնելով⁴: Ուստի, բաժնետերերը պետք է ձեռնպահ մնան ցանկացած գործողությունից, որը կարող է վնաս պատճառել կորպորատիվ հարաբերությունների մասնակիցներին⁵:

Օրենքի 90-րդ հոդվածի վերլուծությունից բխում է, որ ՀՀ-ում ֆիդուցիար պարտականությունների կարգավորումները չեն տարածվում Ընկերության բաժնետերերի վրա, սակայն SՀԶԿ-ի համընդհանուր սկզբունքներից է բխում, որ Ընկերության բաժնետերերը պետք է գործեն ի շահ Ընկերության և իրենց որոշումները ընդունելիս լինեն բարեխիղճ և չեզոք, իսկ Օրենքի 90-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ ՀՀ-ում ֆիդուցիար պարտականությունները տարածվում են խորհրդի անդամների, Ընկերության տնօրենի (գլխավոր տնօրեն), վարչության ու տնօրենության անդամների, ինչպես նաև կառավարիչ-կազմակերպության և կառավարչի վրա:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք արձանագրել, որ կառավարման մարմնի

¹ St´u Insolvency Act 1986 // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents>

² St´u **Cahn A.** The Shareholders' Fiduciary Duty in German Company Law // Shareholders' Duties / ed. **H. S. Birkmose.** Kluwer Law International, 2017. էջ 348: <https://ssrn.com/abstract=3126695> (էլեկտրոնային հասանելիությունը 23.03.23 թվականի դրությամբ):

³ St´u **Iman Anabtawi and Lynn Stout,** «Fiduciary Duties for Activist Shareholders», Stanford Law Review Vol. 60, No. 5 (Mar., 2008), էջ 1262:

⁴ St´u **Grantham, R.**, «The Doctrinal Basis of the Rights of Company Shareholders», The Cambridge Law Journal, Vol. 57, No. 3 (Nov., 1998), էջ 577:

⁵ St´u **Bratina B., Jovanovic D.** Shareholders' Duty of Loyalty and Positive Voting Duty // China-USA Business Review. 2014. Vol. 13, no. 5., էջ 349:

պատասխանատվության բնույթի և պայմանագրային կամ դելիկտային պատասխանատվությունից տարբերակիչ գլխավոր հատկանիշներից է ֆիդուցիար պարտականության առկայությունը, որը տարածվում է մարմինների վրա Օրենքի ուժով:

Օրենքով սահմանված ֆիդուցիար պարտականության հասկացությունից բխում է, որ Օրենքի ուժով և անկախ կառավարման մարմնի հետ կնքված պայմանագրի բովանդակությունից անձը ունի ֆիդուցիար պարտականություն, ինչը ենթադրում է հետևյալ պարտականությունների պահպանումը.

1. գործել Ընկերության շահերից ելնելով,
2. իրացնել իրավունքները և կատարել պարտականությունները բարեխիղճ,
3. խուսափել Ընկերության և անձնական շահերի միջև իրական և հնարավոր բախումներից:

Հաջորդ առանձնահատկությունը պատճառված վնասի համար պատասխանատվության առաջացման հիմքում ընկած հանգամանքների շրջանակն է:

Ինչպես արդեն նշել էինք, ներկայումս ձևավորվել է այն պրակտիկան, որ պատճառված վնասի համար պատասխանատվության առաջացման հիմքում դրվում են հետևյալ 4 հանգամանքները՝ վնաս պատճառողի ոչ օրինաչափ վարքագծի, վնասների և ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառահետևանքային կապի ու վնաս պատճառողի մեղքի միաժամանակյա առկայությունը:

Ինչպես հայտնի է, քաղաքացիական պատասխանատվության կիրառման հիմք է համարվում քաղաքացիական իրավախախտում կատարելու փաստը: Վերջինս ընդունված է համարել մեղավոր հակաիրավական արարք, որը վնաս է պատճառում այլ անձի գույքային կամ անձնական ոչ գույքային իրավունքներին¹:

Օրենքի 90-րդ հոդվածի վերլուծությամբ հստակ երևում է, որ կորպորատիվ կառավարման մարմնի պատասխանատվության հիմքերից մեկն է ոչ իրավաչափ վարքագիծը, ինչը ինքնին ֆիդուցիար պարտականության խախտում է:

Ֆիդուցիար պարտականությունը շատ լայն շրջանակ ունի, որի խախտում առաջանում է ոչ միայն այն դեպքում, երբ կառավարման որևէ մարմին խախտում է իր և Ընկերության միջև կնքված պայմանագրի² որևէ դրույթ, այլ նաև Օրենքի ուժով նրա վրա տարածվող որևէ այլ պարտականություն:

Նման պայմաններում միանշանակ կարող ենք արձանագրել, որ Խորհրդի անդամների, տնօրենի (գլխավոր տնօրենի), վարչության ու տնօրենության անդամների, կառավարիչ-կազմակերպության և կառավարչի պատասխանատվության ենթարկելու առաջին հիմքը ոչ իրավաչափ վարքագիծն է՝ ֆիդուցիար պարտականության խախտումը, որը ներառում է ինչպես պայմանագրում եղած դրույթների խախտումներ, այնպես էլ պայմանագրում բացակայող դրույթների խախտումներ, որոնք բխում են Ընկերության շահերից: Ընդ որում, տվյալ դեպքում հակաիրավական արարքը կարող է դրսևորվել ինչպես պարտականությունների խախտմամբ (գործողությամբ), այնպես էլ պարտականությունների չկատարմամբ (անգործությամբ):

Վնասի համար պատասխանատվության առաջացման հաջորդ պայմանը վնասի առկայությունն է: Ինչպես քննարկման առարկա դարձած իրավանորմի, այնպես ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության վերլուծությունից ակնհայտորեն բխում է, որ վնասի առկայությունն է այն կարևոր նախապայմաններից մեկը, որը անկախ իրա-

¹ Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական իրավունք, 3-րդ մաս, 4-րդ հրատ. (լրացումներով և փոփոխություններով), խմբագիրներ **Տ. Կ. Բարսեղյան, Պ. Հ. Ղարախանյան**, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2011թ., էջ 12-20:

² Քանի որ պայմանագրի յուրաքանչյուր դրույթի խախտում ենթադրում է իրավունքների և պարտականությունների իրականացում, որը չի բխել Ընկերության շահերից, իսկ դա միտումնավոր կամ անփութությամբ կատարելը ենթադրում է անբարեխիղճ վերաբերմունք՝ ուղղված Ընկերության շահերին:

վահարաբերությունների առանձնահատկություններից, անհրաժեշտ է վնաս պատճառելուց բխող բոլոր պարտավորությունների առաջացման համար:

Պատասխանատվության մյուս նախապայմանն է ոչ իրավաչափ գործողությունների և առաջացած վնասի միջև պատճառական կապը: Այստեղ առանձնահատուկ կարևոր է նշել, որ և՛ իրավաբանական գրականությունը, և՛ դատական պրակտիկան ընդունում են, որ վնասի և հակաիրավական արարքի միջև պատճառական կապը պետք է լինի ուղղակի և հաստատված, հակառակ դեպքում անուղղակի պատճառական կապը չի կարող պատասխանատվության պայման դառնալ¹: Անուղղակի պատճառական կապը, ինչպես արդեն նշեցինք, պատասխանատվության պայմանն է պարտավորական իրավահարաբերությունների այլ ինստիտուտներում, և կարծում ենք, որ կառավարման մարմնի պատասխանատվությունը չի կարող վրա հասնել, եթե պատճառված վնասի և նրա կատարած գործողության (անգործության) միջև պատճառական կապը ուղղակի չէ:

Կորպորատիվ կառավարման մարմինների պատասխանատվության առաջացման մյուս պայմանը բնորոշ է միայն այս իրավահարաբերությունների բնույթին, մասնավորապես՝ Օրենքի 90-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ պարբերության համաձայն՝ «խորհրդի կամ Ընկերության տնօրենի (գլխավոր տնօրենի), վարչության ու տնօրենության անդամների, կառավարիչ-կազմակերպության և կառավարչի պատասխանատվության հիմքերի և չափի որոշման ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն գործարար շրջանառության սովորույթները և գործի համար կարևոր նշանակություն ունեցող մյուս հանգամանքները»:

Իրավանորմի վերլուծությունից բխում է, որ օրենսդիրը բաժնետիրական ընկերությունների վարչության և տնօրենության անդամներին պատասխանատվության ենթարկելու հարցում որոշակի առանձնահատկություն է սահմանել, քանի որ այստեղ պատասխանատվության ենթարկվելիս պետք է հաշվի առնվեն նաև գործարար շրջանառության սովորույթները և գործի համար կարևոր նշանակություն ունեցող մյուս հանգամանքները: Գործարար շրջանառության սովորույթներին վնաս պատճառած անձի գործողությունները համապատասխան լինելու կամ այլ հանգամանքների պարտադիր պարզման անհրաժեշտությունը բացակայում են վնասի հատուցման կամ պարտավորական իրավահարաբերությունների այլ ինստիտուտներում, հետևաբար պատասխանատվության առաջացման հետևյալ պայմանը պետք է քննարկման առարկա դարձվի կառավարման մարմինների պատասխանատվության հիմքերը քննարկելիս:

Ինչպես նաև վստահորեն կարող ենք արձանագրել, որ օրենսդիրը, տալով առանձնահատկություն կորպորատիվ կառավարման մարմիններին և նրանց ծավալած բիզնես գործունեությանը, հնարավորություն է տվել թույլ տալ բիզնես սխալ, որի համար պատասխանատվության ենթարկելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնվեն վերոնշյալ հանգամանքները:

Հաջորդ և վերջին նախապայմանը, կարծում ենք, մեղքի առկայությունն է վնաս պատճառած անձի մոտ:

Ըստ Ի. Ս. Շիտկինայի, երբ տնօրենի արարքներում բացակայում է խելամտությունը, և նա թույլ է տալիս անհեռատես արարքներ, որի հետևանքով վնաս է պատճառվում Ընկերությանը, անհրաժեշտ է, որ առկա լինի մեղքը, իսկ մեղքի բացակայության դեպքում նա չի կարող ենթարկվել պատասխանատվության²: Այլ իրավական համակարգերում Ընկերության կառավարման մարմնին պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ տարբեր մոտեցումներ կան, մասնավորապես՝ անհրաժեշտ է, որ տնօրենը կոնկրետ գործարքի համար երաշխավորած լինի, և միայն նրա երաշխավորության պայմաններում կարելի է նրան ենթարկել պա-

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Երկրորդ մաս, էջ 608:

² Տե՛ս **И. С. Шиткина**, Учебный курс. В 2 т. / Т. 2. М.: Статут, 2018, էջ 755:

տասխանատվության (solidary liability)¹:

Քննարկվող պարտավորության մեկ այլ առանձնահատկություն է իրավախախտի անմեղության կանխավարկածը՝ օրենսդիրը Օրենքում մասնավորապես սահմանել է հետևյալ ձևակերպումը. «Անձն ազատվում է սույն հոդվածով սահմանված՝ Ընկերությանը պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից, եթե գործել է բարեխիղճ՝ չգիտեր կամ չէր կարող իմանալ, որ իր գործողությունների (անգործության) հետևանքով Ընկերությունը կկրի վնասներ (Օրենքի 90-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Իրավանորմի վերլուծությունից հետևում է, որ հոդվածում օրենսդիրը սահմանել է այնպիսի հանգամանքներ, որոնք պարտադիր են պատասխանատվության հիմքերը պարզելու համար, այնպես էլ պատասխանատվությունից ազատման հիմք, մասնավորապես ֆիդուցիար պարտականության տարերից մեկի՝ բարեխառնության առկայության դեպքում, անկախ նրանից՝ անձը թույլ է տվել ոչ իրավաչափ վարքագիծ, թե ոչ, միևնույնն է, ազատվում է պատասխանատվությունից:

Օրենքի իմաստով բարեխառնությունը անձի սուբյեկտիվ վերաբերմունքն է իր կողմից թույլ տրված ոչ իրավաչափ վարքագծին, թերևս այս հիմնավորմամբ է, որ կարծում ենք՝ Օրենքի իմաստով բարեխառնության հետ, որպես պատասխանատվության պայման, կարող ենք զուգահեռներ տանել մեղքի հետ՝ որպես դելիկտային կամ պայմանագրային պատասխանատվության պայման:

Մասնավորապես. ինչպես գիտենք, մեղքը կարող է դրսևորվել ինչպես օբյեկտիվ իմաստով, այնպես էլ՝ սուբյեկտիվ: Օբյեկտիվ իմաստով մեղքը հասկացվում է անձի կողմից պարտավորությունը պատշաճ կատարելու համար իրենից կախված բոլոր հնարավոր և խելամիտ միջոցները չձեռնարկելը: Մեղքը սուբյեկտիվ իմաստով կարող է դրսևորվել դիտավորության տեսքով, մասնավորապես՝ երբ անձը, իմանալով հանդերձ, որ իր գործողություններով կարող է վնաս պատճառել, դիմում է այդ քայլին: Նման պայմաններում պարզ է դառնում, որ օրենսդիրը, տարանջատելով կորպորատիվ իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունները, սահմանել է կորպորատիվ կառավարման մարմինների անմեղության կանխավարկածը, որում պարտադիր գնահատման հանգամանք է մշել անձի կողմից իր արարքի սուբյեկտիվ ընկալումը (կառավարման մարմնի ոչ իրավաչափ արարք գործելու մասին չիմանալը), ինչպես նաև նրա հնարավորությունը դա իմանալու: Ընդ որում, վերոգրյալից բխում է նաև, որ դրա ապացուցման պարտականությունը պետք է դրվի այն անձի վրա, ով մատնանշել է ոչ իրավաչափ վարքագծի առկայությունը:

Այսպիսով, կարող ենք արձանագրել, որ Ընկերության կառավարման մարմնին իր կողմից պատճառված վնասի համար պատասխանատվության ենթարկելու հարցը պարզելու համար պարզման ենթակա հանգամանքներից մեկը պետք է հանդիսանա անձի անբարեխիղճ լինելու հանգամանքը: Դա փաստացի նշանակում է մեղքն ապացուցելու անհրաժեշտություն, հետևաբար քննարկման առարկա դարձած պատասխանատվությունը դելիկտային պարտավորություններից և պայմանագրային պարտավորություններից առաջացող պատասխանատվությունից տարբերվում է նրանով, որ վնաս պատճառողի մեղքը առկա է այնքան ժամանակ, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցել վնաս պատճառած անձը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ Խորհրդի անդամ(ներ)ին, տնօրենին (գլխավոր տնօրենը), վարչության ու տնօրենության անդամ(ներ)ին, կառավարիչ-կազմակերպությանը և կառավարչին պատասխանատվության ենթարկելու համար անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանների միաժամանկյա առկայությունը.

- 1) ոչ իրավաչափ վարքագիծը (ֆիդուցիար պարտականության խախտում),
- 2) վնասի առկայությունը,
- 3) վնասների և ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառահետևանքային

¹ St´u Bar C. Gemeineuropä isches Deliktsrecht. München, 1999, էջ 212:

Կապը,

4) վնաս պատճառողի արարքում գործարար շրջանառության սովորույթների և նմանատիպ այլ հանգամանքների բացակայությունը,

5) մեղքի առկայությունը (անբարեխղճությունը):

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ

Мартик Хачикян

Юрист ООО «Би Эл Си», адвокат

Статья посвящена корпоративной ответственности акционерных обществ как отдельному виду гражданско-правовой ответственности.

Под ответственностью органов корпоративного управления понимается юридическая ответственность, которую несут член (члены) совета директоров, директор (исполнительный директор), член (члены) совета и дирекции, управляющая организация и руководитель за свои действия и решения. Иными словами, если какой-либо из субъектов, осуществляющих корпоративное управление, не выполняет взятые на себя обязанности или делает это небрежно, то данный орган несет ответственность как перед данным акционерным обществом, так и перед его заинтересованными сторонами за причиненный им ущерб.

Выявление особенностей ответственности органов корпоративного управления и выделение оснований ответственности, возникающей в результате иных обязательств, направлено на обеспечение четкого и эффективного разрешения споров, возникающих в корпоративных правоотношениях, а также выяснение обстоятельств, которые должны обсуждаться при принятии решения о возмещении причиненного ущерба.

В данной статье рассмотрены законодательство РА, регулирующее ответственность органов корпоративного управления акционерных обществ, законодательство ряда зарубежных стран, судебная практика и подходы различных правоведов.

В частности, обсуждается необходимость специальной правовой квалификации характера ответственности органов управления в корпоративных отношениях и обстоятельств, подлежащих выяснению, для привлечения к ответственности органов управления акционерных обществ.

SOME ISSUES OF RESPONSIBILITY OF MANAGEMENT BODIES OF JOINT-STOCK COMPANIES

Martin Khachikyan

Lawyer

The article is devoted to the corporate liability of joint-stock companies as a separate type of civil liability.

The responsibility of corporate governance bodies is understood as the legal responsibility that a member (members) of the board of directors, a director (executive director), a member (members) of the council and directorate, a managing organization and a head bear for their actions and decisions. In other words, if any of the entities exercising corporate governance does not fulfill its obligations or does it negligently, then this body is liable both to this joint-stock company and to its stakeholders for the damage caused to them.

Identification of the specifics of the responsibility of corporate governance bodies and the allocation of grounds for liability arising from other obligations is aimed at ensuring a clear and effective resolution of disputes arising in corporate legal relations, as well as clarifying the circumstances that should be discussed when making a decision on compensation for the damage caused.

This article discusses the legislation of the Republic of Armenia, which regulates the responsibility of corporate governance bodies of joint-stock companies, the legislation of a number of foreign countries, judicial practice and the approaches of various jurists.

In particular, there was discussed the need for a special legal qualification regarding the responsibility of management bodies in corporate relations and the clarification of the circumstances holding the liability of bodies of joint-stock companies.

Բանալի բառեր - իրավաբանական անձ, քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն, կորպորատիվ կառավարում, կորպորատիվ իրավախախտում, բարեխղճության սկզբունք, ֆիդուցիար պարտականություն, մեղք, վնաս:

Ключевые слова: юридическое лицо, гражданско-правовая ответственность, корпоративное управление, корпоративный деликт, принцип добросовестности, фидуциарная обязанность, вина, убыток.

Key words: legal entity, civil liability, corporate governance, corporate tort, principle of good faith, fiduciary duty, guilt, loss.

БРЕМЯ ДОКАЗЫВАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: КЛАССИЧЕСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОДЫ

Наталья Ильютченко

*доцент кафедры уголовного процесса, правосудия и
прокурорского надзора юридического факультета
МГУ имени М.В. Ломоносова, кандидат юридических наук, доцент*

Вопрос о понятии и содержании бремени доказывания в уголовном процессе имеет не только теоретическое, но и важное практическое значение. В научной литературе справедливо отмечается необходимость дальнейшего изучения названного института. Так, А.В. Кудрявцева и Ю.А. Морозова¹ в своей работе обращают внимание на ряд нерешенных вопросов: «1) точно не определены понятия «обязанности доказывания» и «бремени доказывания»; 2) не выяснено является ли обязанность доказывания разновидностью юридической обязанности или речь идёт только о логической обязанности (правило логики); 3) нет определённости в характеристике предмета доказывания: в одном случае речь идёт об обязанности доказывания виновности, в другом – невиновности, в третьем – всех обстоятельств уголовного дела; 4) в уголовном судопроизводстве кроме виновности лица и других обстоятельств, подлежащих доказыванию, имеются ещё обстоятельства, подлежащие доказыванию по материалам, связанным с рассмотрением вопросов, указанных в ст. 397 УПК РФ (стадия исполнения приговора, а также в рамках судебного контроля (ст. 125 УПК РФ, ст. 165 УПК РФ, ст. 115 УПК РФ, при рассмотрении судом вопросов, связанных с мерами пресечения)». Нет однозначного понимания соотношения презумпции невиновности и распределения бремени доказывания в уголовном процессе.² Большая путаница с уяснением стандартов доказывания в контексте обсуждаемой проблемы.³ Изучение научной литературы показало отход от классических позиций в понимании бремени доказывания в уголовном процессе. Представляется в этой связи интересным сопоставить два подхода - классический и современный.

Классический подход к понятию, содержанию и значению бремени доказывания

Дореволюционные правоведы большое внимание уделяли исследованию бремени доказывания в уголовном процессе и сформировали три, на наш взгляд, не потерявших актуальность позиции, составляющих сущность класси-

¹ Кудрявцева А.В., Морозова Ю.А. Бремя доказывания в уголовном процессе / Природа российского уголовного процесса и принцип состязательности: к 125-летию со дня рождения М.С. Строговича: материалы конференции. – М., 2020. С. 154.

² См., например, Барабаш А.С. Обязанность или бремя доказывания, их производность от презумпции невиновности обвиняемого // Вестник Сибирского юридического института МВД России. 2019. № 4 (37). С. 10.

³ Машовец А.О. Стандарты и бремя доказывания: соотносимость понятий//Актуальные проблемы судебной, правоохранительной, правозащитной, уголовно-процессуальной деятельности и национальной безопасности: материалы международной науч.-практ. конф., посвященной 50-летию образования кафедры уголовного процесса: в 2 ч. Краснодар. 2022. Ч. I. С.352-358.

ческого подхода: 1) бремя доказывания существенно различается в гражданском и уголовном процессах; 2) очень важно о каком типе уголовного процесса идет речь. Бремя доказывания в континентальном (civil law) уголовном процессе не совпадает с пониманием *burden of proof* в англосаксонской (common law) модели; 3) подчеркивалась связь между презумпцией невиновности и распределением бремени доказывания в уголовном процессе.

Первенство изучения процессуальной конструкции «бремя доказывания» всегда принадлежало именно специалистам в сфере гражданского процесса. Е.В. Васьковский полагал, что под «бременем доказывания» понимается необходимость для данной стороны устанавливать обстоятельства, невыясненность которых может повлечь невыгодные для нее последствия».¹

Н.Н. Розин подчеркивал, что лицо, которое должно доказать в процессе известный факт, именуется субъектом доказывания. Доказывание, естественно, падает на тех лиц, в интересах которых лежит доказанность факта, права и обязанности которых устанавливают в зависимости от существования или несуществования определенного факта. В этом отношении доказывание есть проявление фактического и юридического интереса, связанного с положением, целями и задачами участвующего в деле лица.²

Обратившись к истории, он показывает трансформацию *привилегии доказывания* в *бремя доказывания*. В истории состязательного процесса этот вопрос не всегда разрешался одинаково. Английское право XVI века представляло обвиняемому только опровергать доводы обвинителя, но не допускало его к самостоятельному предоставлению доказательств. В этот период доказывание было привилегией стороны и, именно, – стороны обвиняющей. С течением времени этот практический неудовлетворительный порядок изменился, и доказывание стало делом обеих сторон. Сторонам было вменено в обязанность представлять суду убедительные доказательства своих утверждений, и привилегия доказывания превратилась в бремя доказывание (*onus probandi*). Но при этом новом порядке главная деятельность по доказыванию неизбежно должна была упасть на обязанность обвинителя: обвиняемый по общим началам современного процесса предполагается невиновным и может даже не отвечать на обращаемые к нему вопросы.

Объем прав по доказыванию, принадлежащих участвующим в деле лицам, колеблется в зависимости от строя процесса. В процессе состязательном названное право принадлежит этим лицам во всей его полноте и исключительности, так как суд выполняет только спокойную и пассивную роль беспристрастного третьего, призванного к решению правового спора. Напротив, в процессе розыском это право участвующих в деле лиц умалывается до минимума, и все функции по доказыванию переходят на сторону суда.³

В отличие от гражданского процесса, по мнению В.К. Случевского, в уголовном процессе учение об *onus probandi* теряет для сторон свое значение. Уголовный суд стремится к обнаружению материальной истины во имя интересов публичных и пользуется результатами состязательной деятельности сторон только настолько, насколько она в состоянии содействовать достижению этой цели. Суд не только имеет право, но и должен рассматривать дело по существу во всем

¹ Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса. 2-е изд. М.1917. С.233.

² Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство. Пособие к лекциям. СПб. 1914. С.352

³ Розин Н. Н. Там же.

его объеме, не ограничиваясь теми обстоятельствами, на которые ссылаются стороны. Обязанность выяснить все дело лежит на суде, он, следовательно, в сущности, несет на себе *onus probandi* при содействии сторон.¹

Часто обращалось внимание и на многозначность термина «бремя доказывания». Например, И.Я. Фойницкий утверждал, что выражение «бремя или обязанность доказывания» употребляется в тройном смысле: в смысле правовой обязанности, формальной или материальной, или же в смысле обязанности фактической.

В смысле обязанности формальной, это бремя означает процессуальную обязанность, лежащую на той стороне, которой, в случае если бы по делу не было предоставлено вообще никаких доказательств, закон угрожает опасностью потери ее требования. Такое значение это имеет в процессе гражданском, где истец должен доказать свой иск, а ответчик— свои возражения.

В смысле материальной обязанности бремя доказывания по закону ложится на сторону, на которую падает невыгода, проистекающая из неполного установления доказанности какого-либо отдельного обстоятельства. Так, если в основании судебной деятельности лежит предположение невинности обвиняемого, то доказывание главного в деле обстоятельства, именно виновности внутренней и внешней, падает на обвинителя. Но при доказанной виновности судья может оправдать обвиняемого только при представлении доказательств, убеждающих в существовании обстоятельств, устраняющих ответственность, например, ошибки необходимой обороны, состояния необходимости; и так как недоказанность их не выгодна для обвиняемого, то на нем ложится и бремя доказывания их.

Наконец, в смысле обязанности фактической бремя доказывания имеет в основании своем не предписание закона, а фактическое положение в процессе сторон, которые могут оказываться заинтересованными в том, чтобы суд принял или не принял то или иное обстоятельство, как доказанное. Понимаемое в этом смысле, бремя доказывания становится процессуальным правом стороны, осуществление которого не может быть от нее вынуждаемо ни прямо, ни косвенно, но пользование которым должно быть обеспечено ей в возможно более широких размерах.²

Надо также отметить, что И.Я. Фойницкий, как и многие другие авторы того времени, считали тождественными понятия «бремя доказывания» и «обязанность доказывания».

Современные подходы к пониманию и распределению бремени доказывания. Дискуссионные вопросы.

В настоящее время доктринальные подходы к бремени доказывания несколько изменились. Прежним осталось только то, что теория гражданского процесса уделяет названному понятию несравнимо больше внимания. Различные точки зрения на правовую природу и содержания бремени доказывания представлены в статье А. Чирнинова.³ Так, он пишет о трех вариантах понима-

¹ Случевский В.К. Учебник русского уголовного процесса. Ч. II Судопроизводство/ Под редакцией В.А. Томсинова. (Серия «Русское юридическое наследие»). М. 2008 год. С.120.

² Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т.2 СПб.1996. С.206-207.

³ Чирнинов А. Бремя доказывания в конституционном судебном процессе России и США // Сравнительное конституционное обозрение. 2018. № 6(127). С. 102.

ния бремени доказывания. Одни процессуалисты предлагали рассматривать бремя доказывания в качестве юридической обязанности, невыполнение которой влечёт проигрыш судебного спора и наступление негативных последствий как материально-правового, так и процессуального плана.

Другие процессуалисты, указывая на некорректность отождествления бремени доказывания с юридической обязанностью, отмечали, что стороны не могут быть понуждены к представлению доказательств, так как необходимость совершения сторонами доказательственных действий не подкрепляется юридическими санкциями. Более того, в качестве весомого довода о несостоятельности позиции их научных оппонентов они могли указать на обязанность суда содействовать сторонам в изыскании доказательственного материала.

Третья группа процессуалистов предлагала рассматривать бремя доказывания как «фактическую необходимость», сопутствующую процессу восстановления нарушенного права. Иными словами, бремя доказывания обозначает объём доказательственных усилий, которые необходимо приложить стороне, если она желает получить судебную защиту.

О.В. Баулин определяет бремя доказывания «как комплексное процессуальное явление, представляющее собой сочетание прав участника процесса и необходимости выдвинуть и доказать основания своих требований и возражений, обусловленное его материально-правовой заинтересованностью в исходе дела, обязанностей по доказыванию фактов, имеющих процессуальное значение, а также комплекс процессуальных обязанностей суда по установлению юридически значимых обстоятельств».¹ Он также выделяет основные функции института бремени доказывания: побудительную, устранения неопределенности, движущего начала доказывания.

М.С. Строгович обращал внимание на существенное различие между гражданским и уголовным процессом. «Все, что необходимо для установления истины, обязаны сделать государственные органы и должностные лица — органы дознания и предварительного следствия, прокуратура и суд. И они не могут, не имеют права воздерживаться от выяснения чего-либо, имеющего значение для дела, в ожидании, что об этом должен позаботиться адвокат-защитник обвиняемого».²

По мнению А.В. Смирнова, необходимо различать стандарты доказанности и стандарты доказывания. Первые характеризуют результат (те или иные степени доказанности), вторые — процесс (правовую методику) доказывания. К стандартам доказывания можно отнести в первую очередь бремя доказывания и его распределение между участниками судопроизводства.³ Он же справедливо отмечает, что смысл презумпций состоит в распределении бремени доказывания.⁴ И дальше приводит принятую в гражданском процессе дифференциацию бреме-

¹ Баулин О.А. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел. Автореф.дисс. ... д.ю.н. М., 2005. С.23.

² Строгович М.С. Избранные труды: В 3 т. Т 3. Теория судебных доказательств. М. 1991. С.49-50.

³ Смирнов А.В. Стандарты доказанности: взаимосвязь с презумпциями и распределением бремени доказывания//Уголовный процесс.2021. № 12. С.

⁴ Смирнов А.В. Презумпции и распределение бремени доказывания в уголовном процессе// Государство и право.2008. №1.С.61.

ни доказывания на *общее и специальное*. Видимо, по его мнению, надо это разграничение использовать и в уголовном процессе.

По мнению, К.Б. Калиновского в юридической науке и практике правоприменения существуют два различных подхода к пониманию бремени доказывания и механизму его распределения: **динамический** или **статический**. Динамический подход основывается на перемещении на другого участника процесса бремени доказывания в зависимости от его выполнения, а статический — на запрете такого перемещения.¹

С.А. Барабаш приводит аргументы в пользу того, что «в российском уголовном процессе в силу его публичности нет оснований говорить о бремени доказывания, которое лежит на стороне обвинения. Суть бремени – доказать виновность обвиняемого».²

Каждый автор, безусловно, имеет право на свою точку зрения по дискуссионным вопросам обсуждаемой темы. Остановимся подробнее на одной из таких проблем, и выскажем свою позицию.

Соотношение «бремени доказывания» и «обязанности доказывания» в уголовном процессе

В соответствии с ч.2 ст. 14 УПК РФ «подозреваемый или обвиняемый не обязан доказывать свою невиновность. Бремя доказывания обвинения и опровержения доводов, приводимых в защиту подозреваемого или обвиняемого, лежит на стороне обвинения». Законодатель демонстрирует здесь приверженность к континентальным (*civil law*) традициям доказывания в уголовном процессе. Презумпция невиновности относится к принципам уголовного процесса, а не к стандартам доказывания, как в англосаксонском (*common law*) уголовном процессе.

В доктрине общего права презумпция невиновности сопровождает или даже является элементом доказывания, устанавливая правила стандартов решения о виновности. В этом смысле бремя доказывания лежит на органах уголовного преследования, которые определяют стандарты в отношении границы (*threshold*) требуемого доказательства: презумпция невиновности должна быть преодолена доказательствами виновности вне всякого сомнения, которая устанавливается и служит основанием для осуждения.³ Таким же стандартом доказывания является и «бремя доказывания». В англосаксонском процессе «*burden of proof*» относится к стандартам доказывания, и различается «бремя убеждения» (*burden of persuasion*) и «бремя представления». Эти стандарты отличаются в уголовном и гражданском процессе: в уголовном процессе прокурор действует в рамках стандарта «вне разумных сомнений».⁴ Иногда при обсуждении бремени доказывания в российском процессе механически переносят эту модель, не понимая ее суть и невозможность реализации в другой системе координат. Не вызывает сомне-

¹ Калиновский К.Б. Бремя доказывания в уголовном процессе: динамический или статический подходы // Юридическая истина в уголовном праве и процессе. Сборник статей по материалам Всероссийской научно-практической конференции. 16-17 марта 2018 г. / Северо-западный филиал ФГБОУВО «Российский государственный университет правосудия» / Под общ. ред. К.Б. Калиновского, Л.А. Зашляпина. СПб., 2018. С. 94-95.

² Барабаш С.А. Указ. соч. С.13.

³ Гаджиев Х. Презумпция невиновности в интерпретации Европейского Суда по правам человека // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство. 2016. Т. 21. Вип. 2 (29). С.

⁴ Lilly G., Capra D., Saltzburg S. Lilly, Capra and Saltzburg's Principles of Evidence, 6th (Concise Hornbook Series). – West Academic, 2012. Стр. 382

ний утверждение Х.Гаджиева о том, что в общем праве под стандартом доказывания понимаются критерии, которыми судья руководствуется при вынесении решения. Стандарт доказывания не преследует цель установления истины. Он – лишь показатель того, смогли ли стороны выполнить возложенное на них бремя доказывания. Причем ситуации абсолютно разные: в одних бремя доказывания лежит на обвинении, в других — на защите.¹

А.В. Кудрявцева и Ю.А. Морозова полагают, что «бремя доказывания – это правовое явление, означающее объективную необходимость, обусловленную преследуемыми участниками интересами обосновывать доводы, приводимые сторонами при положительных утверждениях, и представлять доказательства для их подтверждения и признания юридически значимых обстоятельств доказанными»². Они последовательно проводят идею о разграничении юридической обязанности следователя, дознавателя, прокурора на стадии предварительного расследования собирать, проверять и оценивать доказательства, устанавливающие все обстоятельства, перечисленные в ст. 73 УПК РФ, и бремя доказывания обвинения, которое юридической обязанностью не является, так как не обеспечено мерами ответственности, принуждения и санкциями»³. Названные авторы утверждают, что в российском уголовном процессе и *сторона защиты* несет *бремя доказывания* (выделено мной - Н.И.). Здесь как раз мы видим подмену континентальной теории доказательств на англосаксонскую, где утверждается концепция «стерильной» состязательности, суть которой в том, что только стороны, но не суд проявляют активность в доказывании определенных утверждений.

Также вызывает сомнение критерий разграничения «бремени доказывания» и «обязанности доказывания» в уголовном процессе в зависимости от обеспечения мерами ответственности, принуждения и санкциями. Допустим, что есть отдельная самостоятельная «обязанность доказывания» у следователя, и он не смог установить все обстоятельства дела, какие санкции и кто будет к нему применять? На наш взгляд, участие в доказывании, это процессуальная деятельность и иногда так бывает, что результат этой деятельности не может быть, достигнут по объективным причинам. Вменить следователю в обязанность всегда доказывать все (кроме виновности лица в совершении преступления) обстоятельства, входящие в предмет доказывания, неправильно. Более того, это даже может привести к обратному эффекту – следователь будет заинтересован в фальсификации доказательств, стремясь избежать тех самых санкций. Тиражируется и почти не оспаривается мнение о том, что доказывание является творческим процессом познания. И вот получается, – не смог познать объективную реальность – жди санкцию. Об умозрительности таких санкций уже говорили эксперты в области гражданского процесса. Применительно к названному виду судопроизводства А.Жуков отмечает: «по общему правилу невыполнение бремени доказывания не рассматривается в качестве противоправного процессуального поведения, а возможное неблагоприятное судебное решение выносится судом не в качестве санкции за процессуальную противоправность, а является следствием установленного судом факта противоправного поведения в материальном праве. В свою очередь лица, участвующие в деле, не исполнившие процессуальную «обязанность» по представлению доказательств в обоснование своей пози-

¹ Гаджиев Х. Указ.соч. С.10.

² Там же. С. 155.

³ Кудрявцева А.В., Морозова Ю.А. Указ. соч. С. 155.

ции, несут лишь риск недостижения того правового результата, на который они рассчитывают»¹.

Здесь не помешает и вспомнить классический подход к бремени доказывания в уголовном процессе. По мнению В.К.Случевского, господствующее воззрение о том, что обязанность предоставления доказательств лежит на обвинителе, должно понимать не в смысле формальной обязанности, а в смысле обязанности, создаваемой процессуальными интересами обвинителя.²

Обвинитель заинтересован в том, чтобы доказать виновность подсудимого, поэтому ему, а не защите приходится предоставлять те доказательства, которыми доказывается событие преступления или виновность лица, его совершившего; наоборот, защита заинтересована в том, чтобы доказать невиновность подсудимого, также, как существование обстоятельств, исключающих преступность или наказуемость, или содействующих смягчению следующего по закону наказания, а поэтому предъявление доказательств в отношении этих сторон дела ложится на защиту.³ Конечно, сторона защиты участвует в доказывании, но это нельзя рассматривать как бремя доказывания.

Все эти доводы позволяют утверждать, что: 1) нет бремени доказывания, лежащем на стороне защиты в российском уголовном процессе как процессе континентального типа, более того, когда нарушается распределение бремени доказывания, суды вышестоящих инстанций отменяют предыдущие решения нижестоящих судов; 2) нет конкретных юридических санкций за недоказанность или невыполнение обязанности доказывания и, следовательно, можно не противопоставлять «обязанность доказывания» и «бремя доказывания». При этом вполне перспективно исследовать бремя доказывания с точки зрения его содержания и распределения.

Выводы

Рассмотрев два подхода к определению бремени доказывания: классический и современный, можно утверждать следующее.

1. При анализе бремени доказывания всегда важно конкретизировать, применительно к какому виду судопроизводства мы проводим исследование. Бремя доказывания всегда конкретно и опирается на определенную систему координат.

2. Бремя доказывания в российском уголовном процессе существует как процессуальное правило (процессуальная инициатива) активно собирать, проверять и оценивать доказательства в *широком смысле* и как бремя доказывания обвинения и опровержения доводов, приводимых в защиту подозреваемого или обвиняемого (*в узком смысле*).

3. И сегодня правила доказывания в континентальном уголовном процессе существенно отличаются от подобных правил в англосаксонском, а значит, надо это учитывать, и не переносить механически стандарты доказывания из системы общего права в российскую.

¹ Жуков А.А. Процессуальные обязанности и санкции в сфере доказывания.// Юридическая наука .2015.№4. С.188.

² Случевский В.К. Указ. соч. С.. 121.

³ Там же.

ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ. ԴԱՍԱԿԱՆ ԵՎ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

Նատալիա Իյուսչենկո

Մ. Վ. Լոմոնոսովի անվան Մոսկվայի պետական համալսարանի

*քրեական դատավարության, արդարադատության և դատախազական հսկողության
ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

Հոդվածը նվիրված է քրեական դատավարությունում ապացուցման բեռի ուսումնասիրության երկու կոնցեպցիաներին (դասական և ժամանակակից): Քննարկվում են «ապացուցման բեռի» և «ապացուցման պարտականության» հարաբերակցության խնդիրները: Ընդհանուր իրավունքի դոկտրինայում անմեղության կանխավարկածը ուղեկցվում է կամ հանդիսանում է ապացուցման տարր և սահմանում է մեղավորության որոշման կանոնները: Ներկա պահին ապացուցման բեռի դոկտրինալ մոտեցումներում մի քանի փոփոխություններ կան: Հեղինակը ցույց է տալիս ապացուցման բեռի ուսումնասիրության կարևորությունը ազգային իրավական համակարգին համապատասխան ապացույցների տեսության համատեքստում: Ռուսական քրեական դատավարությունում ապացուցման բեռը գոյություն ունի որպես դատավարական կանոն (դատավարական նախաձեռնություն)՝ ակտիվորեն հավաքելու, ստուգելու և գնահատելու ապացույցները լայն իմաստով և որպես պաշտպանություն բերված փաստարկներին հակադրվելու (նեղ իմաստով):

Այս բոլոր փաստարկները թույլ են տալիս պնդելու, որ. 1) Ռուսաստանի քրեական դատավարությունում որպես մայրցամաքային տիպի գործընթաց պաշտպանական կողմի համար չկա ապացուցման բեռ, ընդ որում, երբ խախտվում է ապացուցման բեռի բաշխումը, վերադաս դատարանները բեկանում են ստորադաս դատարանների որոշումները, 2) ապացուցման պարտականությունը չկատարելու կամ չկատարելու համար հատուկ իրավական պատժամիջոցներ չկան, և, հետևաբար, չպետք է հակադրություն տեսնել «ապացուցման պարտականության» և «ապացուցման բեռի» միջև: Միևնույն ժամանակ, բավականին արդյունավետ է ապացուցման բեռն ուսումնասիրել դրա բովանդակության և բաժանման տեսանկյունից:

BURDEN OF PROOF IN THE CRIMINAL PROCEDURE: CLASSICAL AND MODERN APPROACHES

Natalia Ilyutchenko

*Associate Professor of the Department of Criminal Procedure,
Justice and Prosecutorial Supervision of the Faculty of Law
of Moscow State University named after M.V. Lomonosov,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor*

The article is devoted to the consideration of two approaches (classical and modern) of the study of burden of proof in criminal proceedings. The problem of the ratio of "burden of proof" and "obligation of proof" is considered. In the doctrine of common law, the presumption of innocence accompanies or is even an element of proof, establishing the rules of the standards of guilt. Currently, doctrinal approaches to the burden of proof have been slightly changed. The author highlights the importance of studying the burden of proof in the context of the specific theory of proof in the context of the national legal system. The burden of proof in the Russian criminal process exists as a procedural rule (procedural initiative) to actively collect, verify and evaluate evidence in the broad sense and as the burden of proving the accusation and refuting the arguments brought in defense of the suspect or the accused (in the narrow sense).

All these arguments allow us to state that: 1) there is no burden of proof lying on the side of the defense in the Russian criminal process as a process of continental law system, moreover, when the distribution of the burden of proof is violated, the courts of higher instances cancel the previous decisions of lower courts; 2) there are no concrete legal sanctions for the lack of proof or failure to fulfill the obligation of proof and, therefore, it is possible not to contradict "obligation of proof" and "burden of proof". At the same time, it is quite promising to study the burden of proof from the point of view of its content and distribution.

Բանալի բառեր – *ապացուցման բեռ, ապացուցման պարտականություն, ապացույցը քրեական դատավարությունում, անմեղության կանխավարկած, քաղաքացիական իրավունք, ընդհանուր իրավունք, ապացուցման չափանիշներ, ապացուցման բեռի բաշխում*

Ключевые слова: *бремя доказывания, обязанность доказывания, доказывание в уголовном процессе, презумпция невиновности, civil law, common law, стандарты доказывания, распределение бремени доказывания*

Key words: *burden of proof, obligation of proof, proof in criminal proceedings, presumption of innocence, civil law, common law, standards of proof, distribution of burden of proof*

ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՄԲ ԻՐԱՎԱՆԱՑՎՈՂ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ¹

Պետիկ Մկրտչյան

ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ

Մեղադրյալի բացակայությամբ (in absentia) վարույթը մեղադրյալի անմիջական մասնակցության հիմնական կանոնից յուրահատուկ բացառություն է, որը հնարավորություն է տալիս նախաձեռնված քննությունը շարունակելու և ավարտելու առանց հանցանքի մեջ մեղադրվող անձի անմիջական մասնակցության: Նման կարգավորման նպատակը արդարադատության, ինչպես նաև վարույթի մյուս մասնակիցների (մասնավորապես՝ տուժողների կամ այլ մեղադրյալների) շահերի համաչափ պաշտպանությունն է, որպեսզի վարույթի ընթացքը և հանգուցալուծումը կախված չլինեն բացառապես մեկ անձի սուբյեկտիվ նկրտումներից:

Եվրոպական դատարանը, անդրադառնալով անձի չներկայանալու պատճառով դատական նիստն անցկացնելու անհնարինությանը, նշել է, որ դա կարող է կաթվածահար անել քրեական վարույթի ընթացքը, քանի որ կարող է, մասնավորապես, ապացույցների անհետացման, քրեական հետապնդման վաղեմության ժանկետը լրանալու կամ արդարադատության սխալի պատճառ դառնալ²: Այդուհանդերձ, դատական նիստը մեղադրյալի բացակայությամբ անցկացնելը չի հակասում Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին, եթե նա հրաժարվել է դատաքննությանը ներկա գտնվելու իրավունքից կամ խուսափել է դատական քննությունից³:

Քննարկվող վարույթի իրականացման համար անհրաժեշտ է, որ առկա լինեն հեռակա վարույթի կիրառման հիմքն ու պայմանները, և բացակայեն այդ վարույթը բացառող հանգամանքները:

Հեռակա վարույթ նախաձեռնելու հիմքը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի⁴ (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք կամ ՀՀ քր. դատ. օր) 476-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ մեղադրյալի բացակայությամբ վարույթն իրականացվում է միայն այն դեպքում, երբ *մեղադրյալը խուսափում է քրեական վարույթին մասնակցելուց*:

Նշված հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ այս վարույթի տարբերական հիմքը մեղադրյալի հրաժարումն է մասնակցել իր վերաբերյալ իրականացվող քրեական վարույթին:

Քրեական վարույթին անմիջական մասնակցություն ունենալու իրավունքից հրաժարվելու հանգամանքը վարույթ իրականացնող մարմինը պետք է գնահատի սուբյեկտիվ իրավունքն իրականացնելուց հրաժարվելու իրավաչափության պայմանների համատեքստում: Սուբյեկտիվ իրավունքն իրականացնելուց հրաժարվելը իրավաչափ է, եթե հրաժարվելու մասին դիրքորոշումը ծագել է կոնկրետ իրավա-

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:
² St´u Colozza v. Italy, կետ 29:
³ St´u Lena Atanasova v. Bulgaria, կետ 52:
⁴ St´u ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-306-Ն: Ընդունվել է 30.06.2021 թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2022 թ.:

հարաբերության շրջանակներում, այն գիտակցված է, կամային, իսկ իրավունքից հրաժարվող անձն իրազեկված է հրաժարման հետևաքննչի մասին¹:

Եվրոպական դատարանի պահանջն է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված երաշխիքներից հրաժարվելն ամեն դեպքում պետք է համահունչ լինի նախադեպային պրակտիկայում ձևակերպված՝ «իմանալու և հասկանալու» չափորոշիչին²:

Անդրադառնալով մեղադրյալի կողմից վարույթին ներկայանալու և պաշտպանվելու իրավունքից հրաժարվելու դեպքում այս պահանջի գոյությանը՝ Եվրոպական դատարանը սահմանում է՝ որպեսզի այդ պարագայում նման հրաժարումը հաշվի առնվի Կոնվենցիայի իմաստով, պետք է լինի ոչ երկիմաստ և ապահովված դրա ծանրությանը համապատասխանող նվազագույն երաշխիքներով³:

Հեռակա վարույթ նախածեռնելուց առաջ իրավասու մարմինը նախ և առաջ պետք է հավաստիանա, որ մեղադրյալը հրաժարվել է իր վերաբերյալ վարույթին մասնակցելու իրավունքից, այսինքն՝ վարույթին չմասնակցելը պայմանավորված է եղել մեղադրյալի կամքով և ոչ թե վերջինիս կամքից անկախ պատճառներով:

Մեղադրյալի կամքից անկախ պատճառներով իր վերաբերյալ վարույթին մասնակցելու անհնարինության դեպքում բացառվում է հեռակա վարույթ կիրառելու իրավաչափ հնարավորությունը, քանի որ տվյալ պարագայում բացակայում է նշված վարույթի հիմքում ընկած իրավունքից հրաժարման պայմանը, այն է՝ իրավունքից հրաժարվողի կամարտահայտությունը (կամքի ազատությունը):

Նման իրավիճակ կարող է առաջանալ, երբ մեղադրյալը վարույթին չի մասնակցում, օրինակ՝ այլ պետության տարածքում ձերբակալվելու պատճառով: Նկարագրվածը չի կարող գնահատվել որպես իրավունքից հրաժարում, և եթե վարույթ իրականացնող մարմինը տեղյակ է վարույթին չմասնակցելու պատճառի մասին, ապա չի կարող որոշում կայացնել հեռակա վարույթ կիրառելու մասին: Օրինակ՝ F.C.B. ընդդեմ Իտալիայի գործով Իտալիայի դատարանը դատաքննությունն իրականացրել է դիմողի բացակայությամբ, թեև նրա փաստաբանը դատարանին հայտնել էր, որ իր վստահորդը այլ պետությունում ձերբակալվել է: Եվրոպական դատարանը նշված գործով հաստատել է Եվրոպական կոնվենցիայի խախտում և նշել է, որ դիմումատուն դատական լուծմանը մասնակցելու իրավունքից հրաժարվելու ցանկություն չի հայտնել, իսկ դատարանը նրա՝ դատական միտին ներկայացնելու ուղղությամբ որևէ միջոց չի ձեռնարկել:

Ինչպես արդեն նշվեց, տարբերակված այս վարույթի կիրառման համար անհրաժեշտ է, որ մեղադրյալը խուսափի իր վերաբերյալ վարույթին մասնակցելուց: Ասվածով պայմանավորված՝ ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե ո՞ր դեպքում կարող է մեղադրյալը համարվել վարույթին մասնակցելուց խուսափող:

Ակադեմիական շրջանակներում չի ձևավորվել միասնական մոտեցում այն բանի շուրջ, թե դատավարական իմաստով ինչ պետք է հասկանալ «խուսափող անձ» ասելով: Օրինակ՝ պրոֆեսոր Վ. Ն. Կուրչենկոն, քննությունից կամ դատից խուսափել ասելով, հասկանում էր անձի ցանկացած դիտավորյալ արարք, որն ուղղված էր վերջինիս կողմից քրեական պատասխանատվությունից խուսափելուն, և որի առնչությամբ իրականացվում էին հետախուզման հատուկ միջոցառումներ⁴: Հեղինակը հավելում էր նաև, որ քննությունից խուսափելու ներքո հասկացվում են նաև

¹ Տե՛ս **Ղամբարյան Ա.** Իրավունքից հրաժարվելը և քրեադատավարական միջամտության հարցերը, Եր.: Տիգրան Մեծ հրատ 2018, էջեր 126-131:

² Տե՛ս Sejdovic v. Italy (GC), 86-87 կետեր:

³ Տե՛ս Poitrimol v. France, 277 Eur. Ct. H.R. (ser. A), 31 (1993):

⁴ Տե՛ս **Курченко В.Н.** Давность в уголовном праве // Российский юридический журнал. 2012. № 6 // СПС «КонсультантПлюс».

ստորագրություն չհեռանալու մասին խափանման միջոցի պայմանի՝ բնակության վայրը չփոխելու և կանչով ներկայանալու պարտականություն խախտելը, մշտական բնակության վայրից հանկարծակի մեկնելը, կեղծ փաստաթղթերով բնակվելը¹:

Քննությունից և դատից խուսափելու բավականին լայն մեկնաբանություն է տալիս Տ. Յու. Պողոսյանը: Նրա կարծիքով՝ անձը համարվում է քննությունից կամ դատից խուսափող, եթե իրականացնում է այնպիսի արարքներ, որոնք ուղղված են քրեական պատասխանատվությունից խուսափելուն (բնակության հասցեի կամ ազգանվան փոփոխություն, տարաբնույթ պայմանների ստեղծում, որոնք նախաքննական մարմնին պարտավորեցնում են հայտարարել հանցավորի հետախուզում)²:

Հետաքրքրական մոտեցում է առաջ քաշում Ա. Տառբազանը. նա վարույթից խուսափել եզրույթը բաժանում է փաստացի և իրավաբանականի: Փաստացի խուսափելու տակ հեղինակն առաջարկում է հասկանալ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի իրավաչափ արարքները, որոնք կատարվում են մինչև վերջինիս մեղսագրվող արարքի կապակցությամբ վարույթ նախաձեռնելը և ուղղված են քրեական պատասխանատվությունից խուսափելուն (օրինակ՝ հանցավորը փոխում է բնակության վայրը, երբ իրավապահ մարմիններին անհայտ էր հանցանքի փաստը): Իրավաբանական իմաստով քննությունից կամ դատից խուսափելը, նրա կարծիքով, այն հակաիրավական դիտավորյալ արարքներից է, որոնք արտահայտվում են նախկինում արդեն ծագած իրավաբանական պարտականությունների չկատարմամբ՝ կանգնելու քննության և դատի առաջ (կասկածյալը կամ մեղադրյալը իրաժարվել է ներկայանալ վարույթ իրականացնող մարմնի ծանուցագրով կամ խախտել է իր նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցի պայմանները)³: Բացի այդ՝ Ա. Տառբազանը նշում է, որ այնպիսի գործողությունները, ինչպիսիք են հեռակա կարգով մեղադրյալ ներգրավելը, խափանման միջոցի կիրառումը և հեռակա հետախուզման հայտարարումը, չեն կարող հիմք հանդիսանալ անձին քննությունից կամ դատից խուսափող համարելու համար⁴:

Այսպիսով կարելի է ենթադրել, որ քրեական պատասխանատվությունից խուսափելուն ուղղված անձի դիտավորությունը, որը դրսևորվում է վերջինիս գործողություններում, կարող է հիմք հանդիսանալ անձին քննությունից կամ դատից խուսափող ճանաչելու համար:

ՌԴ գերագույն դատարանի պլենումը դատարանների կողմից քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքը և կարգը կանոնակարգող օրենսդրության կիրառման մասին 2013 թվականի հունիսի 27-ի թիվ 19 որոշմամբ արձանագրել է, որ քննությունից կամ դատից խուսափող կարելի է համարել այն կասկածյալին կամ մեղադրյալին, որի արարքներն ուղղված են ձեռքբերելուց կամ (և) քրեական պատասխանատվությունից խուսափելուն (օրինակ՝ բնակության վայրի նպատակադրված փոփոխությունը, կասկածյալի կամ մեղադրյալի՝ իր նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցի պայմանի խախտումը, այդ թվում՝ արգելանքի վերցվելուց հետո փախուստը):

Հեռակա վարույթի կիրառման տեսանկյունից պետք է տարբերակել հետևյալ իրավիճակները.

առաջին՝ անձը դիմում է փախուստի (թաքնվում է ենթադրվող վարույթից) հանցավոր արարքը կատարելուց հետո, սակայն մինչև այդ փաստի առթիվ վարույթ նախաձեռնվելը և այդ մասին իրեն ծանուցվելը (փաստացի խուսափում).

¹ Տե՛ս նույն տեղում:

² Տե՛ս Уголовное право. Общая часть / под ред. И.Я. Козаченко. М.: Норма, 2008. էջ 605:

³ Տե՛ս **Тарбагаев А.** Что считать уклонением от следствия и суда, приостанавливающим течение срока давности, предусмотренного ст.78 УК РФ? // Уголовное право. 2008. № 4 // СПС «КонсультантПлюс»:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

երկրորդ՝ անձը վարույթին մասնակցելուց խուսափող արարքներ իրականացնում է իրեն մեղսագրվող արարքի առթիվ քրեական վարույթ նախաձեռնվելուց հետո (իրավաբանորեն խուսափում):

Այն դեպքում, երբ անձը, ենթադրելով, որ իր կատարած հանցավոր արարքի առնչությամբ վաղ թե ուշ իրականացվելու է վարույթ, դիմում է փախուստի, փոխում է բնակության վայրը կամ իրականացնում է այլ գործողություններ, որոնք առերևույթ կարող են վկայել վերջինիս կողմից քննությունից խուսափելու մասին, ապա ասվածը չի կարող իրավաբանական իմաստով հիմք հանդիսանալ պնդելու, որ առկա է հեռակա վարույթ նախաձեռնելու հիմքը: Այլ կերպ ասած՝ եթե անձի կողմից քննությունից խուսափելու մասին վկայող արարքները կատարվում են նախքան վարույթ նախաձեռնելը կամ նախաձեռնված վարույթի մասին անձին տեղեկացնելը, ապա քննարկվող ինստիտուտի իմաստով անձը չի կարող համարվել քննությունից խուսափող, և նրա նկատմամբ չի կարող որոշում կայացվել հեռակա վարույթ անցկացնելու մասին:

Ասվածը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ իր կատարած ենթադրյալ հանցանքի փաստի առթիվ իրականացվող վարույթի վերաբերյալ անձի չիմացությունը և այդ վարույթին համապատասխան կարգավիճակի բացակայությունը չեն կարող վկայել իրավաբանական առումով քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու հանգամանքի մասին և հիմք հանդիսանալ տարբերակված այս վարույթի կիրառման համար:

Բացի այդ, քանի դեռ չկա քրեական վարույթ, և այդ վարույթում անձը չունի մասնակցություն ենթադրող դատավարական կարգավիճակ, ապա վերջինիս՝ վարույթին մասնակցելու իրավունքից հրաժարումը առարկայագուրկ է, այս առումով իրավական նշանակություն չունեցող: Ասվածը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ եթե չկա նախաձեռնված վարույթ, որը կառաջացնի վարույթին անմիջական մասնակցություն ունենալու իրավունքի ծագման համար անհրաժեշտ իրավաբանական փաստեր, ապա անձը չի կարող հրաժարվել այդ պահին գոյություն չունեցող իրավունքից:

Իսկ այն դեպքում, երբ անձը վարույթին մասնակցելուց խուսափել համարվող արարքները իրականացնում է իր կողմից կատարված ենթադրյալ հանցանքի փաստով պաշտոնական ընթացակարգեր սկսվելուց հետո, ապա վերջինիս վարքագիծը որոշակի պայմանների առկայության դեպքում կարող է գնահատվել վարույթին մասնակցելու իրավունքից հրաժարումը և հիմք հանդիսանալ տարբերակված այս վարույթը կիրառելու համար:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ հեռակա վարույթի իրավաչափ նախաձեռնման համար անհրաժեշտ է, որ անձը տեղեկացված լինի իրեն մեղսագրվող փաստի առթիվ իրականացվող վարույթի մասին և դիտավորյալ խուսափի (հրաժարվի) դրան մասնակցելուց: Ընդ որում, վարույթի մասին անձի տեղեկանալը կարող է լինել ինչպես քրեական վարույթ նախաձեռնելու փուլում, այնպես էլ վարույթի հետագա ընթացքում: Կարծում ենք, որ քրեական վարույթին մասնակցելուց խուսափող կհամարվի նաև այն անձը, որը խուսափել ենթադրող գործողությունները թեև կատարել է մինչև վարույթ նախաձեռնելը կամ նախաձեռնված վարույթի մասին տեղեկանալը, սակայն հետագայում իմանալով (իրազեկվելով) իրեն մեղսագրվող արարքի փաստով իրականացվող վարույթի մասին՝ չի ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ իր ներկայությունն այդ վարույթին ապահովելու համար: Այլ կերպ ասած՝ երբ անձի՝ քննությանը մասնակցելուց խուսափելը թեև լինում է մինչև վերջինիս մեղսագրվող փաստի առնչությամբ վարույթ նախաձեռնելը կամ այդ մասին նրան ծանուցելը, սակայն ընթացքում ձեռք են բերվում այդ վարույթի մասին վերջինիս հետագա ծանուցված լինելու և դրան մասնակցելուց հրաժարվելու փաստը հաստատող պաշտոնյաներ, ապա նկարագրված իրավիճակները ևս կարող են գնահատվել որպես վարույթին մասնակցելուց խուսափում և հիմք հանդիսանալ հեռակա վա-

րույթ կիրառելու:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է արձանագրել, որ քննարկվող ինստիտուտի իմաստով քննությունից խուսափող (իրավաբանական տեսանկյունից) կարող է համարվել այն անձը, որը, տեղյակ լինելով իրեն վերագրվող արարքի առնչությամբ իրականացվող քրեական վարույթի մասին, կատարում է այնպիսի դիտավորյալ արարքներ, որոնք անհնար են դարձնում այդ վարույթին նրա ֆիզիկական ներկայության ապահովումը: Հետևաբար ենթադրյալ հանցանքի փաստով վարույթ նախաձեռնելուց առաջ անձի այնպիսի գործողությունները, որոնք առերևույթ կարող են վկայել վերջինիս կողմից քննությունից խուսափելու մասին, չեն կարող իրավաբանական իմաստով հիմք հանդիսանալ հեռակա վարույթ նախաձեռնելու համար:

Հեռակա վարույթ նախաձեռնելու պայմանները: Տարբերակված այս վարույթն իրավաչափ նախաձեռնելու և իրականացնելու համար անհրաժեշտ է, որ առկա լինեն որոշակի պայմաններ, մասնավորապես՝ անհրաժեշտ է, որ.

առաջին՝ մեղադրյալը պատշաճ ծանուցված լինի իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին.

երկրորդ՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ձեռնարկվեն անհրաժեշտ և բավարար միջոցներ վարույթին մեղադրյալի մասնակցությունն ապահովելու համար:

Այսպիսով, հեռակա վարույթի իրականացման համար պահանջվում է՝ մեղադրյալը պատշաճ տեղեկացված լինի, որ գոյություն ունի քրեական վարույթ, և այդ վարույթով իր նկատմամբ հարուցված է քրեական հետապնդում:

Դ. Տ. Արաբուլին նկատում է, որ մեղադրյալի բացակայությամբ վարույթի կիրառումը հնարավոր է միայն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելուց հետո, քանի որ քրեադատավարական օրենքի համաձայն՝ անձին մեղադրանք ներկայացնելը ենթադրում է նրա անմիջական մասնակցություն այդ վարույթային գործողությանը¹:

Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվել է նաև հակադիր կարծիք. մեղադրյալին մեղադրանքի անմիջական չներկայացնելը խոչընդոտ չէ գործը նրա բացակայությամբ ըստ էության քննելու համար: Հետևաբար հեռակա վարույթ կարող է անցկացվել նաև այն դեպքում, երբ մեղադրանքն անմիջականորեն չի ներկայացվել մեղադրյալին²:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ առաջ է գալիս հետևյալ հարցը, թե իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված լինելու պայմանը աներկբայորեն ենթադրում է քննիչի կողմից մեղադրանքի անմիջական ներկայացում, թե՞ մեղադրյալը իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին կարող է ծանուցվել նաև այլ ձանապարհով:

ՀՀ քր. դատ. օր. -ով սահմանված կարգով քննիչի կողմից մեղադրյալին մեղադրանք ներկայացնելը նշված նորմի իմաստով համարվում է հարուցված քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցում: Սակայն այն դեպքերում, երբ մեղադրյալը թեև տեղյակ է լինում իրեն մեղսագրվող փաստի առթիվ հարուցված քրեական վարույթի մասին, սակայն փախուստի է դիմում մինչև օրենքով սահմանված կարգով իրեն մեղադրանքի ներկայացումը, ապա նկարագրված իրավիճակը չի բացառում հեռակա վարույթի կիրառումը, եթե մեղադրյալին քրեական հետապնդման մասին հնարավոր է լինում ծանուցել այլ ձանապարհով:

Ասվածը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ ՀՀ քր. դատ. օր. -ի 479-րդ հոդ-

¹ Տե՛ս **Арабули Д.Т.** Заочное производство по уголовным делам: история и современность. Челябинск, 2007, էջ 72–73:

² Տե՛ս **Казakov А.А.** Заочное судебное разбирательство: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2009, էջ 202:

վածն ուղղակիորեն նախատեսում է այն իրավիճակը, երբ մինչև հեռակա վարույթ իրականացնելու մասին որոշում կայացնելը մեղադրյալին մեղադրանք ներկայացված չի եղել: Տվյալ դեպքում հեռակա վարույթով մեղադրանքը ներկայացվում է քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման պատճենը քննությունից խուսափող մեղադրյալի պաշտպանին հանձնելով, ինչպես նաև մեղադրանքի փաստական հիմքը և իրավական գնահատականը նրան պարզաբանելով (2-րդ և 3-րդ մասեր):

Նշված դրույթի բովանդակությունից ուղղակիորեն հետևում է, որ հեռակա վարույթի մեկնարկը տալու համար չի պահանջվում, որ մեղադրանքն անմիջականորեն ներկայացված լինի մեղադրյալին, որպեսզի վերջինս համարվի իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված: Ասվածից բխում է, որ հնարավոր է հեռակա վարույթ իրականացնելու մասին որոշումը կայացվի նաև այն դեպքում, երբ դեռ մեղադրանք չի առաջադրվել մեղադրյալին: Սակայն հարկ է նկատել, որ այս որոշման կայացումը հնարավոր է միայն իրավասու դատախազի կողմից մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելուց հետո:

Քննարկվող ինստիտուտի իմաստով ՄԻԵԴ-ի դիտարկմամբ՝ անձի ծանուցումը (տեղեկացվածությունը) իր նկատմամբ հարուցված վարույթի վերաբերյալ պետք է իրականացվի ձևին և էությանը վերաբերող նյութական ու դատավարական պահանջներին համապատասխան, որոնք կերպաչափորեն մեղադրյալի իրավունքների արդյունավետ կենսագործումը. ոչ հստակ (մշուշոտ) և ոչ պաշտոնական տեղեկատվությունը բավարար չէ¹:

Մեղադրյալի՝ իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված լինելու հանգամանքը հաստատելու համար անհրաժեշտ են քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի վրա Օրենսգրքով դրված որոշակի ստուգելի պարտականությունների պատշաճ կատարում:

Ասվածի բովանդակությունից հետևում է, որ քննիչը պետք է կատարած լինի պոզիտիվ նպատակային գործողություններ (օրինակ՝ մեղադրյալին մեղադրանք ներկայացնի, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ հասանելի միջոցներով (բջջային հավելվածներ, էլեկտրոնային փոստ և այլն) մեղադրյալին տեղեկացնի հարուցված քրեական հետապնդման մասին կամ կոնկրետ ապացույցով հավաստիանա, որ մեղադրանքի վերաբերյալ պատշաճ ծանուցված ընտանիքի անդամը կամ վարույթին ներգրավված պաշտպանը այդ մասին հայտնել է մեղադրյալին²)³:

Ավելին, քննարկվող վարույթի հիմքում, ինչպես արդեն նշվել է, ընկած է մեղադրյալի կողմից իր իրավունքներից հրաժարման գաղափարը: Այդ իսկ պատճառով նշված վարույթը գործարկելու համար պահանջվում է առնվազն հիմնավորել, որ մեղադրյալը տեղյակ է իր նկատմամբ իրականացվող վարույթի և այդ վարույթի շրջանակներում իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին: Այդ փաստերի վերաբերյալ տեղեկացվածությունը կարող է բխել նաև ինչպես մեղադրյալի կողմից ստացված պաշտոնական ծանուցումներից, այնպես էլ վերջինիս գործողություններից (օրինակ՝ մեղադրյալը լիազորում է պաշտպանի (պաշտպանների) քրեական վարույթի ընթացքում իր պաշտպանությունը ստանձնելու նպատակով⁴ կամ դիմումներ, միջնորդություններ է հասցեագրում վարույթ իրականացնող մարմնին կամ միջազգային կառույցներին՝ իր նկատմամբ սահմանափակումները վերաց-

¹ St' u Sejdovic v. Italy (GC), // Бюл. ЕСПЧ. 2006. № 10. էջ. 36–38:

² St' u, օրինակ, Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

³ St' u, օրինակ, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ., էջեր 625-617:

⁴ <https://www.asser.nl/media/795064/grc-trials-in-absentia-english.pdf>:

նելու, հայտարարված հետախուզումը դադարեցնելու կամ իր նկատմամբ հարուցված վարույթին առնչվող որոշակի գործողություններ կատարելու համար, որից պարզ է դառնում մեղադրյալի տեղեկացվածությունն իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին): Հարուցված քրեական հետապնդման վերաբերյալ ծանուցված լինելու մասին կարող են վկայել նաև մեղադրյալի կողմից լիազորված պաշտպանի հայտարարությունները մեղադրանքի կապակցությամբ իր վստահորդի դիրքորոշման վերաբերյալ:

Այդ իսկ պատճառով ենթադրություններն այն բանի օգտին, որ ՋՄՄ-ներով տարածված հաղորդագրություններից մեղադրյալն ինքնուրույն կլինի իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին, կամ վերջինիս պաշտպանը չէր կարող այդ մասին նրան հայտնած չլինել, ինչպես նաև ենթադրությունները, որ մեղադրյալը նպատակադրվել է խուսափել իր նկատմամբ իրականացվող վարույթից՝ այդ մասին տեղեկանալով, օրինակ, ազգականների նամակներից՝ կամ զանգվածային լրատվության միջոցներից², համարվում է անհիմն, ոչ բավարար: Եվրոպական դատարանը պահանջում է, որ մեղադրյալի իր նկատմամբ իրականացվող վարույթի վերաբերյալ տեղեկացվածության փաստի հաստատումն իրականացվի ապացուցման առավել բարձր ստանդարտի հաշվառմամբ, և այդ ուղղությամբ վարույթ իրականացնող մարմնի պատշաճ ջանասիրության դրսևորումն ինքնին չի համարվում բավարար³: Մեղադրյալի վրա չպետք է դրվի նաև քրեական վարույթին մասնակցելուց չխուսափելու կամ քրեական հետապնդման մասին չիմանալու ապացուցման բեռը:

Ինչպես արդեն նշվեց, հարուցված քրեական հետապնդման մասին ծանուցված լինելու պայմանը չի ենթադրում միայն վարույթ իրականացնող մարմնի կողմից պաշտոնական ծանուցում: Միևնույն ժամանակ, պաշտոնական ծանուցման բացակայության պայմաններում փաստերի համակցությունը կարող է հաստատել, որ մեղադրյալը տեղյակ է իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին և հրաժարվում է պաշտոնական ընթացակարգերին ուղիղ մասնակցություն ունենալուց: Ասվածը հնարավոր է նաև այն իրավիճակներում, երբ մեղադրյալը հրապարակայնորեն կամ գրավոր հայտնում է, որ մտադիր չէ մասնակցել իր նկատմամբ իրականացվող վարույթին կամ արձագանքելու ծանուցումներին, ինչպես նաև՝ երբ մեղադրյալին հաջողվել է խուսափել ձերբակալումից⁴:

Հարց է առաջանում, եթե մեղադրյալը ծանուցված է լինում կոնկրետ մեղադրանքի մասին, սակայն վարույթի հետագա ընթացքում այդ մեղադրանքը փոխվում է, ապա դադարում է արդյոք գոյություն ունենալ հեռակա վարույթի իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված լինելու պայմանը:

Գտնում ենք, որ Օրենսգրքում նախատեսված քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված լինելու պայմանը չի ենթադրում, որ մեղադրյալը ամենայն մանրամասնությամբ պետք է տեղեկացված լինի իր վերաբերյալ մեղադրանքի ինչպես փաստական կողմի, այնպես էլ իրավաբանական որակման վերաբերյալ: Բավարար է միայն այն փաստի գիտակցումը, որ ընթացքի մեջ գտնվող քրեական վարույթով իրեն մեղսագրվող հանցանքի փաստով իր նկատմամբ առկա է հարուցված քրեական հետապնդում առհասարակ: Ասվածից ուղղակիորեն հետևում է, որ մեղադրյալը հարուցված քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված կհամարվի նույնիսկ այն դեպքում, եթե մինչև իր կողմից վարույթին մասնակցելուց հրա-

¹ Տե՛ս ՄԻԵԴ որոշում «T v. Italy» գործով, 12 հոկտեմբերի 1992 թ.:

² Տե՛ս ՄԻԵԴ որոշումը «Shomody v. Italy» գործով 18 մայիսի 2004 թ.:

³ Տե՛ս IBA International Criminal Court and International Criminal Law Programme. Report on the 'Experts' Roundtable on trials in international criminal justice' September 2016, էջ 6:

⁴ Տե՛ս «Sejdic v. Italy» գործով, 1 մարտի 2006 թ.:

ժարվելը նա տեղեկացված է եղել կոնկրետ մեղադրանքի մասին, մինչդեռ վարույթին անմիջական մասնակցելուց մեղադրյալի հրաժարվելուց հետո այդ մեղադրանքը փոփոխվել է (ավելացել են նոր դրվագներ, կրճատվել է մեղադրանքի ծավալը և այլն):

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ նկարագրված իրավիճակում մեղադրանքի փոփոխություն պետք է լինի հենց այն փաստական հանգամանքների շրջանակներում, որոնք մեղադրյալին ծանուցված մեղադրանքի հետ կազմում են մեկ ամբողջություն և չեն առնչվում այն մեղադրանքին, որի մասին իրագեկ չէ մեղադրյալը:

Այսինքն՝ միայն այն փաստի վերաբերյալ տեղեկացվածությունը, որ իր կատարած արարքի փաստով իր նկատմամբ հարուցված է քրեական հետապնդում, բավարար է փաստելու, որ առկա է հեռակա վարույթի իրականացման տվյալ պայմանը:

Սակայն հարկ է ընդգծել, որ քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված լինելու պայմանը չի ենթադրում, որ եթե մեղադրյալը տեղյակ է իր կատարած փաստի առթիվ իրականացվող կոնկրետ վարույթի մասին ու հրաժարվում է դրան մասնակցելուց, ապա մեխանիկորեն կամ լռելյայն հրաժարվում է մասնակցել իր վերաբերյալ առկա ցանկացած այլ վարույթի: Այսինքն, մեղադրյալի՝ կոնկրետ վարույթի մասին տեղյակ լինելը չի ենթադրում այլ վարույթների մասին տեղեկացվածություն: Հետևաբար, կոնկրետ հանցանքի փաստով մեղադրյալի նկատմամբ հեռակա վարույթ իրականացնելու համար անհրաժեշտ է, որ վերջինս տեղեկացված լինի հենց այդ փաստով իրականացվող վարույթի մասին: Ասվածի համատեքստում, կարծում ենք, անընդունելի է քրեական վարույթների միացումն այն նպատակով, որպեսզի հնարավոր լինի մեղադրյալի պատշաճ ծանուցված վարույթի շրջանակներում հեռակա վարույթի իրականացնել նաև այն հանցանքի փաստով, որի վերաբերյալ բացակայում է մեղադրյալի պատշաճ ծանուցված լինելու պայմանը:

Օրենսգրքում օգտագործվող իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին ծանուցված լինելու պայմանը առաջին հերթին ենթադրում է, որ մեղադրյալը պետք է տեղեկացված լինի, որ իրեն մեղսագրվող արարքի փաստով իրականացվող վարույթով առկա է իրավասու դատախազի՝ իր նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում (առկա է քրեական հետապնդում ձևական իմաստով):

Վարույթի ընթացքում հարուցված քրեական հետապնդման (մեղադրանքի) առկայությունը արդեն իսկ վկայում է, որ վարույթն իրականացվում է կոնկրետ անձի (անձանց) նկատմամբ: Մեղադրանքը հանցակազմը կոնկրետ հանցագործության հանգամանքների և այն կատարած անձի հետ կապող դատավարական միջոցն է, հետևաբար դրա գոյությունն արդեն իսկ անձին հիմք է տալիս գիտակցելու, որ վարույթն իրականացվում է իրեն մեղսագրվող հանցանքի փաստով, և տվյալ վարույթին իր ունեցած դատավարական կարգավիճակը ենթադրում է անմիջական մասնակցություն:

Սակայն հարց է առաջանում. այն դեպքում, երբ անձին հաջողվում է փախուստի դիմել ձերբակալվելուց հետո՝ մինչև նրա նկատմամբ ձևական առումով հետապնդում հարուցելը, կամ քննիչի կողմից իրականացվում են այնպիսի գործողություններ, որոնք ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն (օրինակ՝ անձի բնակարանում խուզարկություն) (առկա է քրեական հետապնդում բովանդակային առումով), ապա կարո՞ղ է խոսք լինել հեռակա վարույթի տվյալ պայմանի առկայության մասին:

Բանն այն է, որ քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված լինելու պայմանը նեղ իմաստով մեկնաբանվելու դեպքում անհնար կլինի հեռակա վարույթի իրականացումը այն անձանց նկատմամբ, որոնք թեև տեղյակ են եղել իրենց մեղսագրվող փաստի առթիվ իրականացվող արդեն իսկ հարուցված վարույթի մա-

սին, սակայն փախուստի են դիմել կամ թաքնվել են մինչև իրենց նկատմամբ ձևական առումով քրեական հետապնդում հարուցելը, և հարուցված քրեական հետապնդման մասին հնարավոր չի եղել ծանուցել վերջիններին:

Սակայն կարծում ենք, որ հեռակա վարույթի կիրառման առանցքային որոշիչը ոչ թե ձևական առումով քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված լինելու հանգամանքն է, այլ այն, թե արդյոք անձը գիտի, որ իրեն մեղսագրվող արարքի կապակցությամբ իրականացվում է վարույթ, և այդ վարույթի ընթացքում ինքն ունի կամ անպայմանորեն ենթադրվում է, որ ունենալու է վարույթին մասնակցություն ենթադրող դատավարական կարգավիճակ: Իրեն մեղսագրվող արարքի վերաբերյալ վարույթի մասին անձը կարող է տեղեկացվել ոչ միայն իրավասու դատախազի կողմից քրեական հետապնդում հարուցելու որոշում կայացնելուց հետո, այլև ավելի վաղ, մասնավորապես՝ քրեական վարույթ նախաձեռնելու արձանագրության մեջ տեղ գտած ձևակերպումներից¹ կամ հետապնդման մարմնի այնպիսի դատավարական գործողություններ իրականացնելուց, որոնք բովանդակային առումով ենթադրում են մեղադրանքի առկայություն (ձերբակալում, իր նկատմամբ ապացուցողական գործողությունների կատարում և այլն):

Եվրոպական դատարանը ևս քրեական վարույթին անմիջական մասնակցության իրավունքից հրաժարվելու հանգամանքը ճանաչելու համար պարտադիր չի համարում ձևական իմաստով անձի իրազեկվածությունը իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին:

Այսպիսով կարծում ենք, որ Օրենսգրքում գործածվող քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցված լինելու պայմանը պետք է մեկնաբանվի երևույթի ոչ թե նեղ՝ ձևական-իրավաբանական իմաստով, այլ այն իմաստով, որի տակ հասկացվի քրեական հետապնդումը բովանդակային առումով ևս: Այլ կերպ ասած՝ տվյալ պայմանի գոյությունը փաստելու համար անպայման չէ, որ անձը պատշաճ ծանուցված լինի իրավասու դատախազի կողմից իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման որոշման առկայության մասին, այլ *իրեն մեղսագրվող արարքի վերաբերյալ իրականացվող քրեական վարույթի* մասին տեղեկացված (իրազեկված) լինելու փաստն ինքնին բավարար է հավաստելու, որ առկա է տվյալ պայմանը: Իրեն մեղսագրվող արարքի վերաբերյալ վարույթի մասին անձը կարող է տեղեկանալ ինչպես ձերբակալվելիս, վարույթ նախաձեռնելու որոշմանը ծանոթանալիս, այնպես էլ վարույթային այնպիսի գործողություններին մասնակցելիս, որոնք անպայմանորեն ենթադրում են իր նկատմամբ մեղադրանքի առկայություն:

Տվյալ վարույթի կիրառումը անհիմն չսահմանափակելու նկատառումներից ելնելով՝ առաջարկում ենք պայմանի այդօրինակ մեկնաբանություն, իսկ հարցը օրենսդրական մակարդակում լուծելու նպատակով առաջարկում ենք Օրենսգրքի 476-րդ հոդվածի 1-ին մասում «Հեռակա վարույթ կարող է իրականացվել, եթե մեղադրյալը պատշաճ ծանուցված է իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին» ձևակերպումը փոխարինել «Հեռակա վարույթ կարող է իրականացվել, եթե մեղադրյալը պատշաճ ծանուցված է իրեն մեղսագրվող արարքի կապակցությամբ իրականացվող վարույթի մասին» ձևակերպումով, կամ ընդհանրապես հանել նշված ձևակերպումը, քանի որ սույն հոդվածի առաջին նախադասությունը, այն է՝ *մեղադրյալի բացակայությամբ վարույթը իրականացվում է միայն այն դեպքում, երբ մեղադրյալը խուսափում է քրեական վարույթին մասնակցելուց*, մեկնաբանելիս քրեական վարույթին մասնակցելուց խուսափել ձևակերպումն անպայմա-

¹ Լ. Պողոսյանի վերաբերյալ թիվ ԵԿԴ/0136/11/11 գործով որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ այն դեպքում, երբ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ տրվում են այնպիսի ձևակերպումներ, որոնցից հետևում է, որ կոնկրետ անձը կատարել է քրեորեն պատժելի արարք, քննարկվող որոշումն իրավական հետևանքների առումով հավասարվում է անձին մեղադրանք առաջադրելու մասին որոշմանը:

նորեն ենթադրում է տվյալ վարույթի մասին իմացություն:

Մեղադրյալի՝ քրեական վարույթին մասնակցելու իրավունքից հրաժարման ձևերը: Մեղադրյալի բացակայությամբ վարույթի իրականացման տեսանկյունից կարևոր է այն հարցը, թե ինչպե՞ս կարող է դրսևորվել քրեական վարույթին մասնակցելուց մեղադրյալի հրաժարումը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ հեռակա վարույթի կարգը սահմանող գլխում հստակ չի մատնանշվում այն ձևը, որի դեպքում մեղադրյալը կհամարվի վարույթից խուսափող: Սակայն Օրենսգրքի համակարգային մեկնաբանությունը թույլ է տալիս առանձնացնել մեղադրյալի՝ վարույթին մասնակցելուց հրաժարվելու ձևը:

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքը դատական վարույթին մեղադրյալի պարտադիր մասնակցության կանոնից սահմանել է բացառություն:

Այսպես, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 272-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի վերաբերյալ վարույթով դատական նիստը դատարանի որոշմամբ անցկացվում է մեղադրյալի բացակայությամբ, եթե վերջինս նախնական դատախոսման ընթացքում նման միջնորդություն է ներկայացրել:

Նշված հոդվածից բխում է, որ դատական վարույթին մասնակցելուց մեղադրյալի հրաժարվելը հնարավոր է միայն ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի վերաբերյալ վարույթով: Ընդ որում, այդ միջնորդությունը պետք է ներկայացվի նախնական դատախոսման ընթացքում, և մեղադրյալը նման միջնորդություն ներկայացնելիս պետք է ֆիզիկապես ներկա լինի դատարանում, առնվազն մեկ անգամ կանգնի դատարանի առջև:

Ասվածը ենթադրում է, որ քննարկվող դեպքում մեղադրյալը կարող է հրաժարվել դատական վարույթին մասնակցելուց դատավարության կոնկրետ փուլում արված միջնորդությամբ: Մինչդեռ հեռակա վարույթ նախաձեռնելու համար մեղադրյալի վարույթին մասնակցելուց հրաժարվելը պարզապես միջնորդություն ներկայացնելով կամ այդ մասին հրապարակավ հայտարարելով չի կարող համարվել բավարար:

Այս վարույթի նախաձեռնման տեսանկյունից կարևոր է, որ մեղադրյալը դրսևորած վարքագծով ոչ միայն հրաժարվի մասնակցել վարույթին, այլ ստեղծի այնպիսի խոչընդոտներ, որը կբացառի նրա ներկայության ապահովումը: Ասվածը ենթադրում է, որ, լինելով իրավապահ մարմինների տեսադաշտում, վարույթին մասնակցելուց հրաժարվելու միջնորդությունը չի կարող բավարար համարվել, այլ անհրաժեշտ է, որ մեղադրյալը իրավապահ մարմիններից թաքնվելու կամ խուսափելու միջոցով բացառի վարույթին իր ֆիզիկական հասանելիության ապահովումը: Ասվածից հետևում է, որ մեղադրյալի պասիվ վարքագիծը (անգործությունը) իր վերաբերյալ վարույթին մասնակցելու կապակցությամբ, օրինակ՝ ծանուցագրերին չարձագանքելը, վարույթ իրականացնող մարմնի կանչով չներկայանալը, թեև համատեսական հարթությունում կարող է պարունակել իրավունքից հրաժարման տարրեր, սակայն եթե հայտնի է մեղադրյալի գտնվելու վայրը, և հնարավոր է ապահովել նրա մասնակցությունը վարույթային գործողությունների կատարմանը, այդ թվում՝ քրեադատավարական հարկադրանքի կիրառմամբ, ապա այդ վարքագիծն ինքնին չի կարող հիմք հանդիսանալ տարբերակված այս ընթացակարգի կիրառման: Ասվածը բխում է ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 476-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջից, համաձայն որի՝ եթե հնարավոր է ապահովել վարույթին մեղադրյալի անմիջական մասնակցությունը, ապա ընդհանուր վարույթից անցումը հեռակայի չի կարող գնահատվել իրավաչափ:

Միաժամանակ իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին պատշաճ ծանուցելու պահանջի կատարումը դեռ բավարար չէ այս հատուկ վա-

րույթը սկսելու համար, քանի որ իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին մեղադրյալի իրազեկվածությունն ինքնին վարույթն իրականացնող մարմնին չի ազատում նրան որոնելու և հայտնաբերելու պարտականությունից: Այստեղից հետևում է, որ մեղադրյալի ֆիզիկական հասանելիությունն ապահովելու համար պետք է ձեռնարկվեն վարույթային և այլ իրավաչափ գործուն միջոցներ (օրինակ՝ ստանալ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ դատարանի որոշում, կատարել մեղադրյալի գտնվելու վայրը պարզելուն ուղղված ապացուցողական գործողություններ, հետաքննության մարմնին տալ համապատասխան հանձնարարություններ և այլն), և դրանք պետք է ցանկալի արդյունք չտան¹:

Հարկ է արձանագրել, որ Օրենսգրքում օգտագործված հասկացությունները գնահատողական են, և յուրաքանչյուր գործով պետք է գնահատվի ձեռնարկված միջոցների անհրաժեշտ և բավարար լինելը: Օրինակ՝ բոլոր այն դեպքերում, երբ մեղադրյալը կգտնվի ՀՀ սահմաններից դուրս, և անհայտ կլինի նրա բնակության հասցեն, ապա կիրառելի նորմի իմաստով անհրաժեշտ և բավարար միջոց կհամարվի միջազգային հետախուզում հայտարարելը, իսկ դրա բացակայությունը՝ խոչընդոտ տվյալ վարույթը կիրառելու համար²:

ՌԴ գերագույն դատարանի պլենումը դատարանների կողմից գործը դատական քննության նախապատրաստելու կարգը սահմանող քրեական դատավարության օրենսդրության նորմերի կիրառման մասին 2009 թվականի դեկտեմբերի 22-ի № 28 որոշմամբ արձանագրել է, որ ամբաստանյալի բացակայությամբ դատաքննություն կիրառելու համար, ի թիվս այլ պայմանների, պետք է մեղադրյալի հետախուզումը դրական արդյունք տված չլինի, և անհնար լինի մեղադրյալի հանձնման իրականացումը:

Դատավարագիտության մեջ նշվում է, որ անհրաժեշտ է՝ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքների վերաբերյալ գործերով անձի հետախուզումը իրականացված լինի վեց ամսից ոչ պակաս, իսկ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների գործերով՝ մեկ տարուց ոչ պակաս ժամկետով, որպեսզի իրավաչափ գնահատվի հեռակա դատաքննություն կիրառումը: Այս առումով պետք է հաշվի առնել այն ռիսկը, որ հետախուզման ընթացքի վերաբերյալ տեղեկատվությունը կարող է կրել ձևական բնույթ՝ նպատակ ունենալով ստեղծելու գործով հեռակա վարույթ կիրառելու նախադրյալներ: Դրանով պայմանավորված՝ առաջարկվում է մեղադրանքի կողմի համար սահմանել պարտականություն՝ ապացուցել մեղադրյալի հետախուզման ուղղությամբ կիրառված միջոցների արդյունավետությունը³:

Հարկ է նկատել, որ վարույթին մեղադրյալի ֆիզիկական ներկայությունն ապահովելուն ուղղված վարույթն իրականացնող մարմնի ձեռնարկած միջոցների արդյունավետ ու բավարար լինելը չպետք է չափազանց ձևական մեկնաբանության ենթարկվի: Միջոցների բավարար ու արդյունավետ լինելը պետք է գնահատվի յուրա-

¹ Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ. էջ 617:

² Նեկայումս առկա է մեղադրյալին հետախուզում հայտարարելու վերաբերյալ օրենսդրական խնդիրներ: Դրանցից է, օրինակ, այն, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում չի նախատեսվել դատարանի կողմից մեղադրյալին հետախուզում հայտարարելու կաշուցակարգ: Այս առնչությամբ օրենսդրական լուծումներ գտնելը արդի իրամայական է:

³ Տե՛ս **И.П. Попова, И.Г. Смирнова**. Заочное судебное разбирательство по уголовным делам: проблемы реализации в контексте сравнительно-правового исследования. Вестник Томского государственного университета. 2018. № 431. էջ 197-198:

քանջուր գործով՝ հաշվի առնելով այդ գործի փաստական հանգամանքները¹: Ընդ որում՝ վարույթին մեղադրյալի ֆիզիկական ներկայությունն ապահովելու համար միջոցների ձեռնարկումը չպետք է սահմանափակվի վարույթի կոնկրետ փուլով կամ հեռակա վարույթ իրականացնելու մասին որոշում կայացնելով:

Մեղադրյալին հայտնաբերելու և վարույթ իրականացնող մարմին նրան ներկայացնելուն ուղղված միջոցները պետք է լինեն շարունակական՝ նպատակ ունենալով ապահովելու վարույթի պատշաճ ընթացքը, ինչպես նաև քրեաիրավական և քրեադատավարական սկզբունքների անխոչընդոտ իրացումը:

Հարկ է նկատել նաև, որ մեղադրյալին որոնելու և նրա ներկայությունը վարույթին ապահովելուն ուղղված միջոցների կիրառումը այն գործուն երաշխիքները կարող են լինել, որոնք կհաստատեն վերջինիս կողմից քննությունից խուսափելու փաստը: Հակառակ դեպքում, երբ չեն ձեռնարկվի միջոցներ մեղադրյալի բնակության վայրը պարզելու, նրան վարույթի մասին ծանուցելու և նրա մասնակցությունը հնարավոր դարձնելու ուղղությամբ, ապա դժվար կլինի փաստել, որ մեղադրյալը տեղյակ է իր վերաբերյալ վարույթի մասին և միանշանակորեն խուսափում է դրան մասնակցելուց:

Տարբերակված այս վարույթի կիրառումը կապելով մեղադրյալի բացասական կամարտահայտության հետ՝ Օրենսգրքը քննարկվող հատուկ ընթացակարգի իրականացումը բացառող հանգամանք է դիտում բոլոր այն դեպքերը, երբ դա կարող է չհաստատվել կամ ողջամտորեն կասկածի տակ դրվել²: Վերջիններիս, ինչպես նաև վերոնշյալ մյուս հանգամանքների պարզումը կամ հաստատումն էական նշանակություն ունեն, քանի որ իրավասու սուբյեկտների (հսկող և վերադաս դատախազի, ինչպես նաև դատարանի) համար հեռակա վարույթի շարունակության կամ արգելափակման վերաբերյալ հիմնավոր որոշում կայացնելու չափանիշ են լինելու³:

Այսպիսով, հեռակա վարույթի մեկնարկը կարող է տրվել միայն վերոշարադրյալ վարույթային նախադրյալների ամբողջության դեպքում: Հակառակ պարագայում նախաքննությունը պետք է իրականացվի ընդհանուր կարգով՝ քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու այլընտրանքով⁴:

¹ Եթե առկա է մեղադրյալի կողմից մասնակցության իրավունքից հրաժարում, որը հաստատվում է աներկբայորեն, ապա մեղադրյալին հայտնաբերելուն ուղղված անհրաժեշտ նվազագույնի ձեռնարկումն ինքնին բավարար պետք է գնահատվի հեռակա վարույթի մեկնարկը տալու համար: Օրինակ՝ մեղադրյալը, տեղեկանալով իրեն մեղսագրվող արարքի առթիվ իրականացվող քրեական վարույթի մասին, լքում է «Տարածքը, և հեռակա միջնորդում, որ վարույթի ընթացքում իր շահերի պաշտպանությունը ստանձնեն կոնկրետ պաշտպաններ՝ իրազեկելով վարույթին անձամբ մասնակցություն ունենալու ցանկության բացակայության մասին: Ասվածը, սակայն, չի նշանակում, որ վարույթ իրականացնող մարմինները չպետք է ձեռնարկեն համապատասխան միջոցներ վարույթից խուսափող մեղադրյալի ներկայությունն ապահովելու և քրեիրավական ներգործության հնարավոր միջոցների կիրառումը վերջինիս նկատմամբ ապահովելու համար, բայց այդ հանգամանքը պետք է գնահատվի ոչ թե որպես հեռակա վարույթ նախաձեռնելու ինքնուրույն պայման, այլ առիասարակ վարույթի բնականոն ընթացքը ապահովելուն ուղղված անհրաժեշտ միջոց:

² Տե՛ս Օրենսգրքի 476-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տե՛ս, օրինակ, «Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, 2022 թ., էջ 617:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

ОСНОВАНИЕ И УСЛОВИЯ ПРОИЗВОДСТВА В ОТСУТСТВИЕ ОБВИНЯЕМОГО В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Петик Мкртчян

*Аспирант кафедры уголовного процесса и
криминалистики юридического факультета ЕГУ*

Статья посвящена основанию и условиям производства в отсутствие обвиняемого в уголовном судопроизводстве Республики Армения (заочное производство). В результате соответствующего анализа автор раскрывает содержание оснований и условий заочного производства в уголовном судопроизводстве Республики Армения и подчеркивает границы их толкования в соответствии с европейскими стандартами.

В статье представлены также позиции Европейского суда по правам человека по данному вопросу, и в их свете обсуждаются теоретические проблемы толкования оснований и условий заочного производства.

Важное место в статье занимает исследование теоретических проблем производства в отсутствие обвиняемого, в рамках которого автор ссылается на интерпретацию оснований и содержания условий заочного производства. Автор раскрывает, что следует понимать под уклонением от участия в уголовном производстве, а также в каких ситуациях можно сказать, что обвиняемый надлежащим образом уведомлен о возбужденном в его отношении уголовном преследовании. Автор также считает, что не только практические, но и теоретические вопросы заочного производства следует рассматривать в свете права на справедливое судебное разбирательство, чтобы правильно понимать их сущность и выносить верные суждения.

THE BASIS AND CONDITIONS OF PROCEEDINGS IN THE ABSENCE OF THE ACCUSED IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Petik Mkrтчyan

*PhD Student at the YSU Chair of Criminal
Proceedings and Criminalistics*

The article is dedicated to the basis and conditions of proceedings in the absence of the accused (proceedings in absentia) in the RA criminal proceedings. As a result of the relevant analysis, the author reveals the content of the basis and conditions of remote proceedings in criminal proceedings of the RA and emphasizes the limits of their interpretation in accordance with European standards.

The article also presents decisions of the European Court of Human Rights on this issue, and in their light discusses the theoretical problems of interpretation of the grounds and conditions of remote proceedings.

In the article an important place is occupied by the study of theoretical problems of production in the absence of the accused, in which the author refers to the interpretation of the basis and content of the conditions of proceedings in absentia. The author reveals what should be understood as evasion from participation in criminal proceedings, and also in which situations it can be said that the accused is properly notified of the criminal prosecution initiated against him. The author also believes that not only practical, but also theoretical issues of proceedings in absentia should be considered in the light of the right to a fair trial in order to correctly understand their essence and make correct assertions.

Բանալի բառեր – մեղադրյալի բացակայությանը վարույթ, վարույթից խուսափել, պատշաճ ծանուցում, քրեական հետապնդում

Ключевые слова: производство в отсутствие обвиняемого, надлежащее уведомление, уголовное преследование, заочное производство, фактическое уголовное преследование, непосредственное участие

Key words: proceedings in the absence of the accused, avoid proceedings, proper notice, criminal prosecution. proceedings in absentia, actual criminal prosecution, direct participation

ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՆԹԱՄՇԱԿՈՒՅԹ ԿՐՈՂ ԽՄԲԱՎՈՐՄԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴԱԾ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆԸ ՆԵՐԳՐԱՎԿԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԿԱՐՑԵՐ¹

Արման Բաբախանյան

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, դասախոս, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական

Կազմակերպված հանցավորությունն ընդհանրապես և քրեական ենթամշակույթի գոյությունը մասնավորապես, ներկայիս առաջադեմ մարդկության առջև ծառայած բարդագույն խնդիրներից են²:

Պետք է շեշտել, որ քրեական ենթամշակույթը չի սահմանափակվում միայն քրեակատարողական հիմնարկներում տարածվելով, այն ժավալված է հասարակության առավել լայն շրջանակներում, ուստի այն պետք է արտացոլվի նաև հանցավորության դեմ պայքարի պետության քաղաքականության մեջ՝ ապահովելով արդյունավետ միջոցների կիրառում: Քրեական ենթամշակույթի արմատավորված և բազմատարր բնույթը պահանջում է, որ պետությունը դրա նկատմամբ որդեգրի հատուկ և բազմակողմանի քաղաքականություն: Այն պետք է իրականացվի՝ հաշվի առնելով ենթամշակույթի արմատները, դրա ազդեցության տարածման ուղիները և հեռանկարները³:

Քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի գործում իր ուրույն նշանակությամբ առանձնանում են քրեախրավական պայքարի միջոցները: Հայաստանի Հանրապետությունում այս արատավոր երևույթի դեմ պայքարը թևակոխել է որակապես նոր փուլ, ինչն իր արտահայտությունն է գտել ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխություններում⁴:

Պայմանավորված այն հանգամանքով, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց կողմից կատարվող որոշակի արարքների համար քրեական պատասխանատվության միջոցներ ներդրված չէին, հասարակության մոտ ստեղծվում էր թյուր կարծիք առ այն, որ այդպիսի ենթամշակույթի կրողներն անպատժելի են: Չունենալով վստահություն օրենքի կամ օրենքը կիրառող սուբյեկտների հանդեպ կամ գտնելով, որ օրինական ճանապարհով խնդրի լուծման հասնելը բարդ է և ժամանակատար կամ գուցե անհնարին՝ անձինք նախընտրում էին իրենց «խնդիրների» այլընտրանքային, անօրինական լուծման ճանապարհը՝ ապավինելով քրեական ենթամշակույթում ձևավորված վարքագծի կա-

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

² Տե՛ս **Կ. Ա. Բիշարյան**, Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեախրավական բնութագիրը (գիտագործնական մեկնաբանություններ), գիտական խմբագիր՝ ի.գ.դ., պրոֆեսոր Ս. Վ. Առաքելյան, Երևան, Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջ 4, <http://www.justiceacademy.am/#1954>:

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի արտահերթ հրապարակային գեկույցը՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի հայեցակարգը, Երևան, 2018, էջ 43, <https://ombuds.am/images/files/2094e1a8f0bd3e90d09d07b8b65d2fd6.pdf>:

⁴ Տե՛ս **Կ. Ա. Բիշարյան**, նշված աշխատությունը, էջ 4:

նունների ներգործության ուժին¹:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2020 թվականի հունվարի 22-ի թիվ ՀՕ-87-Ն Հայաստանի Հանրապետության օրենքով² Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում³ (այսուհետ նաև՝ նախկին Օրենսգիրք) նախատեսվեցին քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու կամ ստանալու կամ պահպանելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելու կամ ղեկավարելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ ներգրավելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելու հանցակազմերը:

Քրեական օրենսդրության շրջանակներում քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի անհրաժեշտությունը պայմանավորված է հասարակության լայն շերտերի շրջանում այն կանխելու միտումով, քանզի պետք է գիտակցել, որ դրա դեմ պայքարը նպաստելու է միջանձնային հարաբերությունների, մարդկանց արժեհամակարգի բարելավմանը, անօրինական առավելությունների բացառմանը, ինչպես նաև պետության կողմից սահմանված վարքագծի համապարտադիր կանոնների պահպանմանը և օրինապահ վարքագծի խթանմանը⁴:

Հարկ է նշել, որ նախկին Օրենսգրքով նախատեսված, վերը թվարկված հանցակազմերը որոշակի փոփոխություններով տեղ են գտել նաև ներկայումս գործող Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի⁵ (այսուհետ նաև՝ գործող Օրենսգիրք) 322-325-րդ հոդվածներում:

Սույն գիտական հոդվածի շրջանակներում անհրաժեշտ ենք համարում քննարկման առարկա դարձնել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու որոշ հիմնահարցեր:

Այսպես, նոր Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական պատասխանատվություն է նախատեսվում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ դրա հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու կամ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հավաքներ կազմակերպելու կամ դրանց մասնակցելու համար, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասով՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը բռնության, սպառնալիքի կամ հարկադրանքի այլ եղանակով ներգրավելու համար: Միևնույն ժամանակ, գործող Օրենսգրքի 323-րդ հոդվածի 3-րդ մասը տալիս է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հասկացությունը, համաձայն որի՝ «[Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված ընդհանուր բնույթի հանցագործությունները] գլխի իմաստով՝ քրեական ենթամշակույթ

¹ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2020 թվականի հունվարի 22-ի թիվ ՀՕ-87-Ն Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի ընդունման անհրաժեշտության վերաբերյալ հիմնավորումը (այսուհետ նաև՝ Օրենքի նախագծի հիմնավորում), էջ 2, http://www.parliament.am/draft_docs7/K-288_himnavorum.pdf:

² «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-87-Ն Հայաստանի Հանրապետության օրենքը ընդունվել է 2020 թվականի հունվարի 22-ին, ուժի մեջ է մտել 2020 թվականի փետրվարի 22-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, ՀՀՊՏ 2020.02.21/13(1568) Հոդ.167:

³ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը ընդունվել է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին, ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260) Հոդ.407:

⁴ Տե՛ս Օրենքի նախագծի հիմնավորումը, էջ 2:

⁵ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքն ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 5-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, <https://www.arlis.am/>:

կրող խմբավորում (գողական աշխարհ) է համարվում քրեական աստիճանակարգությամբ ու միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններով օժտված անձանց միավորումը, որը գործում է իր սահմանած և ճանաչած վարքագծի կանոնների համաձայն, որոնք չեն համապատասխանում պետության սահմանած վարքագծի համապարտադիր կանոններին կամ դրանց իրացման իրավաչափ ձևերին, և որի նպատակը հանցագործություն կատարելն է կամ հանցագործության կատարումը կովանավորելը կամ այլ անձանց հանցագործության կատարմանը ներգրավելը կամ բռնության, սպառնալիքի, հարկադրանքի կամ անօրինական այլ գործողությունների միջոցով հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելը կամ անօրինական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալը»:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելն արտահայտվում է նման խմբավորման մասնակից չհանդիսացող, խմբավորմանը չանդամակցող անձի կողմից գողական աշխարհի կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը որևէ դերակատարությամբ մասնակցելու մեջ: Որպես այդպիսիք հանդես են գալիս քրեական աստիճանակարգությունից դուրս գտնվող, վախից կամ անելանելությունից քրեական ենթամշակույթին հարող այն անձինք, որոնք քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդող նպատակների իրականացմանն ունենում են օժանդակ ներգրավվածություն: Ընդ որում, այդ կատեգորիաների անձանց կողմից խմբավորմանը ներգրավված լինելու օժանդակ դերակատարությամբ պայմանավորված նրանց կողմից պետք է կատարվեն կոնկրետ գործողություններ, որպեսզի արարքը որակվի որպես քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինել: Օրինակ՝ քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող «արվամուլների» կողմից «զոն նայողի» միջնորդավորված հանձնարարությամբ թմրամիջոցների, հեռախոսների, արգելված այլ իրերի ներկրումը քրեակատարողական հիմնարկի բնակելի գոտիներ¹:

Գտնում ենք, որ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու հիմնահարցերին անդրադառնալիս հարկ է նաև հաշվի առնել արտասահմանյան երկրների վերաբերելի իրավակարգավորումները:

Այսպես, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելուն նմանվող հանցակազմ նախատեսված է Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածում («գողական համագործակցության» գործունեությանն աջակցել), որի 1-ին մասը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում «գողական համագործակցությանը» կամ «գողական համագործակցության» անդամին, «օրենքով գողին» բանավոր, գրավոր կամ արտահայտման այլ միջոցներով հրապարակայնորեն աջակցություն արտահայտելու համար, եթե դա ստեղծում է «գողական համագործակցության» գործունեության իրականացման բացահայտ, ուղղակի և էական սպառնալիք, իսկ 2-րդ մասը ցանկացած արարքի համար (բացառությամբ սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսվածի), որը կատարվել է անձի կողմից, ում հայտնի է «գողական համագործակցության» գործունեության մասին, և ով ակտիվ գործողություններով նպաստում է «գողական համագործակցության» գործունեությանը: Ըստ նույն հոդվածի ծանոթագրության 1-ին մասի՝ «Սույն հոդվածով նախատեսված հանցագործությունն չի համարվում սնունդ, հագուստ, իրեր, որոնք Վրաստանի օրենսդրությամբ թույլատրված են քրեակատարողական հիմնարկ փոխանցելուն, «գողական համագործակցության» անդամին կամ(և) «օրենքով գողին» փոխանցելը կամ անհետաձգելի գործողություն կատարելը, որն անհրաժեշտ է անձի կյանքը պահպանելու համար, ինչ-

¹ Տես Վ. Ա. Քիշարյան, նշված աշխատությունը, էջեր 36-37:

պես նաև մասնագիտական (ծառայողական) պարտականություններ կատարելը, գործունեություն իրականացնելը, որոնք նախատեսված են Վրաստանի օրենսդրությամբ»¹: Հարկ է փաստել, որ այս հանցակազմն իր բովանդակությամբ, ըստ էության, նման է գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելուն:

Նման պայմաններում, համեմատադրական վերլուծության² ենթարկելով գործող Օրենսգրքի 324-րդ և Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածները, անհրաժեշտ ենք համարում քննարկման առարկա դարձնել հետևյալ իրավական հարցը. արդյո՞ք անհրաժեշտ է, Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածի օրինակով, գործող Օրենսգրքը լրացնել հատուկ նորմով առ այն, որ անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու համար, եթե քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակից չհանդիսացող անձի կողմից այդպիսի խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը որևէ դերակատարությամբ մասնակցելը դրսևորվել է օրենսդրությամբ թույլատրելի համարվող, իրավաչափ արարքներ կատարելով:

Վերը նշված հարցին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է վերլուծել գործող Օրենսգրքի Ընդհանուր մասում առկա քրեական պատասխանատվությունը բացառող որոշ հանգամանքներ:

Այսպես, գործող Օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի (մասնագիտական գործառույթների իրականացումը) 1-ին մասի համաձայն՝ «Քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, որը քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս է պատճառել ի կատարումն անձի մասնագիտական գործառույթների, եթե պահպանվել են այդ մասնագիտական գործառույթների իրականացման համար իրավական ակտերով սահմանված պահանջները»:

Մասնագիտական գործառույթների իրականացումը, երբ պահպանվում են դրանց համար անհրաժեշտ կանոնակարգերը, չի կարող հանգեցնել որևէ պատասխանատվության: Սակայն, այն պարագայում, երբ դրանց իրականացման արդյունքում «վնաս» է պատճառվում հանրային բարիքներին, հարց է առաջանում, թե ի՞նչ հիմքով տվյալ անձը պետք է ազատվի քրեական պատասխանատվությունից: Ծայրահեղ անհրաժեշտության և հիմնավորված ռիսկի ինստիտուտներն ամբողջությամբ չեն կարող կարգավորել այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք կարող են ծագել քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու պարագայում, երբ խոսքը անձի մասնագիտական գործառույթների, պարտականությունների կատարման մասին է: Հարկ է նշել, որ այս ինստիտուտի կիրառմամբ անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից միայն այն պարագայում, երբ պահպանվել են այդ մասնագիտական գործառույթների իրականացման համար իրավական ակտերով սահմանված պահանջները: Եթե այդ պահանջները չեն պահպանվել, անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ընդհա-

¹ Տե՛ս Վրաստանի քրեական օրենսգրքը, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=234>:

² Համեմատադրական մեթոդի վերաբերյալ ավելի մանրամասն տե՛ս **Безбородов Д. А.**, Об использовании сравнительных методов в уголовно-правовом исследовании// Криминалист, 2016, N 2(19), Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2016, էջեր 7, 9-10, <https://procuror.spb.ru/doc/k19.pdf>, **Чучаев А. И.**, Пробелы в методах науки уголовного права, Пробелы в российском законодательстве, 2'2008, էջեր 191-192, <https://cyberleninka.ru/article/n/probely-v-metodah-nauki-ugolovnogo-prava/viewer>:

նուր հիմունքներով¹:

Մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ իրական կյանքում հնարավոր են դեպքեր, երբ անձի կողմից մասնագիտական գործառույթների իրականացումը որոշ դեպքերում հանգեցնում է անցանկալի հետևանքի, այդ թվում՝ քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին պատճառվում է վնաս: Նման դեպքում հարց է առաջանում՝ ինչպես լուծել քրեական պատասխանատվության հարցը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածում ամրագրված այս դրույթը բացառում է քրեական պատասխանատվությունը՝ անգամ օրենքով պաշտպանվող շահերին պատճառած վնասի դեպքում, եթե պահպանվել են այդ մասնագիտական գործառույթների իրականացման համար իրավական ակտերով սահմանված պահանջները: Քրեական պատասխանատվությունը բացառելու համար, առաջին հերթին, պարտադիր է վեր հանել այն իրավական ակտերը, որոնք սահմանում են մասնագիտական գործառույթների իրականացման պահանջները: Մյուս հարցը, որի պատասխանից է կախված քրեական պատասխանատվության բացառումը՝ պահպանվել են արդյոք այդ պահանջները, թե՛ ոչ: Եթե իրավական ակտերով սահմանված պահանջները չեն պահպանվել, ապա քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության²:

Միևնույն ժամանակ, գործող Օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի (օրենքի կամ իրավական այլ ակտերի պահանջները կատարելը) 1-ին մասի համաձայն՝ «Քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառած այն անձը, որը կատարել է օրենքով կամ իրավական այլ ակտերով թույլատրվող արարք կամ իր վրա դրված պարտականություն, եթե պահպանվել են դրա իրականացման՝ օրենքով կամ իրավական այլ ակտերով սահմանված պայմանները»:

Քննարկվող քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքի առկայությունը փաստելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի անձն անշեղորեն պահպանի օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով սահմանված համապատասխան կարգավորումները և պայմանները: Գործնականում՝ այն իրական մեծ ազդեցություն ունենալ չի կարող, քանզի, այսպես թե այնպես, օրինական վարքագծի դրսևորման պարագայում որևէ պատասխանատվության մասին խոսք լինել չի կարող, սակայն այս իրավադրույթի սահմանումը կարող է կանխել հնարավոր չարաշահումները և տարամեկնաբանությունները³:

Մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ որպեսզի այս հիմքով բացառվի քրեական պատասխանատվությունը քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու համար, պարտադիր են հետևյալ պայմանների համակցությունը. ա) անձը կատարել է օրենքով կամ իրավական այլ ակտերով թույլատրվող արարք կամ իր վրա դրված պարտականություն, բ) պահպանվել են դրա իրականացման օրենքով կամ իրավական այլ ակտերով սահմանված պայմանները: Վերը նշված պայմաններից բխում է, որ քրեական պատասխանատվության բացառման համար անհրաժեշտ է վեր հանել այն օրենքը կամ իրավական այլ ակտերը, որոնցով թույլատրվում է կատարել արարք, կամ դրանցից բխում է պարտականության կատարումը: Սակայն դա բավարար չէ, պարտադիր է, որ թույլատրվող արարք կամ իր

¹ Տե՛ս Ա. Գաբրիելյան, Ա. Մարգարյան, Տ. Սիմոնյան, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, էջեր 94-95, <https://rm.coe.int/new-criminal-code-guideline-arm/1680a72c57>:

² Տե՛ս Գ. Թ. Գրիգորյան, Դ. Ա. Թումասյան, Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր, Լիմուշ հրատարակչություն, 2022, էջեր 198-199:

³ Տե՛ս Ա. Գաբրիելյան, Ա. Մարգարյան, Տ. Սիմոնյան, նշված աշխատությունը, էջեր 97-98:

վրա դրված պարտականությունը կատարի օրենքով կամ իրավական այլ ակտերով սահմանված պայմանների պահպանմամբ¹:

Այսպիսով, եթե անձը մասնագիտական գործառույթներ իրականացնելիս պահպանել է դրանց համար իրավական ակտերով սահմանված պահանջները կամ օրենքով կամ իրավական այլ ակտերով թույլատրվող արարք է կատարել՝ պահպանելով դրա իրականացման՝ օրենքով կամ իրավական այլ ակտերով սահմանված պայմանները, ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, նույնիսկ եթե դրա արդյունքում քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս է պատճառել:

Վերը նշված իրավանդությունների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո հարկ ենք համարում քննարկել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու հանցակազմի առկայության հարցը հետևյալ իրավիճակներում.

Առաջին իրավիճակ. փաստաբանը, պահպանելով իր մասնագիտական գործառույթների համար իրավական ակտերով սահմանված պահանջները², իրականացնում է իր մասնագիտական գործառույթները՝ փաստացի ունենալով օժանդակ ներգրավվածություն քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը:

Երկրորդ իրավիճակ. անձը, պահպանելով հանձնույթներ ուղարկելու օրենքով և իրավական այլ ակտերով սահմանված պայմանները³, անագատության մեջ գտնվող քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամին հանձնույթներ է ուղարկում՝ փաստացի ունենալով օժանդակ ներգրավվածություն քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը:

Վերը նշված երկու իրավիճակներում էլ անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու համար՝ գործող Օրենսգրքի համապատասխանաբար 37-րդ և 39-րդ հոդվածներով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքների ուժով: Հետևաբար, բացակայում է անհրաժեշտությունը Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածի օրինակով գործող Օրենսգիրքը լրացնել հատուկ նորմով առ այն, որ անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման

¹ Տե՛ս **Գ. Թ. Գրիգորյան, Դ. Ա. Թունայան**, նշված աշխատությունը, էջ 202:

² Փաստաբանի գործառույթների իրականացմանը ներկայացվող պահանջներ են տրված «Փաստաբանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի (ընդունվել է 2004 թվականի դեկտեմբերի 14-ին, ուժի մեջ է մտել 2005 թվականի հունվարի 22-ին, ՀՀՊՏ 2005.01.21/6(378) Հոդ.102) 5-րդ հոդվածի 1-ին մասում, Փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի (հաստատված է Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովի՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 19-ի թիվ 1-Լ որոշմամբ) 4.3-րդ կետում, https://advocates.am/images/general_meetings/2019/Kanonagirk_19.10.2019.pdf:

³ Անագատության մեջ գտնվող անձանց հանձնույթներ ուղարկելու պայմաններ են տրված Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքի (ընդունվել է 2022 թվականի հունիսի 15-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, <https://www.arlis.am/>) 81-րդ հոդվածում, «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի (ընդունվել է 2002 թվականի փետրվարի 6-ին, ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի ապրիլի 1-ին, ՀՀՊՏ 2002.04.01/11(186) Հոդ.175) 22-րդ հոդվածում, «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության՝ կալանավորվածներին պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնարկների ներքին կանոնակարգը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության N 1543-Ն որոշման (ընդունվել է 2006 թվականի օգոստոսի 3-ին, ուժի մեջ է մտել 2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ին) 153-րդ կետում, իրերի, առարկաների և սննդամթերքի ցանկում, որոնք արգելվում են ունենալ կալանավորված անձանց և դատապարտյալներին իրենց մոտ, ստանալ կամ ձեռք բերել հանձնույթներով, ծանրոցներով և փաթեթներով (N 2 ձև):

հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու համար, եթե քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակից չհանդիսացող անձի կողմից այդպիսի խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը որևէ դերակատարությամբ մասնակցելը դրսևորվել է օրենսդրությամբ թույլատրելի համարվող իրավաչափ արարքներ կատարելով:

Ուշագրավ է, որ Վրաստանի քրեական օրենսգրքում, որպես արարքի հակահրավականությունը բացառող հանգամանք, բացի անհրաժեշտ պաշտպանությունից, հանցանք կատարած անձին բռնելուց, ծայրահեղ անհրաժեշտությունից և իրավաչափ ռիսկից, նախատեսված է նաև այլ իրավաչափ արարքների պայմաններում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը: Այսպես, ըստ Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի՝ «Հակահրավական չեն համարվում անձի արարքները, ով կատարել է սույն օրենսգրքով նախատեսված արարքները այլ հանգամանքների առկայության պայմաններում, որոնք թեև սույն օրենսգրքում ուղղակիորեն նշված չեն, բայց լիովին բավարարում են այդ արարքի իրավաչափության պայմանները»¹: Այսինքն, Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածում հատուկ նորմ նախատեսված չլինելու դեպքում նույնիսկ չի առաջանա «օրենսդրական բաց», և անձինք չեն ենթարկվի քրեական պատասխանատվության «գողական համագործակցության» գործունեությանն աջակցելու համար այն դեպքում, երբ «գողական համագործակցության» անդամին կամ «օրենքով գողին» փոխանցեն սնունդ, հագուստ, իրեր, որոնք Վրաստանի օրենսդրությամբ թույլատրված են քրեակատարողական հիմնարկ փոխանցելուն, կամ մասնագիտական (ծառայողական) պարտականություններ կատարեն, գործունեություն իրականացնեն, որոնք նախատեսված են Վրաստանի օրենսդրությամբ:

Անդրադառնալով Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածում նախատեսված քրեական պատասխանատվությունը բացառող այն հանգամանքին, որ «գողական համագործակցության» գործունեությանն աջակցել» հանցագործություն չի համարվում անհետաձգելի գործողություն կատարելը, որն անհրաժեշտ է անձի կյանքը պահպանելու համար, գտնում ենք, որ նման հատուկ նորմ գործող Օրենսգրքում նախատեսելու անհրաժեշտությունը ևս բացակայում է՝ հաշվի առնելով գործող Օրենսգրքի 34-րդ հոդվածով (ծայրահեղ անհրաժեշտությունը), 35-րդ հոդվածով (անհաղթահարելի ուժը, ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքը) նախատեսված քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքների առկայությունը²:

Այսպիսով, գործող Օրենսգրքի Ընդհանուր մասում առկա քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքների համակարգի պայմաններում բացակայում է Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածի ծանոթագրության 1-ին մասում առկա իրավանորմի օրինակով գործող Օրենսգրքում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու համար քրեական պատասխանատվությունը բացառող հատուկ նորմ սահմանելու անհրաժեշտությունը:

Ի լրումն վերոգրյալի՝ հարկ է նշել, որ գործող Օրենսգրքում նման հատուկ նորմ սահմանելու անհրաժեշտության դեմ է վկայում նաև արտասահմանյան որոշ երկրների փորձը: Այսպես, հենց Վրաստանի քրեական օրենսգրքի այլ հոդվածներում, մասնավորապես՝ 223-րդ (անօրինական միավորում ստեղծելը, ղեկավարելը, այդ-

¹ Տե՛ս Վրաստանի քրեական օրենսգրք, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=234>:

² Քրեական պատասխանատվությունը բացառող վերոնշյալ հանգամանքների վերաբերյալ ավելի մանրամասն տե՛ս Ա. Գաբուզյան, Ա. Մարգարյան, Տ. Սիմոնյան, նշված աշխատությունը, էջեր 85-90, Գ. Թ. Գրիգորյան, Ղ. Ա. Թունասյան, նշված աշխատությունը, էջեր 190-196:

պիսի միավորմանը անդամակցելը, մասնակցելը կամ (և) անօրինական միավորման օգտին այլ գործունեություն իրականացնելը), 223¹-րդ («գողական համագործակցությունում» անդամակցություն կամ անձի կողմից «օրենքով գողի» կարգավիճակում լինել), 223²-րդ («գողական սխողկային» մասնակցելը), 223⁴-րդ («գողական համագործակցության» անդամին, «օրենքով գողին» դիմելը կամ այդկերպ դիմելու արդյունքում նյութական օգուտ կամ առավելություն ստանալը), 224-րդ (բանդիտիզմ), 224¹-րդ (շորթմամբ զբաղվող խմբավորմանը մասնակցելը) հողվածներում բացակայում է համանման հատուկ նորմ¹:

Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի 255-րդ (հանցավոր համագործակցություն կամ հանցավոր կազմակերպություն ստեղծելը, ղեկավարելը, ինչպես նաև դրան մասնակցելը), 255-1-րդ (հանցավոր ազդեցության հաստատում կամ տարածում), 255-2-րդ (հանցավոր հավաք (սխողկա) կազմակերպելը, անցկացնելու և աջակցելը կամ մասնակցելը), 255-3-րդ (հանցավոր ազդեցություն կիրառելու համար դիմելը), 256-րդ (հանցավոր կազմակերպության մասնակիցներին աջակցելը և նրան հանցավոր գործունեությունը քողարկելը), 257-րդ (բանդիտիզմ), 260-րդ (օրենքով չնախատեսված ռազմականացված կամ զինված խմբավորումներ ստեղծելը) հողվածներում ևս նման նորմ առկա չէ²:

Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 262-րդ (կազմակերպված խումբ, հանցավոր կազմակերպություն ստեղծելը և ղեկավարելը, ինչպես նաև դրանց մասնակցելը), 263-րդ (հանցավոր համագործակցություն ստեղծելը և ղեկավարելը, ինչպես նաև դրան մասնակցելը), 264-րդ (անդրազգային կազմակերպված խումբ, անդրազգային հանցավոր կազմակերպություն ստեղծելը և ղեկավարելը, ինչպես նաև դրանց մասնակցելը), 265-րդ (անդրազգային հանցավոր համագործակցություն ստեղծելը և ղեկավարելը, ինչպես նաև դրան մասնակցելը), 266-րդ (հանցավոր խմբի գործունեությունը ֆինանսավորելը, ինչպես նաև գույքը պահելը, բաշխելը, ֆինանսավորման աղբյուրներ մշակելը), 267-րդ (անօրինական ռազմականացված միավորում կազմակերպելը), 268-րդ (բանդիտիզմ) հողվածներում ևս նման հատուկ նորմ նախատեսված չէ³:

Նման հատուկ նորմ բացակայում է նաև Իտալիայի քրեական օրենսգրքի 416-րդ (անօրինական միությունը՝ հանցանք կատարելու նպատակով), 416bis (մաֆիոզային տեսակի անօրինական միություն) հողվածներում⁴:

Սույն գիտական հողվածի շրջանակներում անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև այն հարցին, թե որքանով է նպատակահարմար քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատող հատուկ խրախուսական նորմ չնախատեսելը:

Կազմակերպված հանցավոր խմբավորումների համախմբվածության բարձր մակարդակը, դրանց կոռումպացվածությունը և իրավապահ մարմիններից պաշտպանության համակարգի մտածվածությունը պետք է գտնեն համարժեք արտացոլում նորմատիվ իրավական ակտերում՝ նրանց դեմ պայքարի միջոցների մշակման

¹ Տե՛ս Վրաստանի քրեական օրենսգիրք,
<https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=234>:

² Տե՛ս Ուկրաինայի քրեական օրենսգիրք,
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109&pos=2316;-50#pos=2316;-50:

³ Տե՛ս Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք,
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=3946;-48#pos=3946;-48:

⁴ Տե՛ս Իտալիայի քրեական օրենսգրքի 416-րդ, 416bis հողվածներ,
https://sherloc.unodc.org/cld/legislation/ita/codice_penale/libro_secondo/article_416-416ter/article_416-416ter.html?lng=en:

գործում¹:

Պետությունը, հակազդելով կազմակերպված խմբերի հանցավոր գործունեությանը, մի կողմից ուժեղացնում է այդպիսի խմբերում հանցանք կատարած անձանց պատասխանատվությունը, մյուս կողմից, հաշվի առնելով խմբի կազմում հանցանք կատարած անձանց հանրային վտանգավորությունը, դրա փոփոխական բնույթը, խթանում է այդպիսի անձանց հետհանցավոր դրական վարքագիծը, այդ թվում նաև քրեական օրենքի միջոցով²:

Քրեաիրավական փոխզիջումը, որպես քրեաիրավական կարգավորման մեթոդ, իրենից ներկայացնում է պետության և հանցագործի փոխշահավետ համագործակցությունը, որի դեպքում առաջին կողմը հասնում է քրեական օրենսդրության խնդիրների իրագործմանը՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու կամ դա մեղմացնելու տեսքով զիջման գնով, սոցիալապես դրական հետհանցավոր վարքագծի դիմաց: Փոխզիջումը պետք է օրենսդրի կողմից օգտագործվի այն իրավիճակներում, երբ հանցանքի կատարումը կամ դրա բացասական հետևանքների առաջացումը կանխելն այլ միջոցներով անհնար կամ չափազանց դժվար է թվում³:

Փոխզիջման ինստիտուտի կոնկրետ դրսևորումներ քրեական իրավունքում հանդիսանում են, հետհանցավոր դրական վարքագծի պայմանով, քրեորեն պատժելի արարք կատարած անձանց ազատելու վերաբերյալ, այսպես կոչված, խրախուսական նորմերը⁴:

Այսպես, գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ ներգրավելու մասին իրավասու մարմիններին կամովին հայտնած և դրա գործունեության խափանմանը նպաստած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»⁵:

Ըստ Կ.Ա.Բիշարյանի՝ խրախուսական նորմի գործողությունը չի տարածվում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու մասին հայտնած անձանց վրա՝ նկատի ունենալով, որ վերջիններս, խմբավորմանը ներգրավված լինելով օժանդակ դերակատարությամբ, ի գորու չեն նպաստել խմբավորման գործունեության խափանմանը⁶:

¹ Տե՛ս **Оболенский Ю. Б.**, Освобождение от уголовной ответственности за деятельность организованных преступных объединений//Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И.Вернадского, Юридические науки, Т.6(72), № 1, 2020, էջ 146, <https://cyberleninka.ru/article/n/osvobozhdenie-ot-ugolovnoy-otvetstvennosti-za-deyatelnost-organizovannyh-prestupnyh-obedineniy/viewer>:

² Տե՛ս **Прокументов Л. М.**, Уголовно-правовое стимулирование позитивного посткриминального поведения участников преступного сообщества (преступной организации) нуждается в совершенствовании//Вестник Томского государственного университета, № 359, 2012, էջ 127, <https://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000430620>:

³ Տե՛ս **Фильченко А. П.**, Компромисс как метод уголовно-правового регулирования//Вестник Пермского университета, юридические науки, выпуск 2(20), 2013, էջ 257, <https://cyberleninka.ru/article/n/kompromiss-kak-metod-ugolovno-pravovogo-regulirovaniya/viewer>:

⁴ Տե՛ս **Агапов П. В.**, Компромисс как средство противодействия организованной преступной деятельности//Вопросы правоприменительной практики (DE LEGE LATA), էջ 75, <https://cyberleninka.ru/article/n/kompromiss-kak-sredstvo-protivodeystviya-organizovannoy-prestupnoy-deyatelnosti/viewer>, **Прокументов Л. М.**, նշված աշխատությունը, էջ 127:

⁵ Նույնանման խրախուսական նորմ որոշակի եզրութաբանական տարբերություններով, նախատեսված էր նաև նախկին Օրենսգրքի 223.3-րդ հոդվածի (քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելը կամ ներգրավելը) 4-րդ մասում:

⁶ Տե՛ս **Կ. Ա. Բիշարյան**, նշված աշխատությունը, էջ 42:

Հարկ ենք համարում անհամաձայնություն հայտնել վերը մեջբերված կատեգորիկ այն մոտեցմանը, որ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձինք, խմբավորմանը ներգրավված լինելով օժանդակ դերակատարությամբ, ի գորու չեն նպաստելու խմբավորման գործունեության խափանմանը: Թեև քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձինք, իրոք, ունեն օժանդակ դերակատարություն խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացման գործում, սակայն կարծում ենք, որ կատեգորիկ կերպով բացառել վերջիններիս կողմից խմբավորման գործունեության խափանմանը նպաստելու հնարավորությունն ընդունելի չէ: Հնարավոր են դեպքեր, երբ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձը խմբավորման գործունեության վերաբերյալ ունեցած տեղեկությունների, փաստաթղթերի շնորհիվ կամ այլ միջոցներով կարողանա նպաստել այդ խմբավորման գործունեության խափանմանը: Օրինակ, հաշվապահը, չհանդիսանալով քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամ և խմբավորմանը ներգրավված լինելով օժանդակ դերակատարությամբ, կարող է ունենալ խմբավորման «սև հաշվապահության» վերաբերյալ այնպիսի տեղեկություններ կամ փաստաթղթեր, որոնք իրավասու մարմիններին ներկայացնելու միջոցով վերջինս կարող է նպաստել այդ խմբավորման գործունեության խափանմանը:

Նման պայմաններում, հատուկ խրախուսական նորմ նախատեսված չլինելու դեպքում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձինք, ովքեր կարող են նպաստել այդ խմբավորման գործունեության խափանմանը, կխուսափեն իրավասու մարմինների հետ համագործակցության միջոցով կամ այլ ձևով խմբավորման գործունեության խափանմանը նպաստելուց՝ հաշվի առնելով, որ վերջիններիս կողմից նույնիսկ նման սոցիալապես դրական հետհանցավոր վարքագիծ դրսևորելը չի հանգեցնելու քրեական պատասխանատվությունից ազատելու:

Այս առումով հատկանշական է նաև, որ խմբում ներգրավված անձինք միշտ չէ, որ ունենում են արտահայտված հանցավոր կողմորոշում, սակայն անգորության, երբեմն ցածր մտավոր կարողության և անփորձության պատճառով չեն կարող հակազդել խմբի կազմակերպչի ճնշմանը: Ի տարբերություն կամավոր խմբի անդամ դարձած անձանց, վերջիններս առավել հակված են ճշմարիտ ցուցմունքներ տալ ոչ միայն իրենց հանցավոր գործունեության, այլ նաև՝ մասնակիցների գործողությունների վերաբերյալ¹:

Վերոգրյալից բացի, հարկ է նշել, որ սոցիալապես դրական հետհանցավոր վարքագծի պայմանով քրեական պատասխանատվությունից ազատող խրախուսական հատուկ նորմ նախատեսված է նաև քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելուն վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) նմանվող Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածում («գողական համագործակցության» գործունեությանն աջակցել)²:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ գործող Օրենսգրքում պետք է նախատեսել քրեական պատասխանատվությունից ազատող հատուկ խրախուսական

¹ Տե՛ս Ա. Գասպարյան, Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների և քննչական գործողությունների կազմակերպման և կատարման առանձնահատկությունները, Ղատական իշխանություն, 2021 մայիս-հունիս 5-6 (263-264), 2021, էջ 89, <http://ajra.am/hy/judicial-power>:

² Տե՛ս Վրաստանի քրեական օրենսգրքը, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=234>:

նորմ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձանց համար, եթե վերջիններս նպաստել են քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման գործունեության խափանմանը:

Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձանց՝ այդպիսի խմբավորման անդամ չհանդիսանալու, այդ խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանն օժանդակ ներգրավվածություն ունենալու հանգամանքները առաջարկում ենք քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու համար պատասխանատվություն նախատեսել առանձին հոդվածով և սահմանել առավել մեղմ պատիժ, քան նախատեսված է գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածում (քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելը կամ ներգրավելը):

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УЧАСТИЯ В РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ, ПРЕСЛЕДУЕМЫХ ГРУППОЙ С КРИМИНАЛЬНОЙ СУБКУЛЬТУРОЙ

Арман Бабаханян

*Аспирант, преподаватель кафедры уголовного права ЕГУ,
помощник судьи Уголовной палаты Кассационного суда РА*

Статья посвящена некоторым вопросам участия в реализации целей, преследуемых группой с криминальной субкультурой. В частности, автор статьи обсуждает отсутствие необходимости предусматривать специальную норму, исключаящую уголовную ответственность за участие в реализации целей, преследуемых группой с криминальной субкультурой, когда участие лица, не являющегося членом группы с криминальной субкультурой и играющего какую-либо роль в реализации ее целей, проявляется в совершении действий, считающихся допустимыми законодательством. Кроме того, была упомянута необходимость включения отдельной статьи об ответственности за участия в реализации целей, преследуемых группой с криминальной субкультурой, установления специальной поощрительной нормы, освобождающей от уголовной ответственности лиц, совершивших преступление и продемонстрировавших позитивное постуголовное поведение.

В результате автор предложил предусмотреть ответственность за участия в реализации целей, преследуемых группой с криминальной субкультурой в отдельной статье и установить более мягкое наказание, а также предусмотреть специальную стимулирующую норму, освобождающую от уголовной ответственности лиц, причастных к достижению целей, преследуемых группой с криминальной субкультурой, если последняя способствовала пресечению деятельности группы с криминальной субкультурой.

SOME ISSUES OF INVOLVEMENT IN THE REALIZATION OF THE GOALS PURSUED BY A GROUP WITH A CRIMINAL SUBCULTURE

Arman Babakhanyan

PhD Student, Lecturer at YSU Chair of Criminal Law,

Assistant to the Judge of the Criminal Chamber of the RA Cassation Court

The article is devoted to some issues of involvement in the realization of the goals pursued by a group with a criminal subculture. In particular, the author of the article discussed the lack of need to provide a special norm excluding criminal liability for the above-mentioned act, when the participation of a person, who is not a member of such a group, with any role in the realization of the group's goals was manifested by performing actions considered permissible by the legislation. In addition, reference was made to the need to provide a separate article for the responsibility for the act under discussion, to establish a special incentive norm exempting the persons who committed the crime and demonstrated positive post-criminal behavior from criminal liability.

As a result, the author proposed to provide responsibility for the above-mentioned crime in a separate article and establish more lenient punishment, as well as provide a special incentive norm exempting from criminal responsibility for the persons involved in the realization of the goals pursued by such a group, if the latter contributed to the disruption of the group's activities.

Բանալի բառեր- քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում, գողական աշխարհ, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինել, մասնագիտական գործառույթների իրականացում, օրենքի կամ իրավական այլ ակտերի պահանջները կատարել, քրեաիրավական փոխզիջում, քրեական պատասխանատվությունից ազատող խրախուսական նորմ, պատիժ սահմանել

Ключевые слова: криминальная субкультурная группа, воровской мир, осуществление профессиональных функций, выполнение требований закона или других правовых актов, уголовно-правовой компромисс, стимулирующая норма, освобождающая от уголовной ответственности, назначение наказания

Keywords: group with a criminal subculture, thieves' world, to be involved in the realization of the goals pursued by a group with a criminal subculture, implementation of professional functions, fulfilling the requirements of the law or other legal acts, criminal-legal compromise, incentive norm exempting from criminal liability, imposing punishment

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՎԵՐԱՑՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

Դավիթ Հակոբյան

*ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի
փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

Սույն հոդվածը ընդհանրական ներկայացնում է Միջազգային քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ ՄՔԴ կամ Դատարան) իրավագործության իրականացման հիմնական սկզբունքները, Դատարանի կանոնադրության վավերացման վերաբերյալ մտահոգությունները և դրանք փարատող փաստարկները¹: Քննարկվում են նաև ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման հնարավոր տարբերակները, մասնավորապես՝ այնտեղ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը կրկին Սահմանադրական դատարանում քննության առարկա դարձնելու հնարավորությունը և/կամ ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման նպատակով Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ կատարելու անհրաժեշտությունը: Սահմանադրության մեջ ՄՔԴ իրավագործության ճանաչմանը հղում անելու անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ, երբ վերջինիս կանոնադրության վավերացման հարցը չի ներկայացվում Ազգային ժողով, և դրա հարցի վերջնական լուծումը փաստորեն թողնվում է ժողովրդին հանրաքվեի միջոցով:

1. Միջազգային քրեական իրավագործության հաստատումը

Միջազգային քրեական դատարանը հիմնադրվել է 1998 թ. հուլիսի 17-ին Հռոմի ստատուտի համաձայն²: Այն քրեական արդարադատության մշտապես գործող առաջին միջազգային դատարանն է, որը կոչված է քրեական արդարադատություն իրականացնել միջազգային ողջ հանրության մտահոգությունը հարուցող առավել ծանր հանցագործությունների համար պատասխանատու ֆիզիկական անձանց նկատմամբ (ցեղասպանություն, ագրեսիայի հանցագործություն, պատերազմական հանցագործություններ և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ): Ընդ որում, ելնելով Դատարանին ենթակա հանցագործության տեսակից, սահմանված է իրավական երկու տարբեր ռեժիմներ:

- Ցեղասպանության, պատերազմական և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում Դատարանն ունի իրավագործություն, եթե հանցանքները կատարվել են 2002 թ. հուլիսի 1-ին և դրանից հետո ՄՔԴ մասնակից պետության քաղաքացու կողմից կամ մասնակից պետության տարածքում: Հարկ է

¹ Վերլուծությունը պատրաստելիս հաշվի են առնվել նաև Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության խորհրդի քարտուղար Արմեն Գրիգորյանի իրավերով 2022 թվականի հուլիսի 14-ին հասարակական կազմակերպությունների, պետական կառույցների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ կազմակերպված հանդիպում-քննարկման ժամանակ հարցադրումները, մտահոգությունները, ՄՔԴ կանոնադրությունը վավերացնելու անհրաժեշտության մասին Դավիթ Հակոբյանի հիմնավորումները:

² Ուժի մեջ է մտել 2002 թ. հուլիսի 1-ին:

նկատել, որ ՄՔԴ դատախազը, որպես կանոն, հարուցում է քննություն որոշակի իրավիճակի վերաբերյալ, ինչը հնավորություն է ընձեռում վերջինիս քննության ընթացքում կենտրոնանալ այդ իրավիճակի ընթացքում կատարված առանձին իրադարձությունների վրա և ըստ անհրաժեշտության քրեական հետապնդում իրականացնել տարբեր հակամարտող կողմերի ներկայացուցիչների նկատմամբ:

- Ազրեսիայի հանցագործության դեպքում Դատարանն ունի իրավագործություն 2018 թվականի հուլիսի 17-ից սկսած: Ընդ որում, եթե Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացնի ՄՔԴ կանոնադրությունը, և Ադրբեջանը ներխուժի, ասենք, Սյունիք (ՄՔԴ մասնակից պետության տարածք), Դատարանն իրավագործություն կունենա ադրբեջանական զինված ուժերի կատարած ցեղասպանության, պատերազմական, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ: Մինչդեռ ազրեսիայի հանցագործության փաստով Դատարանի իրավագործությունը կարող է տարածվել բացառապես Մասնակից պետության քաղաքացիների նկատմամբ՝ անկախ հանցագործությունների կատարման վայրից:

Հարկ է նկատել, որ Դատարանն իր նախաձեռնությամբ կարող է հարուցել քննություն՝ անկախ այն բանից, թե ՄՔԴ մասնակից պետությունից ստացվել է դիմում, թե ոչ: Եթե Մասնակից պետության դիմումի կամ իր նախաձեռնությամբ քննություն կարող է հարուցվել միայն Դատարանի իրավագործության առկայության դեպքում, ապա ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի դիմումի պարագայում քննություն կարող է հարուցվել նաև ոչ մասնակից պետության քաղաքացիների նկատմամբ:

2. Միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրության վավերացման անհրաժեշտությունը

Այստեղ կոհտարկենք տարիներ շարունակ ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման դեմ բերվող փաստարկները, կիսմնավորենք դրա վավերացման անհրաժեշտությունը՝ հատկապես հաշվի առնելով 2022 թ. սեպտեմբերի 13-14-ը տեղի ունեցած Ջերմուկ-Սոթք-Սյունիք իրադարձությունները:

2.1. ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման հետ կապված մտահոգությունները

- Քանի որ Ադրբեջանը ՄՔԴ մասնակից պետություն չէ, հնարավոր է՝ Դատարանը անդրադառնա բացառապես ՀՀ զինված ուժերի մասնակցությամբ կատարված հանցանքներին: Կա մտավախություն, որ հնարավոր է՝ հարուցվեն քննություններ ՀՀ քաղաքացիություն ունեցող զինվորականների նկատմամբ (ադրբեջանական ազդեցության տակ գտնվող կազմակերպությունների դիմումների հիման վրա՝ թեկուզ հետագայում կարճվեն), որոնք եղել են ներգրավված առաջին և երկրորդ դարաբաղյան պատերազմներում:

- Տարածաշրջանում դեռևս չի հաստատվել խաղաղություն. բացի Վրաստանից՝ տարածաշրջանի բոլոր խաղաղողները Մասնակից պետություն չեն:

- Դատարանի ոչ արդյունավետությունը: Վերջին քսան տարիների ընթացքում հարուցվել են բազմաթիվ քննություններ, սակայն եղել են դեպքեր, երբ մեղադրյալներին չեն հանձնել Դատարանին, և, փաստորեն, ամբողջ գործընթացը դարձել է անարդյունավետ: Քննությունը տևում է երկար տարիներ, գործերը որպես կանոն հարուցվում են աֆրիկյան երկրների նկատմամբ կամ ունեն քաղաքական ուղղվածություն:

2.2. ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման օգտին փաստարկները

ՄՔԴ իրավագործության վավերացումը Հայաստանի Հանրապետության որդեգրած խաղաղության հաստատման քաղաքականության մաս է կազմում: Ավելին, ՄՔԴ միանալը ժողովրդավարությանը, միջազգային իրավունքի սկզբունքներին

հավատարիմ լինելու, քաղաքակիրթ աշխարհին պատկանելությունը ապացուցելու լրջագույն քայլ է: ՄՔԴ-ին միանալը մշտապես հիշատակվում է Եվրամիության հետ մեր փոխհարաբերություններում, ինչպես նաև հաճախ բարձրացվում է նրա անդամ պետությունների և Հայաստանի Հանրապետության երկկողմանի շփումների տարբեր ձևաչափերում:

Ղատարանի կանոնադրության վավերացմամբ ՀՀ տարածքը մտնում է Ղատարանի իրավագործության տակ, ինչը բնականաբար առնվազն կզգաստացնի ադրբեջանական կողմին և կուժեղացնի Եվրամիության ազդեցությունը տարածաշրջանում: ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման անհրաժեշտությունը ավելի ակնհայտ, եթե ոչ հրատապ դարձավ 2022 թ. սեպտեմբերի 13-14-ը տեղի ունեցած Ջերմուկ-Սոթք-Սյունիք իրադարձություններից հետո: Ադրբեջանի հարձակման հետևանքով Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կատարվեցին ՄՔԴ-ին ենթակա հանցագործություններ, որոնց վերաբերյալ քննության հարուցումը առնվազն կարող էր դիտարկել ՄՔԴ դատախազի կողմից, եթե Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրած լիներ ՄՔԴ կանոնադրությունը: Նույնիսկ շրջանառվում են տեսանյութեր ռազմագերիների սպանությունների վերաբերյալ, ինչի կապակցությամբ Եվրամիության, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիայի ներկայացուցիչները հանդես եկան աննախադեպ հյայտարարություններով՝ հույս հայտնելով, որ ադրբեջանական իշխանությունները կկատարեն պատշաճ քննություն: Սրան ավելանում են արևմտյան երկրների խորհրդարաններում շրջանառվող բանաձևերի նախագծերը, որոնք պահանջում են սանկցիաներ կիրառել ադրբեջանական իշխանությունների նկատմամբ¹: Վերջապես, բազմիցս շեշտվել է, որ ՄՔԴ քննություն նախաձեռնելիս առանձնակի կարևորություն է տալիս կանանց դեմ կատարված հանցագործությունների դատապարտմանը, որոնք կատարվեցին 2022 թ. սեպտեմբերին²:

Ղատարանի իրավագործությունը կտարածվի ՄՔԴ կանոնադրության վավերացումից հետո ընկած ժամանակահատվածի վրա, եթե հակառակի մասին չհայտարարեն Հայաստանի Հանրապետության իրավասու մարմինները: Առաջին պատերազմը չի կարող ընկնել Ղատարանի իրավագործության տակ, քանի որ վերջինս կարող է ունենալ իրավագործություն միայն 2002 թ. հուլիսի 1-ից՝ անկախ այն բանից, թե երբ է Հայաստանի Հանրապետությունը կամ Ադրբեջանի Հանրապետությունը ձանաչել ՄՔԴ իրավագործությունը: Այնուամենայնիվ, առաջանում է տրամաբանական հարց՝ կարո՞ղ է արդյոք Ղատարանն անդրադառնալ կամ այլ կերպ հաշվի առնել մինչև Հայաստանի Հանրապետության նկատմամբ ՄՔԴ իրավագործության տարածումը կատարված արարքները Ղատարանի իրավագործությանը ենթակա դեպքերը ՄՔԴ կանոնադրության համատեքստում գնահատելիս՝ հաշվի առնելով արարքների լայնածավալ, կանոնավոր լինելը կամ առհասարակ հարուցման նպատակահարմարությունը (արդարադատության շահերի գնահատում և այլն)³: Միջազգային քրեական դատարանի կողմից քննություն նախաձեռնելու առնչությամբ պետք է նկատել, որ Ղատարանը հարուցում է քննություն որոշակի իրավիճա-

¹ <https://en.armradio.am/2022/09/14/uk-lawmakers-call-for-sanctions-against-azerbaijan-amid-renewed-aggression-against-armenia/>

² St´u Margaret M. deGuzman, Giving priority to Sex Crime Prosecutions: The Philosophical Foundations of a Feminist Agenda *in International Criminal Law Review* (2011), 515-528 pp

³ ՄՔԴ կանոնադրության 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն» նշանակում է թվարկված գործողություններից յուրաքանչյուրը, որոնք կատարվում են իբրև քաղաքացիական անձանց դեմ ուղղված լայնածավալ կամ կանոնավոր հարձակում, եթե նման հարձակումը տեղի է ունենում գիտակցված: ՄՔԴ կանոնադրության 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ Ղատարանին ընդդատյա են պատերազմական հանցագործությունները: Սասնավորապես՝ եթե դրանք կատարվել են ծրագրի կամ քաղաքականության շրջանակներում կամ նման հանցագործությունների լայնածավալ իրականացմամբ:

կի հետ կապված (Ուզանդա, Կոնգո, Սուդան և այլն): Իրավիճակը որպես կանոն նույնացվում է աշխարհագրական միավորի հետ: Այնուհետև իրավիճակի քննության շրջանակում ՄՔԴ դատախազը դիտարկում է առանձին իրադարձություններ, որոնք տեղի են ունեցել/կատարվել են Ղատարանի իրավագործության ճանաչումից հետո, և առանձին անձանց նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդում: ՄՔԴ քննության առարկա դարձած իրավիճակները ուսումնասիրելիս պարզ է դառնում, որ մինչև իրավագործության ճանաչումը կատարված արարքներին Ղատարանն անդրադարձնում է, երբ նկարագրում է ենթատեքստը, զինված ընդհարման պատմությունը և այլն, սակայն բազմիցս շեշտել է, որ չի քննի արարքներ/իրադարձություններ, որոնք տեղի են ունեցել մինչև Ղատարանի իրավագործության ճանաչումը: Այսպես, *Լուբանգայի* գործով ՄՔԴ Մինչդատական վարույթի պալատը կալանքի որոշման մեջ նշում է, որ ՄՔԴ-ն ունի իրավագործություն այն արարքների նկատմամբ (մինչև տասնհինգ տարեկան երեխաներին ազգային զինված ուժեր գորակոչելը կամ հավաքագրելը կամ ռազմական գործողություններին նրանց ակտիվ մասնակցությունն օգտագործելը), որոնք համատարած կատարվել են 2002 թ. սեպտեմբերից մինչև 2003 թվականի հունիսը¹ (Ղատարանի իրավագործությունը Կոնգոյի նկատմամբ տարածվում է 2002 թվականի հուլիսից): Իրավագործության առկայությունը ցույց տալու համար պալատը սահմանում է, որ երեխաները մասնակցել են զինված ընդհարումներին Լիբիայում և Մբայում 2002 թվականի հոկտեմբերին, Կարգուում՝ 2003 թվականի սկզբին, Լիպրիում և Բոգոռոկում՝ 2003 թվականի փետրվարին և մարտին: Այլ կերպ ասած՝ բոլոր իրադարձությունները կատարվել են իրավագործությունը ճանաչելուց հետո, և դրանց համատարած կամ համակարգված բնույթը հիմնավորելիս կրկին նշվել են միայն այն իրադարձությունները, որոնք կատարվել են իրավագործության ճանաչումից հետո: Նույն մոտեցումը հաստատվել է նաև նույն գործով դատավճռով²: Նույն կերպ բացատրելով, թե ինչու չի նախաձեռնում Վենեսուելայում կատարված միջազգային հանցագործությունների առնչությամբ քննություն, ՄՔԴ դատախազը նշել է, որ *մեղադրանքների զգալի մասը վերաբերում էր միջադեպերին, որոնք ենթադրաբար տեղի է ունեցել մինչև 2002 թվականի հուլիսի 1-ը, մասնավորապես՝ 2002 թվականի ապրիլյան հեղաշրջման ժամանակ տեղի ունեցած միջադեպերերը, ուստի չեն կարող քննություն նախաձեռնելու հիմք դառնալ ՄՔԴ կանոնադրության համատեքստում*³:

Սկզբունքորեն, եթե հանցավոր վարքագիծը սկսվել է նախքան իրավագործության տարածումը, մեղադրանքը կարող է հիմնված լինել միայն պաթեռնի այն մասի վրա, որը տեղի է ունեցել իրավագործության ճանաչումից հետո: Սա չի բացառում, սակայն, ըստ Ռուանդայի գործով միջազգային քրեական դատարանի, որ նախկինում տեղի ունեցած իրադարձություններին անդրադարձ կատարվի ենթատեքստը պարզաբանելու, դատարանին ենթակա հանցավոր արարքների տարրերի առկայությանը եզրահանգելու կամ արարքի դիտավորյալ կատարված լինելու ամբողջական պատկերը պարզելու տեսանկյունից⁴: Այնուամենայնիվ, բոլոր դեպքերում ենթադրվում է, որ պետք է կատարվի արարք Ղատարանի իրավագործության ճանաչումից հետո:

¹ St`u https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2006_02234.PDF

² https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2007_02360.PDF https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2012_03947.PDF para 25-27, 42

³ St`u Letter of Prosecutor dated 9 February 2006 (Venezuela), www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/4E2BC725-6A63-40B8-8CDC-ADBA7BCAA91F/143684/OTP_letter_to_senders_re_Venezuela_9_February_2006.pdf, p. 3.

⁴ St`u Bikindi (ICTR-01-72-T), Judgment, 2 December 2008, para. 27; Nahimana (ICTR-99- 52-A), Judgment, 28 November 2007, para. 315.

http://www.worldcourts.com/ictf/eng/decisions/2008.12.02_Prosecutor_v_Bikindi.htm

չումից հետո, որի առնչությամբ միայն Ղատարանը կիրականացնի քրեական հետապնդում, սակայն այդ արարքները գնահատելիս կարող է անդրադարձ կատարվել նախկինում կատարված հանցավոր արարքներին միայն Ղատարանի իրավագործության ճանաչումից հետո կատարված արարքների առանձին տարրեր գնահատելիս կամ հիմնավորելիս:

Այն մտավախությունը, որ մեր զինվորականները կարող էին կատարել հանցագործություններ, երբեմն «նաև՝ ակամա»՝ ելնելով «ռազմական խիստ անհրաժեշտությունից», և կանգնել ՄՔԴ առջև, հիմնագուրկ է և խիստ մտահոգիչ: Հարկ է նկատել, որ «էպիզոդիկ հանցագործությունների տարրեր» պարունակող իրադարձություններին Ղատարանը, որպես կանոն, չի անդրադառնում. սահմանված է բարձր շեմ: ՄՔԴ-ն քննություն հարուցելիս որպես կանոն հաշվի է առնում մի շարք գործոններ, ինչպիսիք են՝ կատարված հանցանքների ինտենսիվությունը, ժանրությունը, գնահատում որքանով է քննության հարուցումը բխում արդարության շահեկից և այլն, ինչը վկայում է, որ հարուցվում է քննություն միայն ժանրագույն, մարդկության խիղճը ցնցող հանցագործությունների նկատմամբ, որոնց կատարումը մեր զինվորականների կողմից պետք է ամեն գնով բացառել և դատապարտել անգամ այդ թեմայով խոսույթը: Այս առումով կարևորվում է նաև միջազգային հումանիտար իրավունքի վերաբերյալ մշտական դասընթացների կազմակերպումը: Բացի այդ, պետք է հիշել, որ Ադրբեջանը ցանկացած ժամանակ կարող է իր նախածեռնությամբ ad hoc ճանաչել Ղատարանի իրավագործությունը՝ ավտոմատ վերջինիս տալով գործելու հնարավորություն և ստանալ նախածեռնողի բռնուպը:

ՄՔԴ-ն բացառապես աֆրիկյան երկրներով զբաղվող դատարան չէ, հարուցվել են քննություններ նաև հարավամերիկյան, ասիական երկրների նկատմամբ, եղել են արդեն իսկ դատապարտումներ: ՄՔԴ-ի բնութագրիչ առանձնահատկություններից է նաև զոհերի (տուժողների) իրավունքների պաշտպանության և պատճառված վնասի հատուցման արդյունավետ մեխանիզմները, կանանց նկատմամբ կատարված հանցագործությունների առանձնակի դատապարտումը: Ղատարանն առավելապես զոհակենտրոն կառույց է. զոհերն ունեն էական մասնակցություն դատավարությունների ընթացքում, և նախատեսված են զոհերի հատուցման մեխանիզմներ¹:

3. ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման հնարավորությունը

ՄՔԴ դատարանի կանոնադրության վավերացման համար ՀՀ-ում առկա է խոչընդոտ. կանոնադրությամբ սահմանված պարտավորությունները Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2004 թվականի օգոստոսի 13-ի որոշմամբ (այսուհետ նաև՝ Սահմանադրական դատարանի որոշում) ճանաչվել են Սահմանադրությանը հակասող²: Ի դեպ, հարկ է նկատել, որ վիճելի է՝ հնարավոր է արդյոք ad hoc ճանաչել ՄՔԴ իրավագործությունը որոշակի ժամանակահատվածի համար Սահմանադրական դատարանի վերը նշված որոշման առկայության պարագայում: Այլ կերպ ասած՝ հնարավոր է արդյոք Միջազգային քրեական դատարանի իրավագործության ad hoc ճանաչման գործընթացը խափանվի, եթե տվյալ պետության իրավական համակարգում առկա է սահմանադրական դատարանի որոշում՝ սահմանված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող: Բազմաթիվ մասնագետներ անդրադառնում են այս հարցին, փորձում պարզել՝ պե՞տք է արդյոք Ղատարանը դիտարկի ՄՔԴ իրավագործության ad hoc ճանաչ-

¹ St' u Sam Garkawe, Victims and the International Criminal Court: three major issues in *International Criminal Law Review* (2003), 345-367pp

² <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=4820>

ման «սահմանադրականությունը», թե՞ ոչ, և չկա միանշանակ կարծիք¹:

ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման համար Հայաստանի Հանրապետությունն ունի երկու ճանապարհ: Առաջին. դիտարկել՝ որքանով է հնարավոր վերանայել Սահմանադրական դատարանի որոշումը: Երկրորդ. դրա անհնարինության դեպքում ինչպիսի՞ փոփոխություններ են անհրաժեշտ կատարել Սահմանադրության մեջ, որպեսզի դա հնարավոր դառնա: Ընդ որում, Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ կատարելու անհրաժեշտություն հնարավոր է առաջանա նաև այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանը վերանայում է իր որոշումը, ճանաչում ՄՔԴ կանոնադրությամբ ամրագրված պարտավորությունները Սահմանադրությանը համապատասխան, սակայն ՄՔԴ կանոնադրությունը չի ներկայացվում վավերացման Ազգային ժողով:

3.1. Սահմանադրական դատարանի որոշման վերանայումը

2018 թվականի հունվարի 17-ի «Սահմանադրական դատարանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 68-րդ հոդվածի 16-րդ մասի համաձայն (այսուհետ նաև՝ Սահմանադրական օրենք) իրավական ակտերի (օրենքներ և այլն) Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով հնարավոր է վերանայել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի որոշումը, եթե փոփոխվել է Սահմանադրության՝ տվյալ գործով կիրառված դրույթը, կամ ի հայտ է եկել տվյալ գործով կիրառված՝ Սահմանադրության դրույթի այնպիսի նոր ընկալում, որի առկայությամբ նույն հարցի վերաբերյալ կարող է ընդունվել Սահմանադրական դատարանի այլ որոշում, և տվյալ հարցն ունի սահմանադրաիրավական սկզբունքային նշանակություն: ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման համար անհրաժեշտ են հետևյալ երկու իրադարձությունները.

- Սահմանադրական օրենքում կատարել փոփոխություն, որպեսզի վերը նշված հիմքով վերանայելու հնարավորությունը տարածվի նաև միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշման նկատմամբ, երբ վերջինս ճանաչվել է հակասահմանադրական: Ընդ որում, այդ հիմքով գործի քննության ընդունելու վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի աշխատակարգային որոշումն ըղնունվում է դատավորների ընդհանուր թվի ծայնների 2/3-ով: Հարկ է նկատել, որ մեկ այլ մոտեցմամբ Սահմանադրական օրենքում առկա կարգավորումները թույլ են տալիս Սահմանադրական դատարանին վերանայել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների հակասահմանադրականության վերաբերյալ որոշումը ևս, եթե փոփոխվել է Սահմանադրության՝ տվյալ գործով կիրառված դրույթը²: Սահմանադրական դատարանը դեռևս չի ունեցել առիթ այս կապակցությամբ արտահայտելու իր դիրքորոշումը:

- Սահմանադրական դատարանը վերանայում է իր իսկ որոշումը և ճանաչում ՄՔԴ կանոնադրությամբ ամրագրված պարտավորությունները Սահմանադրությանը համապատասխանող:

¹ St' u Marchuk, I. Ukraine and the International Criminal Court: Implications of the Ad Hoc Jurisdiction

Acceptance and Beyond in *Vanderbilt Journal of Transnational Law* (2021), 49(2), 323-370.

² Սահմանադրական օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի և 2-րդ մասի համաձայն՝ «Սահմանադրական դատարանը, ելնելով գործի հանգամանքներից, կարող է կայացնել գործը քննության ընդունելու մասին պատճառաբանված աշխատակարգային որոշում, եթե Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-5-րդ կետերում նշված գործերով ներկայացված որևէ դիմումում առաջադրված հարցի վերաբերյալ առկա է Սահմանադրական դատարանի որոշում»:

Սահմանադրական դատարանները ՄՔԴ կանոնադրությամբ սահմանված պարտավորությունների սահմանադրականությունը գնահատելիս բարձրացրել են գլխավորապես պաշտոնատար անձանց անձեռնմխելիության, արտահանձնման, ներում և համաներում կիրառելու հայեցողության սահմանափակման, ինքնիշխանության հետ կապված հարցեր (Հայաստան, Ուկրաինա, Ֆրանսիա, Պորտուգալիա, Գերմանիա և այլն): Իրավունքի միջոցով ժողովրդավարության Եվրոպական հանձնաժողովը (այսուհետ նաև՝ Վենետիկի հանձնաժողով) առաջարկել է լուծման երեք ճանապարհ՝ հողված ավելացնել սահմանադրության մեջ, որով ուղղակիորեն հնարավոր համարել ՄՔԴ կանոնադրության վավերացումը, կատարել փոփոխություն բոլոր վերաբերելի դրույթներում կամ մեկնաբանել դրանք այնպես, որպեսզի չլինի հակասություն (ասենք, տարբերակել երկու ռեժիմ՝ հանձնում և արտահանձնում, երբ հնարավոր է հանձնել ՄՔԴ-ին, սակայն արգելվում է արտահանձնել այլ պետության: Անձեռնմխելիության հարցում ևս առանձնացնել երկու ռեժիմ՝ ներպետական և միջազգային մակարդակով անձեռնմխելիություն և սահմանադրական արգելքները վերաբերելի դիտարկել միայն ներպետական մակարդակում: Մյուս լուծումը ընդունել, որ միջազգային սովորութական իրավունքով արդեն իսկ անձեռնմխելիություն չի կիրառվում այս համատեքստում պետության և կառավարության գլուխների նկատմամբ և այլն):¹ Պետությունները կարող են կիրառել նաև այսպես կոչված մեկնաբանման նպատակի սկզբունքը: Այս դեպքում ՄՔԴ կանոնադրությունը մեկնաբանվում է սահմանադրական արժեքների համատեքստում: Այս առումով օգտակար կարող է լինել ՄՔԴ կանոնադրության նախաբանը, որտեղ հղում է արվում խաղաղությանը, անվտանգությանը և այլն²:

Ինչ վերաբերում է ՄՔԴ կանոնադրությամբ սահմանված պարտավորությունները Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը հակասող ճանաչած Սահմանադրական դատարանի 2004 թվականի օգոստոսի 13-ի որոշմանը, այն բարձրացնում էր հիմնականում երկու հարց՝ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կողմից ներում շնորհելու իրավունքի սահմանափակումը, ինչպես նաև ՄՔԴ ենթակա առավել ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց անպատժելիությունը բացառելու և դրանով իսկ այդպիսի հանցագործությունների կանխմանը նպաստելու համար ներպետական քրեական իրավագործության մարմիններին շարքը Սահմանադրությամբ չնախատեսված մարմնով լրացնելը: Սահմանադրական դատարանի որոշումը միանշանակ չի ընդունվել ակադեմիական շրջանակում, մասնավորապես բարձրացվել են հետևյալ հարցադրումները³.

✓ Առաջին խնդրի հետ կապված Սահմանադրական դատարանը որոշեց, որ ՄՔԴ կողմից դատապարտված՝ Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր իրավագործության ներքո գտնվող անձինք չեն կարող փաստորեն օգտվել ներում ստանալու, ինչպես նաև իրենց նկատմամբ համաներում կիրառելու միջոցով պատժի կրումից ազատվելու կամ ազատագրվման ժամկետը կրճատելու հնարավորությունից, և, հետևաբար՝ «Նախագահը չի կարող այդ անձանց առնչությամբ իրացնել դատապարտյալներին ներում շնորհելու իրավունքը, իսկ ՀՀ Ազգային ժողովը՝ հա-

¹ Second report on Constitutional Issues raised by the ratification of the Roma Statute of the ICC, Supplement to the report on constitutional issues raised by the ratification of the Rome Statute of the ICC (CDL-INF (2001) 001) adopted by the Venice Commission at its 76th Plenary Session, Venice 17-18 October 2008, para 5-11

² Ավելի մանրամասն տե՛ս Helen Duffy, National Constitutional Compatibility and the International Criminal Court, <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1211&context=djcoil>

³ Տես Դավիթ Հակոբյան, «Միջազգային քրեական դատարանի կողմից քննության նախաձեռնումը» թեմայով ատենախոսություն իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի աստիճանի հայցման համար, Երևան 2006:

մաներում հայտարարելու իրավունքը: Առաջանում է տրամաբանական հարց՝ կարելի՞ է արդյոք պատկերացնել, որ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը կամ Ազգային ժողովը կարող են համապատասխանաբար ներում շնորհել կամ համաներում կիրառել ցեղասպանություն, պատերազմական կամ մարդկության դեմ հանցագործություն կատարած անձին/անձի նկատմամբ և պնդել, որ այդ իրավունքը սահմանափակվում է ՄՔԴ կանոնադրությամբ¹:

✓ Կանոնադրությունն ամրագրում է Ղատարանի իրավագործության հիմքում ընկած հիմնական սկզբունքը, այն է՝ Ղատարանը, իրավագործություն իրականացնելով Կանոնադրությամբ նախատեսված ծանր հանցագործությունների կատարման համար պատասխանատու անձանց նկատմամբ, լրացնում է ներպետական իրավագործության մարմինները: Ղատարանի իրավագործության հիմքում ընկած այս սկզբունքի բովանդակությունը, մասնավորապես, բացահայտված է Կանոնադրության 17 հոդվածում, որի համաձայն՝ *Ղատարանն իրավատու է Կանոնադրությամբ նախատեսված հանցագործությունների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնել միայն այն դեպքում, երբ տվյալ պետությունն ի վիճակի չէ կամ չի ցանկանում Կանոնադրությամբ նախատեսված հանցագործությունների առնչությամբ պատշաճ կերպով իրականացնել քննություն կամ քրեական հետապնդում*²: Փաստորեն, ՄՔԴ մեքենան գործում է, երբ տվյալ պետության դատական համակարգը ունակ չէ կամ չի ցանկանում արդարադատություն իրականացնել ՄՔԴ-ին ենթակա առավել ծանր հանցագործությունների նկատմամբ, որոնց դատապարտումը համընդհանուր արգելք է: Առաջանում է տրամաբանական հարց. եթե Հայաստանի Հանրապետությունը ի վիճակի չլինի կամ ցանկություն չունենա քննելու այս հանցագործությունները, ապա չի՞ նշանակի ուղղակիորեն, որ մենք չունենք անկախ դատական իշխանություն, իշխանությունների տարանջատում, հետևաբար, ինչպես եզրահանգում է Ֆրանսիայի 1789 թվականի Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագրի 16-րդ հոդվածը՝ *եթե չունեն իշխանությունների տարանջատում, ապա չունեն նաև Սահմանադրություն*:

3.2. Սահմանադրության մեջ առաջարկվող փոփոխությունների շրջանակը

Սահմանադրական դատարանի իր իսկ կայացրած որոշման վերանայման անհնարինության կամ վերանայման դեպքում ՄՔԴ կանոնադրությամբ սահմանված պարտավորությունները 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությանը հակասող ճանաչվելու դեպքում ՄՔԴ կանոնադրության վավերացումը հնարավոր կդառնա միայն Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ կատարելուց հետո: Սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում կարող է առաջանալ ՄՔԴ-ին հղում անելու անհրաժեշտություն, եթե ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման հարցը չի բարձրացվում Ազգային ժողովում, և ՄՔԴ-ին անդամակցության հարցի լուծումը կարող է թողնվել ժողովրդին հանրաքվեի միջոցով:

Ըստ Վենետիկի հանձնաժողովի ՄՔԴ կանոնադրության սահմանադրականության հարցի առավել տարածված լուծումներն են՝ Սահմանադրության լայն մեկնաբանությունը կամ ՄՔԴ կանոնադրության վավերացումը հնարավոր դարձնող հոդվածի/պարագրաֆի ներդնումը Սահմանադրություն:

ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման նպատակով Ֆրանսիայի Սահմանադրության 6-րդ բաժնում «Միջազգային պայմանագրեր» վերտառությամբ իբրև առանձին փոփոխություն սահմանվեց, որ *Հանրապետությունը կարող է ճանաչել ՄՔԴ իրավագործությունը*: Համանման դրույթ պարունակեց նաև Ուկրաինայի Սահմանադրությունը իր արդարադատությանը վերաբերող հոդվածում (համարժեքը <<

¹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի որոշման կետ 17-ը:

² Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի որոշման կետ 14-ը:

Սահմանադրության 162-րդ հոդվածն է): Պորտուգալիայի Սահմանադրությամբ նախաբանին հաջորդող «Հիմնական սկզբունքներ»-ի 7-րդ հոդվածի՝ «Միջազգային հարաբերություններ» վերնագրով վերջին պարագրաֆը վերաբերում է ՄՔԴ-ին («Հիմնական սկզբունքներ»-ին հաջորդում է Սահմանադրության 1-ին գլուխը՝ «Հիմնական իրավունքներ և պարտականություններ» վերտառությամբ): Ամրագրվում է, որ *ժողովուրդների և անհատ մարդ արարածների իրավունքների հարգմանը նպաստող միջազգային արդարադատության իրականացման նպատակով Հռոմի Ստատուտով ամրագրված կոմպլիմենտարության սկզբունքի և այլ դրույթների առկայության պայմաններում Պորտուգալիան կարող է ընդունել Միջազգային քրեական դատարանի իրավագործությունը:*

ՄՔԴ կանոնադրության վավերացման գործընթացը Հայաստանում հնարավոր դարձնելու նպատակով առաջարկվում է երկու տարբերակ՝ Սահմանադրության 1-ին գլխում կամ 162-րդ հոդվածում (Արդարադատության իրականացումը) ամրագրել ՄՔԴ իրավագործության ընդունման հնարավորությունը: Հաշվի առնելով վերագրված այս հանցագործությունների դատապարտման կարևորությունը մեր պետականության համար, շարժվելով Հայաստանի Անկախության հռչակագրի 11-րդ կետով (*Հայաստանի Հանրապետությունը սատար է կանգնում 1915 թվականին Օսմանյան Թուրքիայում եւ Արևմտյան Հայաստանում հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործին*), առավել նպատակահարմար է պորտուգալական օրինակով փոփոխության կատարումը Սահմանադրության առաջին գլխում՝ շեշտելով միջազգային ողջ հանրության մտահոգությունը հարուցող, մարդկային խիղճը ցնցող այս հանցագործությունների դատապարտման նպատակով ՄՔԴ իրավագործության ճանաչումը: Ավելացնենք նաև, որ անկախ այն բանից, որ փոփոխությունը կնախատեսվի Սահմանադրության «Սահմանադրական կարգի հիմունքներ» թե՛ «Դատարաններ և ԲԴԽ» գլխում, փոփոխությունը կարող է ընդունվել միայն հանրաքվեի միջոցով:

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ РАТИФИКАЦИИ СТАТУТА МЕЖДУНАРОДНОГО УГОЛОВНОГО СУДА

Давид Акопян

Старший научный сотрудник Института философии, социологии и права НАН РА, кандидат юридических наук

В этой статье обобщенно представлены основные принципы осуществления юрисдикции Международного уголовного суда (далее именуемого МУС или Суд), существующие опасения по поводу ратификации Статута Суда (неэффективность Суда, политизация, широкие усмотрительные полномочия Прокурора МУС, таргетирование вооруженных сил Республики Армения, неучастие основных игроков региона в Римском статуте и т.д.) и аргументы, которые развевают эти сомнения. В данной статье, основанной на практике, исследуются обстоятельства (возможный контекст) рассмотрения Первой Нагорно-Карабахской войны со стороны Международного уголовного суда, и основные приоритеты Аппарата прокуратуры в целом (преступления против женщин). Обсуждаются также возможные варианты ратификации Статута МУС, в частности возможность повторного рассмотрения в Конституционном суде Республики Армения вопроса соответствия закрепленных в Статуте

Международного уголовного суда обязательств Конституции, и /или необходимость внесения поправок в Конституцию для ратификации Статута МУС. В статье также обсуждаются способы преодоления конституционными судами конституционных проблем, с которыми они обычно сталкиваются при рассмотрении вопроса о конституционности статута МУС (помилование, амнистия, суверенитет, судебная система, выдача преступника и т.д.).

CONSTITUTIONAL ISSUES RAISED BY THE RATIFICATION OF THE ICC STATUTE

Davit Hakobyan

*Senior Researcher at the Institute of Philosophy,
Sociology and Law, National Academy of Sciences,
Candidate of Legal Sciences*

This article presents in general the main principles of the exercise of the jurisdiction of the International Criminal Court (hereinafter referred to as **the ICC or the Court**), the existing concerns regarding the ratification of the Court and well-founded arguments against them. The article based on the practice discusses under which circumstances the International Criminal Court can deal with the 1st Nagorno Karabakh war, and what are the main priorities for the Prosecutor's Office. Plausible options for ratification of the ICC Statute are also discussed, in particular, the possibility of revising the constitutionality of the obligations stipulated in the ICC Statute before the Constitutional Court of the Republic of Armenia and/or the need to amend the Constitution for the purpose of ratifying the ICC Statute. The article also discusses the ways the constitutional courts can overcome constitutional challenges that they usually face while adjudicating over the constitutionality of the ICC statute.

Բանալի բառեր- Միջազգային քրեական դատարան, ՄԲԴ կանոնադրության վավերացում, ՄԲԴ իրավագործություն, ՄԲԴ ընդդատություն, ՄԲԴ քննության նախաձեռնում, Սահմանադրական դատարանի որոշման վերանայում, Սահմանադրության փոփոխություններ

Ключевые слова: *Международный уголовный суд, ратификация Статута МУС, юрисдикция МУС, ситуации подпадающие под юрисдикцию Суда, возбуждение расследования МУС, пересмотр решения Конституционного суда, поправки к Конституции.*

Key words: *International Criminal Court, ICC Statute Ratification, ICC jurisdiction, Situations under the ICC, ICC Triggering Mechanism, Review of the Decision of the Constitutional Court, Constitutional Revision*

**ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԶՄԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՀԱՐԱԿԻՑ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԵՐԻ ԴԵՊՔՈՒՄ¹**

Գևորգ Բարսեղյան

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,

ՀՀ փոխվարչապետի օգնական

a. Քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը և հանցագործությունների բազմակիությունը

Հանցագործությունների բազմակիություն է համարվում միևնույն անձի կողմից երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը: Հանցագործությունների բազմակիության տեսակներն են հանցագործությունների համակցությունը և հանցագործությունների ռեցիդիվը (ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 51): Պայմանավորված այն հանգամանքով, որ ռեցիդիվի առկայության դեպքում քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը առանձնահատկություններ չունի, սույն աշխատանքում անդրադարձ է կատարվում հանցագործությունների համակցության և քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հարաբերակցությանը:

Քրեական իրավունքի գիտությունը հանցագործությունների համակցությունը դասակարգում է իրականի և իդեալականի: Իրական համակցության դեպքում անձը կատարում է երկու կամ ավելի հանցանք առանձին գործողություններով կամ անգործություններով: Իդեալական համակցությունը բնութագրվում է մեկ արարքի կատարմամբ, որը պարունակում է քրեական օրենսգրքի երկու կամ ավելի հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի² (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցագործությունների համակցություն է համարվում միևնույն անձի կողմից մեկ կամ մեկից ավելի արարքներով սույն օրենսգրքով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը, եթե նա դրանցից ոչ մեկի համար քրեական պատասխանատվության չի ենթարկվել: Ըստ էության, այս սահմանմամբ տրված է և՛ իդեալական, և՛ իրական համակցության հասկացությունը:

Հանցագործությունների համակցության համար, հանցագործությունների բազմակիությանը բնորոշ ընդհանուր հատկանիշներից բացի, բնութագրական է նաև այն հանգամանքը, որ կատարված հանցանքներից ոչ մեկի համար անձը չպետք է ենթարկված լինի քրեական պատասխանատվության, չպետք է անցած լինեն քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները:

Իդեալական համակցություն, ի տարբերություն իրական համակցության, որպես կանոն, կարող են կազմել օրենսգրքի տարբեր հոդվածներով նախատեսված հանցանքները: Բացառիկ դեպքերում, երբ նույն հոդվածով նախատեսված են տարբեր հանցանքներ, ապա իդեալական համակցություն կարող են կազմել նաև նույն հոդվածի տարբեր մասերով նախատեսված հանցանքերը³:

¹ Սույն հոդվածը զեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

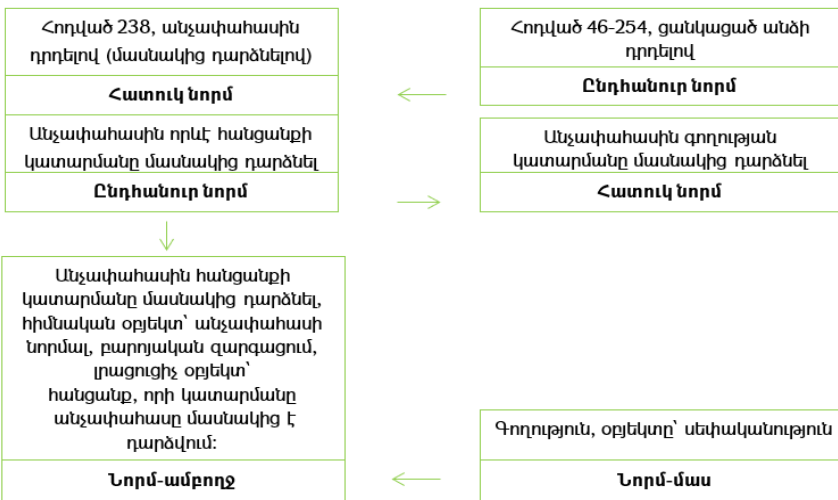
² Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ընդունվել է 05.05.2021թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2022թ., ՀՕ-199-Ն: Գործում է:

³ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով): Դասագիրք բուհերի համար: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2012, էջեր 302, 303:

Առավել բարդ և խնդրահարույց է քրեաիրավական նորմերի մրցակցության տարանջատումը իդեալական համակցությունից: Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության և իդեալական համակցության համար ընդհանուրը մեկ արարքի առկայությունն է, որը ընդգրկում է երկու կամ ավելի հանցագործություն: Մրցակցության դեպքում մեկ նորմը մյուսի համեմատությամբ առավել ամբողջական է նկատարվածի կատարվածի հատկանիշները, և որակման դեպքում կիրառվում է հենց այդ՝ առավել ընդգրկուն նորմը: Իդեալական համակցության դեպքում կատարվածը չի ընդգրկվում մեկ նորմով, քանի որ հանցագործությունները միավորող արարքի կողքին առկա են էական այնպիսի հատկանիշներ, որնցով այդ հանցագործությունները տարբերվում են:

Քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը բացակայում է, երբ հանցագործությունները միմյանցից տարբերվում են հանցակազմի երկու կամ ավելի հատկանիշներով:

Շարադրվածի կապակցությամբ դիտարկենք անչափահասին հանցանքի կատարմանը հակելու կամ դրան մասնակից դարձնելու (հոդված 238-րդ) և անչափահասին հանցանքի կատարմանը դրդելով կատարված հանցանքի, օրինակ՝ գողության, հարաբերակցությունը (հոդված 46-254-րդ): Հիշատակված հանցակազմերի որոշ հատկանիշների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ որոշ հատկանիշներով առավել ընդգրկուն է անչափահասին հանցանքի կատարմանը հակելու մասին նորմը, որոշ հատկանիշներով՝ անչափահասին հանցանքի կատարմանը դրդելով կատարված գողության վերաբերյալ նորմը (տե՛ս Գծապատկեր 1): Հետևաբար, այս նորմերը չեն կարող դիտարկվել որպես մրցակցող: Այս նորմերից ոչ մեկը մյուսի համեմատությամբ ո՛չ ըստ ծավալի, ո՛չ ըստ բովանդակության՝ չի կարող համարվել առավել ընդգրկուն: Ուստի, կատարվածը անչափահասին հանցանքի կատարմանը հակելու հանցակազմի պարտադիր հատկանիշների առկայության պարագայում անհրաժեշտ է որակել հանցագործությունների իդեալական համակցության կանոններով:

Գծապատկեր 1. Անչափահասին հանցանքի կատարմանը մասնակից դարձնելու և անչափահասի կողմից գողությանը հանցակցելու վերաբերյալ նորմերի հարաբերակցությունը

¹ Ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցությունը ըստ ծավալի ենթակայության տակ գտնվող քրեաիրավական նորմերի փոխհարաբերակցությունն է: Քրեաիրավական նորմերը, որոնք մրցակցում են որպես մաս և ամբողջ, գտնվում են ըստ բովանդակության ենթակայական հարաբերությունների մեջ:

Փոքր-ինչ շեղվելով բուն թեմայից՝ անհրաժեշտ ենք համարում քննարկել «հակել», «ներգրավել» և «մասնակից դարձնել» եզրույթներով նկարագրված հանցանքների ավարման պահի որշման հետ կապված հարցերը:

Այսպես, Օրենսգրքի 238-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում անչափահասին հանցանքի կատարմանը հակելու կամ դրա կատարմանը մասնակից դարձնելու համար 402-րդ հոդվածը՝ թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) կամ դրանց ածանցյալների գործածմանը հակելու կամ ներգրավելու համար: «Հակել», «ներգրավել», «մասնակից դարձնել» և «դրդել» հասկացությունների վերլուծությունը թույլ է տալիս կատարել որոշ եզրահանգումներ:

Թվարկված եզրույթների իմաստների¹ վերլուծությունը թույլ է տալիս պնդել, որ դրանք ըստ բովանդակության նույնական են, և քրեական իրավունքի իմաստով «հակել», «ներգրավել» և «մասնակից դարձնել» հասկացությունները «դրդել» եզրույթի մասնավոր, հատուկ դրսևորումն են, հետևաբար դրանց ավարտի պահը պետք է հանրնկնի:

Ղրղջությունը համարվում է հաջողված կատարողի մոտ հանցանք կատարելու դիտավորություն առաջացնելու և վերջինիս կողմից առնվազն նախապատրաստական գործողություններ կատարելու պահից²: Երբ կատարողը տալիս է հանցանք կատարելու համաձայնություն, սակայն դրանից բացի ի կատարումն հանցանքի որևէ բան չի նախաձեռնում, ապա առկա է չհաջողված հանցակցություն, տվյալ դեպքում չհաջողված դրդջություն: Այլ խոսքերով՝ դրդչին, իրենից անկախ հանգամանքներով, չի հաջողվում անձին մղել հանցանքի կատարման: Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ եթե հանցագործությունը կազմակերպելուն, դրդելուն կամ օժանդակելուն ուղղված արարքները չեն հաջողվում անձի կամքից անկախ հանգամանքներով, ապա նա պատասխանատվություն է կրում իր դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցագործության նախապատրաստության կամ հանցափորձի համար, եթե կատարվել է հանցագործության օբյեկտիվ կողմի մի մասը:

Հաջողված դրդջության վերլուծությունից ելնելով՝ հակումը, ներգրավումը և մասնակից դարձնելը ավարտված պետք է համարվեն հակվողի, ներգրավվողի կամ մասնակից դարձվողի կողմից այն արարքների առնվազն նախապատրաստության կատարման պահից, որոնց համար իրականացվում է ներգրավումը կամ հակումը:

«Հակել», «ներգրավել», «մասնակից դարձնել» եզրույթներով հանցակազմերի օբյեկտիվը կողմը նկարագրված է բարդ արարքի տեսքով, որը բաղկացած է հակողի, ներգրավողի կամ մասնակից դարձնողի և հակվողի, ներգրավվողի կամ մասնակից դարձվողի արարքներից: Բարդ արարքներ ասելով՝ քրեական իրավունքի տեսությունում ընդունված է հասկանալ անձի կողմից հանցանքի կատարում մեխանիզմների, կենդանիների կամ երրորդ անձանց միջոցով³: Սակայն որոշ հեղինակներ երրորդ անձանց արարքները դասում են հանցավոր հետևանքների շարքին⁴: Սակայն կարծում ենք՝ չկա որևէ հիմնավորում հակվողի, ներգրավվողի կամ մասնակից դարձվողի արարքները հանցավոր հետևանք դիտարկելու համար: Ընդ որում վերջինիս արարքները կարող են նաև հանցավոր չլինել, օրինակ, երեխային պոռնկության

¹ Տե՛ս եղ. Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան», Երևան, 1976, էջեր 312, 795, 1063:

² Տե՛ս Курс советского уголовного права / Под ред. А. А. Пионтковского и др. Т. 2. էջ 474, Уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой. էջ 240.

³ Տե՛ս Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Н.А. Беляева, М.И. Ковалева. М., 1977. էջ 149, Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Б.В. Здравомыслова, М.А. Гельфера, П.И. Гришаева. М., 1982. էջեր 107 - 109.

⁴ Տե՛ս Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. М., 2001. էջ 171.

կամ պոռնոգրական բնույթի նյութեր կամ առարկաներ պատրաստելու կամ տարածելու հետ կապված գործողություններ կատարելուն հակելու կամ ներգրավելու (հոդված 239) կամ երեխային հակահասարակական գործողություններ կատարելուն ներգրավելու (հոդված 240) դեպքում: Առանց երրորդ անձի հանցավոր արարքների կարելի է խոսել միայն հանցագործության նախապատրաստության մասին: Այսպիսով, **հակելը, ներգրավելը և հանցանքի կատարմանը մասնակից դարձնելը ավարտված պետք է համարվեն հակվողի, ներգրավվողի կամ մասնակից դարձվողի կողմից այն արարքների առնվազն նախապատրաստության կատարման պահից, որնց համար իրականացվում է հակումը, ներգրավումը կամ դրանց կատարմանը անձը մասնակից է դարձվում:**

Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության դեպքում արարքների որակման տեսանկյունից հետաքրքրական են այն դեպքերը, երբ անձը, շորթում կատարելով, մեկ այլ անձի դրոշ է հափշտակություն, օրինակ՝ գողություն կատարելու: Տվյալ դեպքում ևս անձի արարքը պետք է որակվի իդեալական համակցության կանոններով՝ 258-րդ և 46-254-րդ հոդվածներով: Այս հետևությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ նորմերից ոչ մեկը չի պարունակում մյուսում առկա բոլոր հատկանիշները. դրդչության իրականացման եղանակները նկարագրված են ընդհանրական կերպով, իսկ շորթման պարագայում՝ հարկադրական եղանակներով՝ անձի կամ նրա մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի կամ անձի դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվողի նկատմամբ բռնություն գործադրելու սպառնալիքով, անձի կամ նրա մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի կամ նրանց օրինական տնօրինության, տիրապետման, օգտագործման կամ պահպանության տակ գտնվող գույքը ոչնչացնելու, վնասելու, վերցնելու կամ չվերադարձնելու սպառնալիքով, շանտաժով կամ հարկադրանքի այլ եղանակով:

Գողության դրդչության դեպքում գողության առարկան ուրիշի գույքն է, շորթման դեպքում առարկան կարող է լինել ինչպես ուրիշի գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքը, այնպես էլ այն անձինը, ում ներկայացվել է պահանջը:

Հանցագործությունների իդեալական համակցության որոշման դեպքում ընդհանուր օրինաչափությունն այն է, որ նորմերի որոշ հատկանիշներ հարաբերակցվում են որպես «ընդհանուր և հատուկ» նորմեր, իսկ մյուսները, ընդհակառակը, «հատուկ և ընդհանուր» նորմեր կամ նորմ-ամբողջ և նորմ-մաս: Համեմատվող նորմերի առանձին հատկանիշների նշված հարաբերակցությունը թույլ է տալիս քննարկվող հարցը սահմանազատել քրեաիրավական նորմերի բազմակի մրցակցության կանոնների կիրառությունից, քանի որ վերջին դեպքում մեկ նորմը մյուսի հետ համեմատվում է ամբողջությամբ՝ հանցակազմի բոլոր հատկանիշներով: Այսպիսով, հանցագործությունների վերաբերյալ երկու նորմերի հատկանիշների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ որոշ հատկանիշներով առավել ամբողջական է մի նորմը, մյուս հատկանիշներով՝ մյուս նորմը: Այսպիսի պայմաններում կատարված չի կարող ընդգրկվել մեկ նորմով, ուստի իրավաչափ է կատարվածը հանցագործությունների իդեալական համակցության կանոններով որակելը:

Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության և հանցագործությունների իրական համակցության սահմանազատման խնդիրը հազվադեպ է առաջանում: Քրեական իրավունքի տեսությունում վիճելի է այն արարքների որակումը, երբ սկզբում առկա է եղել չավարտված հանցանք, որը հետագայում առանձին արարքով ավարտին է հասցվել:

Կարծում ենք, որ այն դեպքում, երբ սկզբում առկա է եղել չավարտված հանցանք, որը հետագայում առանձին արարքով ավարտին է հասցվել, ապա կատարվածը, մասի և ամբողջի մրցակցության կանոններին համապատասխան, պետք է որակվի որպես ավարտված հանցագործություն:

Երբ անձը չավարտված հանցավոր գործունեության ժամանակ ունեցել է այլ դերակատարում, իսկ հետագայում առանձին արարքով հանցանքը ավարտին

հասցնելիս՝ այլ դերակատարում, ապա պետք է առաջնորդվել հանցանքն ավարտին հասցնելիս ունեցած դերակատարմամբ:

Պետք է նաև նշել, որ քրեական իրավունքի տեսությունում այս հարցի կապակցությամբ առկա է նաև այլ մոտեցում, որով առաջարկվում է բոլոր այն դեպքում, երբ սկզբում առկա է եղել չավարտված հանցանք, որը հետագայում առանձին արարքով ավարտվին է հասցվել, կատարվածը որակել հանցագործությունների իրական համակցության կանոններով¹: Կարծում ենք՝ այսպիսի մոտեցումը խոցելի է այն չի բխում մասի և ամբողջի մրցակցության կանոններից:

բ. Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության սահմանազատումը հարակից հանցակազմերից

Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հարցերի լուծման ընթացքում անհրաժեշտություն է առաջանում նորմերի մրցակցությունը սահմանազատել հարակից հանցակազմերի վերաբերյալ նորմերից: Պրոֆեսոր Կուդրյավցևը հարակից է համարում այն հանցակազմերը, որտեղ մի հանցակազմը պարունակում է հատկանիշ, որը բացակայում է մյուսում, որն էլ իր հերթին ունի հատկանիշ, որը բացակայում է առաջինում:

Այսպիսով, հարակից են այն հանցակազմերը, որոնք միմյանցից տարբերվում են հանցակազմի մեկ կամ մի քանի հատկանիշով՝ մնացած հատկանիշների համընկնման պարագայում: Ընդ որում, տարբերվող հատկանիշը պետք է ունենա այլ նշանակություն, չպետք է գտնվի մասի և ամբողջի կամ ընդհանուրի և հատուկի հարաբերակցության մեջ, հակառակ պարագայում առկա կլինեն մրցակցող և ոչ թե հարակից նորմեր:

Նորմերի մրցակցությունը հարակից հանցակազմերից տարբերվում է նրանով, որ հանցանքի վերաբերյալ մրցակցող (որոնվող²) նորմը (հատուկ կամ ամբողջ) միշտ պարունակում է բոլոր հատկանիշները, որոնք առկա են մյուս նորմում (ընդհանուր կամ մաս), և լրացուցիչ հատկանիշ, որը բացակայում է մյուս նորմում:

Օրինակ՝ պետական դավաճանության և լրտեսության վերաբերյալ նորմերը հարակից նորմեր են, որոնք տարբերվում են հանցագործության սուբյեկտի հատկանիշով: ՀՀ քաղաքացին կարող է լինել միայն պետական դավաճանության սուբյեկտ, իսկ օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձը կարող է լինել միայն լրտեսության սուբյեկտ: Այս տեսանկյունից հետաքրքրական են այն դեպքերը, երբ օտարերկրյա պետությանը, օտարերկրյա կազմակերպությանը կամ դրանց ներկայացուցիչներին պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ է հանձնում այնպիսի անձ, որը, ՀՀ քաղաքացիությունից բացի, ունի նաև այլ պետության կամ պետությունների քաղաքացիություն ևս: Հիմք ընդունելով այն, որ ՀՀ քաղաքացիության մասին ՀՀ օրենքի³ 13.1-ին հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացին Հայաստանի Հանրապետության համար ճանաչվում է միայն որպես Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի, այն դեպքերում, երբ օտարերկրյա պետությանը, օտարերկրյա կազմակերպությանը կամ դրանց ներկայացուցիչներին պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ է հանձնում այնպիսի անձ, ով ՀՀ քաղաքացիությունից բացի ունի նաև այլ պետության կամ պետությունների քաղաքացիություն ևս, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության պետական դավաճանության համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածով:

¹ Տե՛ս **Иногамова-Хегай Л.В.**, Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм: монография. М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2019, էջ 188:

² Որոնվող նորմ ասելով՝ ընդունված է հասկանալ այն նորմը, որը ենթակա է կիրառման:

³ Տե՛ս ՀՀ օրենքը ՀՀ քաղաքացիության մասին, ընդունված՝ 06.11.1995, ՀՀ ԱԺՏ 1995/8, ՀՕ-16:

Տարբերվող հատկանիշները կարող են լինել չեզոք կամ հակասող, փոխբացառող:

Օրինակ՝ գողությունը և կողոպուտը բնութագրվում են կատարման տարբեր եղանակներով, որոնցից մեկի կիրառումը բացառում է մյուսի միաժամանակյա առկայությունը: Հարակից հանցակազմերը, որոնք տարբերվում են հանցանքի կատարման եղանակով, չեն կարող կազմել իդեալական համակցություն:

Հարակից հանցակազմերի վերաբերյալ նորմերը միմյանցից հաճախ տարբերվում են մի քանի հատկանիշով: Օրինակ՝ խարդախությունը և վստահված գույքի հափշտակությունը միմյանցից տարբերվում են և՛ հանցագործության առարկայով, և՛ հանցանքի կատարման օբյեկտիվ կողմով: Վստահված գույքի հափշտակության առարկան հանցավորին վստահված, այսինքն՝ նրա տնօրինմանը, տիրապետմանը կամ օգտագործմանը փաստացի կամ իրավաբանորեն ազատ կամքով հանձնված գույքն է, որը հափշտակելու դիտավորությունը ծագել է օրինական հիմքերով այն ստանալուց հետո: Անձին քրեական պատասխանատվությունից ապօրինի ազատելու համատեքստում հարակից են քրեական պատասխանատվությունից ապօրինի ազատելու (հոդված 481) և **ակնհայտ անարդար դատավճիռ, վճիռ կամ դատական այլ ակտ կայացնելու** (հոդված 482) **վերաբերյալ նորմերը: Այս նորմերը միմյանցից տարբերվում են հանցագործության սուբյեկտով:**

Քրեահրավական նորմերի մրցակցության լուծման դեպքում անհրաժեշտ է պարզել՝ նորմերը մրցակցո՞ղ են, թե՞ հարակից: Այս հարցի պարզումից է կախված հանցագործության ճիշտ որակումը:

Հարակից հանցակազմերը, որոնք տարբերվում են չեզոք հատկանիշով, բովանդակությամբ համատեղելի են, ուստի, կարող են կազմել իդեալական համակցություն: Բացառվում է իդեալական համակցությունը հարակից հանցակազմերի, որոնք ունեն արաքի կատարման եղանակով պայմանավորված չհամընկնող հատկանիշ, քանի որ իդեալական համակցություն կարող են կազմել այն հանցանքները, որոնք, ընդհակառակը, կատարվում են մեկ ընդհանուր արարքով: Որպես օրինակ կարող են լինել գողությունը և կողոպուտը, վստահված գույքի հափշտակությունը և խարդախությունը և այլն:

Հարակից են նաև շորթման և ավազակության հանցակազմերի վերաբերյալ նորմերը, որոնք տարբերվում են սպառնալիքի բնույթով և ուղղվածությամբ: Շորթման դեպքում բռնության կիրառման սպառնալիքը ենթակա է իրացման ոչ թե անհապաղ, այլ քիչ թե շատ հեռավոր ապագայում, եթե տուժողը չկատարի շորթողի պահանջները¹: Ավազակության դեպքում բռնությունը կամ դրա սպառնալիքը գործադրվում է որպես գույքը վերցնելու կամ այն պահելու միջոց, մինչդեռ շորթման դեպքում բռնությունը կամ դրա սպառնալիքը տուժողի կամքի վրա ճնշում գործադրելու միջոց է: Ավազակության ժամանակ գույքին տիրանալը տեղի է ունենում բռնության կամ դրա սպառնալիքի հետ միաժամանակ կամ անմիջապես հետո, իսկ շորթման դեպքում հանցավորը ցանկանում է գույքը ստանալ հետագայում: Ավազակության ժամանակ հանցավորը գույքը վերցնում է գույքը տիրապետողի կամքին հակառակ, իսկ շորթողին տուժողը գույքը հանձնում է իր կամքով, չնայած դրան դիմում է հարկադրված²: Շորթման և ավազակության հանցակազմերը միմյանցից կարող են տարբերվել նաև պահանջի կատարման պահով: Ավազակության դեպքում պահանջը ենթակա է անհապաղ կատարման, իսկ շորթման դեպքում պա-

¹ Տե՛ս ՌԴ Պերագույն դատարանի քրեական գործերով դատական կոլեգիայի՝ 1993 թվականի մայիսի 6-ի որոշումը, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://dokipedia.ru/document/5297460> 02.07.2022

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 396, 397:

հանջը, որպես կանոն, կարող է կատարվել նաև ավելի ուշ: Այսպիսով, բռնության սպառնալիքի հատկանիշով հանցակազմերը իդեալական համակցություն ձևավորել չեն կարող:

Արարքի որակման տեսանկյունից հետաքրքրական են այն դեպքերը, երբ շորթողի պահանջը չի կատարվում, և վերջինս բռնությամբ կամ դրա սպառնալիքով վերցնում է ուրիշի գույքը: Այսպես, եթե շորթում կատարողի պահանջը չի կատարվում, և նա, մերժում ստանալով, անմիջապես բռնություն է գործադրում ու վերցնում գույքը, ապա շորթումը վերածվում է ավազակության: Այս դեպքում արարքը ենթակա է որակման միայն որպես ավազակություն: Եթե շորթողի պահանջը չի կատարվում, և որոշ ժամանակ անց նա բռնությամբ կամ դրա սպառնալիքով վերցնում է ուրիշի գույքը, ապա հանցավորի արարքները ենթական են որակման հանցագործությունների համակցության կանոններով՝ որպես շորթում և ավազակություն:

Բացառվում է հանցագործությունների համակցությունը, որոնք տարբերվում են կատարման վայրով կամ ժամանակով, քանի որ իդեալական համակցության դեպքում ընդհանուր արարքը բնութագրվում է վայրի և ժամանակի միասնությամբ:

Այսպիսով, հանցագործության որակման համար էական նշանակություն ունի այն հանգամանքի պարզումը՝ նորմերը մրցակցող են, թե՞ հարակից: Մրցակցության դեպքում միշտ կիրառվում է որոնվող նորմը, իսկ հարակից նորմերի առկայության դեպքում նորմերից մեկը, եթե չհամընկնող հատկանիշներն ունեն հակասող կամ փոխբացառող բնույթ, կամ ձևավորվում է հանցագործությունների իդեալական համակցություն՝ համատեղելի չհամընկնող (չեզոք) հատկանիշներով:

ОСОБЕННОСТИ КОНКУРЕНЦИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ НОРМ ПРИ МНОЖЕСТВЕННОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И СМЕЖНЫХ СОСТАВАХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Геворг Барсегян

*Аспирант кафедры уголовного права
юридического факультета ЕГУ,
Помощник вице-преьера РА*

Своей важностью в процессе квалификации преступлений выделяется преодоление конкуренции уголовно-правовых норм. Принципы уголовного права обязывают дать точную уголовно-правовую оценку преступному деянию и в соответствии с совершённым привлечь к уголовной ответственности лицо, совершившее его. Однако, решение проблемы затрудняется из-за некоторых объективных и субъективных обстоятельств.

Конкуренция уголовно-правовых норм – многокомпонентное явление, которое присутствует во всём процессе развития уголовно-правовых отношений - от факта совершения преступления до снятия или погашения судимости. В рамках настоящей статьи затрагиваются особенности конкуренции уголовно-правовых норм при множественности преступлений, а также смежных составах преступлений и их разграничения.

Объект и предмет исследования рассматривались с применением таких общих (общенаучных) и специальных методов научного познания, как догматический, сравнительно-правовой, логический и правового моделирования.

На основе проведённого исследования в статье представлены предложения, имеющие научно-практическое значение с точки зрения множественности преступлений, в частности, идеальной и реальной совокупности преступлений, а также квалификации преступлений в случае смежных составов преступлений.

THE SPECIAL CHARACTERISTICS OF THE COLLISION OF CRIMINAL LAW NORMS IN CASE OF MULTIPLE OFFENSES AND RELATED CRIMES

Gevorg Barseghyan

*PhD student at the Chair of criminal law of YSU Law faculty,
Assistant to deputy prime minister*

Overcoming the collision of criminal law norms is an important issue in the crime classification process. The principles of criminal law oblige to accurately investigate the criminal conduct and to impose an appropriate criminal liability against those who committed the crime. Addressing the issue, however, remains a rather complex matter due to a series of objective and subjective circumstances.

The collision of criminal law norms is an encompassing phenomenon that is present in the entire process of the development of criminal law relations – from the fact of committing the crime to the removal or nullification of the criminal record. Addressing the issue, however, remains a rather complex matter due to a series of objective and subjective circumstances.

The following article discusses the special characteristics of collision of criminal law norms in case of multiple crimes and related crimes, as well as the distinction between the two.

The subject of the study was examined with the use of general and special scientific methods, such as dogmatic, comparative legal, logical and legal modelling.

Based on the conducted research, the article provides both scientific and practical recommendations in relation to multiplicity of crimes, specifically ideal and real combination of crimes, as well as with regard to qualification of crimes in case of multiple related counts.

Բանալի բառեր – քրեաիրավական նորմ, քրեաիրավական նորմերի մրցակցություն, հանցագործությունների դրակում, հանցագործությունների բազմակիություն, հանցագործությունների իդեալական համակցություն, հանցագործությունների իրական համակցություն, հարակից հանցակազմեր:

Ключевые слова: уголовно-правовая норма, конкуренция уголовно-правовых норм, квалификация преступлений, множественность преступлений, идеальная совокупность преступлений, реальная совокупность преступлений, смежные составы преступлений.

Keywords: criminal law norm, collision of criminal law norms, qualification of crimes, multiplicity of crimes, ideal combination of crimes, real combination of crimes, multiple related crimes.

ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐԻ ՇՈՒՋ

Արտակ Ասատրյան

ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի վարիչի ժամանակավոր պաշտոնակատար, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակումից հետո զինծառայողների և նրանց ընտանիքի անդամների, զինհաշմանդամների, զինվորական կենսաթոշակառուների սոցիալական իրավունքների հետ կապված հարցերը մշտապես գտնվել են պետական քաղաքականության առաջնահերթությունների ցանկում: Դեռևս 1992 թվականի դեկտեմբերի 15-ին ՀՀ Գերագույն խորհուրդն ընդունեց «Զինծառայողների և նրանց ընտանիքի անդամների սոցիալական ապահովության մասին» ՀՀ օրենքը, որն օրենքի շահառուների սոցիալական և առողջապահական իրավունքների ամրագրման տեսանկյունից առաջին կարևոր քայլն էր: Այնուհետև, 1998 թվականի հոկտեմբերի 27-ին ՀՀ Ազգային ժողովի ընդունած նույնանուն օրենքով ընդլայնվեցին զինծառայողների և նրանց ընտանիքի անդամների խնդրո առարկա իրավունքները: Հատկապես այս օրենքի հիման վրա ընդունվեցին բազմաթիվ ենթաօրենսդրական ակտեր, որոնք միտված էին այդ իրավունքների պատշաճ իրացման համար անհրաժեշտ կառուցակարգերի ձևավորմանը: Ընդ որում, մինչև ուժը կորցնելը (2017թ.) օրենքում բազմաթիվ փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել՝ հաշվի առնելով զինվորական ծառայության զարգացման դինամիկան և ոլորտի առջև ծառայած խնդիրները:

Քննարկվող ոլորտը կանոնակարգող գործող հիմնական օրենսդրական ակտը «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքն է (այսուհետ նաև՝ Օրենք), որն Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2017 թվականի դեկտեմբերի 15-ին:

Սույն հոդվածի շրջանակներում զինծառայողների սոցիալական երաշխիքների ցանկից կանդրադառնանք զինծառայողների ծառայության վայրում բնակարանային պայմանների բարելավման հարցերին:

Այսպես, Օրենքի 65-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պայմանագրային զինծառայողները ծառայության վայրում բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք ունենալու դեպքում ապահովվում են ծառայողական բնակարաններով՝ պետական լիազոր մարմնի ղեկավարի հրամանով սահմանված կարգով: Ծառայության վայրում բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք է համարվում ծառայության վայրի վարչական տարածքից առնվազն 30 կիլոմետր հեռավորությամբ սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն կամ նույն հեռավորությամբ մշտական (փաստացի) հաշվառման վայր չունենալը: Ծառայության վայրում ծառայողական բնակարանով չապահովվելու դեպքում այլ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց պայմանագրային զինծառայողներին վճարվում է դրամական փոխհատուցում՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով և չափերով: Պայմանագրային զինծառայողին ծառայողական բնակելի տարածությամբ ապահովելիս կամ բնակելի տարածության վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցում վճարելիս հաշվի են առնվում նաև նրա ընտանիքի հետևյալ անդամները.

- 1) անուսինը (կինը) և 18 տարին չլրացած երեխաները.
- 2) համատեղ բնակվող՝ անգործունակ ձանաչված կամ մինչև 26 տարեկան ուսանող զավակները, ինչպես նաև համատեղ բնակվող՝ 18 տարեկան և դրանից

բարձր տարիքի հաշմանդամություն ունեցող զավակները, եթե հաշմանդամություն ունեցող են ճանաչվել մինչև իրենց 18 տարին լրանալը:

Նշված դրույթների առնչությամբ ունենք որոշ դիտարկումներ: Մասնավորապես, Օրենքում օգտագործվում է «ծառայության վայրի վարչական տարածք» արտահայտությունը, որը որոշակիության տեսանկյունից հարցեր է առաջ բերում: Ինչ պետք է հասկանալ «ծառայության վայրի վարչական տարածք» ասելով: Արդյո՞ք նկատի ունենք այն քաղաքը, գյուղը, բնակավայրը, որտեղ ծառայում է պայմանագրային զինծառայողը: «Վարչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքի¹ 1-ին հոդվածի համաձայն Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավորներն են մարզերը և համայնքները: Համայնքը կարող է ընդգրկել մեկ կամ ավելի թվով բնակավայրեր: Մեկից ավելի բնակավայրերից բաղկացած համայնքը կոչվում է բազմաբնակավայր համայնք:

Կարծում ենք Օրենքում օգտագործվող արտահայտությունը հստակեցման կարիք ունի, քանի որ այն կարևոր է ծառայության վայրից 30 կիլոմետրից ավելի տարածությունը ճշգրիտ հաշվարկելու և զինծառայողին ծառայողական բնակարանով ապահովելու, իսկ այդպիսի հնարավորության բացակայության դեպքում այլ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց դրամական փոխհատուցում տրամադրելու համար:

Օրենքը որպես ծառայության վայրում բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք դիտարկում է ծառայության վայրի վարչական տարածքից առնվազն 30 կիլոմետր հեռավորությամբ սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն կամ նույն հեռավորությամբ *մշտական (փաստացի) հաշվառման վայր չունենալը* (ընդգծումը մերն է): Այս առումով հարկ է նշել, որ Օրենքում կիրառվող ձևակերպումները ներդաշնակ չեն անձի հաշվառման հետ կապված հարաբերությունները կանոնակարգող իրավական ակտի՝ «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենքի² կարգավորումների հետ: Այսպես, «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածը ռեգիստրի ստեղծման ու վարման հիմնական սկզբունքների շարքում առանձնացնում է մշտական բնակության միայն մեկ վայրում բնակչի հաշվառումը, իսկ նույն օրենքի 5-րդ հոդվածը ռեգիստրում մշակվող բնակչի անձնական տվյալների շարքում նշում է բնակչի մշտական բնակության վայրի (կացարանի) հասցեն: Այսինքն, «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենքում չի օգտագործվում ո՛չ *մշտական հաշվառման վայր* և ո՛չ էլ *փաստացի հաշվառման վայր* ձևակերպումները: Հետևաբար, Օրենքի ձևակերպումները անհրաժեշտ է համապատասխանեցնել «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենքի ձևակերպումներին:

Իհարկե, Օրենքի կիրառության տեսանկյունից կարևորություն կարող է ձեռք բերել զինծառայողի փաստացի բնակության վայրը, սակայն խնդիրը զուտ իրավական տեսանկյունից դիտարկելիս հարց է առաջանում, թե ով պետք է հավաստի զինծառայողի փաստացի բնակության վայրը, ինչ փաստաթղթով պետք է այն հաստատվի: Բանն այն է, որ «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն. «Մշտական բնակության վայրը (կացարանը) փոխելիս անձը պարտավոր է յոթնօրյա ժամկետում գրավոր տեղեկացնել այն համայնքի տեղական ռեգիստրին, որտեղ գտնվում է նրա նոր կացարանը: Բնակիչը կարող է հաշվառվել միայն մեկ կացարանում»: Ավելին, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի³ 195.1 հոդվածի 2-րդ մասը վարչական պատասխանատվություն է նախատեսում բնակչության պետական ռեգիստրում ընդգրկվելու համար Հայաստանի Հանրապետության բնակչի, ինչպես նաև 16 տարին չլրացած

¹ ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 1995 թվականի նոյեմբերի 7-ին:

² ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2002 թվականի սեպտեմբերի 24-ին:

³ ՀՆՍՀ Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունվել է 1985 թվականի դեկտեմբերի 6-ին:

կամ դատարանի վճռով անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձի օրինական ներկայացուցչի կողմից օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում համապատասխան տեղական ռեգիստրին մշտական բնակության վայրի (կացարանի) հասցեն, ինչպես նաև օրենքով պահանջվող այլ անհատական հաշվառման տվյալները չտրամադրելու կամ կեղծ տվյալներ տրամադրելու կամ մշտական բնակության վայրը (կացարանը) փոխելիս նոր բնակության վայրի (կացարանի) հասցեն օրենքով սահմանված ժամկետում չհայտնելու համար: Մեր կողմից կատարված դիտարկումները ցույց տվեցին, որ նշված հարաբերությունների մասով Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի կիրառության մակարդակը բավական ցածր է: Մինևույն ժամանակ գործնականում խնդիրներից խուսափելու համար, կարծում ենք, որ վերոգրյալ իրավական ակտերի կարգավորումները պետք է ներդաշնակեցվեն:

Օրենքի 65-րդ հոդվածի հիման վրա ՀՀ կառավարությունը 2018 թվականի նոյեմբերի 22-ին ընդունել է «Պայմանագրային զինծառայողին ծառայության վայրում ծառայողական բնակարանով չապահովելու դեպքում այլ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց դրամական փոխհատուցում վճարելու կարգը և չափերը սահմանելու մասին» N 1321-Ն որոշումը (այսուհետ նաև՝ Որոշում):

Որոշման 2-րդ կետը սահմանում է, որ պայմանագրային զինծառայողին ծառայության վայրում ծառայողական բնակարանով չապահովելու դեպքում այլ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց դրամական փոխհատուցում վճարվում է վարձակալության մասին պայմանագրում նախատեսված չափով, սակայն ոչ ավելի, քան՝

1) Երևան քաղաքում՝ մինչև 4 անձից բաղկացած շահառու ընտանիքին՝ 65000 դրամ, իսկ 4 և ավելի անձանցից բաղկացած շահառու ընտանիքին՝ 85000 դրամ:

2) այլ քաղաքներում՝ մինչև 4 անձից բաղկացած շահառու ընտանիքին՝ 38000 դրամ, իսկ 4 և ավելի անձանցից բաղկացած շահառու ընտանիքին՝ 50000 դրամ:

3) այլ բնակավայրերում՝ մինչև 4 անձից բաղկացած շահառու ընտանիքին՝ 20000 դրամ, իսկ 4 և ավելի անձանցից բաղկացած շահառու ընտանիքին՝ 25000 դրամ:

Նախ, նշենք, որ համայնքների խոշորացման համատեքստում Որոշումը վերանայման կարիք ունի, քանի որ բազմաթիվ նախկին գյուղական համայնքներ ներկայումս ներառվել են խոշորացված համայնքների մեջ, և այս առումով Որոշման ձևակերպումները չեն համապատասխանում արդի իրողություններին, ինչը կարևոր կլինի նաև Որոշման ճիշտ կիրառման համար:

Բացի այդ, ըմբռնումով մոտենալով այն հանգամանքին, որ Որոշմամբ բավական մեծ ֆինանսական բեռ է դրված պետության վրա, և վարձակալած տարածքների դիմաց վճարի փոխհատուցումը արդեն իսկ դրական քայլ է պետության կողմից, այնուամենայնիվ, որոշմամբ սահմանված փոխհատուցման չափերը համարժեք չեն անշարժ գույքի շուկայի ժամանակակից գներին: Այսպես, մեր կողմից կատարված դիտարկումները ցույց տվեցին, որ իրատեսական չէ Երևան քաղաքում 65.000 ՀՀ դրամի կամ 85.000 ՀՀ դրամի շրջանակներում բնակելի տարածք վարձակալել: Ինչ վերաբերում է այլ քաղաքներին, ապա այս մասով ևս, կարծես, որոշման կարգավորումները խնդրահարույց են: Մասնավորապես, նկատի ունենալով Հայաստանի Հանրապետության տարբեր քաղաքներում բնակելի տարածքների վարձակալության շուկայական գները, հարկ է փաստել, որ դրանք խիստ տարբեր են: Այսպես, Գյումրիում և Վանաձորում բնակելի տարածքների վարձակալության գները էականորեն տարբերվում են, օրինակ, Ճամբարակում բնակելի տարածքների վարձակալության գներին:

Վերանայման կարիք ունի նաև Որոշման 2-րդ կետի 3-րդ ենթակետը, քանի որ ընտրված ձևակերպումը (այլ բնակավայրեր) տեղին չէ: Սակայն այս խնդրի վրա հատուկ կանգ չենք առնի՝ նկատի ունենալով, որ արդեն վերևում նշել են, որ Որո-

շումը համայնքների խոշորացման գործընթացի համատեքստում վերանայման կարիք ունի:

Ստորև անդրադառնանք Որոշման հավելվածով հաստատված կարգի (այսուհետ՝ Կարգ) ուսումնասիրության արդյունքում վեր հանված խնդիրներին:

Այսպես, Կարգի 2-րդ կետի 2-րդ ենթակետում նշվում է, որ դրա գործողությունը տարածվում է նաև պաշտպանության նախարարությունում հայեցողական պաշտոն զբաղեցնող անձանց վրա: Ընդ որում, Կարգի սկզբնական տեքստում պաշտպանության նախարարությունում հայեցողական պաշտոն զբաղեցնող անձինք որպես այս կարգի շահառուներ նշված չեն եղել, ինչը հետագայում լրացվել է ՀՀ կառավարության 2019 թվականի օգոստոսի 29-ի N 1114-Ն որոշմամբ: Այս առումով հարկ է նշել, որ իհարկե ողջունելի է, որ ՀՀ կառավարությունն ընդլայնել է շահառուների շրջանակը, սակայն իրավական տեսանկյունից այն խոցելի է, քանի որ Օրենքը կառավարությանը պաշտպանության նախարարությունում հայեցողական պաշտոն զբաղեցնող անձանց մասով նման որոշում ընդունելու լիազորություն չի վերապահել: Այստեղ տեղին կլինի մեջբերել նաև ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, համաձայն որի՝ Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա և դրանց իրականացումն ապահովելու նպատակով Սահմանադրությամբ նախատեսված մարմինները կարող են օրենքով լիազորվել ընդունելու ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտեր: Լիազորող նորմերը պետք է համապատասխանեն իրավական որոշակիության սկզբունքին:

Պաշտպանության նախարարությունում հայեցողական պաշտոն զբաղեցնող անձինք իրենց կարգավիճակով տարբերվում են զինծառայողներից և նրանց հավասարեցված անձանցից, հետևաբար տեղին կլինի, որ նախ օրենքում հայեցողական պաշտոն զբաղեցնող անձանց մասով լրացում կատարվեր, այնուհետև՝ որոշման մեջ:

Կարգի 3-րդ կետի 2-րդ ենթակետում որպես զինծառայողի ընտանիքի անդամ նշվում է վերջինիս մինչև 23 տարեկան ուսանող զավակը, ինչը հակասում է Օրենքի ձևակերպմանը, քանի որ Օրենքում կատարված փոփոխության արդյունքում զինծառայողի ընտանիքի անդամ ուսանող զավակի տարիքը փոխվել է մինչև 26 տարեկանը, հետևաբար Կարգում ևս անհրաժեշտ է այս մասով փոփոխություն կատարել:

Կարգի 4-րդ կետում օգտագործվող հասկացությունները, ինչպես արդեն Օրենքի առնչությամբ նշեցինք, համահունչ չեն ոլորտը կարգավորող այլ իրավական ակտերի կարգավորումներին: Մասնավորապես, նշված կետում օգտագործվող «վարչատարածքային միավոր (համայնք)» հասկացությունը տարբերվում է Օրենքում օգտագործվող «վարչական տարածք» հասկացությունից, որն էլ իր հերթին, ինչպես արդեն նշեցինք, հակասում է «Վարչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքի ձևակերպումներին: Նույն կերպ, Կարգում օգտագործվող «շահառուի մշտական բնակության հաշվառման վայր» հասկացությունը տարբերվում է Օրենքում օգտագործվող ձևակերպումից, ինչ էլ իր հերթին տարբերվում է «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենքի կարգավորումներից: Այս մասով ևս իրավական ակտերի հասկացությունները միասնականացման կարիք ունեն:

Հետաքրքիր է, որ Կարգի 4-րդ կետի կարգավորումները զինծառայողի ծառայության և բնակության վայրերի միջև հեռավորության հաշվարկման մասով ՀՀ կառավարության 2020 թվականի մայիսի 14-ի N 755-Ն որոշմամբ փոփոխության են ենթարկվել և հարաբերականորեն համապատասխանեցվել են համայնքների խոշորացման տրամաբանությանը: Սակայն, նախ, անհրաժեշտ էր այդ փոփոխությունը կատարել Օրենքում, ապա դրանից բխող ենթաօրենսդրական նորմատիվ ակտերում: Այս մասով Օրենքի փոփոխության անհրաժեշտությանը վերևում արդեն անդրադարձել ենք:

Նշված հասկացությունների խնդիրը առկա է նաև Կարգի այլ կետերում,

հետևաբար դրանց առանձին չենք անդրադառնա:

Կարգի 5-րդ կետը սահմանում է, որ բնակելի տարածության վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցում ստանալու իրավունքից չի օգտվում այն շահառուն...: Այս առումով զուտ ձևակերպման տեսանկյունից խնդրահարույց է «շահառու» եզրույթի օգտագործումը այս կետում, քանի որ, եթե շահառու է, ապա նշանակում է, որ օգտվում է Կարգով նախատեսված վարձակալած բնակելի տարածության դիմաց փոխհատուցում ստանալու իրավունքից: Տրամաբանական կլիներ, եթե նշված կետում «շահառու» եզրույթի փոխարեն օգտագործվեր «զինծառայող» եզրույթը:

Կարգի 5-րդ կետի 2-րդ ենթակետի համաձայն՝ բնակելի տարածության վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցում ստանալու իրավունքից չի օգտվում այն շահառունով սույն կետի 1-ին ենթակետի շրջանակներում ծառայության ընթացքում փոխել է մշտական բնակության հաշվառման վայրը կամ օտարել է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող բնակելի տարածությունը: Այս առումով հարկ է նշել, որ Կարգի 5-րդ կետի 1-ին ենթակետում խոսվում է ծառայության վայրի մասին, ինչը տրամաբանական կապ չունի ծառայության ընթացքի հետ, և, այո, զինծառայողը ծառայության բերումով կարող է և հաճախ ստիպված է փոխել մշտական բնակության հասցեն: Սրա արդյունքում, ինչպես արդեն վերևում նշեցինք, «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» օրենքի համաձայն, անձը պարտավոր է յոթնօրյա ժամկետում տեղական ռեգիստրին տեղեկացնել մշտական բնակության վայրի փոփոխության մասին: Ստացվում է փակ շրջան: Զինծառայողը տեղափոխվում է մեկ այլ վայր բնակության հենց ծառայության բերումով, բարեխղճորեն կատարելով օրենքի պահանջը, փոխելով բնակության հասցեն՝ տեղեկացնում է տեղական ռեգիստրին իր նոր բնակության հասցեի մասին և արդյունքում զրկվում հետագայում վարձակալած բնակելի տարածության վճարի փոխհատուցում ստանալու իրավունքից: Կարծում ենք, որ Կարգում բացառություն պետք է նախատեսվի, երբ զինծառայողը մշտական բնակության վայրի հասցեն փոխել է ծառայության բերումով:

Ինչ վերաբերում է ծառայության ընթացքում սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող բնակելի տարածությունը օտարելուն, ապա, կարծում ենք, որ այս մասով ևս Կարգը վերանայման անհրաժեշտություն ունի: Մասնավորապես, եթե փորձենք զուգահեռներ տանել բնակարանային պայմանների բարելավման իրավունքի հետ, ապա այս մասով իրավունքը ծագում է սեփականության իրավունքով զինծառայողին պատկանող բնակելի տարածությունը օտարելուց 5 տարի հետո: Ինչու՞ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց դրամական փոխհատուցում վճարելու դեպքում չի կարող գործել այս կանոնը, որքանով է այս սահմանափակումը արդարացի, մասնավորապես եթե ընդունենք, որ զինծառայողը հնարավոր է, որ բնակելի տարածությունն օտարած լինի սոցիալական ծանր դրությունից կամ կարիքից դրդված:

Կարգի 5-րդ կետի 2-րդ ենթակետի համաձայն՝ բնակելի տարածության վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցում ստանալու իրավունքից չի օգտվում այն շահառուն, ով բնակելի տարածության վարձակալության մասին պայմանագիրը կնքել է ամուսնու (կնոջ) կամ իր կամ ամուսնու (կնոջ) ծնողի, զավակի, քրոջ կամ եղբոր հետ: Անհասկանալի է նման սահմանափակումը: Ինչու՞ չպետք է զինծառայողը իր կամ իր ամուսնու (կնոջ) ծնողի, զավակի, քրոջ կամ եղբոր հետ պայմանագիր կնքելու հնարավորություն ունենա: Սա արհեստականորեն կարող է բերել կեղծիքների: Բացի այդ, ինչպես պետք է պարզվի, որ, օրինակ, պայմանագիրը կնքվել է իր կնոջ քրոջ կամ եղբոր հետ: Եթե զինծառայողը վարձակալած բնակելի տարածության դիմաց փոխհատուցում ստանալու իրավունք ունի, և նշված անձինք էլ ունենան բնակելի տարածություն, որը կարող են տրամադրել իրենց ազգական զինծառայողին, ով առավել խնամքով կօգտագործի բնակելի տարածու-

յունը, ինչո՞ւ գրկել նրանց այս հնարավորությունից: Եթե պետությունից զինծառայողը փոխհատուցում ստանալու իրավունք ունի, ապա հասկանալի է, որ ոչ մի շահագրգռվածություն չի ունենա ո՛չ զինծառայողը, ո՛չ էլ առավել ևս իր ազգականը վերջինիս պատկանող բնակելի տարածությունը անհատույց օգտագործելու համար: Կարծում ենք՝ այս սահմանափակումը պետք է հանվի:

Կարգի 9-րդ կետի 3-րդ ենթակետում նշվում է, որ բնակելի տարածության վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցում ստանալու նպատակով շահառուն, ի թիվս այլ փաստաթղթերի, ներկայացնում է իր և վարձակալված բնակելի տարածությունում իր հետ համատեղ բնակվող չափահաս անձանց անձնագրերի պատճենները՝ հաշվառման էջով, ամուսնության վկայականի և անչափահաս անձանց ծննդյան վկայականների պատճենները, իսկ անձնագրի փոխարեն նույնականացման քարտ ներկայացվելու դեպքում՝ բնակչության պետական ռեգիստրի համապատասխան ստորաբաժանման կողմից տրված տեղեկանք անձի հաշվառման մասին: Գործնականում խնդիրներից խուսափելու նպատակով առաջարկում ենք քննարկվող ենթակետում «նրա հետ համատեղ բնակվող չափահաս անձանց» բառերը փոխարինել «նրա հետ համատեղ բնակվող ընտանիքի չափահաս անձանց» բառերով, իսկ նույն ենթակետում «անձնագրի փոխարեն նույնականացման քարտ» բառերը փոխարինել «անձնագրի փոխարեն նույնականացման քարտ կամ անձը հաստատող այլ փաստաթուղթ» բառերով՝ նկատի ունենալով, որ ՀՀ կառավարության 1999 թվականի դեկտեմբերի 22-ի «Անձը հաստատող փաստաթղթի մասին» N 767 որոշման համաձայն՝ անձը հաստատող փաստաթղթերի ցանկն ավելի ընդգրկում է:

Կարգի 11-րդ կետում նշվում է, որ կարգի 9-րդ կետով նախատեսված փաստաթղթերը թերի ներկայացվելու դեպքում շահառուին գրավոր առաջարկվում է 15-օրյա ժամկետում լրացնել անհրաժեշտ փաստաթղթերը, իսկ նշված ժամկետում անհրաժեշտ փաստաթղթերը չներկայացվելու դեպքում դիմումը վերադարձվում է: Անորոշ է մնում, թե փաստաթղթերը թերի ներկայացվելու դեպքում քանի օրվա ընթացքում է զինծառայողին առաջարկվում լրացնել անհրաժեշտ փաստաթղթերը: Այս մասով ցանկալի կլիներ հստակեցնել ժամկետները առավել որոշակի և հնարավոր սեղմ ժամկետներում գործընթացը կազմակերպելու համար:

Կարգի 12-րդ կետը սահմանում է, որ բնակելի տարածության վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցումը վճարվում է նոտարական կարգով հաստատված կամ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի N 1851-Ն որոշմամբ նախատեսված օրինակելի ձևով կնքված պայմանագրում նշված օրվանից, սակայն ոչ ավելի, քան սույն կարգով սահմանված պահանջները բավարարող շահառուի դիմումը և անհրաժեշտ փաստաթղթերը զորամասում մուտքագրվելու ամսվա 1-ից սկսած՝ շահառուի հաշվեհամարին յուրաքանչյուր ամսվա համար անկանխիկ փոխանցում կատարելու միջոցով: Այս մասով առաջարկում ենք որպես վճարման օրվա մեկնարկ դիտարկել զինծառայողին համապատասխան զորամասում ծառայության նշանակելու հրամանի օրը, քանի որ Կարգում նշված նոտարական կարգով հաստատված կամ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի N 1851-Ն որոշմամբ նախատեսված օրինակելի ձևով կնքված պայմանագիրը և անհրաժեշտ մյուս փաստաթղթերը ինչ-ինչ պատճառներով (երբեմն նաև զինծառայողի կամքից անկախ) հնարավոր չլինեն զորամաս ներկայացնել սեղմ ժամկետում:

Կարգի 16-րդ կետի 2-րդ ենթակետի «բ» պարբերության համաձայն՝ բնակելի տարածության վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցում ստանալու իրավունքը դադարեցվում է զորամասի հրամանատարի նախաձեռնությամբ՝ օտարերկրյա պետություն ուսման կամ ծառայության գործուղվելու հիման վրա շահառուին՝ օրենքով սահմանված կարգով կադրերի տրամադրության տակ թողնելու դեպքում, եթե շահառուն չունի ընտանիք, կամ շահառուի հետ օտարերկրյա պե-

տություն է մեկնում նաև նրա ընտանիքը: Հարկ է նշել, սակայն, որ Կարգը չի տալիս այն հարցի պատասխանը, թե արդյոք վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցման իրավունքը պահպանվում է այն դեպքում, երբ զինծառայողը գործուղվում է օտարերկրյա պետություն ուսման կամ ծառայության, և ընտանիքի անդամների մի մասը նրա հետ տեղափոխվում է օտարերկրյա պետություն, իսկ մյուս մասը, օրինակ, ուսանող զավակ(ներ)ը մնում են Հայաստանի Հանրապետությունում ուսումը շարունակելու նպատակով:

Նկատի ունենալով վերոգրյալը և գործնականում զինծառայողների բնակարանային պայմանների բարելավման կամ ծառայողական բնակարանով չապահովվելու դեպքում այլ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց դրամական փոխհատուցում տրամադրելու գործընթացը պատշաճ կազմակերպելու նպատակով՝ առաջարկում ենք սույն հոդվածում կատարված վերլուծությունների, դիտարկումների և արված առաջարկների շրջանակներում լրամշակել «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքի և ՀՀ կառավարության 2018 թվականի նոյեմբերի 22-ի «Պայմանագրային զինծառայողին ծառայության վայրում ծառայողական բնակարանով չապահովելու դեպքում այլ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց դրամական փոխհատուցում վճարելու կարգը և չափերը սահմանելու մասին» N 1321-Ն որոշման վերաբերելի դրույթները:

К НЕКОТОРЫМ ВОПРОСАМ УЛУЧШЕНИЯ ЖИЛИЩНЫХ УСЛОВИЙ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Артак Асатрян

*ИО заведующего кафедрой Европейского и международного права ЕГУ,
кандидат юридических наук, доцент*

В связи с началом Нагорно-Карабахского конфликта и последующими войнами вопросы, связанные с социальными правами военнослужащих и членов их семей, военных инвалидов и военных пенсионеров, приобрели большое значение и всегда находились под опекой государства.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с улучшением жилищных условий военнослужащих, а также предоставлением компенсации за аренду жилой площади вне места постоянного жительства. В частности, обсуждались критерии, на основании которых оценивается необходимость улучшения жилищных условий по месту службы, отдельные категории членов семьи военнослужащего, которые учитываются при предоставлении военнослужащему жилой площади или выплате денежной компенсации за аренду жилой площади. Кроме того, в случае непредоставления военнослужащему квартиры по месту службы изучались размеры денежной компенсации за аренду жилой площади в Ереване и районах Республики Армения в зависимости от состава семьи.

В результате анализа выделены недостатки, пробелы и противоречия в нормативно-правовых актах, регулирующих рассматриваемые отношения, и даны соответствующие рекомендации по их устранению, доработке и дальнейшему совершенствованию.

ON SOME ISSUES OF IMPROVING HOUSING CONDITIONS OF SERVICEMEN

Artak Asatryan

*Acting Head at YSU Chair of European and International Law,
Candidate in Law, Associate Professor*

Due to the start of the Nagorno-Karabakh conflict and subsequent wars, the issues related to the social rights of servicemen and their family members, military disabled persons, and military pensioners have gained great importance and have always been under the state's care.

The article discusses the issues related to improvement of the housing conditions of servicemen, as well as providing compensation for rented living space outside the place of permanent residence. In particular, the criteria on the basis of which the need to improve housing conditions at the place of service is assessed, certain categories of a serviceperson's family members, which are taken into account when providing a serviceperson with living space or paying monetary compensation for renting living space, were discussed. In addition, in case of non-provision of an apartment to a serviceperson at the place of service, the amount of monetary compensation for renting a living space in Yerevan and the regions of the Republic of Armenia according to the composition of the family was studied.

As a result of the analysis, the shortcomings, gaps and contradictions in the legal acts regulating the relations in question were highlighted, and appropriate recommendations are made for their elimination, completion and further improvement.

Բանալի բառեր. զինվորական ծառայություն, զինծառայողների սոցիալական պաշտպանություն, զինծառայողների սոցիալական երաշխիքներ, զինծառայողների բնակարանային պայմանների բարելավում, զինծառայողի վարձակալած բնակելի տարածության դիմաց փոխհատուցում, զինծառայողի վարձակալած բնակելի տարածության վճար, զինծառայողի ընտանիքի անդամների կատեգորիաներ

Ключевые слова: военная служба, социальная защита военнослужащих, социальные гарантии военнослужащих, улучшение жилищных условий военнослужащих, компенсация военнослужащим за арендованное жилое помещение, оплата арендованной жилой площади военнослужащего, категории членов семьи военнослужащего

Keywords: military service, social protection of servicemen, social guarantees of servicemen, improvement of housing conditions of servicemen, compensation for rented residential space of servicemen, payment for a serviceperson's rented living space, categories of family members of serviceperson

**Հարգելի՛ հեղինակներ,
Հանդեսին նյութեր հանձնելիս խնդրում ենք
պահպանել հետևյալ պահանջները.**

Խմբագրական խորհուրդը և խմբագրությունը կքննարկեն միայն այն նյութերը, որոնք կուղարկվեն journals.yysu.am էլեկտրոնային հարթակի միջոցով՝ ընտրելով «Պետություն և իրավունք» ամսագիրը:

Հոդվածները առավելագույնը պետք է ունենան 25.000 տպագիր նիշ՝ ներառյալ տողատակերը:

Նյութերն ընդունվում են համապատասխան բուհերի ամբիոնների, գիտահետազոտական հիմնարկների բաժինների երաշխավորության, ինչպես նաև մասնագետի կարծիքի առկայության դեպքում: Նյութին կից անհրաժեշտ է հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն լեզուներով ներկայացնել հոդվածի վերնագիրը, համառոտագիրը (առնվազն 150 բառ), հեղինակի տվյալները և բանալի բառերը (առնվազն 7 բառ):

Նյութերի ծավալը որոշելիս խնդրում ենք հիմք ընդունել հետևյալ պահանջները. տեքստը տպագրվում է սովորական A4 չափի թղթի վրա՝ 1.5 տողաչափով, հիմնական տեքստի տառերի չափը՝ 12, տողատակերի տառերի չափը՝ 10, լուսացքները՝ ձախից, վերևից, աջից և ներքևից՝ 2 սմ, Unicode տառատեսակով՝ «Arial Unicode»:

Նորմատիվ ակտեր օգտագործելիս տեքստում պետք է նշել դրա տեսակը (Հայաստանի Հանրապետության օրենք, Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագիր և այլն), ընդունման ժամանակահատվածը (ընդունման օրը՝ թվերով, ամիսը՝ տառերով, ընդունման տարին՝ քառանիշ թվերով, օրինակ՝ 2021 թվականի դեկտեմբերի 12), չակերտներում նշել լրիվ (առանց կրճատումների) անվանումը (օրինակ՝ ոչ թե ՀՀ, այլ Հայաստանի Հանրապետություն): Այս դեպքում տողատակում բավարար է նշել հրատարակության աղբյուրը:

Տեքստում կարելի է նշել ակտի տեսակը, ամսաթիվը և առանց չակերտների կրճատ անվանումը, որը կտա ճիշտ պատկերացում փաստաթղթի մասին:

Հեղինակներին խստիվ խորհուրդ է տրվում մինչև ուղարկելը մանրամասն ստուգել շարվածքի, ինչպես նաև համապատասխան իրավաբանական հասկացությունների ճշտությունը:

Նյութի առաջին էջում՝ վերնագրից հետո, նշվում են տեղեկություններ հեղինակի մասին, որոնք կարտացոլվեն մեր պարբերականում՝ հեղինակի անուն և ազգանունը ամբողջությամբ, պաշտոնը և աշխատանքի վայրը, առկայության դեպքում՝ գիտական աստիճանը և կոչումը: Օրինակ՝ ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու ...:

Վերջին էջում հեղինակը նշում է կոնտակտային տվյալները: